

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Економіка і управління

Том 30 (69). № 6, 2019

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Головний редактор:

Горник Володимир Гнатович – доктор наук з державного управління, доцент, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Белякова Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Менеджмент та підприємництво на морському транспорті» Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія».

Бойченко Еліна Борисівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та природничих наук Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кисельов Володимир Борисович – доктор технічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту муніципального управління та міського господарства Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Корнєєв Володимир Вікторович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кравченко Сергій Олександрович – доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кузьминчук Наталія Валеріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва економічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Медведєв Микола Георгійович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри загально-інженерних дисциплін та теплоенергетики Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кучабський Олександр – доктор габілітований, професор кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща).

Міхальські Томаш – доктор габілітований, професор кафедри океанографії Гданського університету (Польща).

Хлобистов Євген Володимирович – доктор економічних наук, професор, Вища школа економіки та гуманітаристики в м. Бельсько-Бяла (Польща).

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 4 від 20.12.2019 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідectво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 15716-4187Р від 28.09.2009 року)

Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2017 № 1714 (Додаток 7)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.econ.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2523-4803 (print)
ISSN 2707-1103 (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2019

ЗМІСТ

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Громова Т.М., Гринишин М.І.

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....1

2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бабенко К.Є.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ.....5

Бусарєв Д.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНИХ
УМОВ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ.....10

Живко З.Б., Даниленко Н.Б., Стадник М.Є.

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД.....15

Колокольчикова І.В.

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОГО ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ
НА РИНКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....24

Рожко Н.Я., Шинкаренко Н.В., Таранський І.П.

ОСТАННІ ТРЕНДИ РИНКУ ОВОЧІВ ТА ФРУКТІВ.....30

Сиротюк Г.В.

РОЛЬ БІОЕКОНОМІКИ У СТАЛОМУ РОЗВИТКУ.....35

Шапошнікова І.О.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕРВИННОГО РИНКУ ЖИТЛА.....40

3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Буднік О.М.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ В УМОВАХ РИНКОВИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ48

Горобченко О.А., Скрипник Т.С.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ
РОСЛИННИЦТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ СНІГУРІВСЬКОГО РАЙОНУ.....53

Капінус Л.В., Полуда Т.А., Ніколаєнко І.В.

МАРКЕТИНГОВІ SMM-ТЕХНОЛОГІЇ ПІДПРИЄМСТВ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ОНЛАЙН-РИНКУ.....59

Нижник Т.Ю., Стеценко В.А.

ВРАХУВАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ АСПЕКТІВ
ПІД ЧАС РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЗБУТУ.....65

Прокопенко Я.Г.

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ В ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ АПК.....70

Швець Ю.О.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ.....76

4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Завгородній А.В.

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ.....82

Панкова Л.І.

КОНСОЛІДАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ
ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ.....86

5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Кисельова Р.А.

СКЛАДНИКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЗОНИ ЗРОШЕННЯ.....92

Попик О.В., Хумарова Н.І.

«ПРОСТІР СВОБОДИ»: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ
ІНКЛЮЗИВНОСТІ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....98

6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Гулик Т.В., Гулик В.А., Канівець А.Д.

ОБґРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ
ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ В УМОВАХ ПІДПРИЄМСТВА.....104

Печенюк А.П., Печенюк А.В.

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ТУРИСТИЧНИХ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД.....110

7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Долбнєва Д.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ
УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ НЕЦІЛЬОВОГО
ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В УКРАЇНІ.....116

Примуш Ю.С., Альошина Ю.Г.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ
ДЕБИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ МІЖ КОМУНАЛЬНИМИ
ГОСПРОЗРАХУНКОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ
ТА БЮДЖЕТНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ.....121

CONTENTS

1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Hromova Tetiana, Hrynyshyn Maria

A PLACE OF UKRAINE IS IN A MODERN WORLD ECONOMY.....1

2. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Babenko Kristina

METHODICAL PROVISION OF TERRITORY COMPETITIVENESS ASSESSMENT.....5

Busariiev Dmytro

RESEARCH OF THE INTERNATIONAL EXPERIENCE OF FORMING SAFE
CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF A FUEL AND ENERGY COMPLEX.....10

Zhivko Z.B., Danilenko Natalia, Stadnik Miroslava

NATIONAL FOOD SECURITY OF UKRAINE:
THEORETICAL AND ANALYTICAL OVERVIEW.....15

Kolokolchukova Iryna

FORMATION OF MARKET DEMAND AND SUPPLY
IN THE MARKET OF FRUIT AND BERRY PRODUCTS.....24

Rozhko Nataliya, Shynkarenko Nataliya, Taransky Igor

RECENT TRENDS AT THE MARKET OF FRUIT AND VEGETABLES.....30

Syrotyuk Hanna

IMPORTANCE OF BIOECONOMY IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....35

Shaposhnikova Inna

CURRENT DEVELOPMENT TRENDS IN THE PRIMARY HOUSING MARKET.....40

3. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Budnik Olga

AGRICULTURAL COOPERATION IN THE MARKET TRANSFORMATION
CONDITIONS: THE CURRENT STATE AND THE DEVELOPMENT PROSPECTS.....48

Horobchenko Oksana, Skrypnyk Tatiana

STATE AND OPPORTUNITIES OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF CROP
PRODUCTION IN THE AGRARIAN ENTERPRISES OF SNIGIREVSKY DISTRICT.....53

Kapinus Larysa, Poluda Tetiana, Nikolaienko Iryna

SMM-TECHNOLOGIES OF THE FOOD INDUSTRY
ENTERPRISES IN THE ONLINE MARKET.....59

Nyzhnyk Taras, Stetsenko Viktoriia

CONSIDERATION OF BEHAVIORAL ASPECTS
WHEN DEVELOPING A SALES STRATEGY.....65

Prokopenko Yaroslava

TRANSACTION COSTS IN THE AIC LOGISTICS SYSTEM.....70

Shvets Yuliia

THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES
OF ESTIMATION OF OPERATIONAL EFFICIENCY
OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT.....76

4. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Zavorodnii Andrii

INVESTMENT PROCESSES AS A STRATEGIC FACTOR
OF ACTIVIZING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES.....82

Pankova Liudmyla

CONSOLIDATION AND HARMONIZATION OF ECONOMIC INTERESTS
AS DETERMINANTS OF IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION.....86

5. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Kyseliova Rima

COMPONENTS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT MANAGEMENT IRRIGATION ZONES.....92

Popyk Oleh, Khumarova Nina

«SPACE OF FREEDOM»: THEORETICAL BASES OF INCLUSION OF URBANIZED AREAS..... 98

6. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Gulyk Tatyana, Kanivets Alena, Gulyk Vasyl

RATIONALE FOR THE FEASIBILITY OF IMPLEMENTING THE OPTIMIZATION OF THE CAPITAL STRUCTURE IN THE CONDITIONS OF THE ENTERPRISE.....104

Pecheniuk Alla, Pecheniuk Andrii

FINANCIAL ASPECTS OF CONSERVATION AND PROTECTION OF HISTORICAL AND CULTURAL OBJECTS OF RURAL COMMUNITIES.....110

7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Dolbneva Deniza

FEATURES OF PERFORMING AND NECESSITY TO IMPROVE FINANCIAL INVESTIGATIONS MISUSE OF BUDGET FUNDS IN UKRAINE.....116

Prymush Yuliia, Aloshyna Yuliia

WAYS TO IMPROVE ACCOUNTING AND MANAGEMENT OF RECEIVABLES BETWEEN MUNICIPALITY SELF-SUPPORTING ENTERPRISES AND BUDGETARY ORGANIZATIONS.....121

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-1>

УДК 339

Громова Т.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Університет державної фіскальної служби України

Гринишин М.І.

студентка,
Університет державної фіскальної служби України

Hromova Tetiana, Hrynyshyn Maria

University of Stat Fiscal Service of Ukraine

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У сучасних економічних умовах господарювання неможливо уявити країну, яка б існувала у цілковитій ізоляції від інших держав. Господарства великих за територією країн не в змозі забезпечити самі себе усіма як первинними, так і вторинними засобами виробництва і споживання, а народонаселення – усім комплексом товарів і послуг природного вжитку. Держави та їхні національні господарства взаємодіють між собою у виробничо-економічній, соціально-політичній, військовій, культурній, екологічній та інших сферах. Щоб реалізувати ці відносини, між країнами встановлюються відповідні дипломатичні відносини, укладаються угоди та договори, що контролюють і регулюють різні напрями співробітництва. Саме тому національні господарства сучасних держав створили тісний зв'язок між собою та утворюють єдине світове господарство.

Ключові слова: світове господарство, експорт, імпорт, світові ринки, національна економіка, міжнародний поділ праці, міжнародні відносини, глобалізація, інтернаціоналізація.

Постановка проблеми. Розвиток на ринкових засадах світового господарства і перехід економіки України до ринкової створюють для нашої країни завдання інтеграції до зовнішньої економіки, а також участі у міжнародному поділі праці. Це приведе до отримання нових можливостей і додаткових ресурсів, розвитку інновацій, а також стане стимулом до підвищення ефективності економіки держави та її конкурентоспроможності на світовому ринку. Експортна політика нашої країни потребує постійного вдосконалення порівняно з іншими державами. Як економічний, так і людський капітал в Україні є великим, тому наша країна може не тільки виступати експортером сировини, а й спроможна виготовляти власну високоякісну продукцію відповідно до міжнародних стандартів. Усе перелічене наштовхує на дослідження цієї теми і пошуку шляхів, які потрібно залучити для підвищення ролі нашої держави у світовому господарстві.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню світового господарства значну роль приділяли науковці різних часів, серед яких є представники стародавніх шкіл (А. Сміт, Д. Рікардо) та науковці сучасності, такі як В.Л. Абрамов, О.П. Гребельник, І.І. Дахно, Е.Д. Златкіна, А.П. Кирсєв, Д.Г. Лук'яненко, Б.М. Одягайло, А.М. Поручник,

А.С. Філіпенко, В.І. Фомичев, Ю.В. Шишков та ін. Але з огляду на стрімкий розвиток світового господарства ця тематика має особливий науковий інтерес і потребує постійного його аналізу та дослідження.

Мета статті – дослідити особливості сучасного світового господарства і визначення місця України в ньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Численні міжнародні зв'язки поєднують різні країни світу в тісну систему – світове співтовариство, а їхні національні економіки створюють світове господарство. Світове господарство – це сукупність взаємозалежних національних господарств усіх країн світу, які працюють на основі міжнародного поділу праці (МПП). Міжнародні економічні зв'язки відіграють найголовнішу роль в об'єднанні країн у світову господарську систему. Ці зв'язки відображаються рухом товарів та послуг, капіталів, робочої сили, різноманітної інформації між країнами, регіонами й частинами світу. Головною відмінністю світового господарства є цілісність, яка забезпечується і регулюється механізмом міжнародних економічних відносин. Ця цілісність утворилася через створення нових незалежних держав та інтеграцію їхніх економічних систем, у результаті яких сформувалася

сучасна політична карта світу. Характерними рисами світового господарства є: стрімкий розвиток експорту й імпорту між країнами, розвиток транснаціональних корпорацій, утворення в межах багатьох держав і міждержавних об'єднань відкритих економік, а також зростання міжнародних форм виробництва на підприємствах. Міжнародний поділ праці відображається у спеціалізації окремих країн на виготовленні деяких видів готової продукції, її частин, а також наданні послуг. У міжнародному поділі праці стан і рівень розвитку визначають галузі міжнародної спеціалізації, продукція яких певною мірою зорієнтована на експорт (вивезення товарів і послуг з однієї країни в інші).

Міжнародний поділ праці розвивається за двома напрямками: виробничим і територіальним. Виробничий напрям поділяється ще на вертикальний, коли різні виробники створюють послідовний технологічний ланцюжок і виконують низку поступових технологічних процесів, і горизонтальний, коли окремі виробники виготовляють різні компоненти, з яких потім складають технічно або технологічно створений продукт. У територіальному способі МПП передбачає спеціалізацію окремих країн на виготовленні окремих виробів або їх деталей для світового ринку. Історично МПП сформувався як цілісна система, головною структурною одиницею якої були національні економіки і зовнішньоекономічні зв'язки, які зводилися до міжнародної торгівлі [1].

Отже, міжнародний поділ праці є найвищою формою суспільного поділу праці. Він має прояв у спеціалізації окремих країн на виробництві різних товарів та наданні послуг, а також у товарному обміні цими продуктами вже на світових ринках. Особливістю міжнародного поділу праці є те, що він виникає між країнами, які захищені своїм державним суверенітетом. Основними формами МПП є міжнародна спеціалізація та міжнародна кооперація.

Піднесення в Україні економіки як складника світової економіки передбачає її участь у міжнародних економічних відносинах. Ці відносини мають місце на зовнішньому ринку товарів і послуг, а також у міжнародній міграції капіталу, робочої сили, ноу-хау технологій. Крім цього, вони передбачають співробітництво з різними міждержавними/регіональними економічними об'єднаннями та міжнародними економічними організаціями з конкретних питань та завдань, які безпосередньо належать до функціонування світового господарства.

Україна – це молода незалежна держава, яка ще не має потрібного досвіду для налагодження економічних зв'язків із різними країнами світу. Це пояснюється тим, що вона не мала можливостей, щоб набути такого досвіду, оскільки перебувала у складі СРСР. В Україні досі немає достатньої кількості органів, кадрів, які могли би проводити самостійну науково обґрунтовану зовнішньоекономічну політику. Крім того, на проведення такої політики деструктивно впливають окремі міжнародні фінансово-кредитні організації. А також Україні необхідні міжнародні економічні зв'язки для стабільного і швидкого темпу розвитку продуктивних сил і зростання на цій

основі життєвого рівня населення. Як нам відомо, країна, яка не провадить зовнішню торгівлю і не має господарських зв'язків з іншими державами світу, зобов'язана постійно збільшувати витрати виробництва приблизно у півтора-два рази. У ті часи, коли Україна була у складі СРСР, вона мала економічні зв'язки із 123 країнами світу, але всі головні рішення приймалися щодо їх розвитку у Москві. Те саме стосувалося і зовнішньоекономічної діяльності майже 1400 її підприємств [2].

Натепер основним напрямом зовнішньоекономічної діяльності України є розвиток і поглиблення торговельно-економічного співробітництва з республіками колишнього СРСР, країнами Східної Європи, а також із розвиненими країнами світу, особливо з тими, що мають значну кількість української діаспори.

Зовнішньоекономічні відносини між Україною і країнами колишнього СРСР формуються за такими проектами, як:

- план системної перебудови економіки;
- «стенд-бай» – програма фінансування протягом короткого періоду (12–13 місяців), створення якої спрямоване на реалізацію першочергових заходів, необхідних для макроекономічної стабільності;
- проект розширеного фінансування (3 роки), коли значна увага приділяється структурним реформам.

На думку Н.М. Грущинської [3, с. 60], для України процес входження у світове господарство супроводжувався формуванням нераціональної структури експорту, а отже, малоперспективної моделі міжнародної спеціалізації. Основні риси моделі міжнародної спеціалізації економіки країни пов'язані з тим, що Україна експортує на міжнародні ринки ті товари (харчові продукти, руди, метали, передусім чорні), які є відносно мало-динамічними та характеризуються скороченням їхньої частки в глобальних продажах товарів. Водночас вкрай мізерними є поставки на високотехнологічні ринки, які визначають перспективи розвитку світової економіки.

Україна з кожним роком розширює географію своїх економічних зв'язків, орієнтується у зовнішньоекономічних відносинах на високорозвинуті країни світового господарства і на створення умов для руху міжнародного капіталу та робочої сили. Варто зазначити, що протягом останнього десятиріччя набуває популярності нова форма зовнішньоекономічних відносин у вигляді створення на території країни вільних економічних зон. Це має на меті активізацію діяльності підприємств, розміщення тут спільних видів діяльності, модернізацію промисловості, насичення високоякісними товарами внутрішнього ринку та розширення експорту та імпорту.

У червні 2019-го минуло 5 років від підписання Угоди про асоціацію, яка відкрила для України зону вільної торгівлі з Європейським Союзом. Ця подія мала значний вплив на зовнішній товарообіг і допомогла відкрити експортерам нові ринки. Протягом цих років обсяги торгівлі із країнами ЄС поступово зростали і цього року досягли рекордних показників. Тільки за перше півріччя 2019-го зовнішній торговельний обіг між Україною та Європою збільшився на 830,6 млн. та становив 4,2 млрд. дол.

За результатами січня-травня цього року експорт української продукції збільшився на 30,8% і сягнув позначки 2,9 млрд. доларів. Імпорт зріс на 12,1%, або на 132,7 млн., і становив 1,2 млрд. доларів (табл. 1) [4]. Основними торговельними партнерами в експорті України є певні країни, які відображені в таблиці 1 [4].

Таблиця 1

Основні торговельні партнери в експорті України

№	Партнери-експортери	Частка експорту, %
1.	Європейський Союз	42,4%
2.	Росія	6,6%
3.	Китай	6,5%
4.	Туреччина	5,3%
5.	Єгипет	4,6%
6.	Індія	4,0%
7.	Білорусь	3,1%
8.	Сполучені Штати	2,1%
9.	Саудівська Аравія	1,6%
10.	Ірак	1,4%
11.	Об'єднані Арабські Емірати	1,1%
12.	Індонезія	0,9%

Експортний потенціал кожної країни залежить від обсягів товарів та послуг, що можуть бути вироблені в економічній сфері і реалізовані на світовому ринку з максимальною вигодою для держави [5].

Натепер світове господарство перебуває у перехідному стані, що найточніше проявляється у процесі соціалізації, який певною мірою охоплює всі країни світу. На фоні цього процесу розкриваються суперечності світового господарства. Збалансованість теперішнього наукового підходу полягає у визнанні існування суперечностей і поступовому їх вирішенні, а також у процесі взаєморозвитку і взаємозв'язку, а не через знищення однієї зі сторін суперечності.

Суперечність між країнами розвинутої ринкової економіки та державами, економіка яких перебуває на етапі переходу від централізовано керованої до ринкової, є головною суперечністю світового господарства. Ця суперечність проявляється у різноманітних формах. Наприклад, у той момент, коли в розвинених країнах відбувається новий виток науково-технічного

прогресу, який пов'язаний зі зростанням концентрації капіталу, в країнах перехідної економіки спостерігається значна нестача коштів, зокрема на впровадження новітніх технологій у виробництво. Через такий економічний стан країн конкуренція між двома групами країн стає все більш жорсткою. Одним із найбільш серйозних теоретичних і практичних питань залишається подальше поглиблення європейської інтеграції та формування європейського економічного простору. Ця проблема охоплює як економічну, так і політичну сферу. Участь країн Східної Європи, а також і України, в інтеграційних процесах на континенті вимагає політичної відповідальності та врахування їхніх національних інтересів. Але нині немає глибокого наукового аналізу цих проблем, а також цілісної концепції участі України в цих процесах. Крім того, починають формуватися все складніші обставини державотворення [6].

Висновки. Суперечність, яка виникла між країнами, що перебувають у процесі переходу до ринкових відносин, і країнами, які вже мають сформовану розвинену ринкову систему, пов'язані з тим, що ці групи країн мають нерівномірні умови для відстоювання власних інтересів у економічній конкуренції. На жаль, такі умови склалися через послаблення економічних позицій країн, що входять до командно-адміністративної системи, яка розпалася, і посилення панівних позицій у світовому господарстві.

З огляду на сучасні тенденції світового впливу, інтернаціоналізацію національних економік різних країн, перехід світового економічного механізму в цілісну глобальну систему, для України виникає значна потреба процесу активної інтеграції до сучасної системи зовнішніх господарських зв'язків для її успішного подальшого розвитку, як економічного, так і соціального та політичного.

Для входження економіки України до світових та європейських господарських процесів необхідне здійснення масштабних структурних зрушень, пришвидшення процесу інституційних змін, а також відчутного скорочення тіньового сектору. Одними із головних показників раціональної економіки мають бути ефективність використання ресурсів та факторів виробництва, добробут населення, а також індекс людського розвитку тощо.

Список літератури:

1. Інтернаціоналізація економіки: сутність та форми, чинники та фактори. *Міжнародні відносини*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19288/> (дата звернення: 25.11.2019).
2. Ватаманюк З.Г. Україна і світове господарство. *Економічна теорія: макро- і мікроекономіка*. URL: <https://buklib.net/books/31857/> (дата звернення: 25.11.2019).
3. Грушинська Н.М. Передумови формування спеціалізації України в умовах первинного географічного поділу праці. *Молодий вчений*. 2015. №4.(19). С. 57–61.
4. Інфографіка (експорт). *Розвиток експорту*. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendentsiiEksportuInfografika-eksport-> (дата звернення: 26.11.2019).
5. Як зростає український аграрний експорт. *Інформаційний портал*. URL: <https://gre4ka.info/statii/53595-yak-zrostaie-ukrainskyi-ahramnyi-eksport> (дата звернення: 26.11.2019).
6. Світове господарство як зростаюча суперечлива цілісність. *Світове господарство та особливості його розвитку*. URL: <https://studfiles.net/preview/5374967/page:5/> (дата звернення: 26.11.2019).
7. Закон України про зовнішньоекономічну діяльність. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.11.2019).

References:

1. Osvita. Internatsionalizatsiia ekonomiky sutnist ta formy chynnyky ta faktory [Internationalization of economy : essence and forms, factors and factors]. Mizhnarodni vidnosyny. [International relations]. Available at: <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19288/> (accessed: 25.11.2019).
2. Vatamaniuk Z.H. (2001) Ekonomichna teoriia makro- i mikroekonomika [Economic theory: macro- and microeconomics]. Available at: <https://buklib.net/books/31857/> (accessed: 25.11.2019).
3. Hrushchynska N.M. (2015) Peredumovy formuvannya spetsializatsii ukrainy v umovakh pervynnoho heohrafichnoho podilu pratsi [Pre-conditions of forming of specialization of Ukraine are in the conditions of primary geographical division of labor]. *Molodyi vchenyi*. (electronic journal), vol. № 4(19). pp. 57–61.
4. Infografika (Eksport) [infographic (Export)]. Rozvytok eksportu [Development of export]. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendentsiiEksportuInfografika-eksport-> (accessed: 26.11.2019).
5. Yak zrostaie ukrainyskyi ahramnyi eksport [As the Ukrainian agrarian export grows]. Informatsiyni Portal [Informative portal]. Available at: <https://gre4ka.info/statti/53595-yak-zrostaie-ukrainyskyi-ahramnyi-eksport> (accessed: 26.11.2019).
6. Svitove hospodarstvo yak zrostaiucha superechlyva tsilislnist [World economy as growing contradictory integrity]. Svitove hospodarsvo ta osoblyvosti yoho rozvytku [World economy and features of his development]. Available at: <https://studfiles.net/preview/5374967/page:5/> (accessed: 26.11.2019).
7. Zakon Ukrainy pro zovnishnoekonomichnu diialnist [A law of Ukraine is on foreign economic activity]. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> (accessed: 25.11.2019).

МЕСТО УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННОМ МИРОВОМ ХОЗЯЙСТВЕ

В современных экономических условиях ведения хозяйства невозможно представить страну, которая бы существовала в полной изоляции от других государств. Хозяйства больших по территории стран не в состоянии обеспечить сами себя всеми как первичными, так и вторичными средствами производства и потребления, а народонаселение – всем комплексом товаров и услуг естественного потребления. Государства, а также их национальные хозяйства взаимодействуют между собой в производственно-экономической, социально-политической, военной, культурной, экологической и других сферах. Чтобы реализовать данные отношения, между странами устанавливаются соответствующие дипломатические отношения, заключаются соглашения и договоры, которые контролируют и регулируют разные направления сотрудничества. Именно поэтому национальные хозяйства современных государств создали тесную связь между собой и образуют единое мировое хозяйство.

Ключевые слова: мировое хозяйство, экспорт, импорт, мировые рынки, национальная экономика, международное разделение труда, международные отношения, глобализация, интернационализация.

A PLACE OF UKRAINE IS IN A MODERN WORLD ECONOMY

Current world's conditions for household include dynamic activity from countries all over the world. Those countries, which have tremendous geographic scales, are unable to provide "themselves" with neither primary nor secondary production/consumption goods. Furthermore, residents of such nations cannot get the whole required complex of goods or services provided by their country as a result. Countries, together with their national households, link with each other in production and economic, social and political, military, cultural, ecological etc. spheres. In order to develop such relationship, diplomatic accords, agreements and deals which control and adjust different means of cooperation are being established. That is why national households of modern countries had set up tight bonds between each other and create world's united household. In process of researching modern trends of world's influence, internationalization of national economies, adjustment of world's economic mechanism to United Global System, there appears a great necessity for Ukraine of active integration process for modern external household system's correlation for its successful further development in economic, social and political sectors. It follows to take into account circumstance that contradiction, that arose up between countries that are in the process of passing to the market relations, and countries, that already have the formed developed market system related to that these groups of countries have uneven terms for defending of own interests in an economic competition. Unfortunately, such terms were folded through the decline of economic positions of countries, that is included in the command-administrative system that disintegrated, and strengthening of dominating positions, in a world economy. Thus, for including of economy of Ukraine to world and Europe economic processes, the necessity of realization of scale structural changes, acceleration of process of institutional changes, and also perceptible reduction of shadow sector appears. One of main indexes of rational economy must be efficiency of the use of resources and factors of production, welfare of population, and also index of human development, and others like that.

Key words: world economy, export, import, world markets, national economy, international division of labor, international relations, globalization, internationalization.

2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-2>

УДК 332.146.2:339.137.2

Бабенко К.Є.

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту,
Українська інженерно-педагогічна академія

Babenko Kristina

Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглянуто сутність поняття конкурентоспроможності. Визначено головні властивості цієї категорії в контексті дослідження оціночних показників. Проаналізовано наявні системи показників для оцінки конкурентоспроможності. Обґрунтовано принципи оцінювання конкурентоспроможності територій. Узагальнено етапи оцінювання конкурентоспроможності територій та запропоновано певну послідовність: формування переліку показників оцінки конкурентоспроможності територій; організаційне забезпечення дослідження конкурентоспроможності територій; складання списку регіонів, вибір бази порівняння, визначення еталона для порівняння; визначення кола зацікавлених осіб у рейтинговій оцінці, переліку показників оцінки конкурентоспроможності територій; проведення процедури аналізу і складання рейтингу конкурентоспроможності територій; формування механізму підтримки конкурентоспроможності територій.

Ключові слова: конкурентоспроможність регіонів, методи оцінки, принципи оцінювання конкурентоспроможності, система показників, етапи оцінювання.

Постановка проблеми. Ключові процеси сучасної економіки, що характеризуються високою волатильністю, непостійністю, динамічністю та збільшенням їхньої складності, зумовлені зміною природи і форм конкурентних відносин між економічними суб'єктами на наявних ринках. Подібно до того, як еволюціонує ринок, приймаючи все більш складні форми організації, так і трансформуються конкурентні відносини його економічних агентів, пристосовуючись до нових вимог і умов функціонування ринку. Визначення умов для підвищення привабливості території для ведення бізнесу та пояснення здатності забезпечувати ефективно використання ресурсів передбачає дослідження конкурентоспроможності територій. У цьому контексті актуальності набувають питання оцінювання рівня конкурентоспроможності територій та обґрунтування особливостей наявних методик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичне забезпечення аналізу конкурентоспроможності територій (регіонів) простежується у напрацюваннях таких відомих учених, як: Р. Кантер [1], П. Кресл [2], Ю. Полякова [3], Б. Сінкх [2], Р. Фатхутдинов [4],

Б. Фішер [5] та інші. Є доволі багато методик оцінки конкурентоспроможності регіонів, кожна з яких має певний набір показників (індикаторів, факторів), що впливають на конкурентоспроможність регіону. Так, критичний аналіз наявних підходів до оцінки конкурентоспроможності території дає змогу визначити таке: причиною розроблення та застосування сучасних методів є виявлення здатності суб'єкта управління (регіону) займати більш ефективне становище щодо конкурентів (інших регіонів).

Формування цілей статті. Метою статті є обґрунтування наявних підходів до оцінювання конкурентоспроможності територій та визначення найбільш ефективних методів аналізу.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до питань методичного забезпечення оцінювання конкурентоспроможності територій, важливо розглянути її сутність. Попри те, що поняття і зміст категорії «конкурентоспроможність територій» внаслідок їхньої неоднозначності є предметом наукових досліджень та інтерпретуються в економічній літературі вченими по-різному, більшість науковців [1-5] розглядають цей термін із позиції порівняння рівня ефективності

розвитку економіки регіону з економіками інших територій. Отже, конкурентоспроможність регіону прирівнюється до його економічної успішності і залежить від конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів цієї території, проте для їх залучення в межах конкретного локального ринку необхідно надати умови, що сприяють досягненню їхньої конкурентоспроможності. У зв'язку з цим привабливість регіону буде синонімом його конкурентоспроможності, причому територія повинна бути інвестиційно цікавою для населення, представляти ресурс, який вона може запропонувати підприємствам.

Слід зазначити, що низка авторських дефініцій містять перелік факторів впливу на конкурентоспроможність територій, серед яких найчастіше згадують фінансові, трудові, виробничі, інфраструктурні інноваційні, екологічні, управлінські та маркетингові можливості територій, які в сукупності становлять ефект переваги однієї території над іншою.

Для визначення переважаючих оціночних змінних, що становлять інтерес для цього дослідження і, зокрема, для формування оцінного інструментарію конкурентоспроможності територій, необхідною є систематизація характеру застосування розглянутого поняття на предмет адаптації до властивостей показників оцінки конкурентоспроможності регіонів:

- конкурентоспроможність має низку властивостей, серед яких превалюють відносність цієї категорії (неможливість її розраховувати без бази порівняння), її локальність і динамічність, комплексність, яка зумовлює залежність зовнішнього результату від якості внутрішніх чинників;

- показники конкурентоспроможності взаємопов'язані і взаємозалежні, що зумовило поширеність інтегральних (зважених) моделей її оцінки;

- конкурентоспроможність виражає міру інвестиційної привабливості територій;

- є прямо пропорційна залежність конкурентоспроможності від зовнішнього середовища;

- категорія «конкурентоспроможність територій» об'єднує в собі системи властивостей нижчого порядку (конкурентоспроможність підприємств).

Логіку в системі показників конкурентоспроможності територій, з огляду на вище запропоновані міркування, доцільно обґрунтувати комплексом показників конкурентоспроможності територій. Аналіз та узагальнення наявних систем показників дав змогу виявити неоднозначність думок учених-науковців щодо оцінки конкурентоспроможності територій. Так, на думку Б. Фішера, важливими є [5]: інфраструктура і легкість доступу на основні ринки; наявність сировинної бази; забезпечення електроенергією; наявність водних ресурсів; постачання, транспорт і комунікації; кваліфіковані робітники та інженери, а також інформація, трудові відносини і законодавство; дистрибутивні системи, близькість до ринків. Аналогічні параметри розглядають у контексті оцінки конкурентоспроможності й П. Кресл та Б. Сінкс [2], пропонуючи їх класифікувати на економічні (місце розташування, фактори виробни-

цтва, інфраструктура, економічна структура, пам'ятки і місця відпочинку) та стратегічні (ефективність органів управління, стратегія розвитку, суспільно-приватне партнерство та інституційна гнучкість) детермінанти.

У розрізі спеціальних компетенцій пропонує оцінювати конкурентоспроможність Р. Кантер. Так, він пропонує визначати: компетенцію майстерності, тобто здатність виробляти товари і послуги в сфері матеріального виробництва на рівні вищих світових стандартів; компетенцію знань, тобто здатність створювати і продавати нові знання, технології і наукомісткі продукти і послуги; компетенцію зв'язків, тобто здатність створювати і продавати послуги у сфері комунікації та комутації матеріальних, інформаційних і фінансових потоків; компетенцію ефективного управління як єдиною системою; компетенцію співробітництва, тобто здатність ефективно виявляти і погоджувати інтереси різних груп впливу, стратегічних партнерів і на цій основі формулювати загальні цілі та стратегії їх досягнення; компетенцію життєзабезпечення, тобто здатність створювати середовище проживання [1].

Як правило, думки дослідників загалом збігаються із загальноприйнятою Світовим економічним Форумом [6] системою звітності з 12 груп параметрів, з виділенням унікальних показників, що визначають специфіку регіонів. Так, індекс конкурентоспроможності регіонів України вираховується саме за цією методологією.

Слід зазначити, що є і безліч інших поглядів щодо факторів, які визначають привабливість територій, їх класифікацій. Серед них також називають територіальну доступність, вартість робочої сили, доступність сучасної комунікаційної мережі, привабливість довкілля, а також сприятливі умови регіональної політики.

Порівняльний аналіз основних сучасних методик оцінки конкурентоспроможності регіонів дав змогу виявити та обґрунтувати їх поетапну послідовність реалізації, що стало підґрунтям розроблення алгоритму оцінки конкурентоспроможності територій. Економічний зміст і природа конкурентоспроможності підприємства дали змогу адаптувати їх до формулювання низки принципів оцінки конкурентоспроможності територій:

1. Принцип переходу кількісних показників у якісні. Доцільно в основному використання кількісних/формалізованих оцінок для дослідження індикаторів конкурентоспроможності територій. При цьому число приватних індексів має бути оптимальним для забезпечення системності та комплексності оцінки.

2. Принцип орієнтації на замовника. Під час формування методик оцінки конкурентоспроможності територій необхідний облік позиції конкретного суб'єкта, для якого оцінка проводиться (споживачі, локальні органи управління, інвестори, власники, міжнародні інститути), що дасть змогу скоригувати групи показників і набір атрибутів усередині груп.

3. Принцип цілепокладання. Полягає у розумінні дослідником використання отриманих результатів.

4. Принцип коректності роботи з інформацією. Включає набір загальнонаукових критеріїв обробки

інформації: науковість, достовірність, виключення тенденційності, порівнянність, ефективність, релевантність, комплексність і системність.

5. Принцип динамічності. Цей принцип пояснює необхідність використання показників у динаміці років для забезпечення достовірності висновків, обліку мінливості ринкових факторів.

6. Принцип відносності. Всі показники, що використовуються, не повинні прямо залежати від розміру території, кількості жителів, що дасть змогу здійснити зіставлення одних показників у різних регіонах.

7. Принцип попередження подвійного рахунку. У низці показників зміна одного чинника приведе до варіації іншого.

8. Принцип відкритості. Зміст аналітичного звіту повинен бути доступним для прочитання та ознайомлення.

Отже, дослідження конкурентоспроможності територій є предметом дослідження вчених у різних сферах економіки, де кожен прагне запропонувати свій універсальний інтегральний показник, здатний враховувати специфіку територій.

Слід зазначити, що наявні методичні підходи до оцінювання показників визначення конкурентоспроможності територій можна умовно згрупувати за трьома напрямками. Перший напрям зосереджує свої зусилля на деталізації приведення показників до єдиного знаменника через виявлення різниці між фактичними показниками та різницею максимальних і мінімальних значень. Такий підхід дійсно дає змогу уточнити бази порівняння різних за природою індикаторів. Друга група підходів виділяється застосуванням у зведеному індексі показників конкурентоспроможності нижчого (мікро-, мезо-) рівня, апелюючи до комплексності та системності категорії «конкурентоспроможність території». Третій напрям пропонує зосереджуватися на порівнянні соціальних і вартісних умов конкурентоспроможності, консолідууючою інтерпретацією яких є якість життя.

Отже, як первинні показники найчастіше виступають: конкурентоспроможність збуту, товару, ціни, просування продуктів, персоналу, фінансово-економічних показників, маркетингової успішності господарюючих суб'єктів тощо. При цьому важливо розуміти позитивні та негативні сторони наявних методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності регіону. Щодо позитивних сторін слід виділити таке: автори в основному використовують однакову методику оцінки за допомогою інтегрального показника; всі методи припускають використання показників в однакових системах виміру; відносна простота розрахунків цих індексів; зважування показників у групах індексів і облік різнобічних сил впливу середовища на конкурентоспроможність.

Що стосується негативних сторін наявних підходів до оцінки, то найбільш відомими є: розбіжності авторів у визначенні одиничних показників конкурентоспроможності територій; складність у визначенні необхідної ваги значення одиничних показників; неповне використання в розрахунках усіх факторів конкурентоспроможності; велика залежність правильного підрахунку показників від статистичних даних; деякі дані за показниками ще не приведені у статистичних базах, тому складно оцінювати комплексно; використання експертних оцінок під час зважування одиничних і групових індексів.

Незважаючи на вагомий доробок зарубіжних і вітчизняних учених, спостерігається відсутність комплексного і повного дослідницького інструментарію оцінки елементів конкурентних відносин територій, який було б доцільно використовувати в диференційованих інформаційних умовах. Отже, з огляду на наявний дефіцит методичного осмислення практик регулювання конкурентних відносин територій, що відповідає сучасним стратегічним завданням соціально-економічного розвитку вітчизняної економіки, у роботі запропоновано логічну схему послідовності процесу оцінювання конкурентоспроможності територій (рис. 1).

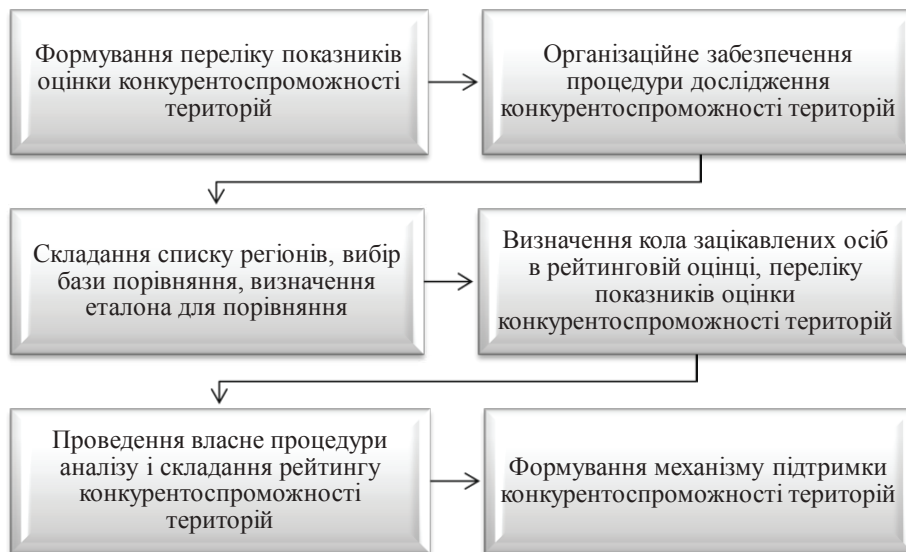

Рис. 1. Послідовність оцінювання конкурентоспроможності територій

Особливістю запропонованої послідовності оцінювання є врахування сукупності проаналізованих методик дослідження конкурентоспроможності територій (регіонів) із зазначенням наявних етапів та інструментів оцінки.

Висновки. Таким чином, з огляду на те, що конкуренція не тільки впливає на розвиток регіону як складної соціально-економічної системи, але і сама

піддається серйозним трансформаціям, які потребують поглибленого дослідження з позиції виявлення зв'язків між способами застосування сучасних конкурентних інструментів і механізмів, а також закономірностей формування і розвитку територій, у статті обґрунтовано методичне забезпечення оцінювання конкурентоспроможності територій та запропоновано чітку послідовність цього процесу.

Список літератури:

1. Кантер Р.М. Рубежи менеджмента. пер. с англ. М.: Олимп-бизнес, 1999. 360 с.
2. Kresl P., Singh B. Competitiveness and the urban economy: twenty – four large US metropolitan areas / P.K. Kresl, B. Singh // Urban studies. 1999. № 5-6(36). P. 1017–1027.
3. Полякова Ю.В. Пріоритети забезпечення конкурентоспроможності регіонів України : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2018. 336 с.
4. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. М.: ИНФРА-М, 2000. 312 с.
5. Fischer B. Globalisation and competitiveness of regional blocks // Intereconomics. Hamburg, 1998. Vol. 33, № 4. P. 164–170.
6. The Global Competitiveness Report 2017–2018: Insight Report // World Economic Forum. – Geneva, 2018. 393 p.

References:

1. Kanter R.M. (1999). Rubezhi menedzhmenta [Frontiers of management]. Moscow : Olimp-biznes, 360 p.
2. Kresl P., Singh B. (1999). Competitiveness and the urban economy: twenty – four large US metropolitan areas. Urban studies. № 5-6(36), pp. 1017–1027.
3. Poljakova Ju.V. (2018). Priorytety zabezpechennja konkurentospromoznosti rehioniv Ukrajinjy [Priorities of ensuring the competitiveness of Ukrainian regions]. Lviv: State Institution «Institute of Regional Studies named after MI Dolishny NAS of Ukraine», 336 p.
4. Fathutdinov R.A. (2000). Konkurentosposobnost': jekonomika, strategija, upravlenie [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow : INFRA-M, 312 p.
5. Fischer B. (1998). Globalisation and competitiveness of regional blocks. Intereconomics. Hamburg, vol. 33, № 4, pp. 164–170.
6. The Global Competitiveness Report 2017–2018: Insight Report (2018). World Economic Forum. Geneva, 393 p.

МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТЕРРИТОРИЙ

В статье рассмотрена сущность понятия конкурентоспособности. Определены основные характеристики этой категории в контексте исследования оценочных показателей. Проанализированы существующие системы показателей для оценки конкурентоспособности. Обоснованы принципы оценки конкурентоспособности территорий. Рассмотрены этапы оценки конкурентоспособности территорий и предложена определенная последовательность: формирование перечня показателей оценки конкурентоспособности территорий; организационное обеспечение исследования конкурентоспособности территорий; составление списка регионов, выбор базы сравнения, определение эталона для сравнения; определение круга заинтересованных лиц в рейтинговой оценке, перечня показателей оценки конкурентоспособности территорий; проведение процедуры анализа и составление рейтинга конкурентоспособности территорий; формирование механизма поддержания конкурентоспособности территорий.

Ключевые слова: конкурентоспособность регионов, методы оценки, принципы оценки конкурентоспособности, система показателей, этапы оценивания.

METHODICAL PROVISION OF TERRITORY COMPETITIVENESS ASSESSMENT

The article considers the essence of the concept of competitiveness and reveals that the competitiveness of a region is equated with its economic success and depends on the competitiveness of the economic entities of the territory. It is proved that the attractiveness of the region is synonymous with its competitiveness, and the territory must be attractive for the population. The main properties of this category are identified in the context of the evaluation of evaluation indicators. It is substantiated that competitiveness has a number of properties, among which the relativity of this category (inability to calculate it without a base of comparison), its locality and dynamism, complexity that predetermines the dependence of

the external result on the quality of internal factors prevail. Existing systems of indicators for competitiveness assessment are analyzed. It is determined that there is a direct proportional dependence of competitiveness on the external environment. It is suggested to take into account the indicators of investment attractiveness of territories for determining their competitiveness. The principles of territorial competitiveness evaluation are grounded, among them: the principle of transition of quantitative indicators into qualitative ones; the principle of customer orientation; the principle of goal setting; the principle of correctness of work with information; the principle of dynamism; the principle of relativity; the principle of double counting; the principle of openness. The stages of territorial competitiveness assessment are summarized and some sequence is proposed: formation of the list of territorial competitiveness evaluation indicators; organizational support of territorial competitiveness research; compiling a list of regions, selecting a comparison base, determining a benchmark for comparison determining the range of stakeholders in the rating, the list of indicators of competitiveness of territories; carrying out the procedure of analysis and compilation of the competitiveness of territories; the formation of a mechanism to support the competitiveness of territories.

Key words: competitiveness of regions, methods of evaluation, principles of competitiveness assessment, system of indicators, stages of evaluation.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-3>

УДК 658:65.012.8

Бусарєв Д.В.

кандидат економічних наук, докторант,
Державна науково-навчальна установа
«Академія фінансового управління»

Busariyev Dmytro

State Educational-Scientific Institution «Academy of Financial Management»

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Досвід таких країн ЄС, як Німеччина і Польща, показує, що політика держав націлена на розвиток відновлюваних джерел енергії та зменшення залежності від природного газу Російської Федерації. Спільними зусиллями всіх членів ЄС прагне лібералізувати енергетичний ринок та зміцнити власну економічну та енергетичну безпеку. Визначено основні етапи реформування ринку електроенергії ЄС для його подальшої лібералізації. Так, основними етапами є: реструктуризація, посилення конкуренції, оптимальний нагляд та зміна форми власності. Охарактеризовано діяльність паливної промисловості та енергетики Німеччини та Польщі. Розкрито особливості розвитку відновлюваних джерел енергії в Німеччині, зокрема, проведено аналіз основних законодавчих актів та прийнятих державних управлінських рішень. Охарактеризовано ключові заходи зміцнення паливно-енергетичного комплексу в Польщі.

Ключові слова: міжнародний досвід, відновлювані джерела енергії, паливно-енергетичний комплекс, економічна безпека, енергетична безпека.

Постановка проблеми. Україна вибрала курс євроінтеграції і в майбутньому планує стати повноправним членом європейської спільноти. Нині нічого так не хвилює країни Європи, як захист природного навколишнього середовища. Кожного дня лунають заходи протестів проти забруднення довкілля, використання небезпечних способів видобутку природних ресурсів тощо.

Досліджуючи питання забезпечення економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу в Україні, неможливо не звернути уваги на діяльність провідних країн світу, які на практиці демонструють високий рівень безпеки паливно-енергетичного комплексу, що

дає змогу зберегти навколишнє природне середовище та відійти від тотальної природно-ресурсної залежності до енергетично-ресурсної самостійності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині проблеми забезпечення безпеки розвитку паливно-енергетичного комплексу висвітлені в роботах таких науковців, як: В. Александрова, О. Алімов, О. Амоша, С. Алексєєнков, А. Блінов, Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Герасимчук, С. Долинчук, Б. Кваснюк, С. Козаченко, В. Перебийніс, О. Степанов, С. Ямпольський та інші.

З огляду на накопичений науковий здобуток провідних науковців, слід відмітити, що в сучасних умовах розвитку

необхідно розглянути міжнародний досвід формування безпечних умов розвитку паливно-енергетичного комплексу з метою застосування його у вітчизняній практиці.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є аналіз міжнародного досвіду формування безпечних умов розвитку паливно-енергетичного комплексу в контексті його застосування для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Паливна промисловість та електроенергетика завжди займали основні позиції в процесі забезпечення як економічної, так і енергетичної безпеки в контексті захисту національних інтересів кожної країни.

У сучасних умовах розвитку основним напрямом змін паливно-енергетичного комплексу країн світу є поступова лібералізація ринку надання енергетичних послуг. Основною метою цього процесу є поступова демократизація та демонополізація ринку постачальників електроенергії, що у висновку підвищить якість надання кінцевого продукту, а також знизить витрати і ціни на користування електроенергією.

Для того щоб досягнути ліберального ринку електроенергії, країни ЄС провели внутрішньодержавні реформи, які зображені на рис. 1.

Процес упровадження альтернативних джерел енергії в паливно-енергетичні комплекси країн ЄС почався 10 листопада 2010 року із прийняття основоположного в цій сфері документу «Енергія 2020. Стратегія для конкуренції, сталості і безпечної енергетики» [1], згідно з яким основними завданнями країн-членів ЄС повинно було стати скорочення викидів CO₂ на 80–95% до 2050 року, а також збільшення частки відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в структурі паливно-енергетичних комплексів держав ЄС.

З 2017 року 176 країн світу включили в політику національної економіки розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) [2] в процесі функціонування паливно-енергетичного комплексу, з них 21 країна притримується стратегії розвитку ВДЕ системи опалення

та охолодження, а 126 країн вибрали стратегію ВДЕ за типом виробництва електроенергії.

Німеччина як країна, яка завжди знаходилася на лідируючих місцях щодо впровадження альтернативних джерел енергії для забезпечення економічної та енергетичної безпеки паливно-енергетичної системи, на державному рівні окреслила власний енергетичний курс до 2050 року.

Загалом споживання нафти в Німеччині за останні десять років скоротилося. При цьому видобуток природного газу скоротився вдвічі, але його споживання залишилося практично без змін (табл. 1).

Паливно-енергетичний комплекс Німеччини представлений ТЕС (теплові електростанції) та АЕС (атомні електростанції), причому основна частина електроенергії виробляється на ТЕС, тоді як на АЕС припадає всього лише 11% виробленої електроенергії. Окрім того, частина паливного комплексу цієї країни припадає на використання кам'яного вугілля та імпортованої нафти. З посиленням лібералізаційних процесів у світі в Німеччині вже багато років спостерігається переважання ВДЕ у структурі паливно-енергетичного комплексу.

У контексті екологізації паливного комплексу Німеччина поступово відмовляється від застосування первинного палива. Нині паливний комплекс переорієнтувався на вироблення вторинних форм палива зі вторинної сировини [4, с. 662]. Для їхнього успішного функціонування Німеччина вибрала форму змішаного управління, залучаючи при цьому приватні внутрішні та іноземні компанії. Нині обсяги виробництва досягли таких масштабів, що підприємства альтернативної паливної промисловості приймають сировину з інших країн.

Згідно з вибраною Німеччиною стратегією до 2027 року вона повинна зменшити використання атомної енергетики в системі паливно-енергетичного комплексу. Дієвим початком цього процесу було призупинення роботи 8 найстаріших і найбільш шкідливих для довкілля АЕС [5].

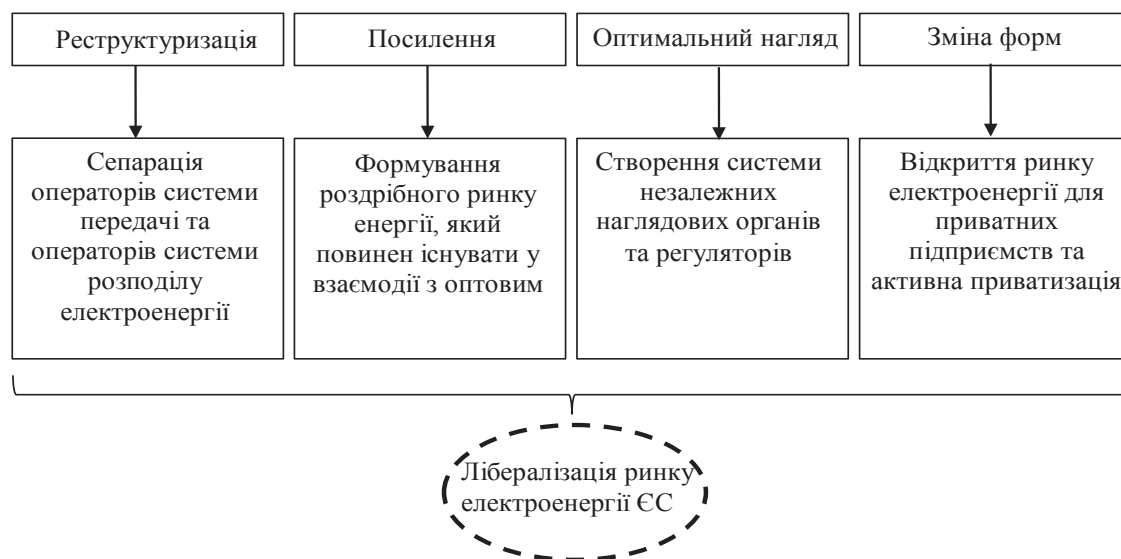

Рис. 1. Основні етапи реформування ринку електроенергії ЄС для його подальшої лібералізації

Джерело: сформовано автором

Основні показники діяльності паливної промисловості Німеччини за період 2008–2018 рр.

	Нафта в млн тонн нафтового еквіваленту	Природний газ у млн тонн нафтового еквіваленту		Вугілля в млн тонн нафтового еквіваленту	
	Споживання	Видобуток	Споживання	Видобуток	Споживання
2008	123,7	11,7	77	50,1	80,1
2009	118,7	11	72,6	46,4	71,7
2010	119,5	9,6	75,7	45,9	77,1
2011	115,8	9	69,5	46,7	78,3
2012	115,3	8,1	69,7	47,8	80,5
2013	117,5	7,4	73,1	45,1	82,8
2014	114,5	6,9	63,5	44,1	79,6
2015	114,2	6,5	66,2	42,8	78,7
2016	116,5	6	73	39,6	76,5
2017	119	5,5	77,2	39,4	71,5
2018	113,2	4,8	75,9	37,6	66,4

Джерело: [3]

Як можна побачити з даних табл. 2, Німеччина з кожним роком зменшує споживання ядерної енергетики і поступово зростає споживання саме ВДЕ.

Але останні розробки ядерних реакторів дали змогу Німеччині, як і іншим країнам (Швеція, Франція, Чехія, США та ще 29 країн), частково призупинити процес відмови від атомної енергетики. За допомогою новітніх розробок провідні країни світу будують атомні реактори третього покоління, на яких діє досконала система безпеки в контексті екологічності та превенції катастроф, причому вже є схеми та випробування реакторів четвертого покоління [6, с. 10].

Нині лише в Європі, яка так активно лобіює проекти ВДЕ, 30% всієї виробленої енергії припадає саме на атомну енергетику. Для подальшого розвитку цієї галузі у світі був створений проект «міжнародного експериментального термоядерного реактора», основною метою якого є створення нового покоління реакторів, які за своєю безпечністю, екологічністю та ергономічністю не поступалися би сучасним альтернативним джерелам енергії, оскільки цей тип реактора практично не виробляє відходів [7, с. 27].

Важливим кроком безпечного розвитку паливно-енергетичного комплексу Німеччини було створення здорового конкурентного середовища на ринку надання

енергетичних послуг. Згідно із Законом «Про відновлювальні джерела енергії» [8], держава надавала право фізичним та юридичним особам об'єднуватись у так звані «енергетичні кооперативи», основним завданням яких є поступова децентралізація та екологізація системи надання електроенергії. Нині в енергетичних кооперативах беруть участь як пересічні особи, кооперативи громадян, так і великі комунальні підприємства.

Не менш цікавим є досвід розвитку паливно-енергетичного комплексу Польщі. Ще донедавна первинні джерела енергії були пріоритетним напрямом функціонування паливно-енергетичного комплексу Польщі, але після прийняття Стратегії 2020 країна була змушена збільшувати частку відновлюваних джерел енергії у власному паливно-енергетичному комплексі. Нині цей показник становить близько 14% [9]. Для цього в 2005 році уряд Польщі створив систему оборотів сертифікатів ВДЕ як основний фактор оптимізації та екологізації енергетики. Діяльність системи сертифікатів регулюється державною компанією Polish Energy Regulatory Office, завданням якої також є пошук і приваблення нових потенційних інвесторів та стимулювання участі приватних енергетичних та паливних компаній у польському ринку.

Для того, щоб максимальною мірою полегшити процес інкорпорації ВДЕ в паливно-енергетичний

Основні показники електроенергетики Німеччини за період 2008–2018 рр.

	Ядерна енергетика в млн тонн нафтового еквіваленту	Гідроенергетика в млн тонн нафтового еквіваленту	Інша відновлювана енергетика в млн тонн нафтового еквіваленту
	Споживання	Споживання	Споживання
2008	33,7	4,6	16,5
2009	30,5	4,3	17,2
2010	31,8	4,7	19,1
2011	24,4	4	24,1
2012	22,5	5	27,4
2013	22	5,2	29,3
2014	22	4,4	32,3
2015	20,8	4,3	38,4
2016	19,2	4,6	38,3
2017	17,3	4,6	44,4
2018	17,2	3,8	47,3

Джерело: [3]

комплекс, польський уряд створив різні види сертифікатів: зелені, жовті, червоні, фіолетові та коричневі. Вид сертифікату залежить від частки ВДЕ, яку використовують підприємства. Так, зелені сертифікати видаються підприємствам, діяльність яких повністю побудована на ВДЕ (енергія вітру, сонця та біомаси). Ці компанії отримують активну економічну підтримку держави у вигляді спрощеного оподаткування, субсидювання та нижчих тарифів.

Перехід Польщі на ВДЕ свідчить про її прагнення формування нових безпечних умов розвитку для усього населення країни. Так, як можна побачити з табл. 3, споживання ВДЕ з року в рік зростало в геометричній прогресії.

Таблиця 3

Основні показники електроенергетики Польщі за період 2008–2018 рр.

	Гідроенергетика в млн тонн нафтового еквіваленту	Інша відновлювана енергетика в млн тонн нафтового еквіваленту
	Споживання	Споживання
2008	0,5	1
2009	0,5	1,4
2010	0,7	1,8
2011	0,5	2,4
2012	0,5	3,4
2013	0,6	3,3
2014	0,5	4
2015	0,4	4,7
2016	0,5	4,7
2017	0,6	4,9
2018	0,4	4,4

Джерело: [3]

У контексті розвитку паливно-енергетичного комплексу польський уряд як основну заміну первинному пальному вибрав вироблення біопалива з відходів сільськогосподарського виробництва, що зумовлено тим, що площа сільськогосподарських угідь становила 50% країни. З огляду на такі великі обсяги сировини,

побудова підприємств зі вторинної переробки стала потужним фактором зміцнення паливно-енергетичного комплексу країни в бік екологізації виробництва. Наприклад, нині в Польщі функціонують 150 заводів, які виробляють біогаз [10, с. 34].

Згідно зі статистикою [3], Польща зменшила видобуток вугілля, проте його споживання практично не змінилося. Це можна сказати і про споживання нафти. В останні роки також зростає споживання і природного газу (табл. 4).

Специфікою паливно-енергетичного комплексу країн Європи є те, що вони тісно взаємопов'язані між собою, і членство в ЄС відіграє одну із ключових ролей у забезпеченні економічної та енергетичної безпеки кожної з країн-учасників. Але це працює і в свого роду зворотному напрямі, усі країни-члени ЄС повинні працювати на забезпечення безпечних умов розвитку паливно-енергетичного комплексу ЄС загалом, який виступає певним організмом, що уособлює в собі найкраще з кожної країни.

У результаті, на нашу думку, для формування безпечних умов розвитку вітчизняного паливно-енергетичного комплексу необхідно здійснити такі заходи: підсилити контроль над ядерною енергетикою; збільшити фінансування інноваційних ідей розвитку ВДЕ; пошук нових постачальників природного газу з метою зниження залежності від Російської Федерації; посилення заходів євроінтеграції та зміцнення національної економічної безпеки.

Висновки. Формування безпечних умов розвитку паливно-енергетичного комплексу – це завжди тяжкий процес, який вимагає від держави унікального підходу, який повинен враховувати потреби населення та енергетичні можливості країни. Україна перебуває на шляху до повноцінної євроінтеграції, і тому вкрай важливим є перейняти досвід країн, які вже пройшли цей важкий шлях (наприклад, Польща). Саме тому подальшого дослідження потребує питання ефективного застосування розглянутого міжнародного досвіду в Україні з метою забезпечення економічної та енергетичної безпеки паливно-енергетичного комплексу.

Таблиця 4

Основні показники діяльності паливної промисловості Польщі за період 2008–2018 рр.

	Нафта в млн тонн нафтового еквіваленту	Природний газ у млн тонн нафтового еквіваленту		Вугілля в млн тонн нафтового еквіваленту	
	Споживання	Видобуток	Споживання	Видобуток	Споживання
2008	27,2	3,7	13,5	60,9	55,2
2009	27,1	3,7	13	56,4	51,8
2010	28,5	3,7	14	55,4	55,1
2011	28,4	3,8	14,1	55,7	55
2012	27,5	3,9	15	57,8	51,2
2013	25,6	3,8	15	57,2	53,4
2014	25,7	3,7	14,6	54	49,4
2015	26,7	3,7	14,7	53	48,7
2016	29,1	3,6	15,7	52,1	49,5
2017	31,7	3,5	16,5	49,8	49,8
2018	22,8	3,4	17	47,5	50,5

Джерело: [3]

Список літератури:

1. Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy – European Commission, URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf (дата звернення: 03.11.2019).
2. Renewables 2017. Global status report. URL: http://www.ren21.net/wpcontent/uploads/2017/06/178399_GSR_2017_Full_Report_0621_Opt.pdf. (дата звернення: 07.11.2019).
3. BP Statistical Review of World Energy 2019, 68 edition. pp. 1–64. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> (дата звернення: 11.11.2019).
4. Навроцький Р.Л. Досвід країн Європейського союзу в сфері безпечного поводження з твердими побутовими відходами. 2016. № 7. С. 662.
5. Krzysztof Gierulski. Energy Efficiency Indicators in the EU. SGUA, презентація 13.10.2015. URL: http://www.inogate.org/documents/Gierulski_Kiev_EED_and_EE_Governance_22_Mar_2016.pdf. (дата звернення: 11.11.2019).
6. Ядерна енергетика у світі та Україні: поточний стан та перспективи розвитку. Київ. 2015. С. 26.
7. Обзор основных положений энергетических стратегий (длговострочных прогнозов) развития энергетических ведущих зарубежных стран. 2015. 81 с.
8. Gesetz für den Ausbau erneuerbarer Energien 2014 (EEG) URL: http://www.gesetze-im-internet.de/eeg_2014/ (дата звернення: 12.11.2019).
9. Сохачька О.М., Стрельбицька Н.Є. Сучасні тенденції на світовому ринку нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії // Альтернативні джерела енергії. Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит, №11(93) 2011. С. 38–52.
10. Зарубіжна практика стимулювання розвитку поновлюваних джерел енергії та їх приєднання до електромереж енергосистеми. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України НЕК «Укренерго». Київ. 2012. С. 34.

References:

1. Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy – European Commission, Available at: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf (accessed: 03.11.2019).
2. Renewables 2017. Global status report. Available at: http://www.ren21.net/wpcontent/uploads/2017/06/178399_GSR_2017_Full_Report_0621_Opt.pdf. (accessed: 07.11.2019).
3. BP Statistical Review of World Energy 2019, 68 edition. pp. 1–64. Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> (accessed: 11.11.2019).
4. Navrocz`kyj R.L. (2016) Dosvid krayin Yevropejs`kogo soyuzu v sferi bezpechnogo povodzhennya z tverdymy` pobutovymy` vidhodamy` [European Union experience in the field of solid waste management]. 7. pp. 662. (in Ukrainian)
5. Krzysztof Gierulski. Energy Efficiency Indicators in the EU. SGUA, презентація 13.10.2015. Available at: http://www.inogate.org/documents/Gierulski_Kiev_EED_and_EE_Governance_22_Mar_2016.pdf. (accessed: 11.11.2019).
6. Yaderna energety`ka u sviti ta Ukrayini: potochny`j stan ta perspekty`vy` rozvy`tku [Nuclear power in the world and Ukraine: current state and prospects for development]. Kyiv. (2015). pp. 26. (in Ukrainian)
7. Oglyad osnovny`h polozhen` energety`chny`h strategij (dovgostrokovy`h prognoziv) rozvytku energety`chny`h providny`h zarubizhny`h krayin [Review of the main provisions of energy strategies (long-term forecasts) of the development of energy leading foreign countries]. (2015). 81 p. (in Ukrainian)
8. Gesetz für den Ausbau erneuerbarer Energien 2014 (EEG) Available at: http://www.gesetze-im-internet.de/eeg_2014/ (accessed: 12.11.2019).
9. Sohaczka O.M., Strelbiczka N.Ye. (211) Suchasni tendenciyi na svitovomu ry`nku netrady`cijny`h ta vidnovlyuval`ny`h dzherel energiyi [Current Trends in the Global Market for Alternative and Renewable Energy Sources] Al`ternaty`vni dzherela energiyi. Energozberezhennya. Energetyka. Energoaudyt, #11(93). pp. 38–52. (in Ukrainian)
10. Zarubizhna praktyka sty`mulyuvannya rozvy`tku ponovlyuvany`h dzherel energiyi ta yix pry`yednannya do elektromerezh energosy`stemy` (2012) [Foreign practice of stimulating the development of renewable energy sources and their connection to the grids of the grid]. Ministerstvo energety`ky` ta vugil`noyi promy`slovosti Ukrayiny` NEK «Ukrenergo». Kyiv. pp. 34. (in Ukrainian)

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ФОРМИРОВАНИЯ БЕЗОПАСНЫХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА

Опыт таких стран ЕС, как Германия и Польша, показывает, что политика государств нацелена на развитие возобновляемых источников энергии и уменьшение зависимости от природного газа Российской Федерации. Совместными усилиями всех членов ЕС стремится либерализовать энергетический рынок и укрепить собственную экономическую и энергетическую безопасность. Определены основные этапы реформирования рынка электроэнергетики ЕС для его дальнейшей либерализации. Так, основными этапами являются: реструктуризация, усиление конкуренции, оптимальный контроль и изменение формы собственности. Охарактеризована деятельность топливной промышленности и энергетики Германии и Польши. Раскрыты особенности разви-

тия возобновляемых источников энергии в Германии, в частности, проведен анализ основных законодательных актов и принятых государственных управленческих решений. Охарактеризованы ключевые меры укрепления топливно-энергетического комплекса в Польше.

Ключевые слова: *международный опыт, возобновляемые источники энергии, топливно-энергетичный комплекс, экономическая безопасность, энергетическая безопасность.*

RESEARCH OF THE INTERNATIONAL EXPERIENCE OF FORMING SAFE CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF A FUEL AND ENERGY COMPLEX

Ukraine has chosen the course of European integration and in the future plans to become a full member of the European community. To date, nothing so worries the countries of Europe as the protection of the natural environment. Every day, protests against environmental pollution, the use of dangerous methods of extraction of natural resources, and other are heard. Studying the issue of ensuring the economic security of the fuel and energy complex in Ukraine, one cannot but pay attention to the activities of the leading world countries, which in practice demonstrate a high level of security of the fuel and energy complex, which allows preserving the natural environment and moving away from total natural resource dependence on energy resource independence. The main objective of the study is to analyze the international experience in creating safe conditions for the development of the fuel and energy complex in the context of its application for Ukraine. The fuel industry and the electric power industry have always been in the forefront in the process of ensuring both economic and energy security in the context of protecting the national interests of each country. The geographical location of individual countries of the world gave them significant natural resources such as coal, oil and gas. Another situation is when the geographical position of a country has led to constant resource dependence on other countries. The development of scientific and technological progress made it possible to gradually move away from this kind of dependence and look for alternative options. The experience of EU countries such as Germany and Poland shows that state policy is aimed at developing renewable energy sources and reducing dependence on natural gas of the Russian Federation. By joint efforts of all EU members, it seeks to liberalize the energy market and strengthen its own economic and energy security. The main stages of reforming the EU electricity market for its further liberalization are identified. So, the main stages are: restructuring, increasing competition, optimal control and changing ownership. The activities of the fuel industry and energy of Germany and Poland are characterized. Features of the development of renewable energy sources in Germany are disclosed, in particular, an analysis of the main legislative acts and adopted state management decisions is carried out. The key measures to strengthen the fuel and energy complex in Poland are described.

Key words: *international experience, renewable energy sources, fuel and energy complex, economic security, energy security.*

Живко З.Б.

доктор економічних наук, професор,
Львівський державний інститут внутрішніх справ

Даниленко Н.Б.

кандидат економічних наук, доцент,
Вищий навчальний заклад «Приватне акціонерне товариство
«Львівський інститут менеджменту»

Стадник М.Є.

кандидат економічних наук, доцент,
Вищий навчальний заклад «Приватне акціонерне товариство
«Львівський інститут менеджменту»

Zhyvko Zinaida

Lviv State University of Internal Affairs

Danilenko Natalia, Stadnik Miroslava

Higher Education Institution "Private Joint Stock Company
"Lviv Institute of Management"

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті дано визначення продовольчої безпеки держави. Охарактеризовано основні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни та запропоновано власну систему індикаторів, зазначено методику їх розрахунку та детально охарактеризовано, з зазначенням нормативів. Здійснено апробацію даної методики та проведено оцінку рівня продовольчої безпеки України за період 2010-2017 рр. в динаміці, в розрізі регіонів України та за окремими групами продуктів харчування. Встановлено, що за рядом показників рівень продовольчої безпеки України є достатнім, але за окремими показниками в розрізі певних груп продуктів харчування, а також для окремих регіонів та соціальних груп населення він є загрозливим. Основними чинниками, що мають визначальний вплив на рівень харчування населення є доходи населення та цінова політика, а пропозицію формує рівень ефективності діяльності сільського господарства та харчової промисловості. Ідентифіковано загрози та запропоновано заходи для їх нейтралізації.

Ключові слова: продовольча безпека, показники оцінки продовольчої безпеки, фізична достатність споживання продуктів харчування, економічна доступність споживання, безпека харчування, продовольче самозабезпечення, рівень продовольчої залежності, достатність резервування продовольства.

Постановка проблеми. Однією з глобальних проблем людства є забезпечення населення необхідними продуктами харчування, що зумовлено зростанням чисельності населення планети, обмеженістю сільськогосподарських угідь, погіршенням кліматичних умов для вирощування сільськогосподарської продукції і, як наслідок, зростання чисельності людей, які голодують або недоїдають. Часто продукти харчування, які споживає населення, не відповідають установленим нормативам за калорійністю та структурою. Постійне недоїдання здатне спровокувати зниження продуктивності праці таких працівників, зростання рівня захворюваності й навіть загибель людей. Належне забезпечення населення необхідними продуктами харчування, а промисловість – сировиною сприятиме вирішенню даної проблеми, зміцненню продовольчої безпеки, а також національної безпеки держави, забезпеченню її незалежності та суверенітету.

Важливою умовою зміцнення продовольчої безпеки є постійний контроль над системою показників її оцінки та прийняття необхідних рішень на всіх рівнях управління щодо її регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та регулювання продовольчої безпеки усіх рівнів присвячували свої праці такі фахівці, як: В.Я. Амбросов, А.А. Бабенко, В.С. Балабанов, Ю.Д. Білик, В.І. Бойко, П.П. Борщевський, Є.А. Бузовський, В.І. Власов, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, О.І. Гойчук, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, Д.П. Доманчук, С.І. Дорогунцов, О.Б. Звягінцева, Г.М. Зінчук, Р.А. Івануха, З.І. Ільїна, Є.Д. Калашнікова, С.М. Кваша, Д.Ф. Крисанов, А.С. Лисецький, І.І. Лукінов, В.В. Маслаков, І.М. Миценко, М.М. Паламарчук, Б.Й. Пасхавер, М.Д. Пістун, Д.К. Прейгер, В.М. Олійник, С.М. Онисько, Е.Е. Румянцева, П.Т. Саблук, Б.М. Стефанишин, І.Н. Топіха, В.О. Точилін, В.М. Трегобчук, А.А. Фесина,

М.Й. Хорунжий, Л.М. Худолій, Г.В. Черевко, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченко, О.М. Шпичак, О.В. Шубравська, В.В. Юрчишин та ін. Проте досі не вироблено єдиного підходу до визначення та методики оцінки рівня продовольчої безпеки.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є узагальнення методичних підходів до оцінки рівня продовольчої безпеки держави, її вдосконалення та практичне застосування.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи наявні трактування продовольчої безпеки, запропонуємо своє визначення даного поняття: продовольча безпека – це забезпечена відповідними ресурсами та потенціалом здатність держави незалежно від внутрішніх та зовнішніх умов і загроз на принципах самозабезпечення гарантувати населенню країни у цілому та кожному громадянину зокрема фізичну та економічну доступність, якість та безпеку продуктів харчування і питної води в необхідному обсязі й асортименті на рівні фізіологічних норм, що забезпечує фізичний та інтелектуальний розвиток особи, сприяє розширеному відтворенню населення та гарантує соціально-політичну стабільність у країні, її стійкий економічний розвиток, сприяє зміцненню позицій країни на міжнародному рівні [1, с. 100].

Продовольча безпека переважно оцінюється показниками фізичної достатності та економічної доступності продуктів харчування й їх безпеки, рівнем самозабезпечення країни необхідними продуктами харчування.

Під фізичною достатністю продуктів харчування слід розуміти їх наявність на ринку необхідного обсягу, асортименту, складу та якості [1, с. 100]. Забезпечується вона за рахунок державного контролю над виробництвом продуктів харчування та сировини вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, експортом продовольства та створенням запасів.

Надзвичайно важливим при цьому є асортимент та харчова цінність наявних продуктів харчування за вмістом у них білків, жирів та вуглеводів, вітамінів та мікроелементів, адже їх дефіцит може спровокувати погіршення здоров'я населення та принести інші загрози.

Необхідно також ураховувати енергетичну цінність продуктів харчування. Нижньою межею споживання продовольства, за оцінками ФАО, є рівень споживання, що забезпечує основний обмін речовин в організмі. При цьому фізіологічно необхідний рівень енергетичної цінності спожитого продовольства, за оцінками ФАО, становить у середньому 11 340 кДЖ, а рівень недостатнього харчування визначений у 7 360–8 030 кДЖ на день (диференціюється залежно від клімату та напруженості праці) [2, с. 211].

Економічна доступність продуктів харчування – це можливість кожного громадянина країни незалежно від його рівня доходів придбання продуктів харчування необхідного обсягу та складу, щоб забезпечити мінімальну фізіологічну норму споживання [1, с. 100].

Економічна доступність продуктів харчування гарантується державою завдяки сприянню зростанню доходів населення, регулюванню рівня цін на продовольчі товари, сприяння розвитку господарств населення та самозабезпеченню громадян необхідними і доступними продуктами харчування.

Безпека харчування означає відповідність якості сировини й продуктів харчування встановленим вимогам і гарантію безпечного їх споживання [3]. Неякісні продукти харчування викликають різноманітні захворювання, іноді стають причиною загибелі людини. Постачання на ринок неякісної продукції небезпечно для її виробників та постачальників штрафними санкціями, відмовою від їхніх послуг і банкрутством.

Для забезпечення продовольчої безпеки країни велике значення має підтримка відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, яке визначається на вартісній або енергетичній основі, як правило, у відсотках за формулою [1, с. 101]:

$$\text{Самозабезпечення продуктами харчування} = \frac{\text{виробництво продуктів харчування}}{\text{фактичне споживання продуктів харчування}}$$

Як свідчить світовий досвід, надійна продовольча безпека держави забезпечується, якщо 75–80% споживання всіх видів продовольства припадає на вітчизняний ринок. При цьому виділяють пріоритетні види продукції, виробництво яких повинно стати предметом особливої уваги з боку держави. Країни з високим економічним потенціалом, інтенсивно включаючись у світовий ринок, дбайливо підтримують високий рівень самозабезпечення. Наприклад, у США і Франції цей рівень становить близько 100%, у Німеччині – 93%, в Італії – 78%, навіть бідна родючими ґрунтами Японія притримується 50-відсоткового рівня самозабезпечення. Достатній рівень продовольчого самозабезпечення або продовольчої незалежності досягається тоді, коли по основних групах продовольчих товарів (м'ясо й м'ясопродукти, молоко й молокопродукти, яйця, хліб і хлібопродукти, картопля, овочі та фрукти, олія, цукор, риба та рибопродукти) обсяги імпорту не перевищують 30% обсягів їх внутрішнього споживання. Виділені вище дев'ять груп продовольчих товарів забезпечують 90% калорійності харчування й є найбільш важливими й незамінними з погляду збалансованості основних поживних речовин за кількісним та якісним складом [3]. Критичним вважається перевищення імпортованих товарів у загальній структурі продуктів харчування понад 30% [4].

Загалом держави світу поділяються на ті, що досягають продовольчої безпеки за рахунок власного виробництва необхідних обсягів продовольства, та на ті, які змушені значну частину продовольчих товарів імпортувати, що вимагає коштів і призводить до посилення їх економічної й політичної залежності від розвинутих країн [5].

Зростання імпорту продовольчих товарів є небезпечним через низку причин:

– може свідчити про зниження ефективності роботи вітчизняного сільськогосподарського виробництва, яке

не забезпечує в повному обсязі потреби споживачів; або за орієнтації країни на дешевший імпорт продовольства, який витісняє з вітчизняного ринку місцевих виробників та загрожує їм банкрутством;

– провокує посилення продовольчої залежності країни від інших країн;

– не дає змоги налагодити безперебійне постачання на ринок продовольства в необхідному обсязі, асортименті та свіжості.

Таким чином, чи не найважливішою умовою досягнення продовольчої безпеки і незалежності країни є сприяння розвитку вітчизняного аграрного сектору, як великих колективних підприємств, так і дрібних господарств населення.

Узагальнюючи існуючі системи індикаторів продовольчої безпеки, до критеріїв продовольчої безпеки слід відносити показники, що характеризуватимуть рівень самозабезпечення продовольством, ступінь фізичної та економічної доступності продуктів харчування, а також їх безпеку:

1) рівень самозабезпечення населення країни (регіону) продуктами харчування (визначається як відношення фактичного виробництва продуктів харчування до їх споживання, виражене у відсотках);

2) рівень продовольчої залежності за окремими продуктами у вартісному та натуральному виразі (являє собою відсоткове відношення імпорту продуктів до ємності внутрішнього ринку). Критичною є частка імпортного продовольства на внутрішньому ринку, що рівна 0,3, або 30% [6];

3) достатність резервування продовольства (визначається як відношення державних продовольчих резервів у натуральному виразі до обсягів внутрішнього споживання, виражене у відсотках). Секретаріат ФАО зазначає, що для забезпечення продовольчої безпеки у світі запаси зернових повинні становити не менше 17–18% від обсягу запасів на кінець поточного періоду [6];

4) коефіцієнт фізичної (за харчовою та енергетичною цінністю) достатності споживання на раціональному та мінімальному рівнях у загальному та за соці-

альними групами (визначається як відношення між фактичним та раціональним споживанням – верхня межа, а також як відношення між фактичним споживанням та мінімальними фізіологічними його нормами);

5) коефіцієнт економічної доступності споживання у загальному та за соціальними групами (розраховується як частка сукупних витрат на харчування в загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств). Витрати на продовольчі потреби не мають перевищувати 60% сімейного бюджету [7];

6) індекс безпеки харчування (характеризує відповідність якості та безпеки продовольства вимогам санітарно-гігієнічних, екологічних і епідеміологічних стандартів здорового харчування).

Що стосується продовольчої безпеки України, зокрема рівня самозабезпечення населення країни продуктами харчування, то протягом 2010–2017 рр. у нас вироблялося понад 70% кожної з основних груп продовольчих товарів, тому можна вважати, що країна забезпечена продуктами харчування власного виробництва. Найбільш нестабільним є самозабезпечення населення цукром, яке щороку то зростає, то знижується. Найнижчим є самозабезпечення м'ясом та м'ясопродуктами, а найбільшим – овочами і баштанними культурами (рис. 1).

Попри це, по картоплі, олії та рослинних жирах, зернових та зернобобових культурах в Україні спостерігається їх перевиробництво, яке перевищує внутрішнє споживання в кілька разів (рис. 2). Надлишок цих продуктів харчування країна вдало експортує, зміцнюючи свої позиції на міжнародному продуктовому ринку. Протягом усього аналізованого періоду експорт значно перевищував імпорт, зокрема: по олії та інших рослинних жирах експорт перевищував імпорт у 2010 р. у 8,9 рази, а в 2017 р. – у 25,1 рази, по зернових і зернобобових культурах – у 81 та 167 разів відповідно. Лише імпорт картоплі перевищує її експорт, хоча сільське господарство країни й виробляє картоплі більше за внутрішнє споживання. З одного боку, ціна вітчизняної картоплі значно перевищує імпорту, що знижує попит

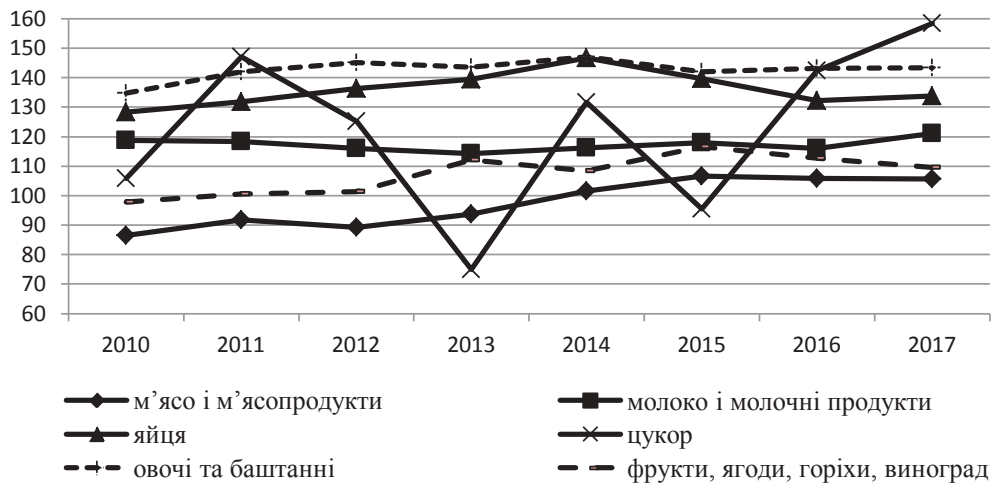

Рис. 1. Рівень самозабезпечення країни продуктами харчування, %

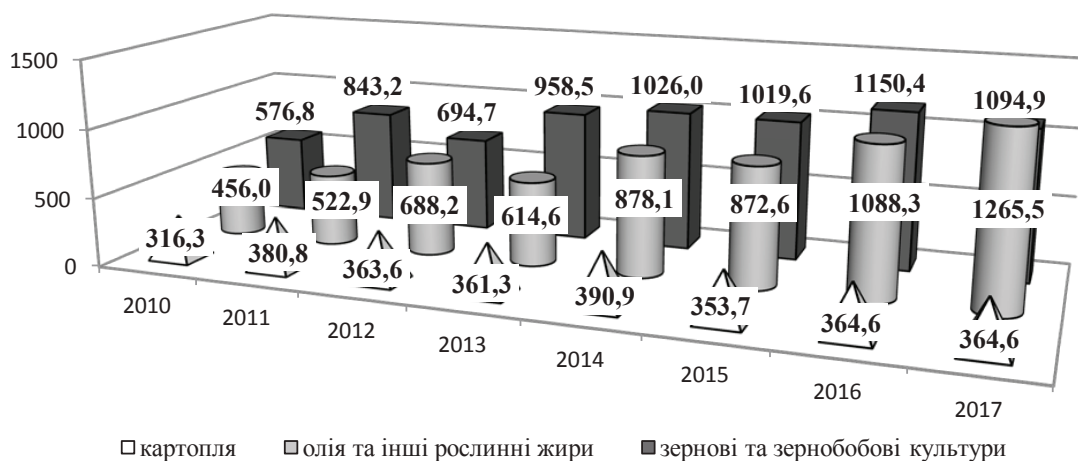

Рис. 2. Рівень самозабезпечення країни продуктами харчування, %

на неї, а з іншого – третина (31,21%) виробництва йде на корм, одну четверту (25,46%) займають витрати на посадку, близько однієї сьомої (15,38%) – це втрати й переробка на нехарчові цілі. І лише близько четверті загального виробництва картоплі (27,89%) виділяється у фонд споживання, а експорт навіть не дотягує до 1%.

У результаті рівень продовольчої залежності досить низький, що відповідає достатньому рівню продовольчої безпеки країни. По м'ясу та м'ясопродуктах рівень продовольчої залежності у 2012 р. перевищував 10%, але до 2017 р. знизився у 2,2 рази і загрози не представляє. Лише по рибі і рибопродуктах він перевищує 50% і має тенденцію до зростання протягом аналізованого періоду, що може становити певну загрозу (табл. 1).

Оцінку рівня продовольчої безпеки в частині достатності резервування продовольства складно здійснювати через відсутність необхідної інформації, якій надано гриф «Таємно» [8, с. 42].

Тому здійснено оцінку запасів продовольчих товарів. Так, за аналізований період (2010–2017 рр.) запаси основних продовольчих товарів на кінець року зросли, лише запаси м'яса і м'ясних продуктів скоротилися на 13,9%, а запаси молока і молочних продуктів – на 22,5%. Однак у 2017 р. частка запасів по відношенню до обсягу споживання є досить низькою для м'яса і м'ясних продуктів (1,4%), молока і молочних продуктів (0,3%), яєць (1,4%). Достатньою є частка запасів фруктів, ягід, горіхів і винограду (15,3%), овочів та баштанних (32,2%) і зернових (47,3%). Протягом ана-

лізованого періоду ці частки мали тенденцію до зниження, що також може становити загрозу продовольчій безпеці країни, особливо щодо продукції тваринництва.

Населення України недостатньо споживає продуктів харчування як за раціональністю, так і за мінімальними нормами, а також за енергетичною цінністю, і процес цей погіршується. Так, ураховуючи раціональну норму споживання, населення країни недоотримувало у 2017 р. продуктів харчування за всіма основними групами (виняток становить лише картопля). І це при тому, що у 2010 р. громадяни країни достатньо споживали яєць, цукру, олії та рослинних жирів і хліба й хлібних продуктів (рис. 3). Правда, якщо брати до уваги лише мінімальну норму споживання, яка забезпечує лише виживання особи, то населення України недостатньо споживало у 2017 р. п'ять груп основних продуктів харчування з 10 (50%), а в 2010 р. – шість із 10 (рис. 4).

Недостатнім споживання продуктів харчування є й за енергетичною цінністю (рис. 5). Якщо до 2015 р. українці споживали достатньо кілокалорій, то починаючи із цього року енергетична цінність споживання почала знижуватися. А це загроза не лише продовольчій безпеці країни чи особі, це загрожує зниженню якості життя, здоров'ю громадян, відтворювальній функції, працездатності, загалом це загроза національній безпеці країни.

У 2017 р. енергетична цінність споживання була достатньою у жителів Вінницької, Івано-Франківської

Таблиця 1

Рівень продовольчої залежності, %

Продуктові групи	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
м'ясо і м'ясопродукти	13,16	8,82	4,20	3,15	4,10	5,86
молоко і молочні продукти	0,49	0,63	0,38	0,12	0,15	0,22
риба і рибопродукти	52,95	53,30	54,09	52,32	59,46	57,67
цукор	0,05	0,06	0,03	0,04	0,04	0,04
олія та інші рослинні жири	0,25	0,24	0,25	0,30	0,14	0,02
хліб і хлібні продукти	0,38	0,48	0,41	0,25	0,23	0,34

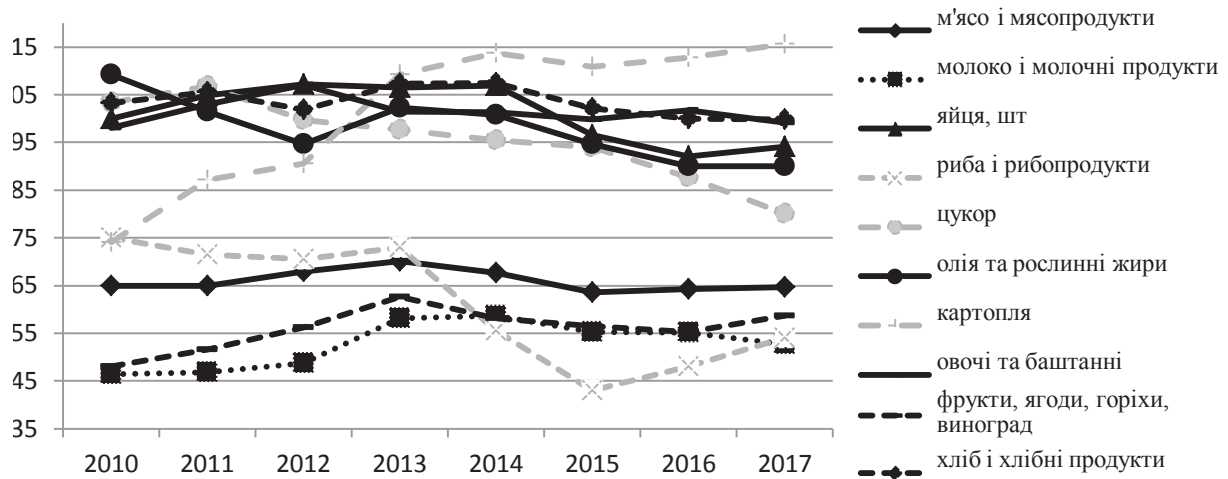

Рис. 3. Фізична достатність споживання за раціональною нормою, %

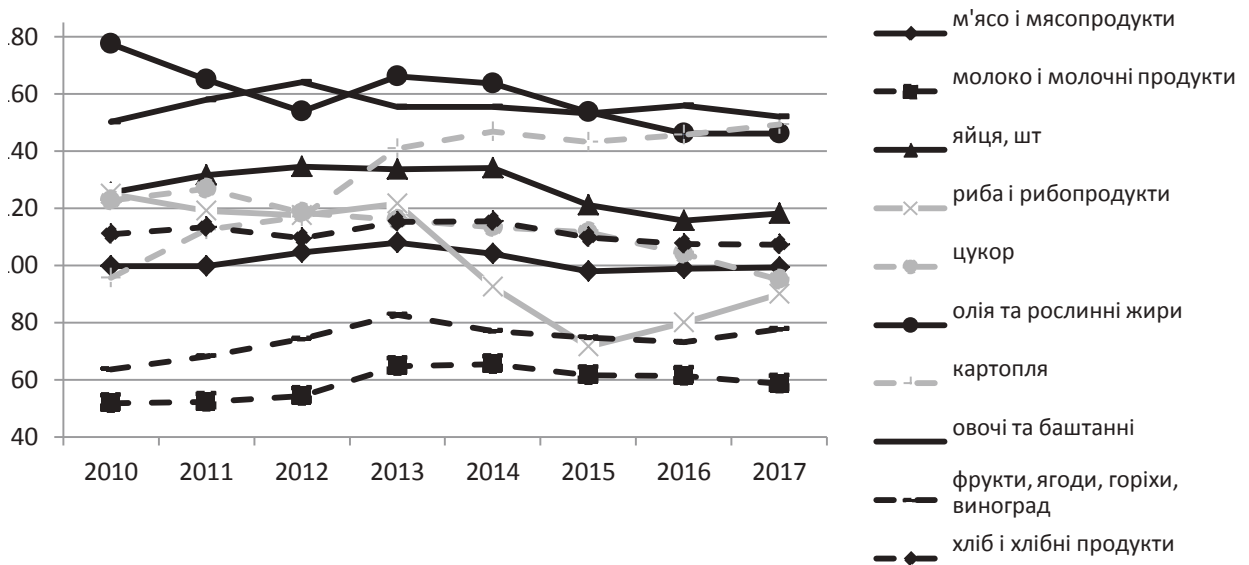

Рис. 4. Фізична достатність споживання за мінімальною нормою, %

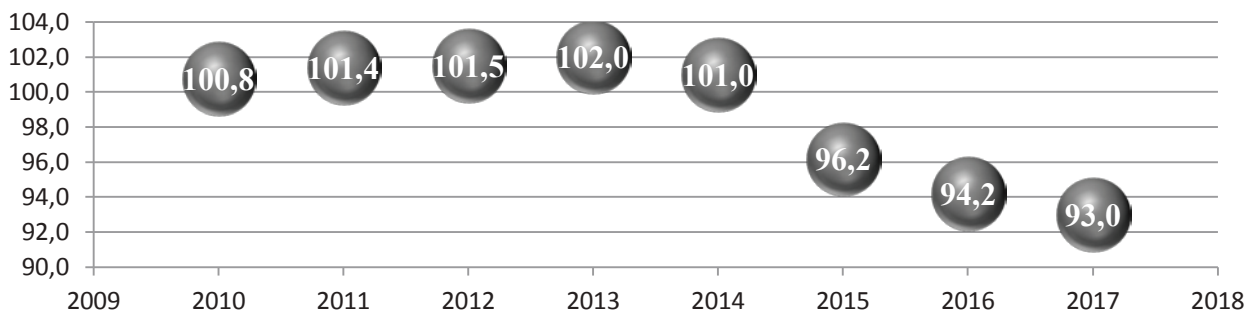

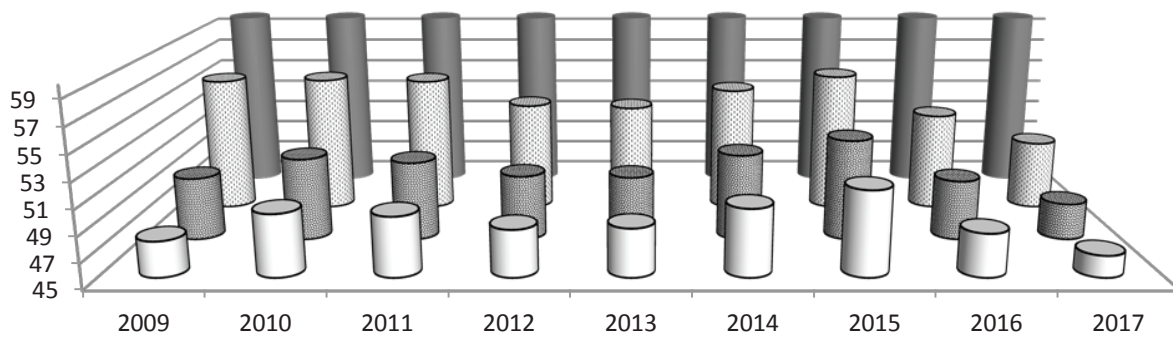
Рис. 5. Фізична достатність споживання за енергетичною цінністю, %

та Черкаської областей. Меншою за норму, але дуже близькою до неї є енергетична цінність споживання жителів Житомирської та Херсонської областей.

Нестачу таких важливих продуктів харчування, як м'ясо і м'ясопродукти, риба і рибопродукти, фрукти, ягоди, горіхи і виноград, овочі й баштанні культури, громадяни переक्रивають, споживаючи картоплю, хліб

і хлібні продукти. Таке харчування часто називають «раціоном бідності», що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів [9].

Зважаючи на те, що виробництво більшості продуктів харчування в Україні знаходиться на достатньому

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
□ в містах	47,8	49,9	49,7	48,7	48,8	50,3	51,7	48,4	46,7
▨ в середньому по Україні	50,0	51,6	51,3	50,2	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9
□ в селах	56,0	56,1	56,0	53,9	53,7	55,2	56,4	53,0	50,6
■ норматив	60	60	60	60	60	60	60	60	60

Рис. 6. Коефіцієнт економічної доступності споживання, %

рівні, то забезпечення фізичної достатності харчування залежить не від рівня розвитку сільського господарства та харчової промисловості, а переважно від низької купівельної спроможності населення.

Зважаючи на норматив 60% для коефіцієнта економічної доступності споживання, можна вважати, що громадяни України економічно спроможні купляти продукти харчування в необхідному обсязі. Сільські жителі дещо більше витрачають на споживання продуктів харчування, ніж міські, але жодні з них не перевищували норматив 60% від загальних витрат домогосподарств (рис. 6).

І хоча протягом 2009–2017 рр. даний показник характеризувався тенденцією до часткового зниження, цього недостатньо. За мірками Міністерства сільського господарства США та низки міжнародних фінансових організацій домогосподарства, які витрачають на продукти харчування понад 40% загальних витрат, відносяться до бідних. Таким чином, населення України живе на межі бідності, витрачаючи на продукти харчування, за даними 2016 р., як жителі Нігерії (56,4%), і навіть більше, ніж жителі Кенії (46,7%), Камеруну (45,6%), Казахстану (43,0%), Алжиру (42,5%), Філіппін (41,9%), Пакистану (40,9%), Гватемали (40,6%) та Азербайджану (40,1%). Найменше у світі на продукти харчування витрачають американці (6,4%). Менше 10% на продукти харчування у світі витрачають лише жителі восьми країн, серед яких чотири у Європі: Великобританія (8,2%), Швейцарія (8,7%), Ірландія (9,6%), Австрія (9,9%). Іншими лідерами є Сінгапур, Канада, Австралія [9].

Слід також відзначити, що частка витрат на продукти харчування зростає зі збільшенням дітей у домогосподарствах. Так, у 2017 р. домогосподарства з однією дитиною витрачали на продукти харчування 46,1% від загальних своїх витрат, із двома – 50,2%, трьома – 56,3%, чотирма – 58,1%, п'ятьма – 67,2%.

Найменше витрачали на продукти харчування протягом 2010–2017 рр. жителі Запорізької області (близько 40%), а найбільше – Донецької (понад 60%). У 2017 р. понад 50% на продукти харчування від загальних витрат витрачали жителі Рівненської (56,1%), Одеської (53,3%), Волинської (53,0%), Донецької (53,0%), Київської (52,1%), Херсонської (52,1%) та Львівської (51,7%) областей.

Для забезпечення економічної доступності продуктів харчування доцільно також проаналізувати структуру грошових витрат на продукти харчування. У 2017 р. найбільше домогосподарства населення витрачали на придбання таких досить догоровартісних продуктів, як м'ясо і м'ясопродукти (22,2%), значними були їхні витрати на хліб і хлібопродукти (15,0%), молоко і молочні продукти (11,5%) та овочі (9,2%). За період 2009–2017 рр. ця ситуація не змінювалася (рис. 7). Отже, ринки саме цих продуктів харчування потребують особливо пильного державного регулювання.

Безпечним харчовим продуктом, відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», є харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання [10]. Безпека продовольства на державному рівні забезпечується завдяки розробленню та впровадженню відповідних стандартів.

Оцінити безпеку кожного продукту харчування в межах однієї статті неможливо, тому критерієм може слугувати рівень захворюваності населення на хвороби органів травлення та гострі кишкові інфекції. Так, рівень захворюваності населення України на хвороби органів травлення у 2017 р. становив 2569 осіб на 100 тис населення, що нижче 2010 р. на 12,5%. Однак у процентному співвідношенні із загальним рівнем захворюваності на всі хвороби по Україні змін не відбулося: частка залишилася стабільною – 4,1%. Що ж стосується

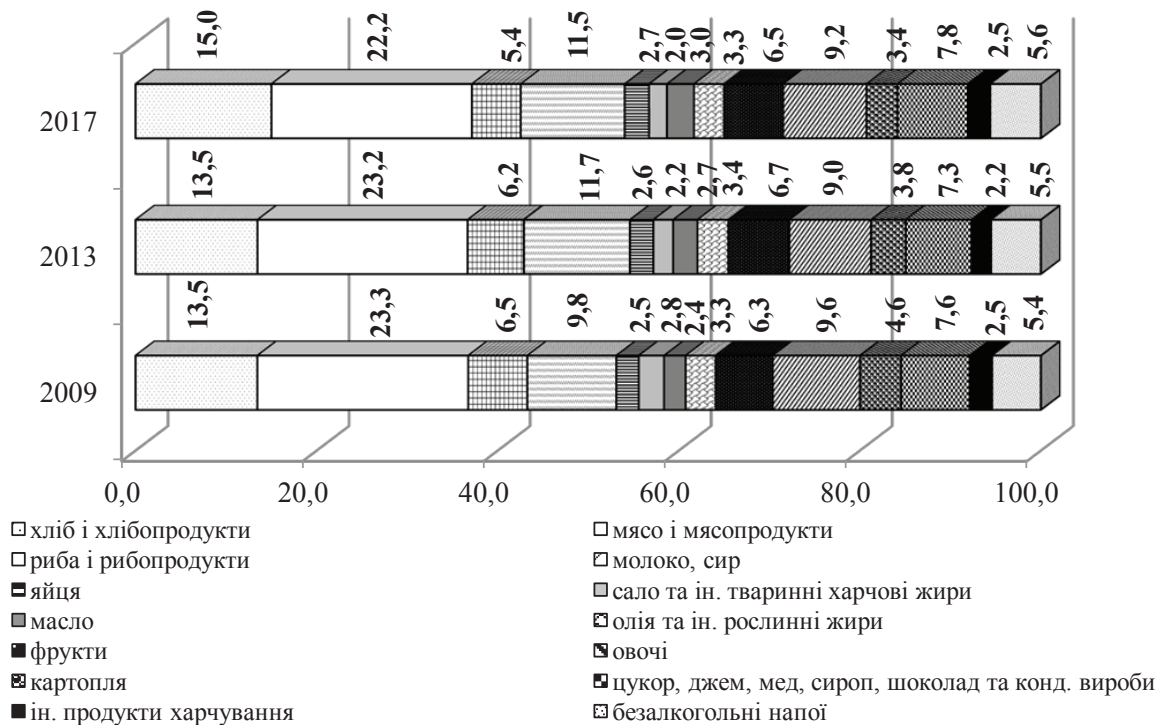

Рис. 7. Структура грошових витрат домогосподарств на харчування, %

рівня захворюваності на гострі кишкові інфекції, то за даний період він зріс на 38,3%. Ураховуючи й те, що почастишали випадки отруєння продуктами харчування, навіть зі смертельними наслідками, то безпека продуктів харчування в Україні є низькою. Отже, слід підвищувати якість та безпеку продуктів харчування, а також посилити контроль над ними.

Висновки. Зважаючи на існуючі загрози продовольчій безпеці країни, необхідне: підвищення життєвого рівня населення та забезпечення платоспроможного попиту на продукти харчування шляхом зростання рівня номінальної та реальної заробітної плати, соціальних виплат; створення механізму продовольчого забезпечення вразливих верств населення; відновлення державного регулювання цін на продукти харчування; державна підтримка вітчизняного агропромислового виробництва, ширше запровадження політики імпортозаміщення, сприяння диверсифікації виробництва сільськогосподарської сировини та продуктів харчування; ефективне використання наявного ресурсного потенціалу аграрної сфери та формування

стійкої сировинної бази постачання; формування сприятливого інвестиційного клімату в сільськогосподарському виробництві шляхом запровадження податкових пільг учасникам інвестиційного процесу; формування механізму економічного стимулювання впровадження новітніх технологій та науково-технічних розробок у галузях агротехніки, біотехнологій і агроєкології; підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції шляхом зниження її природо-, енерго- і фондомісткості; формування цивілізованих регіональних ринків продовольства та вдосконалення зв'язків між ними; наближення вітчизняних стандартів якості продовольства до світових норм; забезпечення комплексного підходу до контролю, оцінки та регламентації якості продуктів харчування на всіх етапах їх виробництва, переробки, зберігання і транспортування.

Успішне втілення запропонованих заходів дасть змогу наростити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечити фізичну та економічну доступність продуктів харчування й гарантувати продовольчу безпеку країни.

Список літератури:

1. Стадник М.Є., Пушак Я.Я. Ефективний розвиток сільського господарства – гарантія зміцнення продовольчої безпеки країни. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 99–105.
2. Аграрная политика : курс лекцій / под. ред. В.И. Новикова. Москва : Союз, 1997. 275 с.
3. Калашникова Є.Д., Стефанишин Б.М. Продовольче забезпечення регіону за умов трансформаційної економіки. URL : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2008_6/6.pdf (дата звернення: 04.12.2017).
4. Національна економіка : підручник / за ред. проф., канд. екон. наук П.В. Круша. Київ : Каравела, 2008. 416 с.
5. Гойчук О.І. Продовольча безпека : теорія, методологія, проблеми : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.07.02. Миколаїв, 2004. 22 с.

6. Лисак М.А. Методика удосконалення індикаторів продовольчої безпеки. *Ефективна економіка*. 2014. № 4 URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2948> (дата звернення: 02.12.2017).
7. Страшинська Н.В., Грецька Г.А. Основні критерії оцінювання рівня продовольчої безпеки України та стратегічні напрями її підвищення. URL : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9841/1/ST2.pdf> (дата звернення: 04.12.2017).
8. Аудиторський звіт за результатами державного аудиту виконання бюджетних програм у Державному агентстві резерву України за період з 01.01.2013 по 31.12.2016. Київ, 2017. 79 с. URL : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=131445> (дата звернення: 08.12.2017).
9. Дубровик-Рохова А. Раціон «бідності». Інститут аграрної економіки: українці споживають більше норм лише хліба та олії. *День*. 2018. № 170–171. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/racion-bidnosti> (дата звернення: 07.12.2017).
10. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970771.html (дата звернення: 08.12.2017).

References:

1. Stadnyk M.Ye., Pushak Ya.Ya. (2011) Efektyvnyi rozvytok silskoho hospodarstva – harantiia zmitsnennia prodovolchoi bezpeky krainy [Effective agricultural development is a guarantee of strengthening the country's food security]. *Culture of the peoples of the Black Sea*, vol. 213, pp. 99–105. (in Ukrainian)
2. Novykova V.Y. (1997) Ahrarnaia polityka [Agricultural Policy]. Moscow : Soiuz. (in Ukrainian)
3. Kalashnikova Ye.D., Stefanyshyn B.M. (2008) Prodovolche zabezpechennia rehionu za umov transformatsiinoi ekonomiky [Food security for the region in a transformational economy]. Available at: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2008_6/6.pdf (accessed: 04.12.2019).
4. Krush P.V. (2008) Natsionalna ekonomika [National economy]. Kiev : Karavela. (in Ukrainian).
5. Hoichuk O.I. (2004) Prodovolcha bezpeka : teoriia, metodolohiia, problemy [Food security: theory, methodology, problems]. (PhD Thesis), Mykolayiv. (in Ukrainian).
6. Lysak M.A. (2014) Metodyka udoskonalennia indyikatoriv prodovolchoi bezpeky [Methodology for Improving Food Security Indicators]. *An efficient economy*, vol. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2948> (accessed: 02.12.2019).
7. Strashynska N.V., Hretska H.A. Osnovni kryterii otsiniuvannia rivnia prodovolchoi bezpeky Ukrainy ta stratehichni napriamy yii pidvyshchennia [The main criteria for assessing the level of food security in Ukraine and the strategic directions of its improvement]. Available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9841/1/ST2.pdf> (accessed: 04.12.2019).
8. Audytorskyi zvit za rezultatamy derzhavnoho audytu vykonannia biudzhetykh prohram u Derzhavnomu ahentstvi rezervu Ukrainy za period z 01.01.2013 po 31.12.2016. [Audit report on the results of the state audit of the implementation of budget programs in the State Agency of the Reserve of Ukraine for the period from 01/01/2013 to 31/12/2016]. (2017). Kiev. Available at: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=131445> (accessed: 08.12.2019).
9. Dubrovik-Rokhova A. (2018) Ratsion «bidnosti». Instytut ahrarnoi ekonomiky : ukraintsi spozhyvaiut bilshe norm lyshe khliba ta olii [Poverty diet. Institute of Agrarian Economics: Ukrainians consume more than just bread and butter]. *Day*. vol. 170–171. Available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/racion-bidnosti> (accessed: 07.12.2019).
10. Zakon Ukrainy Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [Law of Ukraine On Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality]. № 771/97-ВР (1997, December 23) Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970771.html (accessed: 08.12.2019).

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

В статье дано определение продовольственной безопасности государства. Охарактеризованы основные подходы к оценке продовольственной безопасности страны и предложена собственная система индикаторов, указана методика их расчета, каждый подробно охарактеризован с указанием нормативов. Осуществлена апробация данной методики и проведена оценка уровня продовольственной безопасности Украины за период 2010–2017 гг. в динамике, в разрезе регионов Украины и по отдельным группам продуктов питания. Установлено, что по ряду показателей уровень продовольственной безопасности Украины является достаточным, но по отдельным показателям в разрезе определенных групп продуктов питания, а также для отдельных регионов и социальных групп населения он является угрожающим. Основными факторами, которые имеют определяющее влияние на уровень питания населения, являются доходы населения и ценовая политика, а предложение формирует уровень эффективности деятельности сельского хозяйства и пищевой промышленности. Идентифицированы угрозы и предложены меры по их нейтрализации.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, показатели оценки продовольственной безопасности, физическая достаточность потребления продуктов питания, экономическая доступность потребления, безопасность питания, продовольственное самообеспечение, уровень продовольственной зависимости, достаточность резервирования продовольствия.

NATIONAL FOOD SECURITY OF UKRAINE: THEORETICAL AND ANALYTICAL OVERVIEW

The article defines the country's food security as "food security is provided with adequate resources and potential capability of the state, regardless of internal and external conditions and threats, on the principles of self-sufficiency, to guarantee the population of the country as a whole and every citizen, in particular, the physical and economic accessibility, quality and safety of food and drinking water in the required volume and range at the level of physiological norms, which ensures the physical and intellectual development of the person and promotes extended reproduction, that guarantees social and political stability of the country, its sustainable economic development, and contributes to strengthening the country's position at the international level". The main approaches to assessing the country's food security are outlined. On the basis of their detailed study and systematization, the level of self-sufficiency of food of the country's population is suggested to be included in the system of indicators of the country's food security; the level of food dependence on particular products in terms of value and kind; adequacy of food reservation; the coefficient of physical (nutritional and energy value) adequacy of consumption at the rational and minimum levels in the general and social groups; coefficient of economic affordability of consumption in general and social groups; nutrition security index. Methods of calculation are specified and described in detail. The methodology was tested and the food security level of Ukraine for the period 2010-2017 was evaluated in dynamics, by region of Ukraine and by individual food groups. It is established that the level of food security of Ukraine is critical. If, by a number of indicators, the level of food security of Ukraine is sufficient, then by particular indicators it is threatening in the context of certain food groups, as well as for certain regions and social groups of the population. The main factors that have a decisive influence on the level of nutrition of the population are the income of the population and the pricing policy, and the offer is shaped by the level of efficiency of agriculture and food industry. According to the results of the study, threats to the food security of Ukraine were identified and characterized, and measures to minimize them were proposed.

Key words: food security, indicators of food security assessment, physical sufficiency of food consumption, economic availability of consumption, food security, food self-sufficiency, level of food dependence, sufficiency of food reservation.

Колокольчикова І.В.

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Полтавська державна аграрна академія

Kolokolchykova Iryna

Poltava State Agrarian Academy

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОГО ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті проаналізовано вплив попиту і пропозиції на формування ціни та розвиток галузі садівництва. Встановлено, що основний вплив на купівельну спроможність чинить індивідуальний попит покупця та кількість споживачів. Визначено та оцінено фактори впливу, які формують розміри ринкового попиту та пропозиції. Сформовано авторський підхід до групування складників, що формують ринковий попит та пропозицію на плодово-ягідну продукцію. Розкрито зміст складників попиту та пропозиції, виділено найбільш впливові чинники. Встановлено, що ринкова пропозиція залежить від загальних тенденцій на національному та міжнародному ринках плодово-ягідної продукції. Обґрунтовано важливість та необхідність застосування запропонованої систематизації з метою подальшого аналізу, якісної та кількісної оцінки складників попиту та пропозиції в розрізі стратегічного розвитку галузі.

Ключові слова: ринок, кон'юнктура ринку, попит, пропозиція, потенційні споживачі, якість, конкурентоспроможність продукції.

Постановка проблеми. Виробники плодово-ягідної продукції на ринку функціонують у жорсткому ринковому середовищі. Наявна кон'юнктура попиту та пропозиції фруктів та ягід відображає складне становище галузі, низькі ціни на продукцію, які іноді нижчі за собівартість, наявність маркетингових торговельних посередників, що диктують ціни відповідно до власної пропозиції. Такий диспаритет цін є результатом несистемного підходу до виявлення та аналізу факторів формування попиту та пропозиції, а також посилення цих складників впливу. Відсутність системного підходу до визначення базових факторів, які формують попит та пропозицію на ринку плодово-ягідної продукції, комплексний аналіз взаємодії цих факторів і зумовили напрями дослідження цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні підходи дослідження питань формування попиту та пропозиції, впливу їх на ціни та успішність галузей сільськогосподарського виробництва знайшли своє відображення у працях відомих українських науковців сучасності. Методологічні підходи до систематизації чинників впливу на формування цінової політики підприємств розкриваються у працях Н.О. Власової, Л.І. Безгінової, В.А. Гросул, М.А. Дядюк [1; 2]. Пошук причин низької доходності галузі садівництва, вплив попиту та пропозиції на ціну плодово-ягідної продукції в Україні досліджують І.А. Сало [3; 4], А. Шумейко [5], Р.П. Мудрак, Д.М. Соковніна [6], О.М. Грибинук, П.А. Лисак, В.М. Пугачова [7], Я.С. Сокіл [8] та ін. Роботи вчених

висвітлюють суть, результати впливу попиту та пропозиції на формування ціни, але не повною мірою торкаються саме складників, які і формують цей попит та пропозицію. Це і є об'єктом дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка сучасного впливу попиту та пропозиції на ефективність роботи галузі та виробників плодово-ягідної продукції; визначення складників формування ринкового попиту та пропозиції продукції, розкриття змісту кожного блоку факторів, які створюють попит і пропозицію, виділення більш вагомих компонентів та обґрунтування їхніх можливостей.

Виклад основного матеріалу. Попит та пропозиція є складниками, які формують ціну продукції. Для галузі садівництва ці чинники є важливими, оскільки напряму впливають на ефективність роботи та прибутковість галузі. Попит – це бажання, що означає, підкріплений грошовою можливістю намір покупців, споживачів придбати цей товар [9]. Економічним змістом попиту є, по-перше, тісний взаємозв'язок останнього з реальними суспільними потребами, проте попит не збігається з ними кількісно. По-друге, попит визначається платоспроможністю споживачів, тобто забезпеченістю потенційних потреб грошима. Універсальною формою вираження попиту є саме сумарний грошовий вираз вартості товарів і послуг, що можуть бути придбані. По-третє, суб'єктом попиту на ринку виступає покупець, а об'єктами можуть бути будь-які об'єкти ринкових відносин, що мають вартісну оцінку та певну корисність для споживання [10].

Українські науковці, досліджуючи розвиток ринку, пов'язують зміни попиту та пропозиції з показниками ефективності виробництва та реалізації продукції. Як підкреслює Н.О. Власова, «у взаємодії попиту, пропозиції та цін розкриваються повною мірою механізми функціонування ринку. Динамічна взаємодія попиту, пропозиції та цін має завжди один із двох наслідків – або на ринку встановлюється стан рівноваги, коли попит і пропозиція збалансовані та не виникає надлишків або дефіцитів продукції, або стан ринку нерівноважний, коли попит перевищує пропозицію і виникає дефіцит, або коли пропозиція перевищує попит і ринок перенасичений товарами [1].

Аналізуючи попит на ринку плодово-ягідної продукції, Р.П. Мудрак та Д.М. Соковніна визначили, що «під час дослідження еластичності попиту на свіжу плодово-ягідну продукцію слід враховувати, що цей ринок неоднорідний – населення із різними середньодушовими доходами пред'являє попит на різну продукцію за параметрами ціни, якості, способів купівлі. Так, у структурі попиту забезпечених громадян більшою мірою присутні відносно дорожчі імпортні тропічні та субтропічні плоди, які купуються в мережі супермаркетів, спеціалізованих магазинах, ніж у структурі попиту громадян із низькими доходами, які надають перевагу більш дешевій продукції місцевого виробництва, яка часто купується на організованих та стихійних ринках. Для врахування таких особливостей реакцію зміни попиту на зміну цін слід досліджувати в розрізі грошових доходів домогосподарств, що входять до децильних груп населення, залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів [6].

Я.С. Сокіл також пов'язує еластичність попиту з потребами кінцевих споживачів, визначаючи, що «ринковий попит на продукцію садівництва відображається за допомогою базового рівня попиту та ринкового потенціалу, де перший дорівнює фактичному споживанню фруктів населенням, а другий визначається як сума базового рівня продажу та фонду продукції, який необхідний для повного самозабезпечення населення відповідно до рекомендованих норм споживання, що загалом характеризує масштаб ринкових можливостей галузі» [8, с. 115].

Моделювання попиту на плодово-ягідну продукцію можливе в короткостроковому та довгостроковому періоді. Настрої кінцевих споживачів завжди перебувають під впливом факторів макро- та мікросередовища, особливо економічні та соціальні чинники. Науковці доходять висновку, що «населення із різними середньодушовими доходами пред'являє попит на різну продукцію за параметрами ціни, якості, способів купівлі; динаміка цін на вітчизняну та імпортну продукцію може змінюватися діаметрально протилежно, більш точні науково-обґрунтовані висновки щодо еластичності попиту на плодово-ягідну продукцію за ціною і доходом можна отримати лише за допомогою маркетингових панельних досліджень» [6].

Результати дослідження еластичності попиту дали можливість О.М. Грибінюк та іншим науковцям дійти висновку, що «аналіз еластичностей по плодово-ягідних продуктах для України показує, що яблука та груші є товарами першої необхідності, їхні еластичності позитивні й менші за одиницю. Усі інші досліджувані продукти (слива, черешня, абрикос) можна віднести до предметів розкоші, оскільки їхня еластичність за доходами перевищує одиницю. Аналіз еластичностей за ціною вказує на те, що хіксіанська (комплексна) еластичність негативна для всіх плодово-ягідних продуктів і менша одиниці за модулем. Тобто це такі продукти, на обсяги купівлі яких практично не впливають коливання їх цін» [7, с. 55].

Узагальнюючи думки науковців, підсумовуємо, що основними факторами ринкового попиту на продукцію є: кількість споживачів та індивідуальний попит. Однак, для кожної галузі є певні особливості, які віддзеркалюють індивідуальні підходи до придбання та споживання продукції. Плодово-ягідна продукція галузі садівництва має свої особливості, тобто вона є постійною складовою частиною споживчого кошику покупця, має добрі харчові та смакові властивості, є корисною для організму людини через вміст поживних речовин і вітамінів. Купівля цієї продукції здійснюється і як продукту харчування, і як емоційної покупки. Продукція чутлива і до сезонних та святкових коливань.

У сучасних ринкових умовах на ринку плодово-ягідної продукції формування попиту відбувається під впливом більшої кількості чинників, тому ми пропонуємо систематизацію та групування чинників, які беруть участь у формуванні ринкового попиту (рис. 1).

Чинниками, які формують ринковий попит на плодово-ягідну продукцію і мають найбільший вплив, на нашу думку, є: індивідуальний попит, кількість споживачів, час споживання та мотиваційні механізми споживача. Індивідуальний попит формується у потенційних покупців з урахуванням їхньої культури споживання, так званих споживчих уподобань. У всьому світі найбільше любляють банани, яблука, грейпфрут, виноград, апельсини, груші та інші фрукти. Це впливає на характер попиту, тому що на одні фрукти він є постійним, наприклад на яблука, грушу, сливу, вишню, абрикос; на інші – формується під впливом сезонних факторів (наприклад, свята) – ананаси, ягоди, та інші екзотичні фрукти.

Залежно від цих уподобань виробники формують товарний асортимент та тим самим визначають загальну спеціалізацію галузі.

Також на рівень купівельної спроможності під час формування попиту впливає цінова пропозиція і рівень сукупних доходів кінцевого споживача. Цінові коливання на плоди та ягоди мають сезонний характер та з року в рік однакові. Високі ціни на продукцію спостерігаються щорічно з січня по травень, найвищі ціни реалізації зафіксовано у червні-липні. Так, наприклад, у 2018 р. показники цих літніх місяців становили 15 692,9 грн./т та 13 008,99 грн./т. З серпня по жовтень ціна на плоди найнижча [11].

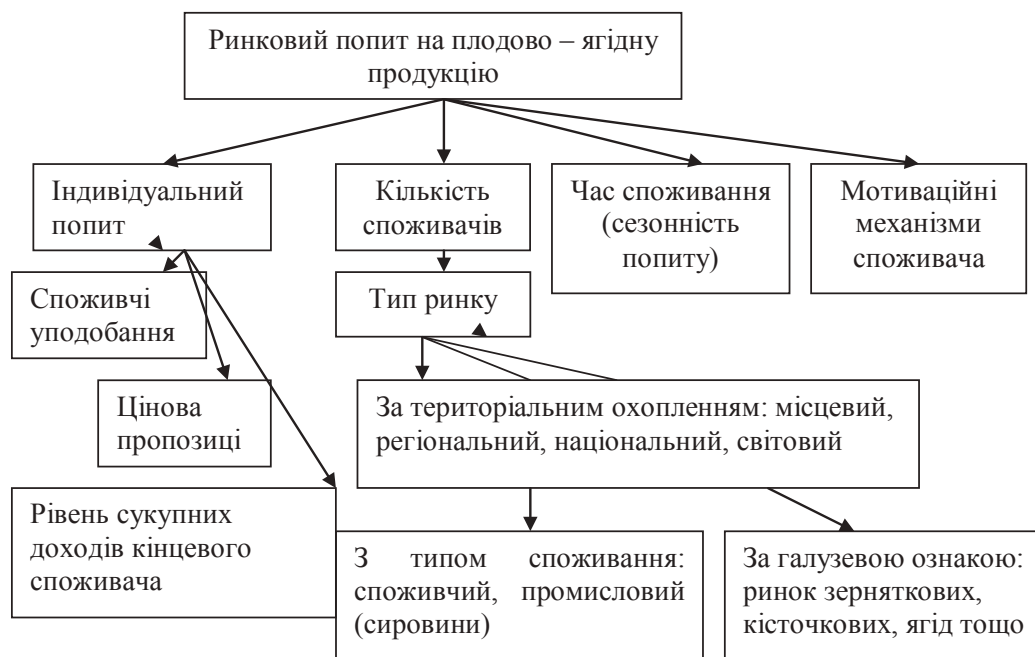

Рис. 1. Чинники формування ринкового попиту на ринку плодово-ягідної продукції

Рівень споживчого попиту залежить також від типу ринку та його характеристики. Плодово-ягідна продукція реалізується на місцевому, регіональному, національному, світовому ринках. За типом споживання представлена у свіжому вигляді на споживчому ринку та сировиною – на промисловому ринку. Сьогодні стрімкими темпами розвивається ринок заморожених плодів, ягід та виробництва напоїв. За галузевою ознакою поділ відбувається з урахуванням плодів та ягід: зерняткові, кісточкові, ягоди та горіхи. На рівень попиту важливий вплив мають «продукти-замінники», які знижують не тільки рівень попиту, а й ціни реалізації на схожі групи продуктів. Коли продукція взаємозамінна, між ціною на одну із них і попитом на іншу є прямий зв'язок.

Час споживання плодово-ягідної продукції відбивається на рівні ціни. Перші свіжі плоди та ягоди є найбільш дорогими, також ріст цін спостерігається і у зимовий період, коли кількість фруктів, яка зберігається, зменшується, та і свята в цей період стимулюють та формують додатковий попит.

Мотиваційні механізми споживача запускаються з урахуванням його культури та субкультури, соціального статусу та інших економічних та психологічних факторів. Дії споживача під час купівлі продукції обґрунтовуються з точки зору мікроекономічної теорії поведінки споживача та базуються на таких аксіомах: споживач постійно намагається максимізувати своє задоволення (корисність) без огляду на обмеженість своїх грошових ресурсів; він має достатню інформацію щодо всіх альтернативних джерел задоволення своїх потреб; він постійно поводить себе раціонально [12].

Результатами поведінки суб'єктів ринку плодово-ягідної продукції є обґрунтування дій теорій, концепцій та положень: теорії граничної корисності, закону

рівних граничних корисностей, концепції кривих байдужості, теорії реакції на подразнювальний фактор, теорії пізнання [13].

Пропозиція як економічна категорія – це «бажання і здатність продавців надавати товари для продажу на ринку» [14]. Вона є віддзеркаленням сформованого попиту. Розміри пропозиції на продукцію формуються індивідуальними виробничими можливостями кожного окремого виробника. За словами І.А. Сало, «співвідношення між попитом і пропозицією часто визначає ефективність діяльності товаровиробників. Для характеристики пропозиції на вітчизняному ринку плодів і ягід досліджувалися площі плодоносних насаджень, обсяги виробництва, урожайність, імпортні поставки, асортимент і конкурентоспроможність продукції. На рівні попиту розглядалися обсяги продажу, канали реалізації, експортні поставки, рівень товарності, самозабезпеченості та споживання, місткість і насиченість. Пропозиція на внутрішньому ринку плодів і ягід формується двома різними за своєю господарською сутністю товаровиробниками: сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення» [3, с. 21].

Нестабільність пропозиції зумовлена сукупністю факторів, пов'язаних із сезонними особливостями галузі та кризовою ситуацією в промисловому секторі. Її істотне зниження відбувається через недотримання агротехніки вирощування плодів, зокрема, за внесення мінеральних та органічних добрив, захисту рослин від шкідників та хвороб, що пов'язано з інфляційними процесами в Україні. Так, ціни на пальне, добрива та отрутохімікати підвищилися відповідно в 2,5, 1,6 та 1,5 рази. На ринку садівницькими підприємствами формується лише до 15% пропозиції плодів. Загалом

на продовольче забезпечення конкретної людини плодами впливає платоспроможність, рівень цін, якість та доступність пропозиції, склад сім'ї, місце проживання, культура споживання, асортимент та ряд інших чинників. Найбільше значення для вітчизняних споживачів за купівлі плодів мають перші 2 чинники, вплив яких становить близько 94% [4, с. 64].

На ринкову пропозицію плодово-ягідної продукції впливають безліч факторів, які необхідно систематизувати та згрупувати у відповідні блоки з метою подальшої оцінки. На наш погляд ринкова пропозиція формується під впливом національного господарства та світових тенденцій міжнародного ринку. Все це вимагає від вітчизняних товаровиробників корегування власних можливостей до вимог ринків та постійне оновлення та розширення асортименту продукції. Запропоновані фактори, що по суті формують ринкову пропозицію плодово-ягідної продукції, наведено на рис. 2.

Ринкова пропозиція продукції галузі знаходиться під впливом макросередовища. З одного боку, виробники орієнтуються на споживчі уподобання українців, з іншого боку – світові тенденції, ріст експортно-імпорتنих операцій, розширення меж ринку, вихід на міжнародну арену вносять певні корективи та вимагають від виробників пошуку нових можливостей впровадження інноваційних технологій, покращення якості продукції та інших показників конкурентоспроможності. Виходячи з цього, і зміст факторів, які формують і взаємопов'язані між собою у процесі створення ринкової пропозиції на продукцію галузі, набуває більшого значення.

Згідно з рис. 2, фактори ринкової пропозиції поділені на блоки: виробничий, ринковий, економічний та організаційний. Відправною точкою кількісного показника пропозиції продукції є виробничий фактор, а саме наявність ресурсів, їх раціональне та ефективне

використання. Постійні зміни вимог споживачів ставлять перед виробниками все нові завдання щодо отримання продукції з вищими якісними та конкурентними показниками: нові сорти, нові смаки продукції, вимоги до транспортування, тощо. Блок виробничих факторів тісно пов'язано з організаційним, тобто розмірами підприємств, які іноді визначає спроможність та можливості господарств до впровадження нововведень.

Ринкові фактори формування пропозиції. Сьогодні це: кількість продавців, тип ринку, види конкуренції. Великі підприємства мають значні переваги на ринку, бо їхній сегмент ширший та вони можуть диктувати свої умови. Маркетингові торговельні посередники також є великими конкурентами на ринку, бо, скуповуючи продукцію у малого та середнього бізнесу, вони мають широкий асортимент продукції, добру якість та іноді цінову перевагу. Це приводить до того, що можливість отримати високі прибутки, доступні в основному великим спеціалізованим підприємствам і посередникам. Середні та малі підприємства, які представлені фермерськими господарствами та господарствами населення, не мають таких можливостей.

Попередній фактор впливу породжує наступний – економічний, який розкривається у таких складниках, як: співвідношення попиту та пропозиції, ціни на ресурси та ціни конкурентів. Прояв економічного блоку факторів є результатом роботи товаровиробників на ринку плодово-ягідної продукції, який по суті уособлює в собі всі інші чинники і вміле їх використання.

Висновки. Формування попиту та пропозиції на ринку плодово-ягідної продукції є важливим складником стратегічного планування розвитку галузі загалом. Врахування та посилення мотиваційних механізмів збільшення попиту на продукцію галузі, утримання попиту на високому рівні та на постійній

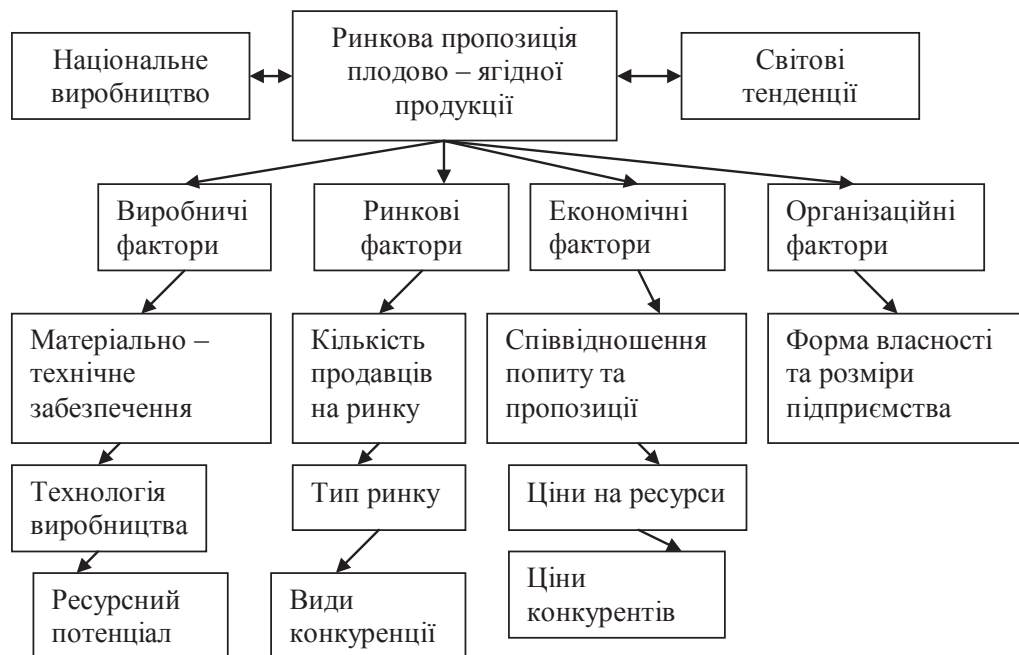

Рис. 2. Фактори формування ринкової пропозиції на ринку плодово-ягідної продукції

основі є запорукою великих прибутків товаровиробників. Високий попит є передумовою та обґрунтуванням впровадження змін та нововведень в галузі, які так необхідні товаровиробникам, тому що зміни можливі лише за умов отримання прибутку та виділення коштів на розширене виробництво. Систематизація та групування факторів, які формують попит та пропозицію на плодово-ягідну продукцію, дозволяє кожному товаро-

виробнику виділити ті фактори, які є більш вагомими, та спрямувати свої виробничі зусилля на їх посилення, створення власних конкурентних переваг, отримання максимальної економічної вигоди. Результатом правильного управління факторами, що формують попит та пропозицію на ринку плодово-ягідної продукції, буде розширення сегменту ринку, більше задоволення потенційних покупців та отримання стабільних прибутків.

Список літератури:

1. Власова Н.О. Формування ефективної цінової політики підприємств торгівлі на продовольчі товари: монографія. Харків. ХДУХТ 2012. 376 с.
2. Власова Н.О. Систематизація чинників впливу на формування цінової політики підприємств торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку торгівлі та послуг: збірник наукових праць*. 2009. Вип. 2(10). С. 398–405.
3. Сало І.А. Кон'юнктура ринку плодів і ягід в Україні. *Агроінком*. 2008. Вип. 5-6. С. 19–22.
4. Сало І.А. Ринок плодів в Україні. *Вісник аграрної науки. Економіка*. 2013. Вип. 3. С. 63–65.
5. Шумейко А. Ринок фруктів і ягід України. *Економіка України*. 2003. № 10. С. 55–61.
6. Мудрак Р.П., Соковніна Д.М. Еластичність споживчого попиту на продукцію садівництва. URL: <http://journal.udau.edu.ua> (дата звернення: 20.11.2019).
7. Грибинюк О.М., Лисак М.А., Пугачов В.М. Особливості визначення еластичності попиту на плодово-ягідну продукцію. *Економіка АПК*. № 6. 2018. С. 52–55.
8. Сокіл Я.С. Прогнозування розвитку ринку продукції садівництва України. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2012. № 4(70). С. 114–119.
9. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь. Москва. ИНФРА–М. 1999. 479 с.
10. Климко Г.Н., Нестеренко В.П. Основы экономической теории: политэкономический аспект. Київ. Вища школа. 1994. 559 с.
11. Сільське господарство України. 2018: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. Київ. 2019. 235с.
12. Андреюк Н. Мікроекономіка: навчальний посібник для студентів вузів. 2004. Київ. Кондор. 174 с.
13. Базилінська О. Мікроекономіка: Навчальний посібник. 2005. Київ. Центр навчальної літератури. 349 с.
14. Долан, Э. Основные понятия микроэкономической модели экономики. URL: <http://vocabulary.ru>. (дата звернення: 20.11.2019).

References:

1. Vlasova N.O. (2012) Formuvannja efektyvnoji cinovoji polityky pidpryjemstv torghivli na prodovoljchi tovary: monohrafiya [Formation of effective pricing policy of trade enterprises for food products: monograph]. Kharkiv. KhDUKHT, 376 p. (in Ukrainian)
2. Vlasova N.O. (2009) Systematyzacija chynnykiv vplyvu na formuvannja cinovoji polityky pidpryjemstv torghivli [Systematization of factors influencing the formation of price policy of trade enterprises]. *Ekonomichna strategija i perspektivu rozvytku torghivli ta poslugh: zbirnyk naukovykh pracj*, vol. 2 no. 10, pp. 398–405.
3. Salo I.A. (2008) Kon'junktura rynku plodiv i jaghid v Ukrajinі [Market conditions of fruits and berries in Ukraine]. *Aghroinkom*, vol. 5-6, pp. 19–22.
4. Salo I.A. (2013) Rynok plodiv v Ukrajinі [Fruit market in Ukraine]. *Visnyk aghrarnoji nauky. Ekonomika*, vol. 3, pp. 63–65.
5. Shumejko A. (2003) Rynok fruktiv i jaghid Ukrajinі [Fruit and berry market of Ukraine]. *Ekonomika Ukrajinі*. no. 10, pp. 55–61.
6. Mudrak R.P., Sokovnina D.M. Elastychnostj spozhyvchogho popytu na produkciju sadivnyctva [Elasticity of consumer demand for horticultural products]. Available at: <http://journal.udau.edu.ua>. (accessed 20 November 2019).
7. Ghrybynjuk O.M., Lysak M.A., Pughachov V.M. (2018) Osoblyvosti vyznachennja elastychnosti popytu na plodovo-jaghidnu produkciju [Features of determining the elasticity of demand for fruit and berry products]. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 52–55.
8. Sokil Ja.S. (2012) Proghnozuvannja rozvytku rynku produkciji sadivnyctva Ukrajinі [Forecasting the development of the market of horticulture products in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh pracj VNAU. Serija: Ekonomichni nauky*, vol. 4, no. 70, pp. 52–55.
9. Rayzberg B.A. (1999) Sovremennyj ekonomicheskiy slovar' [The dictionary of modern Economics]. Moskva. INFRA–M, 479 p. (in Russian)
10. Klymko Gh.N., Nesterenko V.P. (1994) Osnovy ekonomichnoji teoriji: politekonomichnyj aspekt [Fundamentals of economic theory: political economic aspect]. Kiev. Vyshha shkola, 559 p. (in Ukrainian)
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Silsijke goshpodarstvo Ukrajinі. 2018 [Agriculture of Ukraine]. Kiev: Informatsiino-analityчне ahentstvo.
12. Andrejuk N. (2004) Mikroekonomika: navchalnyj posibnyk dlja studentiv vuziv [Microeconomics: a textbook for University students]. Kiev. Kondor, 174 p. (in Ukrainian)

13. Bazilinsjka O. (2005) Mikroekonomika: Navchalnyj posibnyk [Microeconomics: a textbook]. Kyjiv. Centr navchalnoji literatury, 349 p. (in Ukrainian)

14. Dolan, E. Osnovnye ponyatiya mikroekonomicheskoy modeli ekonomiki [The basic concepts of microeconomic models of the economy]. Available at: <http://vocabulary.ru> (accessed 20 November 2019).

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНОГО СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА РЫНКЕ ПЛОДОВО-ЯГОДНОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье проанализировано влияние спроса и предложения на формирование цены и развитие отрасли садоводства. Установлено, что основное влияние на покупательную способность оказывают индивидуальный спрос покупателя и количество потребителей. Определены и оценены факторы влияния, которые формируют размеры рыночного спроса и предложения. Сформирован авторский подход к группировке составляющих, формирующих рыночный спрос и предложение на плодово-ягодную продукцию. Раскрыто содержание составляющих спроса и предложения, выделены наиболее влиятельные факторы. Установлено, что рыночное предложение зависит от общих тенденций на национальном и международном рынках плодово-ягодной продукции. Обоснована важность и необходимость применения предложенной систематизации с целью дальнейшего анализа, качественной и количественной оценки составляющих спроса и предложения в разрезе стратегического развития отрасли.

Ключевые слова: рынок, конъюнктура рынка, спрос, предложение, потенциальные потребители, качество, конкурентоспособность продукции.

FORMATION OF MARKET DEMAND AND SUPPLY IN THE MARKET OF FRUIT AND BERRY PRODUCTS

Fruit and berry producers operate in a highly competitive market. Supply and demand reflects the state of the market and affects the efficiency of enterprises. Therefore, the analysis of the factors that form the market demand and market supply for fruits and berries is relevant for the study, is of great importance. The main methods of research are monographic, which makes it possible to study the phenomenon in the chronological plane. Thanks to the graphical method, the analysis of the factors that form the market demand and supply are reduced to a logical structure. This makes it possible to use the method of system and complex analysis of components, to assess their impact. The paper presents a vision of supply and demand in the market of fruits and berries in terms of their components and content. In the course of the research, the market demand is analyzed, which factors influence the most, what are the causes and consequences of the quantitative assessment of demand. The factors that form the market demand for fruit and berry products, and have the greatest impact, in our opinion are: individual demand, the number of consumers, consumption time and motivational mechanisms of the consumer. Individual demand is formed at potential buyers taking into account their culture of consumption. The level of purchasing power is influenced by the price and income of the consumer. The essence of motivational mechanisms that affect the purchase of products. Results behavior subjects of the market of fruit and berries is justification of actions, theories, concepts and assumptions of the theory of marginal utility, law of equal marginal utility, the concept of indifference curves, the theory of reaction to an irritant, the theory of knowledge. Analysis the supply is proposed not only taking into account the components, but also taking into account external influences. The main external influence is exerted by the national economy and the international market. Market supply factors are divided into blocks: production, market, economic and organizational. Taking into account domestic and global trends in supply and demand of fruits and berries, producers of products form their own range, change production technologies, and update varieties. The result of the study is the proposed approach to the systematization and grouping of factors that form the market demand and supply of fruit and berry products, determine the strengths and weaknesses of both the consumer and the manufacturer. Grouping and allocation of factors is necessary for successful strategic planning of enterprises and the industry as a whole.

Key words: market, market conditions, demand, supply, potential consumers, quality, competitiveness of products.

Рожко Н.Я.

кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя

Шинкаренко Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Таранський І.П.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

Rozhko Nataliya

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

Shynkarenko Nataliya

National Technical University «Dnipro Polytechnic»

Taransky Igor

Lviv Polytechnic National University

ОСТАННІ ТРЕНДИ РИНКУ ОВОЧІВ ТА ФРУКТІВ

У статті розкрито ситуацію на ринку овочів та фруктів. Виявлено основні проблеми: відсутність системи збуту, логістики та брак коштів на запровадження та використання новітніх технологій, висока вартість фінансових ресурсів, тобто кредитів. Сформовано основні тенденції ринку овочів та фруктів, серед яких виділено необхідність інвестування, розширення обсягів виробництва, зростання конкуренції; впровадження іноземних технологій; зростання якості продукції; розширення асортименту; розширення сегменту екологічно чистої продукції. Серед перспектив розвитку ринку овочів та фруктів виділено необхідність збільшення тепличного виробництва; збільшення обсягу свіжих фруктів у мережах супермаркетів, таких як виноград, кісточкові, яблука та груші; розширення асортименту свіжої та здорової їжі.

Ключові слова: тренд, ринок, овочі, фрукти, попит, пропозиція, конкуренція.

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок овочів і фруктів стає все більш привабливим для бізнесу, оскільки останнім часом зростають обсяги вітчизняного виробництва, спостерігається впровадження іноземних технологій; розширюється асортимент представлених на ринку свіжих фруктів, зростає попит на фрукти, зароджується ринок екологічно чистих продуктів. Відповідно, виникає необхідність дослідження останніх тенденцій ринку овочів та фруктів, виявлення проблем, які перешкоджають розвитку, визначення основних напрямів вирішення проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку ринку овочів та фруктів досліджено вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких на особливу увагу заслуговують праці І.М. Демчака, В.О. Завалевської, О.О. Митченко, якими оприлюднено результати аналітичних досліджень щодо стану роздрібних цін на продуктових ринках. О.В. Шубравська, Н.А. Ринденко, П.О. Сухий досліджували європейський досвід та українські перспективи ринків овочів та фруктів.

Окрім того, у працях вітчизняних учених О.Ю. Бочко, С.В. Ковальчук, М.А. Козоріз, Є.В. Крикавського, Т.І. Лепейко, О.В. Мороза, М.А. Окландера, І.В. Петрик,

Й.М. Петровича, І.Л. Решетнікової, Н.Б. Савіної, Р.В. Садловського, С.В. Усенко, В.А. Фаловича, Н.І. Чухрай, Л.Я. Якимишин розкрито загальні аспекти функціонування ринку сільськогосподарської продукції. Проте, незважаючи на великий арсенал наукових доробок у цьому напрямі недостатньо вивченим є ринок овочів та фруктів у світлі останніх економічних подій та ринкової ситуації.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити останні тренди ринку овочів та фруктів.

Виклад основного матеріалу. Овочі та фрукти характеризуються наявністю вітамінів, мінералів, клітковини та антиоксидантів, тому рекомендації щодо збалансованого харчування повинні включати їх споживання.

Сучасний ринок овочів і фруктів зростає дуже динамічно і стає все більш цивілізованим. Велику роль при цьому відіграють гуртові підприємства, які мають власну інфраструктуру для виробництва, переробки, транспортування, упаковки, зберігання і дистрибуції овочів та фруктів і міжнародні й міжрегіональні роздрібні торговельні мережі. Гарна упаковка та якісний продукт приваблюють сучасного споживача, що стимулює до зростання обсягів споживання.

Підтверджуючи вищесказане, В.В. Писаренко стверджує, що за останні роки споживання овочів та фруктів зросло в усіх напрямках: у свіжому вигляді, для консервації, заморожування, сушіння тощо. Це призвело до значного підвищення цін на овочі та фрукти на внутрішньому ринку, оскільки збільшення площ під цими культурами професійними виробниками виявилося недостатнім, щоб повністю задовольнити попит, який різко підвищився. Споживачі все частіше віддають перевагу високоякісній плодоовочевій продукції в зручній упаковці, незважаючи на те що ціна на неї вища за альтернативні варіанти. Відповідні іноземні компанії почали активно інвестувати й у виробництво, й у переробку овочів та фруктів [7].

Пропри таку ситуацію, сьогодні сучасний українець не споживає належну фізіологічну норму овочів і фруктів. Внутрішній обсяг ринку ще не цілком заповнений через високий рівень цін.

На частку категорії «овочі та фрукти» впливають продажі з присадибних господарств. Так, улітку і на початку осені конкуренцію створюють місцеві присадибні господарства, частка овочів і фруктів в обороті не піднімається вище 7%. Узимку вартість вітамінного асортименту зростає, відповідно, змінюється структура споживання і майже вдвічі збільшується частка в товарообороті [4].

Отже, хоча фрукти та овочі виробляються сезонно, проте ринок вимагає продукції протягом року. Протягом багатьох десятиліть ця проблема співставлення доступності товару зі споживчим попитом вирішувалася двома способами:

1. Продаж свіжої продукції під час збору врожаю та незабаром після цього.
2. Обробка залишків (вторсировини) для задоволення попиту протягом року.

У міру вдосконалення технології та збільшення доходів споживачів стало можливим забезпечення свіжою продукцією ринку овочів та фруктів цілорічно. Крім того, залишається великим попит на перероблені фрукти та овочі.

Цілорічний попит на свіжу продукцію змушують продавців шукати шляхи для виробництва плодоовочевої продукції, застосовуючи інноваційні технології чи збільшуючи обсяги імпорту. Проте споживачі та виробники на ринку овочів і фруктів стикаються з проблемами якісного упаковування такої продукції з метою гарантії доступності якісної продукції 24/7.

За створених умов на допомогу гуртовим товаровиробникам можуть прийти фірми, які займаються упаковкою, з метою гарантування доставки свіжих фруктів та овочів, які є доступними щотижня протягом року.

Будучи дрібним виробником свіжих фруктів і овочів, доцільно розглядати можливість продажу безпосередньо в межах роздрібною торгівлі. Хоча у деяких мережевих магазинах та незалежних роздрібних торговців є місцеві програми для придбання свіжої продукції, такі магазини та програми не є загальними. При цьому виробник є одночасно і пакувальником, і гуртовим реалізатором.

На ринку овочів та фруктів можна виділити проблеми, які потребують негайного усунення. Зокрема, відсутні єдина система збуту, логістики та брак коштів на запровадження та використання новітніх технологій, висока вартість фінансових ресурсів, тобто кредитів (рис. 1).

Для українських гравців ринку овочів та фруктів можна сформувані такі основні тенденції:

1. Необхідність інвестування шляхом збільшення кількості комерційних проєктів.
2. Зростання обсягів виробництва деяких фруктів та овочів.
3. Зростання конкуренції на зовнішньому та внутрішньому ринках.
4. Відсутність єдиних стандартів якості, адаптованих до вимог ЄС.
5. Впровадження іноземних технологій (від вирощування, логістики до сортування, калібрування й упакування).
6. Зростання якості вітчизняної продукції.
7. Розширення асортименту представлених на ринку свіжих фруктів, у тому числі екзотичних.
8. Постійне зростання попиту на фрукти.
9. Підвищення споживчої культури на досліджуваному ринку, у тому числі завдяки прагненню все більшого числа людей вести здоровий спосіб життя.
10. Зародження ринку екологічно чистих продуктів, для розвитку якого в Україні існують реальні можливості.
11. Ринок стає більш цивілізованим: з'являються великі оптові компанії, які мають власну інфраструктуру для заготівлі, транспортування, упаковки, зберігання та дистрибуції овочів і фруктів [1].

«Водночас ефект масштабу має велике значення. Тому на овочевому ринку майбутнє – за великими спеціалізованими підприємствами, які можуть вирощувати овочі із застосуванням інноваційних технологій, із більш низькою собівартістю, а отже, реалізовувати свою продукцію за більш низькими цінами та сприяти збільшенню споживання овочів населенням», – уважає Л.М. Галат [2]. В Україні вже є чимало великих підприємств та фермерських господарств, які працюють із використанням сучасних світових технологій, включаючи зберігання, доробку, збут, сертифікацію, а інколи переробку і брендування.

Серед основних перспектив розвитку ринку овочів та фруктів доцільно відзначити такі.

По-перше, збільшення тепличного виробництва, що дає можливість отримати більш високу ціну за вирощену продукцію та вийти на експортні ринки у вільні вікна.

По-друге, збільшення обсягу свіжих фруктів у мережах супермаркетів, таких як виноград, кісточкові, яблука та груші. Супермаркети рідко купляють місцеву продукцію, оскільки імпортована має високу якість навіть протягом основного сезону українських овочів та фруктів. Ця продукція постачається охолодженою, запакованою, з відповідним строком реалізації продукції.

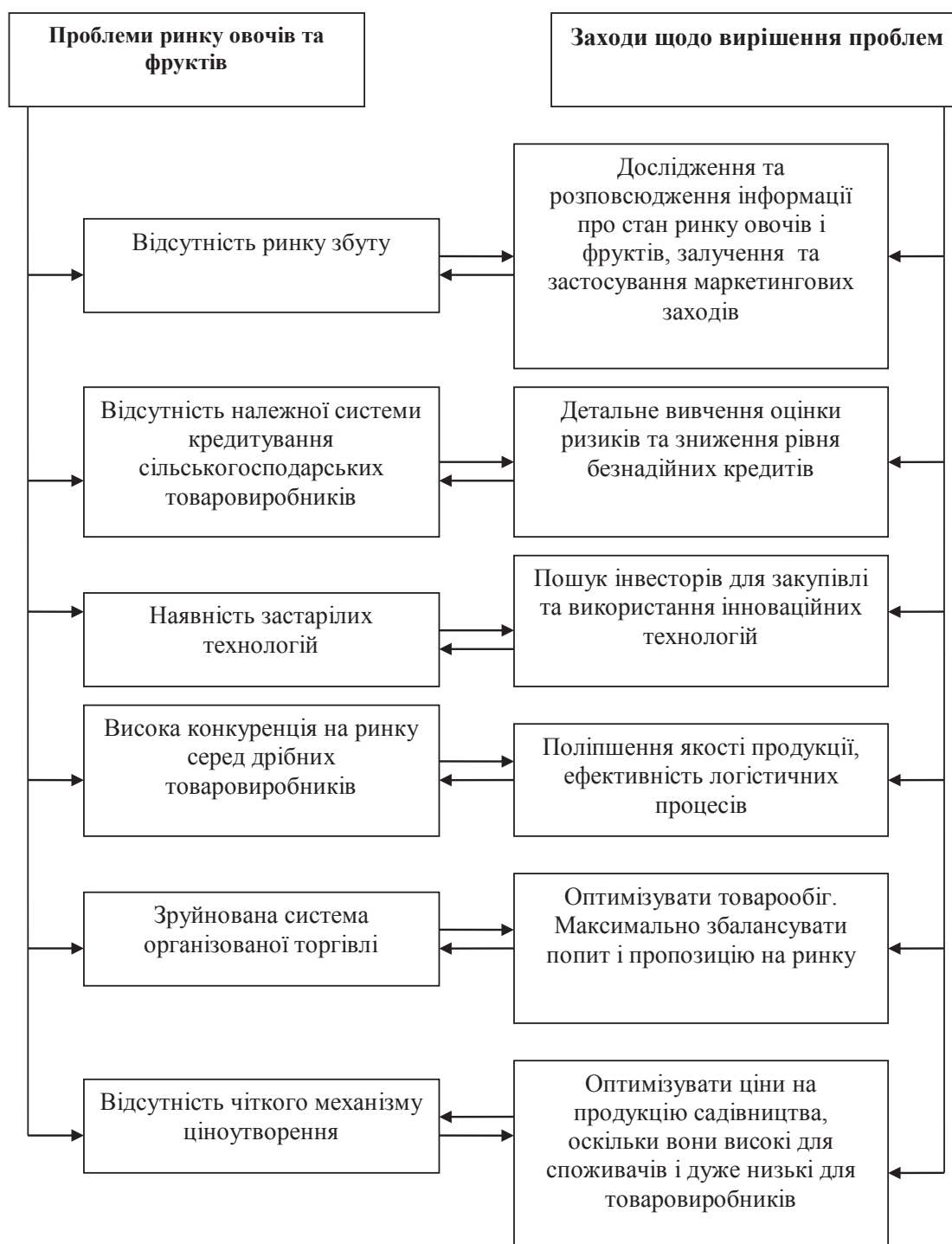

Рис. 1. Основні проблеми та шляхи їх вирішення на ринку овочів та фруктів в Україні

Джерело: систематизовано авторами

По-третє, зміна споживацьких трендів – свіжа та здорова їжа, вегетаріанство, що є нішевим сегментом та передбачає появу нових продуктів на ринку (снеків).

У результаті проведеного дослідження ринку овочів і фруктів пропонуємо:

1) дрібним виробникам: визначити географію реалізації овочів і фруктів; визначити сегмент потенційних клієнтів та спрямувати зусилля на дану категорію;

поліпшити рівень обслуговування; застосувати комплекс маркетингових комунікацій;

2) великим виробникам: збільшити обсяги експорту овочів і фруктів; збільшити обсяги переробки та консервування, поліпшити умови зберігання плодоовочевої продукції.

«Перспективами розвитку плодоовочівництва є зміна споживацьких трендів – свіжа та здорова їжа, вегетаріанство, що є нішевим сегментом та вимагає

появи нових продуктів на ринку (снеки); а також маркетинг та просування продукції – створення брендованої продукції, контрактне вирощування та зростання експорту (валютна виручка, повернення ПДВ, стабільність, більш висока ціна)», – доводить В.А. Ковтун [5].

Висновки. Отже, у результаті проведених досліджень ринку овочів та фруктів нами виділено основні тренди сучасного ринку:

- необхідність інвестування, особливо у закупівлю нових технологій для поліпшення якості зберігання та упакування; потужностей для заморожування плодово-овочевої продукції;

- збільшення обсягів виробництва, використовуючи нові види сортів та органічних добрив;
- розширення асортименту за рахунок використання якісного насіння і посадкового матеріалу;
- збільшення частки екопродукції з використанням спеціальної методики виробництва, що дає змогу зберегти максимальну кількість вітамінів у продукції.

Підтримка вказаних трендів та їх розвиток повинні забезпечуватися державою для захисту сучасного споживача. Отже, перспективо подальших досліджень у цьому напрямі є формування законодавчого захисту сучасного споживача та внесення пропозицій щодо побудови здорової конкуренції вітчизняної продукції на ринках ЄС.

Список літератури:

1. Близкий Р.С. Формирование рынка овощей и фруктов в Украине. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 1(45). С. 28–31.
2. Галат Л.М. Особливості ринку свіжих овочів в Україні. *Агросвіт*. 2019. № 11. С. 35–44.
3. Аналітичні дослідження роздрібних цін на продуктових ринках / І.М. Демчак та ін. Київ : Укראгропромпродуктивність, 2013. 90 с.
4. Діденко М. Онлайн-СМИ о бизнесе розничной и Интернет-торговли. URL : <http://retailers.ua/z7> (дата звернення: 20.11.2019).
5. Ковтун В.А. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього бізнесу Півдня України під час виробництва плодовоовочевої продукції. URL : <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Kovtun-V.-A.pdf> (дата звернення: 18.11.2019).
6. Оптовая торговля : инфраструктура и тенденции развития : монография / под ред. Е.М. Азарян. Донецк : ДонГУЕТ, 2005. 292 с.
7. Писаренко В.В. Маркетинг овощной продукции (методические и практические аспекты): состояние производства овощей в Украине. URL : https://agromage.com/stat_id.php?id=321 (дата звернення: 10.11.2019).
8. Сухий П.О., Заячук М.Д. Сучасний стан та перспективи розвитку овочівництва в Україні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2012. № 3. С. 38–48.
9. Шубравська О.В., Ринденко Н.А. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: європейський досвід та українські перспективи. *Економіка України*. 2012. № 8. С. 77–85.

References:

1. Blyzkyi R.S. (2011) Formyrovanye rynka ovoshchei y fruktov v Ukrainyе. [Formation of the market of vegetables and fruits in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade.]*, vol. 1(45), pp. 28–31
2. Halat L.M. (2019) Osoblyvosti rynku svizhykh ovochiv v Ukraini [Features of the market of fresh vegetables in Ukraine]. *Ahrosvit [Agro-world]*, no. 11, pp. 35–44.
3. Demchak I.M., Zavalevska V.O., Mytchenok O.O. ta in. (2013) Analitychni doslidzhennia rozdrubnykh tsin na produktovykh rynkakh [Analytical studies of retail prices in the product markets]. K.: NDI «Ukrahropromproduktivnist», 90 s. (accessed on: 20.11.2019).
4. Didenko M. Onlain-SMY o byznese roznychnoi y ynternet torhovly [Online-media about the business of retail and online trade]. Available at: <http://retailers.ua/z7> (accessed 20.11.2019).
5. Kovtun V.A. Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho ta serednoho biznesu pivdnia Ukrainy pid chas vyrobnytstva plodoovochevoi produktsii [Problems and prospects of development of small and medium business in the south of Ukraine during production of fruit and vegetable products]. Available at: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Kovtun-V.-A. Pdf> (accessed 18.11.2019).
6. Azarian E.M. (2005) Optovaia torhovlia : infrastruktura y tendentsy razvytyia: monohrafyia [Wholesale trade: infrastructure and development trends]. Pod red. E.M. Azarian. Donetsk: Don. HUIeT. 292 s.
7. Pysarenko V.V. Marketynh ovoshchnoi produktsyy (metodycheskye y praktycheskye aspekty) : sostoianye proyzvodstva ovoshchei v Ukrainyе. [Marketing of vegetable products (methodical and practical aspects): the state of vegetable production in Ukraine]. Available at: https://agromage.com/stat_id.php?id=321 (accessed 10.11.2019).
8. Sukhyi P.O., Zaiachuk M.D. (2012) Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ovochivnytstva v Ukraini [Current status and prospects of vegetable growing in Ukraine.]. *Uchenye zapysky Tavrych. nats. Un-ta ym. V.Y. Vernadskoho. [Scientific notes Tavrich. nat. Their university Vernadsky]*, no. 3, pp. 38–48.
9. Shubravskaya O.V., Ryndenko N.A. (2012) Optovi rynky silskohospodarskoi produktsii : yevropeyskyi dosvid ta ukrain-ski perspektyvy [Wholesale markets of agricultural products: European experience and Ukrainian prospects]. *Ekonomika Ukrainy [Ukraine economy]*, no. 8, pp.77–85.

ПОСЛЕДНИЕ ТРЕНДЫ РЫНКА ОВОЩЕЙ И ФРУКТОВ

В статье раскрыта ситуация на рынке овощей и фруктов. Выявлены основные проблемы: отсутствие системы сбыта, логистики, недостаток средств на внедрение и использование новейших технологий, высокая стоимость финансовых ресурсов, то есть кредитов. Сформированы основные тенденции рынка овощей и фруктов, среди которых выделены необходимость инвестирования, расширения объемов производства, рост конкуренции; внедрение иностранных технологий; рост качества продукции; расширение ассортимента; расширение сегмента экологически чистой продукции. Среди перспектив развития рынка овощей и фруктов выделена необходимость увеличения тепличного производства; увеличения объема свежих фруктов в сетях супермаркетов, таких как виноград, косточковые, яблоки и груши, расширение ассортимента свежей и здоровой пищи.

Ключевые слова: тренд, рынок, овощи, фрукты, спрос, предложение, конкуренция.

RECENT TRENDS AT THE MARKET OF FRUIT AND VEGETABLES

Timeliness of examination of the market of fruit and vegetables is caused by its inelastic demand. It is forced by the necessity to buy products regardless of their prices. The article examines the situation at fruit and vegetable market. The work highlights the main problems, particularly lack of efficient system of sales, adequately developed logistics, and lack of funds for introduction and employment of innovative technologies; high costs of financial resources, i.e. credits. The author of the research outlines the principal trends at the market of fruit and vegetables, including the necessity of investing, extension of the volume of production, strengthening of competition; introduction of foreign technologies; increase of products' quality; extension of the range of products generally and in the segment of ecologically clean products particular; increase of the share of fresh segment, growth of branding. A particular attention is paid to improvement of performance of wholesaling and retailing commodity producers. The author of the work proposes to make clear determination of the geography of sales of fruit and vegetables by small producers; to argue the segment of potential clients and focus their efforts on the mentioned category; to improve the level of servicing; to apply a complex of marketing communications. Wholesalers are proposed to focus their efforts on increase of the volume of export of fruit and vegetables, processing and conservation, on improvement of the conditions of fruit and vegetables storage. It is determined that improvement of the market of fruit and vegetables is caused by the factors, like growth of the middle class population, increase of available income, rapid urbanization, transformation of the way of living of consumers and their focus on healthy living. However, growth of that market is restrained by the following problems, particularly fluctuation of prices, unfavorable weather conditions, and problems of quality. To develop the market of fruit and vegetables, it is proposed to concern improvement of quality and safety of products, to optimize the pricing policy, to focus efforts on growth of productive capacities and amount of sales, to increase the volume of glasshouse industry and fresh products in supermarket chains, as well as to extend the range of fresh and healthy food.

Key words: trend, market, vegetables, fruit, demand, supply, competition.

Сиротюк Г.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Львівський національний аграрний університет

Syrotyuk Hanna

Lviv National Agrarian University

РОЛЬ БІОЕКОНОМІКИ У СТАЛОМУ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто біоекономіку як високотехнологічну частину економіки, яка займає важливе місце в політиці сталого розвитку. Досліджено та узагальнено сутність поняття «біоекономіка» у працях вітчизняних та зарубіжних учених та наведено авторське бачення поняття, в якому на відміну від існуючих увагу акцентовано на досягнення сталого розвитку економіки. Проведено аналіз показників Глобального інноваційного індексу та Індексу інноваційної ефективності, що дало змогу визначити сильні та слабкі позиції України за окремими аспектами розвитку інновацій як основи формування біоекономіки. Доведено, що розвиток біоекономіки потребує державного регулювання, яке полягає як у фінансовій підтримці, так і в технічному регулюванні. Запропоновано перспективи подальшого розвитку біоекономіки, що призведе до поліпшення умов життєдіяльності людства, економічного зростання і збереження екосистем.

Ключові слова: біоекономіка, сталий розвиток, інновації, державне регулювання, біотехнології.

Постановка проблеми. Важливим і найбільш пріоритетним в умовах сьогодення напрямом сталого розвитку економіки є біоекономіка. Саме біоекономіка спроможна вирішити низку економічних, екологічних та соціальних проблем, а саме: забезпечити населення якісними продуктами харчування, скоротити виробничі енерговитрати, здійснити перехід до органічного землеробства, відновити земельний ресурсний потенціал тощо. Тобто біоекономіка як високотехнологічна частина економіки являє собою новий підхід до раціонального використання ресурсів та їх відновлення, підвищення енергоефективності та стійкості сільського господарства і промисловості.

Швидкий розвиток біоекономіки у країнах світу дає їм змогу вийти на новий рівень ефективності усіх секторів економіки. У звіті з біотехнології зазначено, що до 2025 р. ринок біотехнологічних товарів буде становити понад 450 млрд. дол. США, тобто зросте в 2,3 рази [1]. Саме тому перехід національного господарства України на засади біоекономіки є нагальною потребою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку біоекономіки знайшли відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених: В. Байдали, В. Бутенка, В. Жебка, А. Клименка, О. Літвак, І. Мартусенко, М. Талавирі, М. Геогкехана, Ф. Фішлера М. Масієцзак, К. Нюфрейтер та ін. Проте погляди науковців на розвиток біоекономіки та її вплив на сталий розвиток є різними і стають предметом дискусій, тому є необхідність ретельніше вивчати окремі питання, особливо щодо впливу інновацій на формування біоекономіки, реалізації державного регулю-

вання у сфері біоекономіки, створення організаційної системи для взаємодії суб'єктів біоекономіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення теоретичних аспектів і практичних засад біоекономіки в умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток національного господарства України має здійснюватися на засадах збалансованості, які може забезпечити процес розвитку біоекономіки. Для нашої країни біоекономіка є відносно новим складником суспільного розвитку, тоді як у світі вона започаткована була досить давно.

Уперше визначення біоекономіки запропоновано в 1997 р. Хуаном Енрікес-Кеботом і Родріго Мартінесом на зустрічі Американської асоціації сприяння розвитку науки «...як економічний напрям, який використовує нові біологічні знання для комерційних і промислових цілей» [2, с. 244].

Генеральний директор із наукових досліджень Європейської комісії вказує, що біоекономіка є однією з найстаріших галузей економіки, яка відома людству, але наука про життя та біотехнології трансформують цю галузь в одну з найновіших [3, с. 2].

Важливим моментом розвитку біоекономіки стало прийняття 19 грудня 2006 р. Сьомої рамкової програми ЄС, де у розділі 2 зазначено, що біоекономіка включає у себе всі галузі та сектори економіки, які виробляють, управляють і використовують біологічні ресурси окремо у сільському господарстві, секторі продуктів харчування, рибальства та інших морських ресурсів, лісовому господарстві тощо [4, с. 2].

У 2009 р. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) представляє стратегічний документ

The Bioeconomy to 2030. Design-ing a Policy, в якому біоекономіка трактується так: «Біотехнологія пропонує технологічні рішення для багатьох медичних і ресурсних проблем, з якими зіштовхнувся світ. Застосування біотехнології для первинного виробництва, охорони здоров'я і промисловості може призвести до формування біоекономіки, де біотехнології відображатимуться у значній частці економічної продукції» [5, с. 8].

Визначення біоекономіки закладено у стратегію «Інновації для сталого розвитку: біоекономіка для Європи», яка була прийнята Європейською комісією 13 лютого 2012 р., де зауважено, що біоекономіка – це корисна основа для багатовимірного підходу, оскільки вона включає у себе виробництво відновлюваних біологічних ресурсів і перетворення цих ресурсів і потоків відходів на товари з доданою вартістю, а саме товари харчування, корми і товари на біосировині та біоенергетиці [6, с. 9].

Заслугують на увагу погляди Маїре Геогкехан, яка розглядає біоекономіку як генератор створення додаткових нових робочих місць у всіх секторах економіки і зазначає, що біоекономіка є невід'ємною частиною людського життя, що відіграє важливу роль у забезпеченні добробуту населення [7, с. 5].

Дещо іншої думки дотримується Франц Фішлер, який вважає, що «біоекономіка заснована на виробничих парадигмах, які є основою біологічних процесів та, як і природні екосистеми, використовують натуральні матеріали, витрачають мінімальну кількість енергії й не виробляють відходів (оскільки матеріали, відбраковуються одним процесом та/або є матеріалами для іншого процесу, що повторно використовуються в екосистемі)» [7, с. 11].

Науковці [8, с. 2590] трактують біоекономіку як економіку, де основні структурні елементи для матеріалів, хімічних речовин і енергії отримуються з поновлюваних біологічних ресурсів.

Питанню розвитку біоекономіки приділяли увагу багато вітчизняних науковців. Так, М.П. Талавіря вважає, що біоекономіка ґрунтується на парадигмах виробництва, яке поєднано з біологічними процесами, використовує природні ресурси з навколишнього середовища, потребує мінімальних витрат енергії і не забруднює довкілля [9].

О.А. Літвак розглядає біоекономіку як економіку, яка повністю ґрунтується на використанні відновлюваних джерел енергії, кінцевих результатах біопроцесів і потенціалі екологічних технологій для виробництва новітніх біопродуктів, отримання прибутку від їх реалізації та створення додаткових робочих місць [10].

В.В. Байдала доводить, що біоекономіка – це така нова підсистема народного господарства, яка поєднує відносини між людьми, що виникають у процесі виробництва, обміну і розподілу продукції, що одержана у результаті використання біологічних технологій, які базуються на принципах збереження ресурсів, рециклінгу, незабруднення довкілля задля поліпшення якості та тривалості життя людини [11].

Наведені трактування вказують на те, що поняття біоекономіки має за мету досягнення стійкого розвитку економіки на засадах ресурсоощадності і використання відновлюваної біосировини.

Авторське бачення поняття «біоекономіка» полягає у такому: це економіка нового типу, яка спрямована на використання біотехнологій, відновлюваних ресурсів для досягнення економічного зростання, збереження навколишнього середовища, підвищення добробуту й якості життя населення.

Одним із ключових чинників біоекономіки є можливість досягнення сталого розвитку, яке забезпечує можливість потреб як сучасних, так і майбутніх поколінь. Перехід до сталого розвитку необхідний з огляду на останні тенденції, що склалися в останні роки, які можуть порушити основи економічного, соціального й екологічного розвитку.

Ключовим елементом стабільного та постійного зростання в Європі є Стратегія «Європа – 2020», пріоритетами якої є розумне зростання, стає зростання, інклюзивне зростання [12].

Проблема якісного економічного зростання притаманна й Україні, що, насамперед, проявляється в її інноваційній системі. Для розвитку та реалізації біоекономіки в Україні важливо мати належно сформований інноваційний клімат.

У рейтингу найбільш інноваційних країн світу Global Innovation Index 2018 Україна посіла 43-є місце зі 126-ти і на сім пунктів поліпшила результат 2017 р. А в групі за рівнем доходів нижче середнього Україна посіла перше місце. У глобальному рейтингу Україна за показником сприятливості політичного середовища знаходиться на 110-му місці, за екологічною сталістю – на 120-му місці, а за рівнем створення нових знань і нематеріальних активів – на 17-му місці [13].

Базою інноваційної конкурентоспроможності в Україні є людський капітал, дослідження, знання і результати наукових досліджень, ефективна реалізація яких є головною конкурентною перевагою (табл. 1).

За підіндексом «знання й результати наукових досліджень» Україна посіла високе 27-е місце в загальному рейтингу і поліпшила свій результат порівняно з попередніми роками. Також поліпшення результатів було і за підіндексами «креативність», «бізнес-досвід» та інфраструктура». Проте за іншими підіндексами ситуація погіршилася. Важливо проаналізувати Індекс інноваційної ефективності, який характеризує створення сприятливих умов для інноваційної результативності (рис. 1).

За Індексом інноваційної ефективності у 2018 р. Україна вийшла на 5-е місце, що значно вище, ніж у попередніх роках. Це свідчить про зростання ефективності інноваційної діяльності в країні.

Проведений аналіз показників Глобального інноваційного індексу та Індексу інноваційної ефективності дає змогу визначити сильні та слабкі позиції України за окремими аспектами розвитку інновацій як основи формування біоекономіки. Це полегшує вибір

Динаміка підіндексів Глобального інноваційного індексу для України

Підіндекси Глобального інноваційного індексу	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. до 2017 р. (+, -)
Креативність	58	49	45	-13
Знання й результати наукових досліджень	33	32	27	-6
Бізнес-досвід	73	51	46	-27
Ринкові показники	75	81	89	+14
Інфраструктура	99	90	89	-10
Людський капітал і дослідження	40	41	43	+2
Інституції	101	101	107	+6

Джерело: складено за даними [13–15]

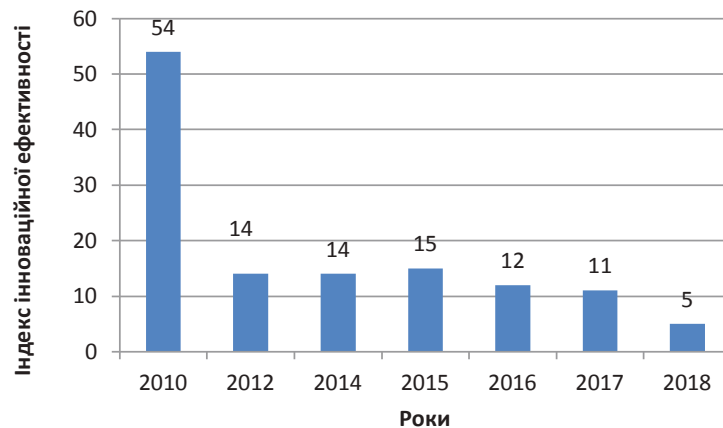

Рис. 1. Рейтинг України за Індексом інноваційної ефективності

Джерело: побудовано за даними [16]

інструментів для поліпшення розвитку соціального партнерства, в якому політики, лідери бізнесу та громадськість на постійній основі можуть оцінювати стан і прогрес у впровадженні інновацій для забезпечення розвитку біоекономіки.

Біоекономіка і створювані нею інновації можна розглядати як нову стратегію сталого розвитку. Цей розвиток, на думку І.В. Мартусенко, є біоекономічним, екологоорієнтованим за своїм змістом і передбачає: розумне зростання – біоекономіка, що базується на знаннях та інноваціях як єдиних елементах конкурентоспроможності; стале зростання – розвиток ресурсозберігаючої, відновлювальної, низьковуглецевої і конкурентної біоекономіки; інклюзивне зростання – формування соціально орієнтованої і просторово цілісної біоекономіки з високим рівнем зайнятості населення; декаплінг-зростання – здатність національної економіки до нарощування економічної могутності, що не супроводжується підсиленням тиску на довкілля [17, с. 252].

Розвиток біоекономіки зумовлює певні ризики, тому потребує обов'язкової підтримки з боку держави. Державне регулювання розвитку біоекономіки полягає як у фінансовій підтримці, так і в технічному регулюванні. Механізм державного регулювання розвитку біоекономіки можна подати у декілька етапів: 1) визначення конкретних об'єктів регулювання та цілей, які трансформуються у критерії регулювання; 2) вияв-

лення оптимальних методів впливу на об'єкти регулювання; 3) аналіз важелів (інструментів) регулювання, котрі визначають вплив на елементи об'єкта регулювання та їх взаємозв'язки; 4) визначення сукупності необхідних ресурсів [18, с. 38].

Інструменти та методи державного регулювання розвитку біоекономіки необхідно розглядати в розрізі її складових елементів, якими є: аграрний сектор (виробляє біомасу), виробничий сектор (підприємства, що переробляють біомасу і виготовляють біотехнологічну продукцію), науково-дослідний сектор (науково-дослідні інститути, навчальні заклади), сектор споживання (громадське суспільство, споживачі продукції). Важелі державного регулювання повинні бути спрямовані саме на розвиток цих секторів і формування ефективних взаємозв'язків між ними.

Нині одним із важливих аспектів є поліпшення взаємодії бізнесу, науки і держави. Для розвитку біоекономіки доцільно збільшити інвестиції у наукові розробки та спонсорувати дослідження, оскільки саме наука і бізнес здатні спільними зусиллями розробляти концепції та стратегії для уряду.

Для подальшого розвитку біоекономіки в Україні доцільно:

- створити сприятливі рамкові умови для ведення економіки, заснованої на біологічному підході;
- розробити і прийняти Стратегію розвитку біоекономіки в Україні;

- поліпшити підготовку та перепідготовку кадрів у сфері біотехнологій та біоекономіки;
- сприяти комерціалізації та впровадженню біотехнологій, а також формуванню позитивного іміджу біотехнологічної продукції;
- створити систему заходів для прискорення просування на ринок біотехнологічної продукції;
- стимулювати підприємства, що використовують технології, пов'язані з використанням поновлюваних ресурсів;
- сформувати систему соціального партнерства шляхом поєднання кластерного підходу і технологічних платформ;
- сформувати систему непрямої державної підтримки підприємствам, що купують біотехнологічну продукцію вітчизняного виробництва;
- збільшити інвестиції в НДДКР, що здійснюються у сфері біотехнологій;

- розробити систему заходів, спрямовану на обізнаність громадськості у перевагах та недоліках біоекономіки;
- розвивати міжнародну співпрацю стосовно обміну знаннями та інструментами розвитку біоекономіки.

Висновки. Таким чином, біоекономіка є економікою нового типу і одним із перспективних стратегічних напрямів розвитку України. На сучасному етапі основним завданням розвитку біоекономіки є успішне вирішення проблем сталого економічного, екологічного та соціального розвитку країни, що призведе до поліпшення умов життєдіяльності людства. Для розвитку біоекономіки необхідні підтримка і розвиток біотехнологій на рівні держави, бізнесу і науки, а також формування відповідної законодавчої та інституційної бази.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямі будуть розроблення механізмів розвитку біоекономіки в аграрному секторі економіки та пошук шляхів їх імplementації.

Список літератури:

1. Beyond borders: Biotechnology report 2017. EY. 2017. URL : [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course/\\$FILE/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course/$FILE/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course.pdf) (дата звернення: 10.11.2019).
2. Maciejczak M., Hofreiter K. How to define bioeconomy? *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*. 2013. № 15(4). P. 243–248.
3. The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda. OECD. 2009. URL : <http://www.oecd.org/sti/emerging-tech/34823102.pdf> (дата звернення: 16.11.2019).
4. New Perspectives on the Knowledge-Based Bio-Economy. European Commission. 2005. URL : <http://www.etipbioenergy.eu/databases/reports/46-new-perspectives-on-the-knowledge-based-bio-economy-kbbe-conference-report> (дата звернення: 11.11.2019).
5. Work Programme: Food, Agriculture and Fisheries and Biotechnology. European Commission. 2007. URL : http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-bra/gdre/05/kbbe_conferencereport.pdf (дата звернення: 15.11.2019).
6. Innovating for Sustainable Growth – A Bioeconomy for Europe. European Commission. 2012. URL : <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1f0d8515-8dc0-4435-ba53-9570e47dbd51> (дата звернення: 10.11.2019).
7. The Knowledge Based Bio-Economy towards 2020 Turning Challenges into Opportunities. Flemish Government. 2010. URL : <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/the-knowledge-based-bio-economy-towards-2020-turning-challenges-into-opportunities-report-of-a-conference-held-on-14th-september> (дата звернення: 19.11.2019).
8. McCormick K., Kautto N. The Bioeconomy in Europe: An Overview. *Sustainability*. 2013. № 5. С. 2589–2608.
9. Розвиток біоекономіки та управління природокористуванням в умовах глобалізації : монографія / М.П. Талавириятя ін. Київ : Лисенко М.М., 2012. 339 с.
10. Літвак О.А. Біоекономічні пріоритети у розвитку аграрного сектору. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. URL : <http://globalnational.in.ua/issue82> (дата звернення: 11.11.2019).
11. Байдала В.В. Біоекономіка в Україні: сучасний стан та перспективи. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 1(3). С. 2228. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2013_1_3_4 (дата звернення: 14.11.2019).
12. Europe 2020. European Comission. URL : http://aei.pitt.edu/42633/1/com2010_2020en01_straetry.pdf (дата звернення: 10.11.2019).
13. The Global Innovation Index 2018. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report> (дата звернення: 10.11.2019).
14. The Global Innovation Index 2016. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report> (дата звернення: 10.11.2019).
15. The Global Innovation Index 2017. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report> (дата звернення: 10.11.2019).
16. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році : аналітична довідка / Т.В. Писаренко та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.
17. Мартусенко І.В. Біоекономічні засади формування пріоритетів економічного зростання в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 245–252.
18. Бутенко В.М. Формування моделі державного регулювання розвитку біоекономіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26–1. С. 37–42.

References:

1. Beyond borders: Biotechnology report 2017. EY. 2017. Available at: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course/\\$FILE/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course/$FILE/ey-biotechnology-report-2017-beyond-borders-staying-the-course.pdf) (accessed: 10.11.2019).
2. Maciejczak M., Hofreiter K. (2013) How to define bioeconomy? *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, no. 15(4), pp. 243–248.
3. The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda. OECD. 2009. Available at: <http://www.oecd.org/sti/emerging-tech/34823102.pdf> (accessed: 16.11.2019).
4. New Perspectives on the Knowledge-Based Bio-Economy. European Commission. 2005. Available at: <http://www.etipbioenergy.eu/databases/reports/46-new-perspectives-on-the-knowledge-based-bio-economy-kbbe-conference-report> (accessed: 11.11.2019).
5. Work Programme: Food, Agriculture and Fisheries, and Biotechnology. European Commission. 2007. Available at: http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-bra/gdre/05/kbbe_conferencereport.pdf (accessed: 15.11.2019).
6. Innovating for Sustainable Growth – A Bioeconomy for Europe. European Commission. 2012. Available at: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1f0d8515-8dc0-4435-ba53-9570e47dbd51> (accessed: 10.11.2019).
7. The Knowledge Based Bio-Economy towards 2020 Turning Challenges into Opportunities. Flemish Government. 2010. Available at: <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/the-knowledge-based-bio-economy-towards-2020-turning-challenges-into-opportunities-report-of-a-conference-held-on-14th-september> (accessed: 19.11.2019).
8. McCormick K., Kautto N. (2013) The Bioeconomy in Europe: An Overview. *Sustainability*, no. 5, pp. 2589–2608.
9. Talavyria M.P., Klymenko A.M., Zhebka V.V. [ta in.]. (2012) Rozvytok bioekonomiky ta upravlinnia pryrodokorystuvanniam v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia [Development of bioeconomy and management of nature management in the conditions of globalization : A Monograph]. Kyiv: Lysenko M.M. 339 p.
10. Litvak O.A. (2015) Bioekonomichni priorityty u rozvytku ahrarnoho sektora [Bioeconomic priorities in the development of agrarian sector]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. no. 8. Available at: <http://globalnational.in.ua/issue82> (accessed: 11.11.2019).
11. Baidala V.V. (2013) Bioekonomika v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy [Bioeconomy in Ukraine: current state and prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no. 1(3), pp. 22–28. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_1_3_4 (data zvernennia: 14.11.2019).
12. Europe 2020. European Comission. Available at: http://aei.pitt.edu/42633/1/com2010_2020en01_straetry.pdf (accessed: 10.11.2019).
13. The Global Innovation Index 2018. Available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report> (accessed: 10.11.2019).
14. The Global Innovation Index 2016. Available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report> (accessed: 10.11.2019).
15. The Global Innovation Index 2017. Available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report> (accessed: 10.11.2019).
16. Pysarenko T.V., Kvasha T.K. ta in. (2019) Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2018 rotsi [State of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2018]. *Analitychna dovidka / Kyiv: UkrINTEI*, 80 p.
17. Martusenka I.V. (2017) Bioekonomichni zasady formuvannia prioritytiv ekonomichnoho zrostantia v Ukraini [Bioeconomic principles for determining priorities for economic growth in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 13. pp. 245–252.
18. Butenko V.M. (2018) Formuvannia modeli derzhavnogo rehuliuвання rozvytku bioekonomiky [Formation of the model of public regulation of development of bioeconomy]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 26–1, pp. 37–42.

РОЛЬ БИОЭКОНОМИКИ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ

В статье рассмотрена биоэкономика как высокотехнологичная часть экономики, которая занимает важное место в политике устойчивого развития. Исследована и обобщена сущность понятия «биоэкономика» в трудах отечественных и зарубежных ученых и приведено авторское видение понятия, в котором в отличие от существующих внимание акцентировано на достижении устойчивого развития экономики. Проведен анализ показателей Глобального инновационного индекса и Индекса инновационной эффективности, что позволило определить сильные и слабые позиции Украины по отдельным аспектам развития инноваций как основы формирования биоэкономики. Доказано, что развитие биоэкономики нуждается в государственном регулировании, которое заключается как в финансовой поддержке, так и в техническом регулировании. Предложены перспективы дальнейшего развития биоэкономики, что приведет к улучшению условий жизнедеятельности человечества, экономическому росту и сохранению экосистем.

Ключевые слова: биоэкономика, устойчивое развитие, инновации, государственное регулирование, биотехнологии.

IMPORTANCE OF BIOECONOMY IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Bioeconomy is a highly technological part of the economy, which is revealed in a new approach to rational use of resources and their reproduction, increase of energy efficiency, stability of agriculture and industry. It takes an important position in the policy of sustainable development, focused on future, gradually supports efficient use of resources, as well as sustainable use of renewable biological raw materials. Bioeconomy should be considered as a system of social relations concerning production, distribution, exchange and consumption of products of raw materials with application of biotechnologies to reach economic growth and protection of ecosystems. The study considers and consolidates the concept of "bioeconomy" in the works of domestic and foreign scientists, as well as presents the author's idea of the notion, i.e. the economy of a new type, which is focused on use of biotechnologies, renewable resources for achievement of economic growth, protection of environment, improvement of well-being and quality of people's life. The necessary conditions for development of bioeconomy in Ukraine have appeared after joining the "Strategy 2020", which declares three complementary priorities, i.e. smart growth; sustainable growth; inclusive growth. The research analyzes indices of the Global Innovative Index and Index of Innovative Efficiency, estimating strong and weak positions of Ukraine by some aspects of innovative development as a base for bioeconomy establishment. Development of bioeconomy is grounded on biotechnology, which serves as its technological and innovative component. It is argued that development of bioeconomy requires the state regulation, expecting financial support and technical regulation. Instruments and methods of the state regulation of bioeconomy development should be considered in terms of its constituents, i.e. agrarian sector; production sector; scientific-research sector; and consumption sector. The work proposes prospects of the further development of bioeconomy, securing improvement of the living conditions of population, economic growth and protection of ecosystems.

Key words: bioeconomy, sustainable development, innovations, state regulation, biotechnologies.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-8>

УДК 332.821

Шапошнікова І.О.

викладач кафедри економіки будівництва,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID: 0000-0002-4359-9637

Shaposhnikova Inna

Kyiv National University of Construction and Architecture

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕРВИННОГО РИНКУ ЖИТЛА

У статті досліджено ринок житла у соціальному та інвестиційному аспектах. Розглянуто динаміку змін обсягу житлового фонду та введеного в експлуатацію житла на національному та регіональних рівнях. Проаналізовані обсяги та структура інвестицій у житлове будівництво. Досліджено інвестиційну привабливість та поточні проблеми, що негативно впливають на розмір інвестицій. Проаналізовано рівень забезпеченості населення житлом та виявлено ознаки невірноваженості ринку у сегменті доступного житла. Досліджено вплив впроваджених житлових програм на показник забезпеченості населення житлом. Систематизовано дані щодо результативності наявних державних житлових програм. Визнано, що головними напрямками державної житлової політики мають стати заходи щодо покращення інвестиційного клімату у будівельній галузі та заходи, спрямовані на підвищення ефективності впровадження державних житлових програм.

Ключові слова: житлове будівництво, первинний ринок житла, інвестиційна привабливість, доступне житло, державна політика.

Вступ та постановка проблеми. Визначальне місце в соціальному розвитку будь-якої країни посідає житлова нерухомість, без наявності якої задоволення загальних суспільних споживчих потреб неможливо. Як місце проживання, житлові об'єкти, мають відношення до всіх без винятку верств населення, адже житло є однією з основних потреб людини. Наявність та якість

житла становить базову основу функціонування будь-якого суспільства, визначає ступінь його поточного стану та стимулює подальший розвиток [1, с. 208]. З іншого боку, галузь житлового будівництва забезпечує замовленням велику кількість суміжних галузей (будівельних та оздоблювальних матеріалів, інжинірингових та фінансових послуг тощо), тим самим

створюючи нові робочі місця і додану вартість. Так, значна складова частина будівельного сектору – це малий та середній бізнес із часткою мікропідприємств у кількісній структурі будівельного сектору України 84% [2]. Тому галузь житлового будівництва знаходиться на перетині соціальної та економічної площин державної політики. З огляду на це, житлова політика уряду стає важливим інструментом забезпечення економічного розвитку країни. Тому з'являється необхідність у постійному всебічному моніторингу та діагностиці стану первинного ринку житла.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження процесів на ринку нерухомості України зробили В.В. Галасюк, О.І. Драпиковський, А.М. Іванченко, Е.Т. Карапетян, О.Р. Квасовський, М.В. Ковтун, Н.С. Косар, М.М. Мамчин, О.В. Шкурупій. Механізми функціонування галузі житлового будівництва досліджували А.М. Асаул, І.А. Брижаль, В.М. Геєць, Ю.М. Манцевич, Л.А. Поляков, І.М. Салій, О.А. Тимофеева. Виявленню закономірностей розвитку регіональних ринків житлової нерухомості свої праці присвятили К.В. Павлов, П.В. Гудзь, С.В. Шарова, Н.М. Давиденко, А.С. Сурай, А.Ю. Бережна, В. Запотоцька. Досліджували інвестиційну привабливість країни О.В. Гребенікова, Г.М. Завадських С.А. Петровська, Т.В. Погорелова, С.І. Стахорська.

Метою статті є виявлення тенденцій розвитку ринку житла за допомогою дослідження його стану в соціальному та інвестиційному аспектах з метою розроблення ефективних пропозицій щодо подальших напрямів державної житлової політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні є щорічна стабільна, в межах 1%, позитивна динаміка нарощування обсягу житлового фонду (рис. 1.). Станом на кінець 2018 року загальна площа житлового фонду становила 993 млн. кв.м, в перерахунку на одного жителя країни – 23,7 кв. м. Серед регіонів найбільше житлової площі нале-

жить Дніпропетровській (76,9 млн. кв. м), Київській (63,9 млн. кв. м), Харківській (65,2 млн. кв. м), Львівській (60,2 млн. кв. м), Одеській (57,1 млн. кв. м) області та м. Києву (63,5 млн. кв. м). Сумарно на ці шість регіонів припадає 39% всієї площі житлових приміщень [3]¹.

За період 2000–2018 рр. в Україні було введено в експлуатацію 164916 тис. кв. м загальної площі житла, та збудовано 1658 тис. квартир (рис. 2). Найнижчими показники були у 2000 та у 2009 роках – 5558 тис. кв. м (63 тис. квартир) та 6400 тис. кв. м (66 тис. квартир) відповідно. Починаючи з 2014 року щорічні обсяги введеного в експлуатацію житла коливаються в межах 8600 тис.– 11300 тис. кв. м або 105–127 тис. квартир. Показник введеної в експлуатацію загальної площі житла, що припадає на 1000 осіб населення, покращився у період з 2010 року (становить більше 200 кв. м) у порівнянні з двохтисячними роками (113–150 кв. м) [3].

Серед регіонів беззаперечними лідерами по будівництву житла є Київська область та м. Київ: станом на 2018 рік площа прийнятого в експлуатацію новозбудованого житла становила 1541015 кв.м (18% від загальної площі зазначеного показника для всієї України) та 1255854 кв. м (14,5%) відповідно. Також високі показники мають Львівська (897323 кв. м або 10%) та Одеська (567842 кв. м або 6,5%) області. Найменше здається в експлуатацію житла у Кіровоградській (48028 кв. м або 0,5%), Миколаївській (51302 кв. м або 0,6%) та Запорізькій областях (68246 кв. м або 0,8%) [3].

Поряд з соціальною функцією сталого забезпечення населення житлом, первинний ринок житла виконує також **інвестиційну** функцію, яка полягає у перерозподілі грошових потоків. Придбання квартир у новобудовах фізичними та юридичними особами сьогодні здебільшого стає як засобом збереження вільних коштів, так і засобом отримання додаткового доходу від подальшого перепродажу квартир або від їх здачі

¹ В дослідженні не враховуються дані тимчасово окупованих територій

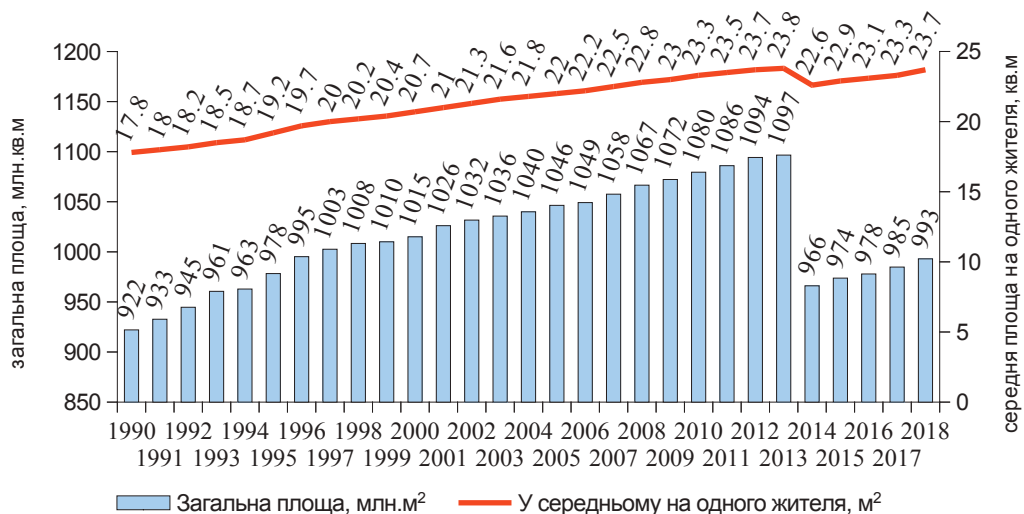

Рис. 1. Динаміка загальної площі житлового фонду України за період 1990–2018 рр.

Складено автором за даними [3]

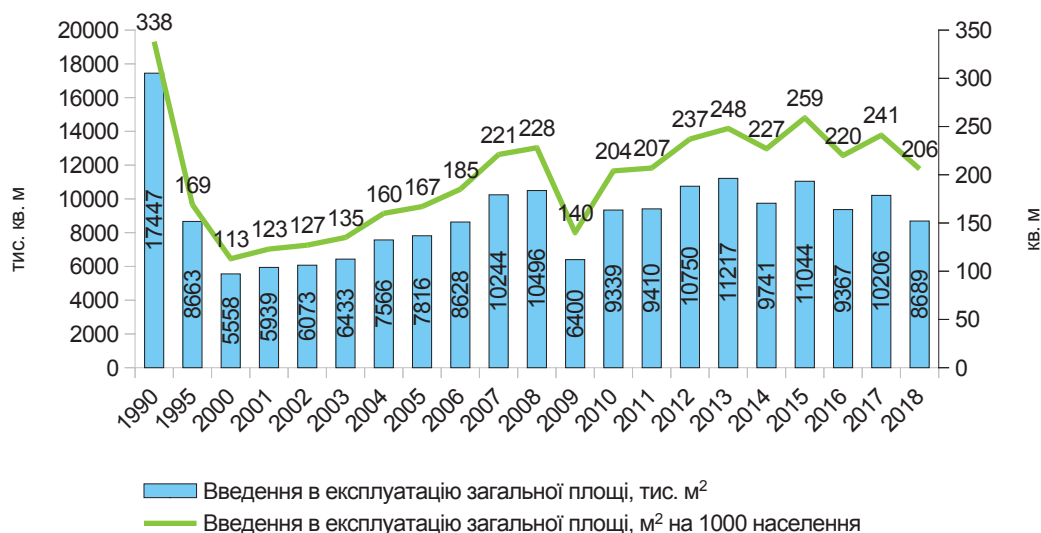

Рис. 2. Динаміка прийнятої в експлуатацію загальної площі житла за період 1990–2018 рр.

Складено автором за даними [3]

в оренду. Така ситуація в нашій країні встановилася загалом через відсутність альтернативних високодохідних варіантів вкладення коштів (слабо розвиненого фондового ринку, низьких депозитних ставок у валюті, ризиків банківської системи та високої інфляції) на фоні стало зростаючого попиту на квартири у великих містах України [4].

Серед характерних ознак ринку житла України є значне домінування коштів населення при інвестуванні житла. Так, у 2018 році загальна сума капітальних інвестицій за напрямком економічної діяльності «будівництво будівель» становила 51477,075 млн. грн. Частка на фінансування будівництва власних квартир коштами населення становила 57% у розмірі 29173,357 млн. грн. (рис. 3). Коштами державного бюджету здійснено капітальних інвестицій у розмірі 829,904 млн. грн. (1,6%), місцевого бюджету – у роз-

мірі 995,861 млн. грн. (1,9%). Власними коштами підприємств та організацій проінвестовано будівель на суму 8956,6 млн. грн. (17%) [3].

У регіональному розрізі станом на 2018 рік найбільша сума капітальних інвестицій у житлові будівлі припадає на м. Київ (14283 млн. грн.). Серед лідерів також Київська (8783 млн. грн.), Львівська (5586 млн. грн.) та Харківська області (4475 млн. грн.) [3]. Загалом на ці чотири регіони припадає більше половини загального обсягу капітальних інвестицій (58%).

Інвестиції у будівництво житла за рахунок коштів населення розподілені таким чином. Найбільше населення інвестує у житло у м. Києві (5779 млн. грн., 17%), у Київській (4968 млн. грн., 14%) та Львівській (4008 млн. грн., 12%) областях, найменше – у Кіровоградській (93 млн. грн., 0,3%), Миколаївській (188 млн. грн., 0,5%), Херсонській (293 млн. грн.,

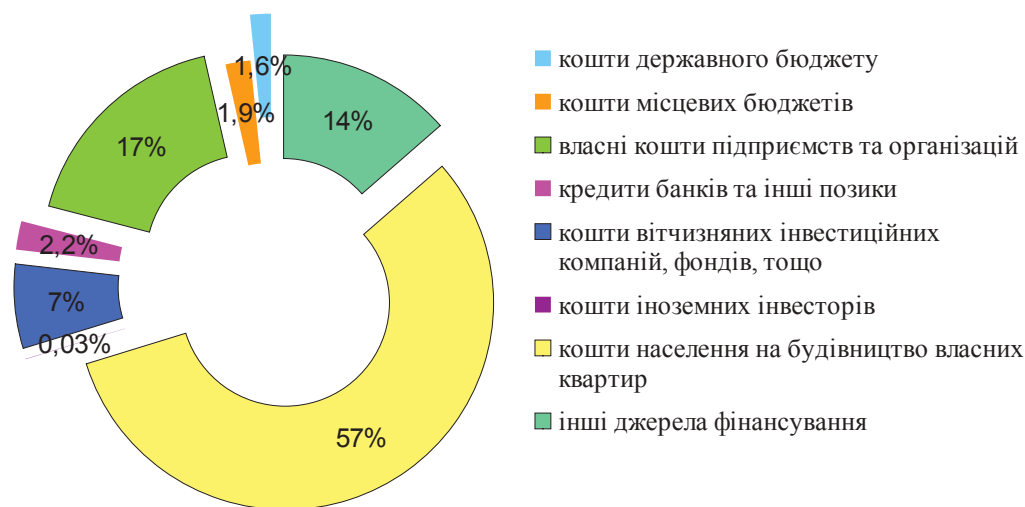

Рис. 3. Інвестиції у житлове будівництво за джерелами фінансування станом на 2018 р.

Складено автором за даними [3]

0,9%) та Чернігівській (342 млн. грн., 1%) областях [3]. Як ми бачимо, обсяги інвестицій у житлове будівництво по регіонах країни нерівномірні і залежать загалом від привабливості конкретного регіону для життя та ведення бізнесу. В свою чергу, інвестиційна привабливість регіону є потужним чинником розвитку будівельної галузі і впливає на позитивну динаміку соціально-економічного розвитку як регіону, так і всієї країни.

За даними *Європейської Бізнес Асоціації* загальний показник індексу інвестиційної привабливості України у першому півріччі 2019 року знизився до діапазону «негативно» і становив 2,85 бала із 5 можливих. За весь період, що аналізувався (з 2009 р.), зазначений індекс ніколи не діставався діапазону «позитивно» (4-5 балів). Серед головних проблем інвестори називають високий рівень корупції (83%), недовіру до судової системи (77%), відсутність земельної реформи (66%), тіньову економіку (66%) [5].

Схожу тенденцію демонструють дані українського рейтингового агентства «*ЄвроРейтинг*»: зниження показників інвестиційної ефективності всіх областей України за підсумками 1-го кварталу 2019 р., окрім Київської та Волинської, які посіли найкращі позиції і отримали більше 200 балів [6]. Найнижчі рейтинги у Житомирській та Сумській областях (101–120 балів).

За даними *Світового банку*, за рейтингом легкості ведення бізнесу «*Doing Business*» в 2019 році Україна посідає 71 місце зі 190 позицій з загальною кількістю балів 68,25 (зі 100 можливих). У порівнянні з минулим роком цей результат покращився: тоді Україна посіла 76 місце із загальним балом 67,31. За складником «*Одержання дозволів на будівництво*» Україна посіла 30 позицію, значно покращивши цей показник з 2017 року (140 позиція) [7]. На думку аналітиків *Міністерства розвитку економіки*, цьому сприяли наступні фактори: зменшення Київською міською радою розміру пайової участі в розвитку інфраструк-

тури для нежитлових будівель з 10 до 2% та зниження вартості послуг з технагляду у будівництві [8].

З метою полегшення умов ведення бізнесу та підвищення позицій України в міжнародному рейтингу «*Doing Business*» Кабінет міністрів України 27 березня 2019 року ухвалив Постанову № 367 «*Деякі питання дерегуляції господарської діяльності*», в якій, в тому числі, впорядковано процедуру присвоєння поштових адрес об'єктам будівництва та об'єктам нерухомого майна, а також спрощено реєстрацію декларації про готовність об'єкта будівництва до експлуатації через розширення функціоналу електронного кабінету працівників державного архітектурно-будівельного контролю. Також визначено статус електронного кабінету замовника. Це рішення дозволить замовникам будівництва зменшити особисту взаємодію з органами державного архітектурно-будівельного контролю.

Окремо слід звернути увагу на існуючий потенціал розвитку житлового будівництва. Експерти *Офісу ефективного регулювання (BRDO)* оцінюють щорічний додатковий незадоволений попит на житло в Україні у розмірі 81,7 млрд. грн. Інвестування такої суми в житлову нерухомість призведе, за їх розрахунками, до загального росту економіки щонайменше на 540,8 млрд. грн. Такий чином, мультиплікативний ефект інвестування в житлову нерухомість в національній економіці складе 6,76 грн. на кожен вкладений у будівельні роботи гривню [9].

Незважаючи на зростання обсягів житлового будівництва, частка будівельної галузі в економіці країни знизилась з 5,6% у 1991 році до 2,3% у 2018 році, коли було створено послуг на суму 82924 млн. грн. [3]. В той же час, частка операцій з нерухомим майном у ВВП за цей період збільшилась з 4,2% до 5,8%, з максимальним значенням 6,5% у 2013 році (рис. 4). Сумарна частка галузі будівництва та операцій з нерухомим майном у структурі ВВП за цей період коливалась у межах 8–10%.

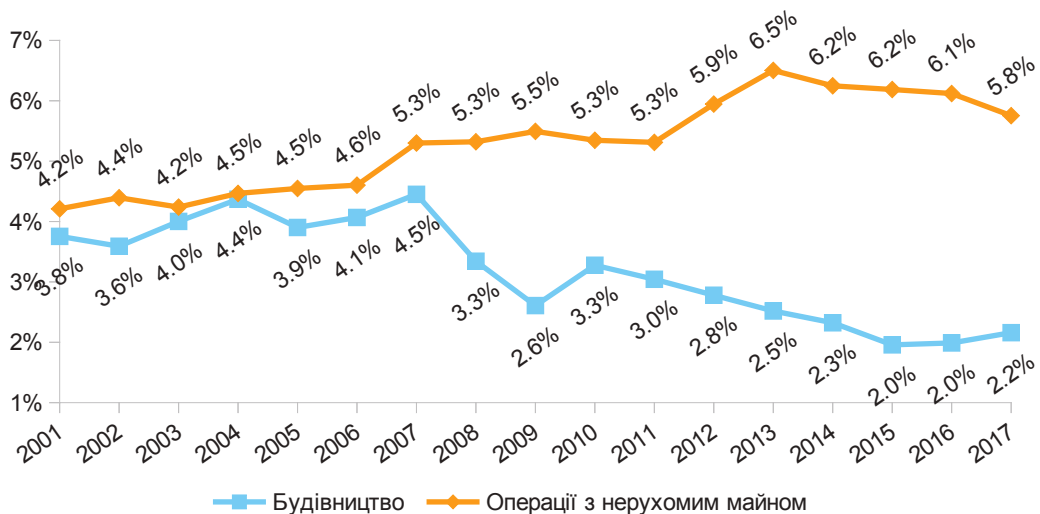

Рис. 4. Частка будівництва та операцій з нерухомим майном у ВВП за період 2001–2017 рр.

Складено автором за даними [3]

За показником частки будівництва у ВВП країни Україна займає найнижчі позиції: у країнах ЄС цей показник становить 6–8%. За даними *Європейської економічної комісії ООН*, у 2018 році частка будівництва у ВВП Фінляндії становила 7,4%, Швеції – 6,8%, Великобританії – 6,1%, Данії – 5,8%, Франції – 5,6%, Німеччині – 5%. З 42 європейських країн Україна посіла 41 місце з показником 2,7% [10].

Щодо розміру транзакційних витрат з оформлення угод на ринку житлової нерухомості, то вони становлять 5,01–7,05% ринкової вартості квартири. Наприклад, в Німеччині діапазон витрат 9,02–16,34%, у Франції – 7,90–28,99%, у Фінляндії – 7,77–10,25%, у Великобританії 3,9%–12,16%. Якщо порівнювати країни Європи за показником вартості подвійних транзакційних витрат (на купівлю, а потім на продаж об'єкта житлової нерухомості), то найменше на оформлення угод витрачають в Данії – 2,23%, найбільше – в РФ (23,11%), Україна посідає 10 місце (з 42) з показником 6,03% [11]. Таким чином, витрати на придбання житла в Україні у порівнянні з іншими країнами Європи невеликі.

Сьогодні в Україні існує стала соціальна проблема із забезпечення житлом. Великий прошарок домогосподарств не має фінансової змоги придбати житло без бюджетної підтримки. Найбільша кількість суб'єктів, що перебували на квартирному обліку, припала на 1991 рік – 2728 тис.; тоді 6,2% від облікової кількості змогли отримати квартири. На кінець 2014 року в черзі перебувало 657 тис. суб'єктів та отримало квартири тільки 3 суб'єкти (0,5%) – найнижчий показник за період, що розглядається (рис. 5). Загалом за даними [3] кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом 1990–2014 років, становила 1338 тис.

Ще у 2008 році з метою подолання кризових явищ та регулювання правовідносин на ринку первинної житлової забудови було прийнято *Закон України*

«Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» [12]. В ньому запропоновано механізми зі стабілізації будівництва, підвищення платоспроможності населення, забезпеченню реалізації житлових прав громадян, які потребують державної підтримки, стимулювання розвитку будівельної та суміжних галузей. Серед організаційних заходів щодо розв'язання проблем у сфері житлового будівництва актуальними нині залишаються: надання громадянам державної підтримки на придбання доступного житла шляхом сплати державою частини його вартості; отримання громадянами житла в оренду з викупом за рахунок власних коштів громадян та коштів державної підтримки; надання фізичним та юридичним особам пільгових кредитів на будівництво житла та компенсацій процентної ставки за цими кредитами.

Особливе місце в державній житловій політиці займає підтримка будівництва **доступного житла**: сьогодні менше 10% домогосподарств мають змогу придбати житло без залучення кредитних ресурсів [9]. На таку ситуацію впливає загальний низький рівень доходів населення.

Найменш забезпеченим прошарком працездатного населення є молодь. За даними *Європейської економічної комісії ООН*, у 2017 р. рівень безробіття серед молоді в Україні був достатньо великий і склав 18,9%. Для порівняння, в Великобританії цей показник складає 12,1%, в Німеччині – 6,8% [13]. Так, станом на 2014 рік, на квартирному обліку перебувало 68063 молоді сім'ї (657 тис. – всього), з них 15474 – 10 і більше років [3].

З метою забезпечення громадян, які цього потребують, житлом, держава запропонувала наступні житлові програми: *доступне житло, кредит зі статутного капіталу Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву, пільгове молодіжне*

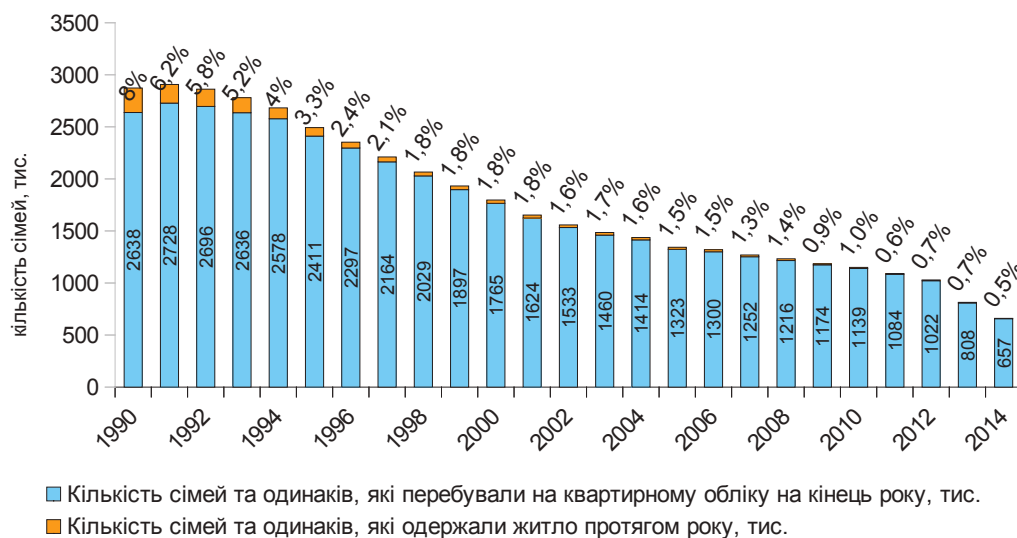

Рис. 5. Динаміка кількості сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку та одержали житло за період 1990–2014 рр.

Джерело: [3]

кредитування, здешевлення іпотеки, часткова компенсація. Станом на кінець 2018 року за всіма зазначеними житловими програмами на обслуговуванні знаходилось 15255 договори. Найбільша кількість договорів (60%) припадає на програми з пільгового кредитування молоді – 9143 договори, по програмах з компенсації відсотків обслуговується 5598 договорів (36,6%), по програмі доступного житла (30/70, 50/50) обслуговується 514 договорів (3,4%) [14].

Окрім зазначених програм, громадянам доступні місцеві програми, умови надання підтримки за якими можуть визначатись особливими умовами, встановленими діючими нормативними актами, виданими державними органами відповідного регіону. Так, станом на 2018 рік в Україні діяло 110 регіональних програм на загальну суму 240,9 млн. грн., з них 30 комплексних програм забезпечення житлом, 47 програм пільгового кредитування молоді, 33 програми забезпечення житлом учасників АТО [14]. Найбільші обсяги фінансування житлових програм місцевими органами самоврядування припадають на Харківську (82,6 млн. грн., 34,3%), Миколаївську (30,3 млн. грн., 12,6%), Полтавську (20,6 млн. грн., 8,6%), Черкаську (17,7 млн. грн., 7,3%) та Львівську (14,4 млн. грн., 6%) області.

Загалом за 2018 рік залучено інвестицій на первинний ринок житла за діючими житловими програмами на суму 583,8 млн. грн., з них за кошти місцевих бюджетів – 240,9 млн. грн. (41%), за кошти державного бюджету – 87,1 млн. грн. (15%), за кошти статутного капіталу Держмолодьжитла – 37 млн. грн. (6%), за власні кошти громадян – 218,8 млн. грн. (38%) [14].

В цілому, за весь період з 1998 по 2018 роки в рамках дії зазначених програм було забезпечено житлом 38703 сімей (із них учасників АТО – 445 сімей, вну-

трішньо переміщених осіб – 273 сім'ї) та збудовано 1037624 кв. м житла (табл. 1) [14].

Найбільше укладено угод за програмами часткової компенсації – 17885 угод (47%) із сумарними виплатами 2040,43 млн. грн. (36%) та пільгового молодіжного кредитування – 11695 угод (31%) на загальну суму державної підтримки 1840,25 млн. грн. (32%). Найменше угод – за програмою «кредит зі статутного капіталу» – 2%.

З метою порівняння витрат на зазначені державні житлові програми розрахуємо за наведеними даними середній розмір компенсаційних витрат, що припадає на одну угоду по кожній програмі та проставимо рейтинг програмам: значенню «1» відповідає програма з найнижчими витратами, значенню «5» – з найвищими (табл. 2).

Розрахунок показав, що найменше коштів державою витрачається за програмою часткової компенсації (114086 грн. на одну угоду), найбільше – за програмою пільгового кредитування молоді (408236 грн. на одну угоду). За програмою «Доступне житло» державою витрачається в середньому 146808 грн. на одну угоду. Порівняння ефективності використання державних коштів за існуючими житловими програмами дозволяє їх коригувати та розробляти нові житлові програми, а також планувати обсяги відшкодувань за ними.

Висновок. Незважаючи на стабільний розвиток ринку житла в країні, існують сталі не вирішені проблеми: незадоволений попит на доступне житло; недостатньо активна державна підтримка будівництва доступного житла; відсутність задовільного інвестиційного клімату в будівництві. З цього приводу уряду необхідно сформувати відповідні ринковому середовищу пріоритетні напрями подальшого розвитку та регулювання галузі житлового будівництва. Головними напрямками державної житлової політики повинні

Таблиця 1

Узагальнені дані реалізації житлових програм за 1998–2018 роки

Програма	Кількість угод		Вартість програми	
	договорів	частка, %	млн. грн.	частка, %
Доступне житло	4213	11%	618,5	11%
Пільгове молодіжне кредитування	11695	31%	1840,25	32%
Кредит зі статутного капіталу	939	2%	383,33	7%
Здешевлення іпотеки	3557	9%	826,4	14%
Часткова компенсація	17885	47%	2040,43	36%
Разом	38289	100%	4253	100,00%

Розраховано автором на основі даних [14]

Таблиця 2

Рейтинг житлових програм за середніми виплатами компенсацій

Назва державної житлової програми	Середня вартість компенсації, що припадає на одну угоду, грн.	Рейтингове місце державної житлової програми
Доступне житло	146808	2
Пільгове молодіжне кредитування	157354	3
Кредит зі статутного капіталу	408236	5
Здешевлення іпотеки	232331	4
Часткова компенсація	114086	1

Розраховано автором на основі даних [14]

статистичні кроки по забезпеченню прозорості відносин в будівельній галузі, заходи, спрямовані на підвищення ефективності впровадження державних житлових про-

грам та розвиток іпотечного кредитування. Це допоможе досягти збалансованого та соціально орієнтованого розвитку ринку житла.

Список літератури:

1. А.Ю. Бережна. Особливості формування та прогнозування ринку житлової нерухомості в Україні. *Научно-технический сборник. Коммунальное хозяйство городов*. 2005. №68. С. 207–214.
2. Публічний діалог. Будівництво / Платформа ефективного регулювання. URL: <https://regulation.gov.ua/dialogue/budivnytstvo> (дата звернення: 20.10.2019).
3. Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html (дата звернення: 12.11.2019).
4. Д. Кравченко. Про фінансові інструменти на ринку нерухомості. *Фінансування житлових об'єктів: інструменти, переваги, ризики* : доп. / конф., 2018. URL: <https://afi.org.ua/articles/dmitro-kravchenko-pro-finansovi-instrumenti-na-rinku-neruhomosti-video> (дата звернення: 14.11.2019).
5. Індекс інвестиційної привабливості України. Настрої інвесторів у 1-му півріччі 2019 року / Європейська Бізнес Асоціація. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Invest_UKR_1_half_2019.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
6. Рейтинг інвестиційної ефективності областей України за підсумками першого кварталу 2019 р. / Рейтингове агентство «ЄвроРейтинг». URL: <http://euro-rating.com.ua/rejting-investitsionnoj-effektivnosti-oblastej-ukrainy-po-itogam-pervogo-kvartala-2019-g-pokazateli-regionov-uhudshilis/> (дата звернення: 22.10.2019).
7. Doing Business in Ukraine / The World Bank. URL: https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/ukraine#DB_dwcp (дата звернення: 22.10.2019).
8. Мінекономрозвитку: що вплинуло на позицію України у рейтингу Doing Business 2018? / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства в Україні. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1b8eeb16-7a27-4dd0-9c8d-98a4bc4dc063&title=Minekonomrozvitku-SchoVplinuNaPozitsiiUkrainiUReitinguDoingBusiness2018-> (дата звернення: 22.11.2019).
9. Будівельний ефект допінгу на економіку. Як поєднуються чинники росту та індикатор здорової економіки / Офіс ефективного регулювання. URL: http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/Preza_Lvov_Fynans2018_pravky-1.pdf (дата звернення: 22.11.2019).
10. Доля будівництва у ВВП / Європейська економічна комісія ООН. URL: <https://w3.unece.org/PXWeb/ru/CountryRanking?IndicatorCode=8> (дата звернення: 11.11.2019).
11. Review of the world's housing markets in 2018: transaction costs in Ukraine / Global property guide / URL: <https://www.globalpropertyguide.com/transaction-costs> (дата звернення: 12.07.2019).
12. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва : Закон України від 25.12.2008 р. №800-VI. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 19. Ст. 257.
13. Рівень безробіття серед молоді / Європейська економічна комісія ООН. URL: <https://w3.unece.org/PXWeb/ru/CountryRanking?IndicatorCode=35> (дата звернення: 12.11.2019).
14. Житлові програми / Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/> (дата звернення: 2.11.2019).

References:

1. A.Ju. Berezhna (2005) Osoblyvosti formuvannja ta proghnozuvannja rynku zhytlovoji nerukhomosti v Ukraini [Features of the formation and forecasting of the residential real estate market in Ukraine]. *Scientific and technical collection. Public utilities of cities*, no. 68, pp. 207–214.
2. Platforma efektyvnoho rehuliuвання. *Publichnyi dialoh. Budivnytstvo* [Public dialogue. Construction]. Available at: <https://regulation.gov.ua/dialogue/budivnytstvo> (accessed 20.10.2019).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Statystychna informatsiia* [Statistical information], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html (accessed 12.11.2019).
4. Kravchenko D. (2018) Pro finansovi instrumenty na rynku nerukhomosti. *Finansuvannja zhytlovykh ob'ektiv: instrumenty, perevahy, ryzyky* [About financial instruments in the real estate market. Housing Financing: Tools, Benefits, Risks], report, Available at: <https://afi.org.ua/articles/dmitro-kravchenko-pro-finansovi-instrumenti-na-rinku-neruhomosti-video> (accessed 14.11.2019).
5. Yevropeiska Biznes Asotsiatsiia. Indeks investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy. *Nastroi investoriv u 1-mu pivrichchi 2019 roku* [Index of investment attractiveness of Ukraine. Investor sentiment in the first half of 2019]. Analytical center. Available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Invest_UKR_1_half_2019.pdf (accessed 20.11.2019).
6. Reitynhove ahentstvo “YevroReitynh”. Reitynh investytsiinoi efektyvnosti oblastei Ukrainy za pidsumkamy pershoho kvartalu 2019 r. [Investment Performance Rating of Ukrainian Oblasts in Q1 2019 / EuroRating Rating Agency]. Analytical center. Available at: <http://euro-rating.com.ua/rejting-investitsionnoj-effektivnosti-oblastej-ukrainy-po-itogam-pervogo-kvartala-2019-g-pokazateli-regionov-uhudshilis/> (accessed 22.10.2019).
7. Doing Business in Ukraine / The World Bank. Analytical center. Available at: https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/ukraine#DB_dwcp (accessed 22.10.2019).

8. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva v Ukraini. Minekonomrozvytku: shcho vplynulo na pozyttsiu Ukrainy u reitynhu Doing Business 2018? [Ministry of Economic Development: what influenced Ukraine's position in Doing Business 2018 ranking?]. Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1b8eeb16-7a27-4dd0-9c8d-98a4bc4dc063&title=Minekonomrozvitku-SchoVplynuloNaPozyttsiuUkrainiUReitinguDoingBusiness2018-> (accessed 22.11.2019).

9. Ofis efektyvnoho rehuliuвання (BRDO - Better Regulation Delivery Office) (2018) *Budivelnyi efekt dopinhu na ekonomiku. Yak poiednuiutsia chynnyky rostu ta indyktor zdorovoi ekonomiky* [The construction effect of doping on the economy. How growth factors and the indicator of a healthy economy are combined]. Expert analytical center. Available at: [http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/Preza_Lvov_Fynans2018_pravky-1.pdf/](http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/Preza_Lvov_Fynans2018_pravky-1.pdf) (accessed 22.11.2019).

10. Yevropeiska ekonomichna komisiia OON. Dolia budivnytstva u VVP [The Fate of Construction in GDP]. United Nations Economic Commission for Europe. Available at: <https://w3.unece.org/PXWeb/ru/CountryRanking?IndicatorCode=8> (accessed 11.11.2019).

11. Global property guide. Review of the world's housing markets in 2018: transaction costs in Ukraine. Available at: <https://www.globalpropertyguide.com/transaction-costs> (accessed 12.07.2019).

12. Pro zapobihannya vplyvu svitovoi finansovoi kryzy na rozvytok budivelnoi haluzi ta zhytloвого budivnytstva. Zakon Ukrainu vid 25.12.2008, №800-VI [On Preventing the Impact of the Global Financial Crisis on the Development of the Construction Industry and Housing: Law of Ukraine of December 25, 2008 # 800-VI]. The Verkhovna Rada of Ukraine.

13. Yevropeiska ekonomichna komisiia OON. Riven bezrobittia sered molodi [Youth unemployment rate]. UNECE. Available at: <https://w3.unece.org/PXWeb/ru/CountryRanking?IndicatorCode=35> (accessed 12.11.2019).

14. Derzhavnyi fond spriannya molodizhnomu zhytlovomu budivnytstvu. Zhytlovi prohramy [Housing programs]. State Fund. Available at: <https://www.molod-kredit.gov.ua/> (accessed 2.11.2019).

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПЕРВИЧНОГО РЫНКА ЖИЛЬЯ

В статье исследован рынок жилья в социальном и инвестиционном аспектах. Рассмотрена динамика изменений объема жилищного фонда и введенного в эксплуатацию жилья на национальном и региональных уровнях. Проанализированы объемы и структура инвестиций в жилищное строительство. Исследована инвестиционная привлекательность и текущие проблемы, негативно влияющие на размер инвестиций. Проанализирован уровень обеспеченности населения жильем и выявлены признаки неуравновешенности рынка в сегменте доступного жилья. Исследовано влияние существующих жилищных программ на показатель обеспеченности населения жильем. Систематизированы данные по результативности реализованных государственных жилищных программ. Признано, что главными направлениями государственной жилищной политики должны стать улучшение инвестиционного климата в строительной отрасли и меры, направленные на повышение эффективности внедрения государственных жилищных программ.

Ключевые слова: жилищное строительство, первичный рынок жилья, инвестиционная привлекательность, доступное жилье, государственная политика.

CURRENT DEVELOPMENT TRENDS IN THE PRIMARY HOUSING MARKET

The article explores the housing market in terms of social and investment aspects. The dynamics of changes in the volume of housing stock and commissioned housing at the national and regional levels are considered. Volume and structure of investments in housing construction are analyzed. The investment attractiveness and current problems that negatively affect the size of investments are investigated. The level of housing provision was analyzed and signs of market imbalance in the affordable housing segment were revealed. The influence of the introduced housing programs on the indicator of the provision of housing for the population is investigated. Data on the performance of existing public housing programs is systematized. It is recognized that the main directions of state housing policy should be the improvement of the investment climate in the construction industry and the measures aimed at improving the efficiency of the implementation of state housing programs. Residential real estate is the basis of the country's social well-being. The availability and quality of housing is the base for the functioning of any society. Today, Ukraine has an annual stable positive dynamics of increasing the country's housing stock. However, there is still a large unrealized demand for affordable housing. The state is implementing various housing programs that allow low-income people to buy housing. However, the funding for these programs is very small. Only a small percentage of the population can take advantage of them. Therefore, a large number of families are left without prospects to buy housing. Additional problems are the lack of mortgages and low incomes. On the other hand, the housing industry provides orders for a large number of related industries. A significant component of the construction sector is small and medium-sized businesses. This creates new jobs and added value. Therefore, the housing policy of the government is becoming an important tool for ensuring the economic development of the country. In this regard, there is a need for continuous comprehensive monitoring and diagnosis of the state of the primary housing market.

Key words: residential construction, primary housing market, investments, procurable housing, government policy.

3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-9>

УДК 338.43

Буднік О.М.

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Житомирський національний агроекологічний університет

Budnik Olga

Zhytomyr National Agroecological University

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасний агробізнес характеризується домінуванням великомасштабного бізнесу, що негативно впливає на дрібний приватний бізнес та аргументує потребу проведення наукового пошуку щодо значущості сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Проблематика дослідження обґрунтовується недосконалістю правового поля, що регулює кооперативні відносини у вітчизняній економічній системі, внаслідок чого виникає науковий дискурс щодо специфіки виробничої та обслуговуючої кооперації. У процесі дослідження проаналізовано сучасний стан розвитку кооперації, визначено кількість кооперативів, основні показники їхньої діяльності, спеціалізацію. Встановлено суттєву розбіжність у задекларованих та фактично наявних кооперативних структурах. Обґрунтовано, що причинами такого стану є несприйняття селянами переваг кооперації. Наголошено на важливості та невід'ємності реалізації кооперативної ідеї, що сприятиме підвищенню ефективності господарювання її учасників.

Ключові слова: сільське господарство, кооперація, виробничі кооперативи, обслуговуючі кооперативи, економіка.

Постановка проблеми. Реалії вітчизняного господарювання характеризуються розбалансуванням економічних відносин внаслідок превалювання великомасштабного бізнесу та витіснення невеликих агробізнесових форм із ринкового простору, наявністю внутрішніх проблем у суб'єктів господарювання та неузгодженістю нормативно-правових відносин. У зв'язку з цим актуалізується проблема пошуку можливостей реалізації підприємницького потенціалу на селі, що аргументує необхідність кооперування аграріїв. Проте внутрішні суперечності кооперативних організацій натеper не переконали власників бізнесу у їхній значущості. Вищенаведене зумовлює потребу проведення подальшого наукового пошуку щодо запровадження нової концепції господарювання, що буде схвалена практиками агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили закордонні та вітчизняні науковці: М. Caliendo, J. D'Oliveira, L. Guedes, S. Kopeinig, J. Knoben, R. Bakker, A. Pasqualetto, M. Ratajczak-Mrozek, M. Ruete [1-4], В. Зіновчук [9], Ю. Лупенко, О. Шпикуляк, В. Месель-Веселяк, В. Жук, М. Малік, П. Саблук, М. Пугачов, М. Федоров,

О. Ходаківська [12], В. Борщевський, Х. Притула, В. Крупін, І. Куліш [8], Ю. Самойлик [14], Р. Корінець, М. Гердс [10], В. Точилін [17], Н. Цимбаліста [6] та інші. Світовим досвідом доведена беззаперечна необхідність та закономірність реалізації кооперативної ініціативи в сільській місцевості. Водночас, з огляду на відсутність її поширення у вітчизняному агробізнесі, наведена проблематика залишається актуальною.

Формулювання цілей статті. Мета статті – довести актуальність кооперативної ідеї для сільськогосподарських товаровиробників на основі вивчення сучасного стану та тенденцій її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Новий період реформування, спрямований на підтримку кооперативного руху, характеризується прийняттям Закону «Про кооперацію», відповідно до якого в аграрному секторі економіки функціонують два види кооперативів: *сільськогосподарський виробничий кооператив* – це сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності

на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку, а також *сільськогосподарський обслуговуючий кооператив* – це сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Сільськогосподарський кооператив є юридичною особою, користується правами та виконує обов'язки, пов'язані з його діяльністю, має самостійний баланс [13]. Розроблена та запропонована нині законодавча ініціатива має стати підґрунтям розвитку кооперації. Водночас наведена термінологія посилює протиріччя поглядів науковців щодо ідентифікації відмінностей обслуговуючої та виробничої кооперації, що вимагає поглиблення досліджень у цьому напрямі.

Як слушно зауважують В.В. Борщевський, Х.М. Припула, В.С. Крупін, І.М. Куліш, виробничі й обслуговуючі кооперативи змушені функціонувати у дуже неоднозначних умовах, що спотворює саму суть кооперації та нівелює мету створення кооперативів. Адже у разі відсутності підґрунтя кооперативи стикаються з великим фінансовим навантаженням, а складна та заплутана система документообігу, яка передбачає оформлення податкових накладних, декларацій тощо, вимагає створення додаткових посад для високооплачуваних фахівців. Ефективне функціонування сільськогосподарської кооперації у сучасному правовому полі України можливе лише за умови надання кооперативам спеціального статусу як представників виробників сільськогосподарської продукції – суб'єктів господарської діяльності. При цьому за кооперативами необхідно законодавчо закріпити спецрежим оподаткування та врегулювати майнові права, які стосуються виробленої членами кооперативу продукції після її передачі для подальшої реалізації [8, с. 49].

Н. Цимбаліста підкреслює, що не варто залишати поза увагою виробничі кооперативи, акцентуючи увагу виключно на обслуговуючих (так і відбувається уже протягом досить тривалого часу). Адже виробнича кооперація може стати ефективним інструментом для посилення конкурентоспроможності найчисельніших за кількістю і водночас найбільш обмежених в обсягах земельних ресурсів сільських домогосподарств (із площею землекористування до 1 га). За рахунок консолідації парцельованих земельних ділянок, використання однорідного насінневого та племінного матеріалу, застосування спільних технологій виробництва такі дрібні селянські господарства, об'єднавшись у виробничий кооператив, могли б забезпечувати формування однорідних партій сільськогосподарської продукції, що відкрило б їм вихід на аграрний ринок [6, с. 97–100].

Такий підхід має право на існування, водночас детальніше дослідження показує, що виробничі й обслуговуючі кооперативи мають різну мету: *виробничі спрямовані на отримання прибутку* (тобто об'єктивно їх слід віднести до підприємницьких структур), а *обслу-*

говуючі – на надання послуг своїм учасникам та захист їхніх інтересів. А тому варто погодитися з науковою позицією В. Зіновчука, який наголошує, що в перспективі сільськогосподарські виробничі кооперативи слід трансформувати у сільськогосподарські товариства і надати їм відповідного правового статусу. Це дало би змогу припинити звинувачення у псевдокооперативній сутності, яке до певної міри є справедливими. Водночас така зміна статусу відкрила б для працівників-власників зазначених підприємств можливість інвестиційної мотивації, прискорення капіталізації власного підприємства, його диверсифікації, маневреності земельно-оредних відносин та ін. В умовах кооперативного підприємства все перелічене є проблематичним [9, с. 7–16].

Ю.В. Самойлик також підтримує думку про те, що істинну кооперативну природу мають саме обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, а не виробничі. Організаційно-економічні основи діяльності виробничих кооперативів кардинально не відрізняються від товариств із обмеженою відповідальністю або приватних підприємств [14, с. 20–27]. Отже, зауважимо, що це наукове дослідження сконцентроване на розгляді обслуговуючої кооперації, оскільки саме вона має специфічні особливості, врахування та дотримання яких стимулює діяльність сільськогосподарських товаровиробників та дасть їм змогу отримати сутнісні переваги порівняно з іншими формами господарювання за збереження власної незалежності.

Підґрунтям проведення цього економічного дослідження є вивчення стану розвитку сільськогосподарської кооперації, а саме кількості наявних кооперативів, із визначенням їхньої спеціалізації та динаміки ринкового розвитку. У результаті наукового пошуку встановлено, що останнім часом спостерігається збільшення кількості кооперативів в аграрному секторі економіки. Так, за офіційною статистикою Міністерства аграрної політики та продовольства, станом на 2012 р. в Україні налічувалося 774 кооперативи, що мали 20 тис. учасників і здійснювали діяльність на 19,1 тис. га землі. Лідерами розвитку кооперативного руху в аграрному секторі стали Житомирська, Вінницька та Івано-Франківська області [15]. У 2017 р. кількість СОК становила 1097 од, що на 323 кооперативи більше, ніж у 2012 р., найбільша їхня кількість припадала на Івано-Франківську, Черкаську, Київську, Херсонську та Тернопільську області [7]. Динаміка кількості обслуговуючих кооперативів у розрізі видів діяльності протягом 2015–2017 рр. наведена в табл. 1.

Наведені дані свідчать про те, що серед обслуговуючих кооперативів найбільш поширеними є заготівельно-збутові – 262 од (2017 р.) та багатофункціональні – 575 од. (2017 р.). Це свідчить про створення кооперативів із метою виконання одночасно декількох функцій, а саме: збуту, постачання, надання сервісних послуг тощо. Попри статистичну тенденцію до збільшення кількості наявних кооперативів, в Україні чітко простежується динаміка щодо скорочення реально (фактично) діючих кооперативів (табл. 2).

Так, у 2017 р. фактично працювало лише 589 кооперативів, тобто 53,7% від загальної кількості заре-

єстрованих в аграрному секторі. Лідерами антирейтингу за часткою таких, що заявлені документально, є Рівненська (27 проти 38 відповідно), Сумська (33 проти 47), а також Вінницька та Закарпатська області, в яких не діють по 67% зареєстрованих кооперативів [7].

На підтвердження наведеного можна навести дані офіційної статистики Житомирщини, відповідно до яких в області зареєстровано 100 сільськогосподарських обслуговуючих ооперативів, але протягом 2018 р. працювало лише 19 СОК (табл. 3).

Таблиця 1

Динаміка кількості обслуговуючих кооперативів у розрізі видів діяльності

Види кооперативів	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	од.	%	од.	%	од.	%
Багатофункціональні	514	50,2	514	50,0	575	52,4
Заготівельно-збутові	264	25,7	259	25,2	262	23,9
Переробні	41	4,0	45	4,5	47	4,3
Постачальницькі	23	2,2	23	2,3	26	2,4
Інші	180	18,1	185	18,0	187	17,0
Загальна кількість	1022	100,0	1026	100,0	1097	100,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [11]

Таблиця 2

Наявність зареєстрованих та фактично діючих с.-г. кооперативів

Види кооперативів	2015 р.			2016 р.			2017 р.		
	зареєстровано	факт. діє	%	зареєстровано	факт. діє	%	зареєстровано	факт. діє	%
Багатофункціональні	514	308	59,9	514	278	54,1	575	298	51,8
Заготівельно-збутові	264	155	58,7	259	150	57,9	262	149	56,9
Переробні	41	22	53,7	45	22	48,9	47	25	53,2
Постачальницькі	23	14	60,9	23	13	56,5	26	16	61,5
Інші	180	114	63,3	185	101	54,6	187	101	54,0
Загальна кількість	1022	613	59,9	1026	564	54,9	1097	589	53,7

Примітка: % діючих кооперативів до загальної кількості зареєстрованих.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [11]

Таблиця 3

Стан розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації Житомирщини

№ з/п	Назва СОК / місцерозташування	Основні види діяльності	Вартість послуг	
			тис. грн	%
1	«Івниця», с. Івниця	ветеринарні послуги	5,4	0,11
2	«Гальчинський сільський сервісний центр», с. Гальчин	ветеринарні послуги, тракторні послуги	5,4	0,11
3	«Городківський сільський сервісний центр», с. Городківка	тракторні послуги, переробка деревини	78,1	1,66
4	«Забарський сільський сервісний центр», с. Забара	тракторні послуги, обмолот зернових	12,7	0,27
5	«Озадівка», с. Озадівка	збір молока	565,8	12,03
6	«Мирославка», с. Мирославка	збір молока	120,3	2,56
7	«Агротех-2009», с. Семенівка	обробіток землі та збір урожаю	156,0	3,32
8	«Слободище+», с. Слободище	оптова торгівля молочними продуктами, яйцями	68,5	1,46
9	«Діброва», с. Яструбенка	санітарна вирубка лісу, заготівля дров, лісоматеріалу	85,0	1,81
10	«Злагода», с. Кодня	обробіток землі та збір урожаю	3,0	0,06
11	«Відродження Торчин», с. Торчин	переробка молока, виробництво масла, сиру	20,0	0,43
12	«Злагода Плюс», с. Кодня	обробіток ґрунту, посів овочів, збір та реалізації продукції	44,5	0,95
13	«Пролісок», с. Рудня	помол зерна	13,5	0,29
14	«Альянс Лугини», смт Лугини	надання транспортних послуг (перевезення молока)	1782,0	37,90
15	«Жубровицький», с. Жубровичі	оранка, косіння, помол зерна, послуги із закупівлі і реалізації молока	981,5	20,88
16	«Поліський світано», с. Хочино	обробіток землі та збір урожаю	137,5	2,92
17	«Ясени», с. Ясенивка	обробіток землі та збір урожаю	123,5	2,63
18	«Тетерів», с. Карвинівка	допоміжна діяльність у рослинництві і тваринництві	5,5	0,12
19	«Хлібороб», с. Топори	діяльність посередників у торгівлі сільськогосподарською сировиною, живими тваринами, текстильною сировиною та напівфабрикатами, збір молока.	493,5	10,49
Разом			4701,7	100

дані станом на 01.01.2019 р.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики Житомирської області [16]

З огляду на наведені показники, слід зазначити, що, незважаючи на переконливі переваги кооперативної системи, натепер вона залишається поза увагою сільськогосподарських товаровиробників. Водночас запровадження дієвого механізму поширення кооперативного руху в агробізнесовій діяльності об'єктивно стане невід'ємною складовою частиною сучасних ринкових перетворень, що дасть змогу сільськогосподарським товаровиробникам отримати компліментарний економічний та соціальний ефект.

Висновки. Таким чином, проведення цього дослідження дає підстави стверджувати, що нині розвиток кооперативного руху в селі є надто уповільненим та

недостатнім. Значна частина кооперативних організацій існують формально або лише зареєстровані і практично не виконують своїх функцій. Така ситуація не сприяє розповсюдженню кооперативної діяльності в сільській місцевості. Поряд із цим реальні переваги кооперації полягають у можливості об'єднання трудових, матеріальних та фінансових ресурсів і спільному їх використанні під час організації виробництва та збуту продукції, що відкриває дрібнотоварному приватному виробництву можливість значно посилити власний економічний потенціал і стати потужними гравцями бізнесу конкурентоспроможними на вітчизняному ринку.

Список літератури:

1. Caliendo M. and Kopeinig S. Some practical guidelines for combining ownership forms. *Journal of economic surveys*. 2008. Pp. 31–72. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.2007.00527.x> (дата звернення: 01.11.2019).
2. D'Oliveira J.L.P., Guedes L.G. de R. and Pasqualetto A. Business Cooperation Networks : Ecosystem Interaction in Small and Mediumsized Companies. *International Journal of e-Education, e-Business, e-Management and e-Learning*. 2017. Vol. 7. No. 1. Pp. 59–69. URL <http://dx.doi.org/10.17706/ijeeee.2017.7.1> (дата звернення: 30.10.2019).
3. Knoben Joris Knoben Joris and Bakker Rene M., The guppy and the whale: Relational pluralism and start-ups' expropriation dilemma in partnership formation. *Journal of Business Venturing*. 2019. Vol. 34. No. 1. Pp. 103–121. URL: 10.1016/j.jbusvent.2018.05.008 (дата звернення: 04.11.2019).
4. Ratajczak-Mrozek M. Networks and Cooperation Within the Supply Chain as a Determinant of Growth and Competitiveness. *The European Financial Review*. 2013. April-May. Pp. 30–33.
5. Ruete M. Inclusive Investment in Agriculture : Cooperatives and the role of foreign investment. *Investment in Agriculture*. 2014. No. 2. Pp. 1-8.
6. Tsymbalista N.A. Perspectives of rural households' transformation into family farms in the Western Ukraine. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 4(120). С. 97–100.
7. 7 примеров успешной кооперации. URL: <http://project.liga.net/projects/cooperatives/> (дата звернення: 29.10.2019).
8. Використання соціально-економічного потенціалу кооперації для розвитку сільських територій України : науково-аналітична доповідь [В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін, І.М. Куліш] ; Львів. 2017. 75 с.
9. Зіновчук В.В. Сільськогосподарські кооперативи у правовому полі України: двадцять років по тому. *Кооперативні читання: 2017 р.* : матеріали Всеукр. наук.практ. конф. 2017 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 7–16.
10. Корінець Р., Гердс М. Розвиток кооперації в Україні та Німеччині : аграрно-політичні пропозиції для України. Київ, 2016. 56 с. URL: https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_052-016_Genossenschaften_ukr.pdf (дата звернення: 03.11.2019).
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpu/ukr/EDRPU_2019/ks_opfg/arh_ks_opfg_19htm (дата звернення: 08.11.2019).
12. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі : наукова доповідь. [кол. авторів: Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк, В.Я. Месель-Веселяк та ін.]. К. : ННЦ «ІАЕ», 2019. – 114 с.
13. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2019).
14. Самойлик Ю.В. Кооперативи та агрохолдинги: концептуальні порівняння організаційних механізмів. *Вісник ЖНАЕУ*. 2013. № 1–2 (37). С. 20–27.
15. Село в Україні – більше ніж село. URL: <http://www.coop-union.org.ua/?p=1404> (дата звернення: 31.10.2019).
16. Сільське господарство Житомирщини : статистичний збірник. Головне управління статистики у Житомирській області. Житомир. 2017. 118 с.
17. Точилін В.О. Агрохолдинги: інституційні засади, переваги та ризики. *Інституціональні засади трансформації в аграрній сфері* : зб. матер. Тринадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників (м. Київ, 20–21 червня 2011 р.). К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. С. 595–599.

References:

1. Caliendo M., Kopeinig S. (2008). Some practical guidelines for combining ownership forms. *Journal of economic surveys*. pp. 31–72 (In English). Available at: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.2007.00527.x> (accessed: 01.11.2019).
2. D'Oliveira J.L.P., Guedes L. G. de R., Pasqualetto A. (2017). Business Cooperation Networks : Ecosystem Interaction in Small and Mediumsized Companies. *International Journal of e-Education, e-Business, e-Management and e-Learning*, vol. 7. no. 1. pp. 59–69 (In English). Available at <http://dx.doi.org/10.17706/ijeeee.2017.7.1> (accessed: 30.10.2019).
3. Knoben Joris, Bakker Rene M. (2019). The guppy and the whale: Relational pluralism and start-ups' expropriation dilemma in partnership formation. *Journal of Business Venturing*. vol. 34. no. 1. pp. 103–121 (In English). Available at: 10.1016/j.jbusvent.2018.05.008 (accessed: 04.11.2019).

4. Ratajczak-Mrozek M. (2013). Networks and Cooperation Within the Supply Chain as a Determinant of Growth and Competitiveness. *The European Financial Review*. April–May. pp. 30–33 (In English).
5. Ruete, M. (2014). Inclusive Investment in Agriculture : Cooperatives and the role of foreign investment. *Investment in Agriculture*. no. 2. pp. 1-8 (In English).
6. Tsymbalista, N.A. (2016). Perspectives of rural households' transformation into family farms in the Western Ukraine. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. vyp. 4(120). pp. 97–100.
7. 7 primerov uspeshnoy kooperacii [7 examples of successful cooperation]. Available at: <http://project.liga.net/projects/cooperatives/> (accessed: 29.10.2019).
8. Vukorustannya socialno-economicznego potencialu kooperacii dlya rozvutku silskih terytoriy Ukrayinyu [Use of Ukrainian territories socio-economic potential of cooperation] : scientific-analytical report [V.V. Borschevsky, H.M. Prytula, V.E. Krupin, I.M. Kulish]. Lviv. 2017. 75 p.
9. Zinovchuk V. (2017). Silskogospodarski kooperatyuvy u pravovomu poli Ukrainy : dvadchat rokov po tomu. [Agricultural cooperatives in the legal field of Ukraine: twenty years later]. *Cooperative Readings*. Mater. vseukr. nauk.-pr. conf. Zhitomir. pp. 7–16.
10. Korinets R., Gerds M. (2016). Rozvyutok kooperacii v Ukraini ta Nimechchyni [Development of cooperation in Ukraine and Germany]. Agrarian and political proposals for Ukraine. Kiev. 56 p. Available at: https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_052-016_Genossenschaften_ukr.pdf (accessed: 03.11.2019).
11. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the Ukraine State Statistics Service]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2019/ks_opfg/arh_ks_opfg_19.htm (accessed: 05.11.2019).
12. Perspektivni formy organizatsii gospodarskoy diyalnosti na seli [The perspective forms of economic activity organization in the countryside: scientific report]. [eds. Y.O. Lupenko, O.G. Shpikuliak, V.Y. Messel-Veselyak and others]. K.: IAE. 2019. 114 p.
13. Pro kooperaciyu: Zakon Ukrainy. 2003, no. 1087 [On cooperation: Law of Ukraine of 10.07.2003 № 1087.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed: 10.11.2019).
14. Samoilik Yu.V. (2013). Kooperatyuvy ta agroholdingi: conceptualni porivnyannya organizatsiynyuh mehanizmiv [Cooperatives and agroholdings: conceptual comparisons of organizational mechanisms]. *Visnik ZhNAEU*. no. 1-2(37). pp. 20–27.
15. Selo v Ukraini – bilshe nizch selo [The village in Ukraine is more than a village]. Available at: <http://www.coop-union.org.ua/?p=1404>. (accessed: 31.10.2019).
16. Silske gospodarstvo Zhytomyrschyny [Agriculture in Zhytomyr region] (2017). Statistical zbirnik. The main Department of Statistics in Zhytomyr Oblast. Zhytomyr. 118 p.
17. Tochilin V.O. (2011). Agroholdingi: instytutychyni zasadu, perevagu ta ryuzyuky [Agroholdings: Institutional Foundations, Benefits and Risks]. *Institutional foundations of transformation in the agrarian sphere* : zbirnik. mater. Thirteenth Annual Vseukrainian. Congress of Agricultural Economics Scientists (Kyiv, June 20–21). K.: IAE Science Center, pp. 595–599.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ КООПЕРАЦИЯ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Современный агробизнес характеризуется доминированием крупномасштабного бизнеса, что отрицательно влияет на мелкий частный бизнес и аргументирует необходимость проведения научного поиска относительно значимости сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Проблематика исследования обосновывается несовершенством правового поля, регулирующего кооперативные отношения в отечественной экономической системе, вследствие чего возникают научные дискуссии относительно специфики производственной и обслуживающей кооперации. В ходе исследования проанализировано современное состояние развития кооперации, определены количество кооперативов, основные показатели их деятельности, специализация, установлены существенные различия в задекларированных и фактически существующих кооперативных структурах. Обосновано, что причинами такой ситуации является непринятие селянами преимуществ кооперации. Подчеркнута значимость и неотъемлемости реализации кооперативной идеи, которая направлена на повышение эффективности хозяйствования ее участников.

Ключевые слова: сельское хозяйство, кооперация, производственные кооперативы, обслуживающие кооперативы, экономика.

AGRICULTURAL COOPERATION IN THE MARKET TRANSFORMATION CONDITIONS: THE CURRENT STATE AND THE DEVELOPMENT PROSPECTS

The modern agribusiness is characterized by the large-scale business dominance. This situation has a negative impact on small-scale privately owned businesses and justifies the need for a scientific search of the agricultural service cooperatives importance. The basic problems of agricultural producers market adaptation are investigated. The special attention

is paid to the advantages and prospects of cooperatives for individual and personal agricultural producers. The problems of the research are substantiated by the imperfection of the legal field governing cooperative relations in the domestic economic system, as a result of which there is a scientific discussion regarding the specifics of production and service cooperation. The research proved that the production cooperatives should be attributed to entrepreneurial activity. It also shows the difference in the service cooperatives activity structure, purpose and specificity. This economic research is based on the study of the agricultural cooperatives state development, with the definition of their specialization and the dynamics of its market development. So, in the course of the research the main types of cooperatives were determined, their specialization was established. Particular attention was paid to the study of differences in the declared and actually existing cooperative structures in practice. That provided the opportunity to find their problems that hinder the service cooperative spread in the rural areas and the ways of their solution. It was proved in the course of the research that the cooperative organizations internal contradictions were not convinced by the business owners. Therefore, the cooperation idea was not properly disseminated. So, the cooperation as an effective element of the agricultural producer's protection is under consideration. The necessity of cooperative approaches to the modern domestic agricultural company's activity implementation is worked out. The importance and inalienability of the cooperative idea implementation aimed at improving the economic efficiency of its participants is emphasized.

Key words: agriculture, cooperatives, production cooperatives, service cooperatives, economy.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-10>

УДК 631.1 (477.73)

Горобченко О.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет

Скрипник Т.С.

магістр,
Миколаївський національний аграрний університет

Horobchenko Oksana, Skrypnyk Tatiana

Mykolayiv National Agrarian University

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ СНІГУРІВСЬКОГО РАЙОНУ

У статті коротко охарактеризовано розташування, стан, суб'єкти господарювання аграрної сфери та роль галузі рослинництва в економіці Снігурівського району Миколаївської області. Визначено місце аграрних підприємств району за обсягом виробництва основних видів продукції рослинництва серед 19 районів Миколаївської області. Досліджені основні фактори, які впливають на формування валового збору основних сільськогосподарських культур аграрних підприємств району, проаналізовано досягнутий рівень розвитку виробництва основних видів продукції рослинництва (зернових, технічних та овочевих культур), досліджено рівень врожайності окремих сільгоспкультур у районі та порівняно з областю. Висвітлено основний чинник підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва, окреслено та класифіковано основні напрями його подальшого розвитку, виділені пріоритетні з них.

Ключові слова: підприємство, район, рослинництво, виробництво, урожайність, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Аграрна сфера має визначальне значення у досягненні продовольчої безпеки нашої країни, а Миколаївщина володіє вагомим природно-ресурсним потенціалом – має 2 млн. га сільськогосподарських угідь, з яких 1,7 га ріллі, що становить 5% орної землі в Україні, і виробляє конкурентоспро-

можну сільськогосподарську продукцію. Продукція рослинництва як провідної галузі аграрного виробництва має надзвичайно важливе народногосподарське значення: низка продуктів споживається в натуральному вигляді, інші, а це значна частина, використовуються як сировина для деяких галузей промисловості,

а частина – як корми для сільськогосподарських тварин. У 2018 році у валовому виробництві продукції сільського господарства Миколаївської області на рослинництво припадає 83,5% [3; 5]. Рослинництво – це досить динамічна галузь сільського господарства: постійно змінюються площі оброблюваних земель, проводяться різні меліоративні роботи, змінюється кількість культивованих культур, удосконалюється спеціалізація та концентрація. Тому постає завдання вивчення стану та тенденції розвитку цієї галузі в аграрних формуваннях різних районів, регіонів за нинішніх складних як економічних, так і політичних умов господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стану та перспектив розвитку вітчизняного сільського господарства, у тому числі галузі рослинництва, завжди привертало увагу науковців. Зокрема, ними займаються такі вчені, як П.Т. Саблук [8], В.Я. Месель-Веселяк [9], Ю.О. Лупенко [9], Л.О. Андреева [2], Н.О. Дугієнко [6], В.І. Ткачук [10], О.В. Аверчев, Н.А. Аверчева [1], В.Г. Андрійчук [3] та ін. Проте питання сучасного стану та перспектив розвитку виробництва продукції рослинництва як джерела забезпечення продовольчої безпеки на рівні окремих районів, областей не втрачають своєї актуальності і вимагають постійного дослідження. Нестабільність у ринковій економіці може спричинити різноманітні відхилення в ефективності функціонування рослинництва як у кращий, так і в гірший бік, тому дослідження сучасного стану та виявлення основних тенденцій розвитку галузі є важливими аспектами проблеми забезпечення внутрішнього ринку держави продовольством [6, с. 89].

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити сучасний рівень виробництва продукції рослинництва, основні фактори його зміни та висвітлити перспективи його розвитку в сучасних умовах господарювання аграрних підприємств Снігурівського району Миколаївської області.

Виклад основного матеріалу. Снігурівщина – чудовий степовий край, один із найпотужніших регіонів Миколаївщини за агропромисловим, трудовим, природним потенціалом. Він розташований у південно-східній частині Миколаївської області та межує з Березнегуватським, Баштанським, Вітовським районами Миколаївської області, з Великоолександрівським, Бериславським, Білозерським районами Херсонської області і м. Херсоном.

Основними напрямками сільського господарства району є рослинництво (зернове виробництво, вирощу-

вання технічних культур, овочів); тваринництво (велика рогата худоба, свині); птахівництво (кури); риборозведення. Серед 19 районів області Снігурівський район займає 9 місце за розміром земельних угідь (135 тис. га, або ж 5,5% території області). В аграрному секторі району використовується 106,5 тис. га ріллі, на яких ведуть товарне виробництво сільськогосподарської продукції підприємства різних організаційно-правових форм господарювання. Основними аграріями району є 14 сільськогосподарських підприємств, з них 3 товариства з обмеженою відповідальністю, 4 приватно-орендних підприємства, 4 приватних підприємства, 1 дочірнє підприємство, 2 філії – Філія Снігурівська птахофабрика ПНВК «Інтербізнес», Снігурівська філія ТОВ СП «Нібулон» [7]. Основною сільськогосподарською продукцією району є зернові культури – пшениця яра та озима, ячмінь ярий та озимий; технічні культури – ріпак, соняшник; овочі; вирощування великої рогатої худоби, свиней, виробництво молока, куриних яєць. Найбільш придатними для вирощування в природно-кліматичних умовах району є озима пшениця, ярий та озимий ячмінь. Під час запровадження крапельного зрошення також доцільним є вирощування томатів, цибулі, капусти, моркви.

У 2018 році питома вага вартості валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р. Снігурівського району у загальній вартості валової продукції області становила 10,4% (2 місце серед 19 районів), тоді як у 2016 році цей показник становив 10,8% (1 місце) [5]. За останні три роки питома вага сільгосп підприємств Снігурівського району серед аграріїв області у виробництві зернових та зернобобових культур зросла майже на 1 в.п., тоді як у виробництві соняшнику зменшилася на 1,5 в.п. (табл. 1). У 2018 р. порівняно з 2016 р. за виробництвом овочевих культур аграрні підприємства району зайняли 2 місце (1 місце – Вітовський район). За ці роки їхня частка у загальнообласному виробництві овочів зросла на 7 в.п. Отже, серед основних видів продукції рослинництва основною продукцією в районі є овочеві культури.

У структурі посівних площ сільгосп культур агропідприємств Снігурівського району в розрізі основних груп культур найбільшу частку займають зернові та зернобобові (в середньому 57%) та технічні (в середньому 41%) культури (табл. 2). До того ж у структурі посівної площі їхня частка за ці роки значно коливається. Питома вага посівної площі картоплі, овочів та баштанних продовольчих і кормових культур за ці роки значно не змінювалася і становить відповідно

Таблиця 1

Питома вага аграрних підприємств Снігурівського району в загальнообласному виробництві сільськогосподарських культур, %

Види культур	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2018 р. порівняно з 2016 р., в.п.
Зернові та зернобобові	6,2	10,4	6,9	0,7
Соняшник	8,7	6,7	7,2	-1,5
Овочеві	39,5	46,7	46,5	7,0

Джерело: побудовано автором за статистичною інформацією [7, с. 174-176]

Таблиця 2

Склад і структура посівної площі сільгоспкультур в аграрних підприємствах Снігурівського району

Групи культур	2016 рік		2017 рік		2018 рік		2018 р. у % до 2016 р.
	га	%	га	%	га	%	
Зернові та зернобобові	32 417	49,3	44 143	65,8	38 479	55,3	118,7
Технічні	31 743	48,3	20 958	31,2	29 196	42,0	92,0
Картопля, овочі та баштанні продовольчі	1 336	2,0	1 660	2,5	1 581	2,3	118,3
Кормові	227	0,3	358	0,5	287	0,4	126,4
Всього	65 723	100,0	67 119	100,0	69 543	100,0	105,8

Джерело: побудовано автором за статистичною інформацією [5; 7, с.160]

близько 2,5% та 0,5%. Щодо розміру посівної площі, то у 2018 р. порівняно з 2016 р. лише посівна площа технічних культур зменшилася на 8%, в інших групах розмір площі зріс: зернових та зернобобових – майже на 19%, картоплі, овочів та баштанних продовольчих – на 18%, кормових культур – на 26%. Загалом площа посіву сільгоспкультур зросла на 5,8% (3820 га).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 164, для районів Миколаївської області, що розташовані в південно-степовому природно-сільськогосподарському регіоні, у структурі посівних площ відсоток посівів зернових та зернобобових культур повинен становити 40–82%, технічних культур – 5–35%, у тому числі соняшник 12–15%, ріпак 5–10%, кормові культури – до 60%, картопля та овоче-баштанні культури – до 20%, чорний пар – 18–20% [9, с. 12–20]. Як показує проведений аналіз структури посівних площ Снігурівського району, аграрії не дотримуються науково-обґрунтованих норм, що відображається на валовому зборі сільгоспкультур. Сільгосп підприємства району віддають перевагу вирощуванню сільгоспкультур зернової, технічної та овочевої груп. Враховуючи зміни в структурі посівів за останні три роки і незначне зростання посівних площ окремих сільгоспкультур, у 2018 р. порівняно з 2016 р. валове виробництво зернових та зернобобових культур зросло лише на 9%, овочів – на 32,5%, а технічних культур – навпаки, і це очевидно, зменшилося на 25,5% (табл. 3).

Найбільш продуктивним виявився 2017 рік, у якому склалися сприятливі природно-кліматичні умови для

вирощування зернових та зернобобових культур та овочів. Основними зерновими культурами району декілька років поспіль є пшениця, ячмінь і кукурудза на зерно. У 2018 році врожайність пшениці становила 33,2 ц з 1 га, ячменю – 26,4 ц з 1 га, кукурудзи на зерно – 100,5 ц з 1 га [5].

Щодо валового виробництва соняшнику, у 2016 р. було отримано агропідприємствами найбільший валовий збір його насіння – майже 78 млн. т, що в майже в 1,5 раза більше, ніж у 2018 році.

Урожайність, з одного боку, виступає якісним показником впливу на валове виробництво продукції, а з іншого – сама залежить від безлічі факторів: природно-кліматичних умов, технології виробництва, матеріально-технічної бази підприємств та ін. [2, с. 125]

За ці роки врожайність зернових та зернобобових культур і соняшнику зменшилася відповідно на майже 9% та 21%, і лише врожайність овочів (за збільшення площі посіву на 20% та зростання врожаю на 32,5%) зросла на 5,4%. Основною причиною цього є застосування більшістю підприємств району крапельного зрошення. Виробництво олійних культур (насіння соняшнику, ріпаку) є основним джерелом надходження грошових коштів для аграрних підприємств. За 2010–2019 рр. врожайність соняшнику у 2016 р. в агропідприємствах як району (26,5 ц з 1 га), так і області загалом (22,7 ц з 1 га) була найвищою (рис. 1). У 2019 р. врожайність соняшнику в районі становила 25,3 ц з 1 га, що лише на 0,5% менше, ніж у 2016 р. У 2019 р. порівняно з 2010 р. врожайність найбільш прибуткової

Таблиця 3

Рівень розвитку виробництва основних сільгоспкультур у сільгосп підприємствах Снігурівського району

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2018 р. у % до 2016 р.
Посівна площа, га				
зернові та зернобобові культури	32417	44063	38471	118,7
соняшник	27156	20823	27499	101,3
овочі	1321	1661	1581	119,7
Валовий збір, т				
зернові та зернобобові культури	117794	189912	128222	108,9
соняшник	77789	44145	57748	74,2
овочі	109044	158936	144532	132,5
Урожайність, ц з 1 га				
зернові та зернобобові культури	36,5	43,1	33,3	91,2
соняшник	26,5	21,2	21,0	79,2
овочі	867,2	957,1	914,4	105,4

Джерело: побудовано автором за статистичною інформацією [7, с. 162–173]

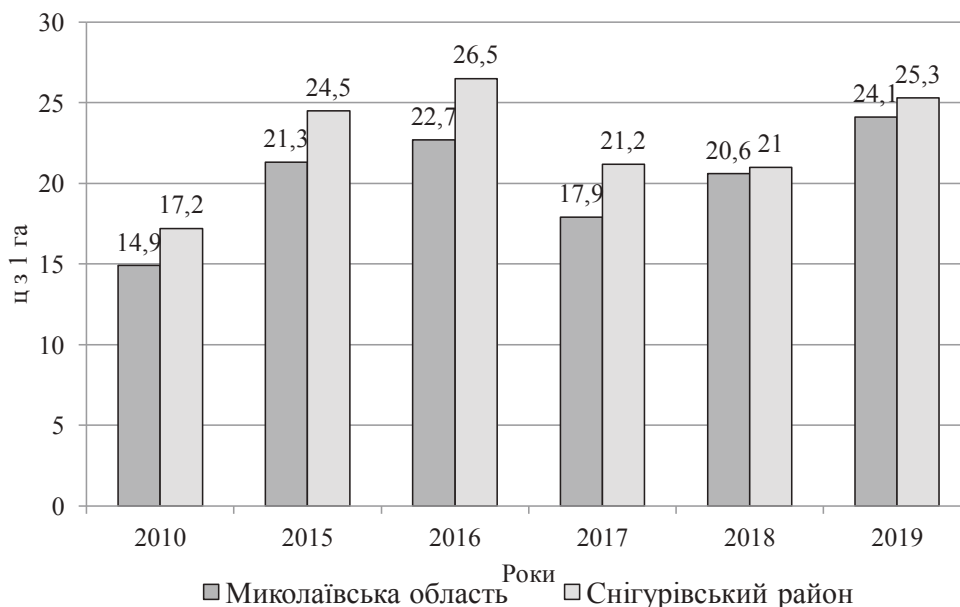

Рис. 1. Динаміка врожайності соняшнику в сільськогосподарських підприємствах*

Джерело: побудовано автором за статистичною інформацією [5; 7]

культури – соняшнику – зросла на 47% порівняно з 2015 р. – на 3,3%, порівняно з 2016 р. зменшилася на 0,5%, порівняно з 2017 р. зросла на 19,3%, порівняно з 2018 р. збільшилася на 20,5%. У середньому за період урожайність соняшнику становила 22,6 ц з 1 га, щорічно вона зростала на 1,6 ц з 1 га, або ж на 1,2%.

Сучасний розвиток аграрного сектору економіки потребує особливої уваги до формування та активізації діяльності суб'єктів ринкової інфраструктури, створення ефективної маркетингової мережі руху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, котра б забезпечувала паритетність економічних інтересів виробників, переробників і кінцевих споживачів [2, с. 99–105].

Суттєвим джерелом грошових надходжень і підтримки фінансового стану сільськогосподарських підприємств є виробництво зернових і технічних культур. Враховуючи всі економічно-господарські обставини, в агропідприємствах Снігурівського району середня ціна реалізації 1 т зернових та зернобобових культур (табл. 4) зросла на 34%, проте олійних культур – знизилася майже на 3%.

Отже, сільськогосподарські підприємства району орієнтовані на вирощування рентабельних зернових та олійних культур, але це не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчування. Як наслідок, останнім часом спостерігається

недовиробництво окремих малорентабельних або збиткових сільськогосподарських культур, зокрема круп'яних, що призводить до зниження пропозиції їх на ринку, появи ажіотажного попиту та стрімкого дорожчання товару [8, с. 13–14].

Одним із визначальних чинників підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва є інтенсифікація виробництва, яка спрямована на підвищення врожайності культур через використання високопродуктивних сортів, удосконалення культури землеробства, застосування науково обґрунтованих норм добрив у системі сівозмін, внесення органічних і мінеральних добрив, захист сільськогосподарських культур від бур'янів, шкідників і хвороб, високоякісне і своєчасне виконання всіх технологічних операцій.

Інноваційна концепція розвитку агротехнологій полягає у зниженні енерго- та ресурсомісткості технологічних операцій, біологізації землеробства, оптимізації термінів виконання передбаченого комплексу операцій, забезпеченні екологічності виробництва [10, с. 12–14].

Істотне покращення справ у рослинництві можливе лише за достатнього рівня державної підтримки галузі, вдосконалення організаційно-економічних механізмів стимулювання інноваційної діяльності.

Узагальнення наявних нововведень, які використовуються у рослинництві [2; 4; 6; 8; 9; 10], дають змогу

Таблиця 4

Середні ціни основних видів продукції рослинництва, реалізованих аграрними підприємствами Снігурівського району, грн за 1 т

Види продукції	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. порівняно з 2016 р., %
Зернові та зернобобові культури	3423,7	3872,7	4594,2	134,2
Олійні культури	8650,2	8945,3	8366,5	97,2
Овочеві культури	5347,9	...

Джерело: побудовано автором за статистичною інформацією [7, с. 177–181]

класифікувати основні напрями його подальшого інноваційного розвитку: технологічний, технічний, біологічний, організаційно-економічний. Очевидно, що пріоритетними виступають такі напрями інноваційного розвитку, які можуть у відносно короткі терміни підвищити обсяги та якість продукції рослинництва, сприяти зниженню виробничих витрат, забезпечити швидку окупність капіталовкладень у розроблення й освоєння інновацій. Технологічний напрям передбачає освоєння ресурсозберігаючих технологій та технологій точного землеробства. Технічні інновації спрямовані на реалізацію технологічних нововведень і проявляються через розроблення та впровадження нових технічних засобів, джерел енергії, формування доступної та надійної системи сервісного обслуговування техніки. Біологічні інновації представлені через удосконалення сортового складу сільськогосподарських культур із використанням методів селекції й генної інженерії. Основними організаційно-економічними інноваціями є удосконалення механізмів державного регулювання аграрного виробництва та інноваційної діяльності, організація системи зберігання, переробки й реалізації продукції рослинництва, покращення умов і підвищення безпеки праці.

Не знижуючи вагомості усіх перелічених напрямів інноваційного розвитку, вважаємо, що в умовах, які склалися, першочерговою є техніко-технологічна модернізація галузі, що забезпечує швидку окупність інвестицій. Розроблення й освоєння техніко-технологічних інновацій спрямовані на зниження капітальних і поточних витрат виробництва, а також максимальну адаптацію технологій і техніки, що використовуються, ґрунтових, природно-кліматичних і ресурсних особливостей певних товаровиробників.

Природно-кліматичні особливості зони розміщення господарства визначають його спеціалізацію, відповідно до якої плануються номенклатура і технології вирощування сільськогосподарських культур, структура посівних площ, схеми сівозмін, види та обсяги механізованих робіт і, в кінцевому підсумку, склад машино-тракторного парку сільськогосподарського підприємства. До якісних характеристик механізаторів належать: кваліфікація, стаж роботи, освіта, що є факторами росту продуктивності праці та ефективності використання техніки.

Варто зазначити, що важливим фактором, що впливає на номенклатурний і кількісний склад машинно-тракторного парку сільськогосподарських товаровиробників Снігурівського району, є ціна сільськогосподарської техніки. Однак більшість сільськогосподарських підприємств нині не мають у необхідному обсязі власних коштів для придбання сучасних машин та знарядь, що не дозволяє забезпечувати інтенсивний розвиток галузі рослинництва [4, с. 126–127]. Співвідношення вартості техніки, що купується, та рівня оплати праці механізаторів визначає номенклатурний і кількісний склад машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств. Так, низька вартість робочої сили дозволяє формувати парк на основі порівняно дешевої і низькопродуктивної техніки. За дефіциту механізаторів або високого розміру оплати праці парк доцільно формувати за допомогою дорожчих високопродуктивних засобів механізації.

Висновки. Нестабільність сучасних умов господарювання спричиняє різноманітні відхилення в ефективності функціонування рослинництва Снігурівського району Миколаївської області. Сучасний агробізнес динамічно адаптується до потреб національного і світових аграрних ринків та відмовляється від неприбуткових культур. Ураховуючи природний рівень родючості ґрунтів та сприятливі кліматичні умови, в районі, як і в області, є всі можливості нарощувати виробництво не лише зернових, технічних та овочевих культур, а й іншої продукції рослинництва. Нині одним з основних гальмівних чинників такого розвитку є відсутність ведення значною кількістю сільгосппідприємств цілеспрямованої інноваційної діяльності як важливої передумови підвищення врожайності та ефективності виробництва продукції рослинництва. Серед визначених технічних, технологічних, біологічних, організаційно-економічних напрямів розвитку цієї галузі як пріоритетні пропонуємо розглядати освоєння ресурсозберігаючих технологій виробництва рослинницької продукції на основі техніко-технологічної модернізації виробництва, удосконалення системи селекції й насінництва основних сільськогосподарських культур, а також механізмів державної підтримки та стимулювання інноваційної діяльності у галузі.

Список літератури:

1. Аверчев О.В. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі рослинництва в Херсонській області / О.В. Аверчев, Н.А. Аверчева // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2014. Вип. 4. С. 27–34.
2. Андрєєва Л.О. Науково-прикладні основи ефективного розвитку аграрного сектору економіки : монографія / Л.О. Андрєєва, Л.О. Болтянська та ін. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014. 270 с.
3. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В.Г. Андрійчук. К.: КНЕУ, 2005. 290 с.
4. Болтянський О.В. Болтянська Н.І. Аналіз основних тенденцій розвитку світової та вітчизняної сільськогосподарської техніки для рослинництва / О.В. Болтянський, Н.І. Болтянська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. К.: ВЦ НУБіПУ, 2011. Вип. 166. Частина 1. С. 125–128.
5. Головне управління статистики у Миколаївській області / Офіційний сайт: URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 02.12.2019)
6. Дугієнко Н.О. Сучасні тенденції розвитку аграрного сектору України / Н.О. Дугієнко, В.Е. Лева // Інфраструктура ринку. Випуск 25. 2018. С. 99–107.

7. Міста та райони Миколаївської області 2018 / За редакцією П.Ф. Зацаринського // Статистичний щорічник. Миколаїв, 2019. 298 с.
8. Саблук П.Т. Стан та напрями розвитку аграрної реформи / П. Т. Саблук // Економіка АПК. 2015. № 2. С. 10–16.
9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ ІАЕ, 2012. 218 с.
10. Ткачук В.І. Інновації як фактор підвищення ефективності виробництва зерна / В. І. Ткачук // Ефективна економіка. 2014. № 2. С. 10–16.

References:

1. Averchev O.V., Avercheva N.A. (2014). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku haluzi roslynnytstva v Khersonskii oblasti [Current state and prospects of development of the crop sector in Kherson region]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria*, vol. 4, pp. 27–34.
2. Andrieieva, L.O., Boltianska, L.O. (2014). Naukovo-prykladni osnovy efektyvnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [Scientific and Applied Fundamentals of Effective Development of the Agrarian Sector of the Economy]. Melitopol: Vydavnychiy budynok Melitopolskoi miskoi drukarni. (in Ukrainian)
3. Andriychuk V.H. (2005). *Efektivnist di yal nosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriya, metodyka, analiz* [Effectiveness of agricultural enterprises: theory, method, analysis]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
4. Boltianskyi O.V., Boltianska N.I. (2011). Analiz osnovnykh tendentsii rozvytku svitovoi ta vitchyznianoї silskohospodarskoi tekhniki dlia roslynnytstva [Analysis of the main development trends of world and domestic agricultural machinery for crop production]. Kyiv: Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu biosursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, vol. 166, ch. 1. pp. 125–128.
5. Holovne upravlinnia statystyky u Mykolaivskii oblasti (2019). Silske gospodarstvo Mykolaivskoi oblasti 2018 [Agriculture of Mykolayiv region 2018]. Mykolayiv: Sektor publikatsiinoi ta informatsiino-analitychnoi roboty. Available at: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 02.12.2019).
6. Dugienko N.O. (2018). Suchasni tendentsii rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy [Modern trends in the development of agricultural sector of Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, vol. 25, pp. 99–107.
7. Holovne upravlinnia statystyky u Mykolaivskii oblasti (2019). Mista ta raiony Mykolaivskoi oblasti 2018 [Cities and districts of Mykolayiv region 2018]. Mykolaiv: Sektor publikatsiinoi ta informatsiino-analitychnoi roboty.
8. Sabluk P.T. (2015). Stan ta napriamy rozvytku ahrarnoi reformy [The state and directions of development of agrarian reform]. *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 10–16.
9. Lupenko Yu.O., Mesel-Veseliak V.Ya. (2012). Stratehichni napriamy rozvytku silskoho gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: NNTs IAE. (in Ukrainian)
10. Tkachuk V.I. (2014). Innovatsii yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva zerna [Innovation as a factor in increasing the efficiency of grain production]. *Efektivna ekonomika*, no. 2, pp. 10–16.

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА В АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ СНИГИРЕВСКОГО РАЙОНА

В статье кратко охарактеризованы расположение, состояние, предприятия аграрной сферы и роль отрасли растениеводства в экономике Снигиревского района Николаевской области. Определено место аграрных предприятий района по объему производства основных видов продукции растениеводства среди 19 районов Николаевской области. Исследованы основные факторы, которые влияют на формирование валового сбора основных сельскохозяйственных культур аграрных предприятий района, проанализирован достигнутый уровень развития производства основных видов продукции растениеводства (зерновых, технических и овощных культур), исследован уровень урожайности отдельных сельскохозяйственных культур в районе и по сравнению с областью. Освещен основной фактор повышения эффективности производства продукции растениеводства, обозначены и классифицированы основные направления его инновационного развития, выделены приоритетные из них.

Ключевые слова: предприятие, район, растениеводство, производство, урожайность, инновационное развитие.

STATE AND OPPORTUNITIES OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION OF CROP PRODUCTION IN THE AGRARIAN ENTERPRISES OF SNIGIREVSKY DISTRICT

In this article the arrangement, a state, the enterprises of the agrarian sphere and the position of the crop production branch, its contribution in economy of Snigirevsky district of the Mykolayiv region are briefly characterized. The position of agricultural enterprises of the region by the volume of production of basic crop products among 19 districts of Mykolayiv region has been determined. The main factors which influence on formation of gross of basic crops grows of agrarian enterprises of given district are analyzed, the reached level of development of production of main type of products of crop

production (brain, sunflower and vegetable cultures) is investigated, the level of productivity of separated crops in the area and in comparison with area is explored, the major factors of its change are specified. The most productive years of land-owner activity connected with crop production sphere of areas are defined. The prices of the main products types of crop production which are realized by agrarian enterprises of Snigirevsky district for last three years are analyzed. The substantive factor of increase in manufacturing efficiency of crop production which is directed to increase standard of productivity of cultures, is defined. The directions of future innovative development as an important prerequisite for improving crop yields and the efficiency of crop production in general are determined and classified, their content and value which are marketed out priority of them which can increase volumes and quality of products of crop production in rather short terms is disclosed of promote decrease in production expenses, to provide fast payback of capital investment in development and exploration of innovations. The main brake factor of such development is the low level of material and technical support of agricultural enterprises and high prices for modern agricultural equipment. We suggest consider development of resource-saving production technologies of crop products on the basic of technical and technological modernization of production which provides fast return on investment to improvement of selection system and seed farming of the main crops and also mechanisms of the state support and stimulation of innovative activity in crop production sphere in the given area.

Key words: enterprise, district, crop production, production, yield, innovative development.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-11>

УДК 339.138

Капінус Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій

Полуда Т.А.

магістр,
Національний університет харчових технологій

Ніколаєнко І.В.

асистент кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій

Karinius Larysa, Poluda Tetiana, Nikolaienko Iryna

National University of Food Technologies

МАРКЕТИНГОВІ SMM-ТЕХНОЛОГІЇ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ОНЛАЙН-РИНКУ

У статті розглянуто SMM-технології в загальному їх значенні для створення та розвитку бізнесу. Визначено, які SMM-інструменти експерти визнають трендами та рекомендуються для практичного застосування. Всі інструменти умовно було поділено на методи, які необхідно використовувати, та інструменти, такі як додатки, ресурси для аналізу та налаштування сторінки. Серед доступних інструментів було визначено та досліджено найоптимальніші для українського онлайн-ринку та аудиторії. Розглянуто практичне значення SMM-технологій для розвитку підприємств, які можливості вони отримують та на що необхідно звертати увагу для успішного розвитку. Заключною та найважливішою частиною дослідження став порівняльний аналіз найдорожчих брендів України в харчовій промисловості: які інструменти вони застосовують, на що акцентують увагу Інтернет-користувачі, чи намагаються слідувати тенденціями та розвиватися далі, незважаючи на успіх, популярність та їхню вартість на ринку.

Ключові слова: SMM-технології, інструменти, тренди, методи, цільова аудиторія, профіль, соціальні мережі, публікації, охоплення, залучення, активність, онлайн-ринок.

Постановка проблеми. Ера діджиталізації та глобалізації, яка змінює світ із неймовірною швидкістю, вимагає новітніх підходів до використання маркетингових інструментів взаємодії брендів зі споживачами. Сьогодні успіх підприємств, у тому числі підприємств харчової

промисловості, та їх прогресивність визначаються вмінням прискорюватися та впроваджувати новітні маркетингові технології в бізнес, а також виходити на новий рівень мислення. Глобальні цифрові виклики розвивають маркетинг в Інтернеті, підштовхують підприємства

до використання інструментів онлайн-просування товарів на онлайн-ринку, тому проблематикою досліджуваної теми виступає недостатній рівень володіння вітчизняних підприємств сучасними здобутками у сфері SMM (social media marketing). Викладене вище й визначає актуальність цієї публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування сучасних теорій та практик Інтернет-маркетингу зробили П. Гурме, С. Натті, О. Ніл, С. Сараніємі, А. Шибровський, а також вітчизняні вчені: А. Алексєєв, М. Лебеденко, І. Литовченко, Т. Лук'янець, М. Окландер, В. Ульяновський та ін. Теоретичні та практичні аспекти новітніх технологій онлайн-просування товарів, у тому числі і smm-технологій, висвітлено у працях Д. Фрайда і Д.Х. Хенссона, Д. Кеннеді, К. Сміта, Д. Халілова, М. Ліндстрома, Ф. Бардена, Є. Крюкова, Д. Савельєва, М. Ільяхова, Л. Саричева. Незважаючи на значний внесок науковців і практиків у розгляд теоретико-практичних основ застосування SMM-технологій, залишаються недостатньо розглянутими питання щодо використання маркетингових SMM-технологій вітчизняними підприємствами харчових технологій на онлайн-ринку продуктів харчування.

Формулювання цілей статті. Основним завданням дослідження є глибокий аналіз сучасних інструментів SMM та визначення їх практичного значення для бізнесу, підтвердження можливості застосування на практиці отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Соціальні медіа назавжди змінили методи та способи ведення бізнесу. Комунікація з клієнтами та їх залучення на індивідуальному рівні посідають одне з провідних принципів роботи компаній незалежно від їх річного обороту, термінів існування та кількості працівників. Клієнти прагнуть отримувати зворотний зв'язок на свій запит без затримки і переважно вибирають компанію, яка зреагувала швидше. Одним з основних інструментів маркетингу в соціальних медіа є SMM, що з англійської розшифровується як social media marketing та означає «маркетинг у соціальних медіа». В умовах українського ринку, який знаходиться лише на стадії активного розвитку, даний інструмент відносять до нестандартних, але дуже перспективних [1].

Результати дослідження, які провела вебстудія Businesssecite, підтверджують цей факт:

- близько восьми годин на тиждень середньостатистичний користувач витрачає на соціальні мережі;
- 20% усіх користувачів переважно користуються соціальними мережами для отримання інформації;
- понад 8 млн. українців є користувачами мережі Facebook;
- понад 70% користувачів ведуть комунікацію з брендами саме за допомогою конкурсів, опитування та обговорень [4].

У загальному значенні SMM – це просування товарів та послуг у соціальних мережах. Основним завданням даного інструменту є приваблення відвідувачів на сайт через соціальні мережі, групи, блоги, щоденники

та форуми. Усі перераховані платформи – сучасний спосіб для взаємодії із цільовою аудиторією на онлайн-ринку. SMM-технології допомагають підвищити впізнаваність бренду, зацікавити онлайн-користувачів у продукті та допомагають підтримувати зв'язок з існуючими та потенційними клієнтами [2].

Із позиції роботи сайту, його технічних характеристик SMM можна розглядати як метод залучення потоку (трафіку) користувачів на сайт, що рухається без залучення пошукових систем [3].

Експерти вважають, що SMM є похідним від SEO і на межі 2000-х років почав відокремлюватися в окремий напрям, що спровокувало створення та активний розвиток соціальних мереж, наприклад Facebook. Сьогодні ми спостерігаємо стрімкий розвиток даного напрямку, багато вільної інформації, додатки для самостійного налаштування та керування процесом, чат-боти та збільшення кількості агенцій, а також фрілансерів, що пропонують свої послуги у сфері SMM.

Технології вдосконалюються кожного дня, не стоять на місці й методики та способи оперування інформацією, а особливо в досліджуваному напрямі, який сьогодні є одним із найвдаліших для контакту зі споживачами. Дослідження інструментів, які використовуються на українському та європейському ринках, показало, що, незважаючи на різний рівень розвитку, тренди в SMM у 2019–2020 рр. однакові. Причинами цього є глобалізація та подібні очікування споживачів від брендів.

У 2019 р. виділяють дуже багато трендів, які неможливо буде обійти, щоб досягти успіху. Вимоги та очікування аудиторії дуже високі, звичайні фото чи відео публікації вже не викликають інтересу, користувачі очікують особливого ставлення, цікавого формату подання інформації, інформаційності та корисності від публікацій, на які витрачено час. Нижче наведено основні тренди поточного року у сфері SMM:

- підвищення рівня цифрової етики;
- розвиток технології Screen Life;
- акцент на сучасний формат реклами;
- збільшення популярності аудіоформату в соціальних мережах;
- жива комунікація зі споживачем;
- сміливість у контенті;
- еволюція соціальних мереж;
- розвиток сторінок та профілів для старшого покоління;
- руйнування стереотипів;
- відмова від погоні за «хайпом» [5];
- пошук нових перспективних амбасадорів.

В окрему категорію можна віднести більш практичні засоби, які є й продовжують бути трендами у сфері SMM. У продовження живої комунікації зі споживачем усе більшої популярності набувають Stories, або «Історії». Такий формат комунікації – це заклик до дій тут і зараз, оскільки вони можуть бути доступні лише протягом певного часу. Популярність такого інструменту веде до того, що в майбутньому прямі ефіри та відеостріми стануть найзручнішим способом комунікації.

Наступний інструмент – Streaming, або трансляція з місця подій у реальному часі без монтажу. Статистичні дані свідчать про те, що 85% користувачів Facebook надають перевагу дивитися «стріми» замість телевізійних передач. Така популярність пов'язана з тим, що користувач бачить щирі емоції та має можливість самостійно робити висновки з тих матеріалів, які побачив. Особистий контакт власника бізнесу, або «особистий бренд», усе більше набирає популярності. Це надає бізнесу людської особистості, робить його більш зрозумілим та формує довірливе ставлення. Головною умовою успіху такого інструменту є відсутність протиріч поглядів особистої сторінки власника з бізнес-сторінкою.

Зростання популярності Micro Influencers сторінки, які мають 50–100 тис підписників, можуть запропонувати більш живу аудиторію та нижчу ціну на свої послуги. Користувачі розуміють, що блогер, у якого мільйон підписників, рекламує продукцію за матеріальну вигоду. Ще однією причиною є те, що зростає кількість бізнес-профільів і на початку розвитку економічно не доцільно купувати рекламу у відомого блогера.

Звичайні публікації, жарти, картинки чи відеоролики не викликають такої зацікавленості, як інтерактивний контент. Користувач хоче приймати участь у процесі, бути активним, таким чином, популярності набувають опитування, вікторини та Giveaway, які прийшли на зміну накрутці лайків та підписників. Сторінка отримує активну аудиторію та має час зацікавити підписників протягом проведення конкурсу, тоді як користувачі отримують подарунок за свою активність. Такий контент є вірусним, що призводить тільки до зростання його популярності.

Під час купівлі товару через мережу Інтернет майже 80% користувачів переглядають відеогляди та розпаковки продукції, це формує довірливе ставлення, оскільки клієнти будуть розповідати лише про якісний та перевірений товар.

Візуальна індивідуальність – наступний тренд на найближчі роки. Перше, що бачать користувачі на сторінці, – це оформлення, дизайн, кольорові фільтри. Вони допомагають привести профіль до єдиного смислового та композиційного стилю, у цьому можуть допомогти такі програми, як Lightroom, Polarr і Photoshop Fix.

Ще одним трендом 2019 р. в SMM є лонгріди, що означає «довга публікація». Користувачі знову почали читати інформаційні публікації, якщо вони цікаві, то великий обсяг не відлякує. Для того щоб зрозуміти, чи підходить такий формат публікацій, необхідно додати їх у контент та відслідковувати активність.

Наступний дуже зручний та корисний інструмент – це чат-боти. Це програма, основне завдання якої – виконувати функції співрозмовника. Чат-бот може відповідати на найпопулярніші програми або пропонувати підібрати товари чи послугу за запитом. Тенденція така, що чат-боти в майбутньому можуть зовсім замінити фізичних операторів. Понад 80% опитаних керівників компаній планують упровадити чат-боти до 2020 р. [5].

Усе більшої популярності набуває така функція, як доповнена реальність. Початком такого тренду стали маски, фільтри та різні об'єкти, але експерти зрозуміли, що таку функцію можна використовувати для просування свого товару. Наприклад, віртуально приміряти сукню чи встановлювати меблі в кімнату [6].

Загалом основною тенденцією в SMM, яка прослідковується в 2019 р., є гуманізація методів роботи. Користувач, який цінує свій час та віддає перевагу прозорості в бізнесі, купує лише те, чому довіряє. Компанії, які хочуть зацікавити цільову аудиторію, повинні задовольняти її вимоги, використовувати релевантний контент та інтерактивний формат подання інформації. Під час побудови SMM-стратегії доцільно брати до роботи ті тренди, які принесуть беззаперечний успіх та фінансову винагороду.

Для досягнення обраної стратегії сьогодні компанії мають безліч програм, додатків та сервісів, які допомагають контролювати роботу соціальної мережі, створювати оригінальні інтерактивні публікації, працювати над стилістичним оформленням сторінки, робити контент-план та ін. Усі інструменти можна класифікувати за їх призначенням. Під час дослідження цього питання було вибрано 10 основних помічників SMM-спеціаліста за їх основною функцією, вони полегшують роботу всієї команди та дають змогу організувати процес від самого початку SMM-робіт до моменту отримання зворотного зв'язку.

1. Мейндмепи – інструмент, який допомагає наглядно показати, публікації якого характеру та в якому порядку підприємство планує розміщувати у себе на сторінці. Створити таку карту можна за допомогою сервісів Driehard, Simple Mind (найпростіший), iThoughts (містить більший обсяг функцій) або Mindjet, який можна синхронізувати з Outlook чи Excel.

2. Сервіси для збору даних та їх оптимізації. Статистика дає змогу визначити, які заходи є неефективними, й у цілому показати динаміку розвитку профілю. До таких сервісів можна віднести Bitly, один із найбільших ресурсів для скорочення посилань, також його можна використовувати для генерування статистики щодо переходів за згенерованими посиланнями. JagaJam – ресурс, який дає змогу отримати широкий спектр інформації, оцінити контент, порівняти між собою дві сторінки за певними параметрами, а також визначити активність аудиторії та, наприклад, Popsters, який дає змогу визначити найкращі публікації, сортуючи їх за кількістю репостів та вподобань.

3. Сервіси з онлайн-дизайну. Візуальне оформлення дуже важливе. Коли потрібно швидко відредагувати картинку за відсутності дизайнера, можна скористатися Pixlr, що є безкоштовним аналогом Photoshop, який пропонує великий набір фільтрів, шрифтів та функцій.

4. Сервіси для генерування переможців у конкурсах. Серед найпопулярніших виділяють Randompromo, Randstuff чи Fanpage Karma. Такі ресурси використовують разом, оскільки кожен виконує окрему функцію:

генерує список учасників, присвоює їм порядковий номер та вибирає переможця.

5. Сервіси для відкладених постингів та публікацій. Просування у соціальних мережах відбувається безпосередньо за допомогою публікацій і постів. Ці сервіси допоможуть зробити це ефективно: Buffer дає змогу якісно оперувати планом публікацій, а IFTTT автоматизує взаємодію публікацій за допомогою скриптів та BuzzLike.

6. Інструменти для просування Instagram. Найпопулярнішими є Imlnlks та Tooligram, вони обидва платні, але Tooligram є простішим та більш безпечним за масової підписки.

7. Парсери для таргетованої реклами. Для того щоб не витратити ресурси на неефективну рекламу, можна скористатися парсерами «Церебро таргет» чи Perper Ninja, які допоможуть вибрати найбільш активних користувачів та показувати рекламу саме їм [8].

8. Сервіс для відслідковування коментарів. Найпопулярнішим є Chotam, він відслідковує коментарі в профілях та оперативно направляє на електронну адресу або в Telegram-канал чи діалог. Chotam підійде для користувачів, які користуються декількома акаунтами чи декількома комп'ютерами.

9. Сервіси для відслідковування нагадувань у соціальних мережах. Babkee аналізує нагадування одразу за декількома темами в ЗМІ і соціальних мережах, а Wobot додатково використовує фільтри та теги для систематизації нагадувань.

10. Сервіси для підбору якісних хештегів. Хештеги є дуже корисним інструментом SMM, з їх допомогою можна відсортувати всі публікації за певною темою, хештеги відмінно працюють в Інстаграмі, Твіттері та Фейсбуці. Таким чином, їх використання може привабити користувачів, які роблять запити. Хештеги мають бути прямолинійно пов'язані з темою сторінки, яка просувається. Для вибору найкращих варіантів існують платформи Hashtagify та Websta me. Додатково вони аналізують ефективність вибраних тегів [9].

Досягти високого рівня охоплення користувачів та впізнаваності можна лише за допомогою комплексного підходу до даного питання. Кожна компанія індиві-

дуально визначає свій пріоритетний напрям та буде SMM-стратегію відповідно до нього, вибирає інструменти, сервіси та алгоритми роботи сторінки, яких сьогодні дуже багато, що дає можливість підібрати зручний за інтерфейсом, вартістю та набором послуг інструмент.

Повідні компанії для утримання своїх позицій на ринку повинні використовувати сучасні підходи до організації роботи, і використання SMM-технологій не є винятком. Для дослідження питання використання SMM-інструментів у своїй роботі було вибрано ТОП-5 найдорожчих брендів, що представляють харчову промисловість України. Їх загальна вартість була визначена з урахуванням фінансових результатів, технічних можливостей, місць продажу товарів, безпосередньо продукції та інвестиційної привабливості [12]. До них увійшли: «Моршинська» (\$533 млн), «Сандора» (\$231 млн), «Хортиця» (\$229 млн), «Рошен» (\$206 млн), «Неміров» (\$196 млн). Основним завданням дослідження було визначити, які соціальні мережі найчастіше використовуються, які тренди стали фаворитами для досліджених компаній, активність сторінки та можливість купівлі через онлайн-магазини. Для визначення активності сторінки було вибрано соціальну мережу Facebook, оскільки саме її використовують усі досліджені компанії. Середня кількість уподобань була оцінена за останніми 10-ма публікаціями на момент проведення дослідження як їх середнє арифметичне. Отримані результати представлено в таблиці 1.

У ході дослідження виявлено, що бренд «Моршинська» не використовує соціальні мережі для просування своєї продукції соціальні мережі, водночас компанія має онлайн-магазин, через який можна замовити доставку води. Магазин має назву My water shop, який і виступає об'єктом для просування продукції на онлайн-ринку через соціальні мережі. Додатково компанія використовує Скайп як один зі способів замовлення продукції онлайн. ТМ «Сандора» використовує у своїй діяльності три соціальні мережі: Instagram, Youtube та Facebook, додатково компанія використовує Viber, через який можна зв'язатися з компанією. Наступною в рейтингу іде ТМ «Хортиця». Компанія використовує тільки Facebook, а посилання на сторінку

Таблиця 1

Порівняльна характеристика досліджуваних брендів

№ п/п	Виробник	Бренд	Кількість підписників у соціальних мережах			Використання трендів 2019 р. в SMM-стратегії	Наявність Інтернет-магазину
			Instagram	Youtube	Facebook		
1	IDS Group	Моршинська	-	816	11 200	Інтерактивні публікації (ігри), довгі інформаційні пости у Facebook	My water shop
2	PepsiCo	Сандора	4600	2200	12 400	Хештеги, відео публікації з участю відомих блогерів), використання Stopic в Instagram	-
3	ЛВЗ «Хортиця»	Хортиця	-	-	117 900	Висвітлюють інфоприводи, використ. хештеги	-
4	ТОВ «Рошен-Трейд»	Рошен	40500	2300	227 715	Організація розіграшу, висвітлення інфоприводів, відео-публікації з участю амбасадорів бренду	Рошен-трейд
5	«Nemiroff Холдинг»	Неміров	1900	620	16 800	Висвітлення інфоприводів, робота з амбасадорами	-

в Instagram не активне, можливо, профіль був видалений або заблокований. Четверте місце займає бренд «Рошен», який має сторінки у соціальних мережах Facebook, Instagram та Youtube, а також пропонує споживачу купівлю товару через онлайн-магазин.

Найбільш активною сторінкою бренду «Неміров» є Facebook, про що свідчать кількість підписників та частота публікацій (раз на два-три дні). Профіль в Instagram був створений у квітні 2018 р., кількість підписників незначна, але над профілем працюють якісно та регулярно. Бренд «Хлібний дар», який є частиною холдингу «Баядера Груп», не має окремо виділених профілів у соціальних мережах, лише загальний профіль холдингу, тому неможливо коректно оцінити профіль даного бренду.

Дослідження показало, що найбільша активність брендів спостерігається у соціальній мережі Facebook. Усі досліджені підприємства мають профілі та використовують їх для комунікації зі споживачами та просування свого продукту. Кожен із досліджених брендів має над чим працювати, незважаючи на свою популярність та досягнення, лідери повинні слідувати сучасним тенденціям і тим самим підтверджувати свої позиції.

Висновки. Результати дослідження показали, що основною тенденцією в SMM, яка прослідковується в 2019 р., є гуманізація методів роботи. Користувач, який цінить свій час та віддає перевагу прозорості в бізнесі, купує лише те, чому довіряє. Компанії, які хочуть зацікавити цільову аудиторію, повинні задовольняти її вимоги, використовувати релевантний контент та інтерактивний формат подання інформації, під час побудови SMM-стратегії брати до роботи ті тренди, які принесуть беззаперечний успіх та фінансову винагороду. Порівняльна характеристика найдорожчих брендів демонструє, що переважна більшість не приділяє належної уваги розвитку в соціальних мережах, є потреба у переоцінці значення SMM-технологій задля ефективного розвитку та вибору нової стратегії управління маркетинговою поведінкою підприємства на онлайн-ринку харчових продуктів. Виходячи із сутності та обґрунтування важливості використання SMM-технологій, подальші дослідження доцільно спрямовувати на розроблення поведінкових моделей підприємств на онлайн-ринку з метою задоволення Інтернет-покупців та охоплення Інтернет-аудиторії, яка постійно зростає.

Список літератури:

1. Маркетинг социальных медиа (SMM) / Записки маркетолога. URL : http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_s/social_media_marketing/ (дата звернення: 15.11.2019).
2. SMM. Igroup. URL : <https://igroup.com.ua/seo-articles/smm/> (дата звернення: 10.11.2019).
3. Возможности SMM для продвижения бизнеса. *Бизнес-сайт*. URL : <https://www.site2b.com.ua/web-blog/smm.html> (дата звернення: 15.11.2019).
4. Текущие и грядущие тренды SMM 2019–2020. *Cocodobrando*. URL : <https://cocodobrando.com/smmtrends> (дата звернення: 23.11.2019).
5. SMM у 2019 році: сім трендів, за якими треба встигнути. *Luxsite*. URL : <https://luxsite.ua/ua/smm-u-2019-rotsi-sim-trendiv-za-yakimi-treba-vstignuti/> (дата звернення: 04.12.2019).
6. 15 полезных инструментов SMM-специалиста. *Люд*. URL : <http://leadmachine.ru/2017/01/12/15-poleznykh-instrumentov-smm-specialista/> (дата звернення: 23.11.2019).
7. 11 удивительных инструментов для SMM-маркетинга. *Trendline*. URL : <https://www.trendline.in.ua/11-udivitelnyih-instrumentov-dlya-smm-marketinga/> (дата звернення: 23.11.2019).
8. Инструменты SMM: ТОП-15. *Statusbrew Blog*. URL : <https://blog.statusbrew.com/instrumenty-smm/> (дата звернення: 23.11.2019).
9. Черненко О.Е. На шляху до постцифрового маркетингу в Україні: проблеми та завдання. *Маркетинг в Україні*. 2016. № 3. С. 4–11.
10. Музикант В.Л. Основы интегрированных коммуникаций: теория и современные практики. Ч. 2. Smm, рынок m&a. Москва : Юрайт, 2016. 245 с.
11. Халилов Д. Маркетинг в социальных сетях. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 376 с.
12. ТОП-100 найдорожчих брендів України. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1766236-top-100-naydorozhchikh-brendiv-ukrayini> (дата звернення: 10.11.2019).

References:

1. Marketing socialnyh media (SMM) [Social Media Marketing (SMM)] / Zapiski marketologa [Notes by a marketer]. Available at: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_s/social_media_marketing/ (accessed: 15 November 2019).
2. SMM / Igroup/ Available at: <https://igroup.com.ua/seo-articles/smm/> (accessed: 10 November 2019).
3. Vozmozhnosti SMM dlya prodvizheniya biznesa [SMM Business Opportunities]. Veb-studiya «Biznes sayt» [Web-studio «Business site»]. Available at: <https://www.site2b.com.ua/web-blog/smm.html> (accessed: 15 November 2019).
4. Tekushie i gryadushie trendy SMM 2019-2020 [Current and future trends of SMM 2019-2020]. Cocodobrando. Available at: <https://cocodobrando.com/smmtrends> (accessed: 23 November 2019).
5. SMM u 2019 roci: sim trendiv, za yakymy treba vstygnuty [SMM in 2019: a trend, follow the requirements]. Luxsite. Available at: <https://luxsite.ua/ua/smm-u-2019-rotsi-sim-trendiv-za-yakimi-treba-vstignuti/> (accessed: 04 December 2019).

6. 15 poleznych instrumentov SMM-specialista [15 useful tools of an SMM specialist] / Lid. Available at: <http://leadmachine.ru/2017/01/12/15-poleznych-instrumentov-smm-specialista/> (accessed: 23 November 2019).
7. 11 Udivitelnyh instrumentov dlya SMM-marketinga [11 amazing tools for SMM marketing]. Trendline. Available at: <https://www.trendline.in.ua/11-udivitelnyih-instrumentov-dlya-smm-marketinga/> (accessed: 23 November 2019).
8. Instrumenty SMM: TOP-15 [SMM Tools: TOP-15]. Statusbrew Blog. URL: <https://blog.statusbrew.com/instrumenty-smm/> (accessed: 23 November 2019).
9. Chernenko O.E. (2016). Na shlyahu do post-cifrovogo marketingu v Ukraini: problemi ta zavdannya [Towards Post-Digital Marketing in Ukraine: problems and tasks]. *Marketing v Ukraini [Marketing in Ukraine]*, no. 3, pp. 4–11.
10. Muzikant V.L. (2016). Osnovy integrirovannyh kommunikacij: teoriya i sovremennye praktiki [Fundamentals of Integrated Communications: Theory and Modern Practices]. P. 2. Smm, market, m&a. Moskva: Yurajt, p. 245.
11. Halilov D. (2013). Marketing v socialnyh setyah [Social Media Marketing]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber, p. 376.
12. TOP-100 najdorozhchyh brendiv Ukrainy [TOP-100 of the most expensive brands of Ukraine]. Available at: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1766236-top-100-naydorozhchikh-brendiv-ukrayini> (accessed: 10 November 2019).

МАРКЕТИНГОВЫЕ SMM-ТЕХНОЛОГИИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА ОНЛАЙН-РЫНКЕ

В статье рассмотрены SMM-технологии в их общем значении для создания и развития бизнеса. Определено, какие SMM-инструменты эксперты признают трендами и рекомендуются для практического применения. Все инструменты условно были разделены на методы, которые необходимо использовать, и инструменты, такие как приложения, ресурсы для анализа и настройки страницы. Среди доступных инструментов были определены и исследованы оптимальные для украинского онлайн-рынка и аудитории. Рассмотрено практическое значение SMM-технологии для развития предприятий, какие возможности они получают и зачем необходимо обращать внимание для успешного развития. Заключительной и важнейшей частью исследования стал сравнительный анализ самых дорогих в пищевой промышленности брендов Украины: какие инструменты они применяют, на что акцентируют внимание потребителей, как пытаются следовать тенденциям и развиваться дальше, несмотря на успех, популярность и их стоимость на рынке.

Ключевые слова: SMM-технологии, инструменты, тренды, методы, целевая аудитория, профиль, социальные сети, публикации, охват, вовлеченность, активность, онлайн-рынок.

SMM-TECHNOLOGIES OF THE FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN THE ONLINE MARKET

The article deals with SMM-technologies in their general importance for the creation and development of business. Nowadays, it is very often possible to observe how a business develops only through sales through social networks, without using a full-fledged site which requires a whole team of specialists. The store quickly gains popularity, or does not develop at all, all this directly depends on the ability to use the available tools, which are united by the name of SMM-technology. The studied topic is relevant and should be recommended for use by all enterprises, both industrial and commercial, regardless of the industry or activity. In the languages of the modern market, it is no longer enough to focus only on the quality of products, success is determined by the service and the speed of feedback to the customer. To investigate this issue, it was determined which SMM tools experts recognize as trends, and recommended for practical application. The opinion of both domestic and foreign experts was analyzed in order to get full information about the position of SMM-technologies in the world. Selected research tools were divided into methods to be used and physical tools such as applications, resources for analysis and page customization. Among the available tools were identified and studied optimal for the Ukrainian market and audience. Popular in the world, but not adapted to the requirements of the domestic market measures will not give the desired result, as their success depends on the perception of the audience with certain national characteristics and mentality. The article considers the practical importance of SMM-technology for the development of young enterprises, what opportunities they get, what needs to be paid attention to for successful development and rational use of resources for it. The final and most important part of the study was a comparative analysis of the use of SMM-technologies by the most expensive brands of Ukraine in the food industry. It was determined which tools are used by the studied brands, what consumers focus on, what is the regularity and format of publications, or try to follow trends and develop further, despite the success, popularity and cost in the market.

Key words: SMM-technologies, tools, trends, methods, target audience, profile, social networks, publications, coverage, involvement, activity, online market.

Нижник Т.Ю.

магістрант,
Національний університет харчових технологій

Стеценко В.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій

Nyzhnyk Taras, Stetsenko Viktoriia

National University of Food Technology

ВРАХУВАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ АСПЕКТІВ ПІД ЧАС РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЗБУТУ

Метою статті є визначення поведінкових аспектів збуту підприємства у та розкриття сутності цього поняття як економічної категорії. Актуальність цієї теми полягає у тому, що не всі підприємства в Україні повноцінно використовують збутову діяльність, оскільки визначення поведінки споживачів та врахування індивідуальних особливостей може задовольнити їхні потреби та збільшити продуктивність підприємства, що значною мірою вплине на його позиціонування на ринку. У статті визначено, що саме дозволяє враховувати поведінкові аспекти під час розроблення стратегії збуту продукції. Зроблено акцент на тому, які основні цілі стратегії збуту та чим саме забезпечується цей механізм у торговельному бізнесі. Розглянуто, які саме стратегії є та чим вони відрізняються, які елементи необхідні для їхньої повноцінної реалізації та на яких рівнях здійснюється збутова діяльність. Переконалися у можливості застосування методу «мозкового штурму» та методу «Дельфі».

Ключові слова: система збуту, стратегія збуту, збутова політика, канали збуту, поведінка споживачів.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток економіки, непередбачувані зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі функціонування підприємства, євроінтеграційні процеси, якими захоплена Україна, та постійне посилення конкурентної боротьби змушують підприємства звертати увагу не лише на ефективність виробництва, але й на результативність збутової діяльності. Врахування поведінкових аспектів підвищує роль збутової діяльності, оскільки дає змогу зрозуміти, що виробництво продукції, яке б ефективне та якісне воно не було, не гарантує задоволення потреб споживачів та отримання бажаного прибутку. Тому все частіше виробники звертають пильну увагу на збут своєї продукції, намагаючись зробити його якомога більш ефективним, пропонуючи споживачам різні методи збуту товару. З цією метою підприємства будують систему збуту, найбільш придатну для просування виробленої продукції на ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу увагу слід приділити теоретичним засадам дослідження поняття поведінкових аспектів системи збуту. У спеціальній літературі й на практиці цій економічній категорії надають різноманітного значення. Вивченню теоретичних аспектів поняття системи збуту в своїх дослідженнях приділяли увагу такі вітчизняні автори, як В.Г. Щербак, Л.В. Балабанова, А.Ф. Павленко, В.Л. Пілюшенко,

С.С. Гаркавенко, Л.І. Донець, Г.Л. Багієв, Є.П. Голубков, Є.В. Попов, Д.І. Баркан, В.Є. Ніколайчук, а також зарубіжні вчені – Ф. Котлер, Г. Ассель, Дж. Блайт, Дж. Болт, Г. Хардінг та інші

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі поведінкових систем збуту у маркетинговій діяльності підприємства та розкриття сутності цього поняття як економічної категорії. Для досягнення поставленої мети було розглянуто погляди на визначену проблему вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів та виявлено спільні та відмінні риси у їхніх дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Головна мета збуту – реалізація економічного інтересу виробника (отримання прибутку) на підставі задоволення платоспроможного попиту споживачів. Хоча збут – завершальна стадія господарської діяльності товаровиробника, в ринкових умовах планування збуту повинно передувати виробничій стадії та складатися з вивчення кон'юнктури ринку і виробничих можливостей підприємства виробляти продукцію, яка користується попитом, та зі складання планів продажів, на підставі яких повинні формуватися плани постачання і виробництва.

Грамотно побудована система організації та контролю збутової діяльності повинна забезпечити конкурентоздатність підприємства. У сучасних умовах

становлення ринкової економіки виникла потреба у створенні нових структур, які б займалися збутом чи сприяли його налагодженню, в зміні механізму пошуку партнерів і налагодженні господарських зв'язків між підприємствами, у розробленні нової законодавчої й нормативно-правової бази тощо. Тому збутову діяльність необхідно розглядати як елемент комерційної діяльності, що здійснюється після завершення виробничої стадії (після закінчення виготовлення продукції) аж до безпосереднього продажу товару покупцю, доставки його споживачу та післяпродажного обслуговування. На організацію збутової діяльності на підприємстві та її ефективність впливають три групи факторів (за сферою, характером і тривалістю впливу). За сферою впливу виділяють такі фактори: зовнішні (на рівні народного господарства, галузі, регіону); внутрішні (на рівні підприємства, структурного підрозділу, робочого місця). За тривалістю впливу – постійні чи тимчасові. За характером впливу – економіко-фінансові; організаційно-правові; соціально-психологічні.

Стратегія – це специфічний управлінський план дій, спрямованих на досягнення встановлених цілей. Вона визначає, як організація функціонуватиме та розвиватиметься зараз та у перспективі, а також яких підприємницьких, конкурентних і функціональних заходів і дій буде вжито для того, щоб організація досягла бажаного стану [1].

У фундаментальній праці І. Ансоффа «Стратегічне управління» наводиться таке поняття стратегії: «За своєю сутністю стратегія є переліком правил для прийняття рішень, якими організація користується в своїй діяльності».

Насправді «блеф-стратегія» має одну мету: граючи на «псевдозраках», змусити конкурента даремно витратити гроші та час. Знання про існування «блеф-стратегій» допомагають менеджерам більш критично й уважно ставитися до аналізу стратегій, що вживаються в галузі різними виробниками.

Те саме мають на увазі, коли визначають стратегію як «хитрий маневр», що допомагає обійти конкурентів.

Усі ці аспекти з різних боків характеризують таке унікальне явище, як стратегія.

Один із найвідоміших спеціалістів зі стратегічного управління І. Ансофф стверджує, що досвідчений фахівець бізнесу завжди зможе розгледіти за успіхом фірми ту чи іншу оригінальну стратегію.

Стратегія – це довгостроковий курс розвитку фірми, спосіб досягнення цілей, який вона визначає для себе і альтернативних варіантів керуючись власними міркуваннями в межах своєї політики.

Слід акцентувати увагу на індивідуальних аспектах споживачів та визначити її взаємозв'язок із стратегіями. У стратегічному управлінні застосовуються такі поняття (вони потім знаходять втілення у певних інструментах впливу), як «політика» у розумінні «політика ведення бізнесу» (англійською – *policy* або *business policy*), а також «політики» у розумінні «правила та засоби реалізації рішень або планів»

(англійською – *politics*). Для усунення різних тлумачень поняття «політика» у широкому розумінні цього явища, пов'язаних з не завжди коректним перекладом, розкриємо сутність цього явища.

Політика разом із цілями та стратегіями:

- визначає особливості функціонування організації, але, на відміну від них у явному вигляді, не має кількісно визначеного цільового начала;

- несе в собі обмежувальний або приписувальний характер дій або відношень в організації, створює загальну «атмосферу», де й відбувається діяльність [2].

Найбільш відомими та вживаними на практиці є кадрова, дивідендна, технічна політика, політика спеціалізації та уніфікації виробництва тощо.

«Політика» (у широкому розумінні) визначає сукупність «політик» (у вузькому значенні), тобто певних «правил». Одні правила мають широкий зміст, інші – досить вузький, що стосується окремого боку життя організації, функції або рішення. Загальне для політики та правил, які вона встановлює є те, що вони визначають межі діяльності та поведінки в організації, орієнтуючи тим самим функціонування організації по реалізації стратегій для досягнення цілей.

Багато правил мають довгостроковий характер. Інші – встановлюються лише для розроблення та реалізації певної стратегії, мети.

Сегментування споживачів може бути об'єктом управлінського впливу, якщо стратегічне завдання полягає у зміні внутрішніх відносин, організаційної культури тощо. Водночас, політика «пронизує» всю стратегічну діяльність і/або – сприяє виконанню стратегій або може вплинути на них так, що вони не виконуватимуться чи зміняться по суті, якщо стратегія і політика не відповідатимуть одна одній.

Для розроблення стратегії кожне підприємство має усвідомити такі важливі елементи своєї діяльності: місію; наявну політику; конкурентні переваги; особливості організації бізнесу; ринки збуту, де діє фірма; продукцію (послугу); ресурси; структуру; виробничу програму; організаційну культуру.

Підбиваючи загальний підсумок щодо стратегії, треба констатувати, що немає загальноприйнятого та узгодженого визначення. Тут, на наш погляд, дуже доречний вислів Г. Мінцберга: «Кожне визначення додає важливі елементи до нашого розуміння стратегії, спонукаючи нас ставити фундаментальні питання про організації та їхній розвиток узагалі».

Отже, стратегія збуту, що враховує поведінкові аспекти:

- дає визначення основних напрямів і шляхів досягнення цілей зміцнення, зростання та забезпечення виживання організації в довгостроковій перспективі на основі концентрації зусиль на певних пріоритетах;

- є способом встановлення взаємодії фірми із зовнішнім середовищем;

- формується на основі дуже узагальненої, неповної та недостатньо точної інформації;

- постійно уточнюється в процесі діяльності, чому має сприяти добре налагоджений зворотний зв'язок;

– через багатоцільовий характер діяльності підприємства має складну внутрішню структуру (тобто можна ставити питання про формування системи стратегій у вигляді «стратегічного набору»);

– є основою для розроблення стратегічних планів, проектів і програм, які є системною характеристикою напрямів та інструментами розвитку підприємства;

– є інструментом міжфункціональної інтеграції діяльності підприємства, способом досягнення синергії;

– є основою для формування та проведення змін в організаційній структурі підприємства, узагальненим стрижнем діяльності всіх рівнів і ланок ОСУ;

– є основним змістовним елементом діяльності вищого управлінського персоналу;

– є фактором стабілізації відносин в організації; дає змогу налагодити ефективну мотивацію, облік, контроль, та аналіз, виступаючи як стандарт, котрий визначає успішний розвиток і дає змогу оцінити досягнуті результати [3].

Кожен процес, явище чи інструмент управлінського впливу можуть давати в результаті лише те, що є в їхньому потенціалі. Стратегія – це багатогранне та дуже ефективне для діяльності підприємства творіння, яке, між іншим, не є панацеєю від всіх негараздів підприємства. Тому дуже важливо чітко визначити, чого саме не треба очікувати від стратегії, беручи до уваги її ймовірнісний характер.

Чого не дає стратегія збуту:

– негайного результату;

– 100%-го передбачення майбутнього, котре б забезпечувало у поточному періоді прийняття «винятково правильних рішень»;

– продажу товарів у запланованих обсягах;

– забезпечення необхідними за кількісними та якісними характеристиками ресурсами за низькими цінами саме тими постачальниками, що були заздалегідь визначені;

– 100% виконання всіх стратегічних настанов;

– визначення стандартного переліку дій та етапів розроблення стратегії для всіх без винятку суб'єктів господарської діяльності;

– обов'язкового забезпечення виживання підприємства в довгостроковій перспективі (але водночас відсутність стратегії зменшує ймовірність виживання підприємства взагалі).

Урахування позитивних сторін та обмежень стратегії як явища в управлінській сфері дозволяє сформулювати вимоги до неї.

Вибір оптимального варіанта використання усіх складових частин збутової політики підприємства здійснюється на зіставленні глибокого всебічного аналізу з проведенням необхідних розрахунків та зіставленням з усіма можливими варіантами її формування. Деякі пункти збутової політики повинні аналізуватися відокремлено для кожної укрупненої асортиментної групи товарів залежно від стадії її життєвого циклу. В подальшому необхідно контролювати ефективність вибраної альтернативи за кожним пунктом збутової

політики. Фактичні результати збутової діяльності необхідно замірювати та порівнювати з очікуваними (розрахованими під час обґрунтування вибору тієї чи іншої альтернативи) й аналізувати.

Аналіз збутової діяльності повинен здійснюватися на двох рівнях. На рівні відділу маркетингу збутова діяльність аналізується в межах загальної оцінки поточного стану підприємства. Для цього маркетологи повинні розробляти добре продумані опитувальні анкети, проводити анкетування, що дасть змогу серед усього необхідного виявити найголовніше – потреби споживачів, а також досягти рівня їхнього задоволення. На нашу думку, аналіз стану конкурентів повинен бути спрямованим на виявлення сильних та слабких сторін їхньої збутової діяльності, у тому числі: оцінку їхньої стратегії збуту й розподіл ринків відносно цього; обсяг та характер послуг, які надаються, та їх оцінка клієнтами; наявність загроз з боку конкурентів у сфері використання й розподілу нових технологій; можливість зміни частки ринку; виявлення відношення споживачів до власних товарів та товарів конкурентів [4].

На другому рівні керівники збуту зосереджують свою увагу на оцінці виконання плану та ефективності збутових операцій. При цьому аналіз може бути проведений за такою схемою: оцінка рівня збутової діяльності – виявлення недостатньо використаних резервів й оцінка ресурсів – визначення можливого поліпшення – визначення шляхів рішення виявлених можливостей. При цьому безпосередньо план збуту аналізується за такими параметрами, як обсяг продаж, товарообіг, частка ринку. Такий аналіз здійснюється не тільки в цілому по підприємству, а й у розрізі груп товарів, споживачів, служб збуту, структурних підрозділів. Уважаємо, що безпосередньо розробляти збутову політику доцільно керівникам відділів збуту та маркетингу. Але формувати її (політики) наповнення та спрямування слід проводити з урахуванням загальної стратегії підприємства й проведених управлінських обстежень з виробничо-збутової діяльності та із залученням робітників служби збуту. На нашу думку, загальну модель формування збутової політики підприємства в ринкових умовах господарювання можливо представити наступним чином. Модель складається з двох основних модулів. Модель формування збутової політики як окрема ланка передбачає зворотню взаємодію сформованої збутової політики з внутрішнім та зовнішнім середовищем підприємства. Слід підкреслити, що зовнішнє середовище є джерелом, яке живить підприємство ресурсами для матеріалізації їх внутрішнього потенціалу. Причому макрооточення створює загальні умови середовища знаходження підприємства й у більшості випадків не носить специфічного характеру. ґрунтовний аналіз макросередовища виводить на розуміння тенденцій в економіці взагалі, сутність динаміки розвитку споживчих галузей, правового забезпечення збутової діяльності [5].

Прогноз збуту – це основа всієї системи планування на підприємстві, за допомогою якої будується

виробнича програма, приймаються рішення про інвестиції, джерела постачання тощо. Розроблення прогнозу становить комплексне завдання, для вирішення якого потрібен попередній аналіз ринків збуту, а також можливостей підприємства і правильний вибір джерел інформації про виробників даного товару. Під час аналізу ринків слід урахувати тенденції в економіці країни, ситуацію в галузі і все це зіставляти з фінансовим станом підприємства, з планами капіталовкладень. На прогноз збуту істотно впливають також невраховані або випадкові фактори. У результаті при побудові прогнозу збуту виникають інформаційні труднощі: часто вхідна інформація на стадії розробки прогнозу недостатньо вірогідна й нестала, уся або частина інформації має якісний характер і не піддається кількісній оцінці. Наприклад, не можна розрахувати ступінь впливу соціальних і політичних факторів на обсяги реалізації продукції. Далі: частими є випадки, коли на момент прийняття рішення інформація взагалі відсутня, хоча цілком можна було б одержати, але витративши багато ресурсів. Такі ситуації найбільш характерні для збуту нової продукції, тому ефективним способом побудови прогнозу її збуту є обробка результатів опитування експертів, тобто керівників, спеціалістів, учених. Для цього використовуються спеціальні процедури, логічні прийоми й математичні моделі [6].

З різноманітних експертних методів до обґрунтування прогнозу збуту продукції найбільш підходить метод «мозкового штурму» й метод «Дельфі». Застосування методу «мозкового штурму» вимагає виконання ряду послідовних дій. Передусім потрібно сформулювати мету його застосування. Метою може бути знаходження шляхів збільшення обсягів реалізації продукції. При цьому паралельно вирішуються такі питання: яка група потенційних споживачів даної продукції, які якості товару можуть притягувати нових покупців, які ринки збуту аналогічної продукції вже існують і де конкретно можливий продаж цієї продукції. Далі необхідно підібрати експертів, у ролі яких можуть виступати співробітники підприємства, а також зовнішні консультанти й експерти. Виходячи з власного досвіду, кожен опитуваний оцінює можливий обсяг ринків збуту продукції. Прогноз одержують на основі обробки результатів опитування експертів. Такий підхід не вимагає значних витрат часу й коштів. Разом з тим цей метод має істотні недоліки. Так, результат опитування експертів може бути помилковим з ряду причин (наприклад, позиція нового товару на ринку невідома, а, отже, не можна й урахувати співвідношення між попитом і пропозицією). Суб'єктивність оцінок часто призводить до перекручення дійсного стану та до хибних дій щодо розробки стратегії підпри-

ємства. Тому побудований на основі думок експертів прогноз може бути використано лише для з'ясування загальної тенденції і, звичайно, виявляється нерезультативним відносно конкретних часових інтервалів та учасників ринку. Крім того, з боку експертів є також небезпека навмисного заниження очікуваних показників збуту [7].

Досконалішим методом колективної оцінки є дельфійський метод. Він передбачає відмову від прямих колективних обговорень. Дебати заміняють програмою індивідуальних опитувань, які здебільшого проводять у формі таблиць експертної оцінки. Відповіді експертів узагальнюють і передають їм назад (іноді разом з новою інформацією про об'єкт), після чого експерти уточнюють свої відповіді. Таку процедуру повторюють кілька разів, поки не досягнуть прийнятної збіжності всіх висловлених думок.

Метод Дельфі дозволяє врахувати незалежну думку з обговорюваного питання всіх учасників групи експертів і прийти до єдиного рішення, послідовно об'єднуючи ідеї, пропозиції і висновки.

Даний метод полягає в послідовному здійсненні процедур, спрямованих на формування групової думки з різних питань.

Метод Дельфі ґрунтується на принципі, що стверджує, що незалежні експерти (у більшості випадків незв'язані і навіть не знають один про одного) можуть набагато краще оцінити і передбачити результат, ніж чим спеціально організований колектив.

Виявлення переважаючих суджень за допомогою методу Дельфі дозволяє зблизити погляди експертів. Разом з тим враховується, що, незважаючи на зближення оцінок, відмінність буде існувати і в кінці опитування.

Висновки. Врахування поведінкових аспектів під час розроблення стратегії збуту дає змогу налагодити необхідний рівень комунікації відповідно до наявних потреб споживачів ще на етапі створення нововведення, що сприяє виходу на ринок з інновацією відповідного рівня якості та обслуговування, на яку є або може бути сформований попит. Формування ефективної стратегії збутової діяльності є важливим завданням сучасного інноваційного маркетингу. Така стратегія базується насамперед на інноваційній діяльності підприємства, оскільки остання дає змогу створювати нові цінності шляхом урахування індивідуальних потреб пропонуваніх на ринку рішень. Отже, визначення основних характеристик ринку інноваційних товарів дозволяє розробити відповідну інноваційну стратегію збуту. Розроблення і реалізація збутової інноваційної стратегії передбачає насамперед детальний аналіз ринку та взаємоузгодження цілей усіх підрозділів підприємства.

Список літератури:

1. Коваль З.О. Підприємництво і менеджмент. Львів : ЦУЛ, 2009. 172 с.
2. Бакунов О.О., Распопова В.А. Роздрібні торговельні мережі: стратегія розвитку. Донецьк : Крок, 2012. 184 с.
3. Давидова І.Д. Економічна діяльність підприємства. / І.Д. Давидова, Т.М. Писаренко. К. : ЦУЛ, 2012. 792 с.

4. Велешчук С.С. Бренд-менеджмент в стратегічному розвитку підприємств: «Економіка та управління підприємствами». Київ. 2008. 20 с.
5. Сасенко М.Г. Аспекти збутової діяльності. Тернопіль: «Економічна думка». 2006. 390 с.
6. Томпсон. А.В. Сбыт продукции: концепции и ситуации для анализа: Изд. дом «Вильямс»: 2008. 928 с.
7. Чайкова О.І. Особливості формування стратегії розвитку торговельної діяльності промислового підприємства. Харків. 2007. 158 с.

References:

1. Koval Z.O. (2009) Pidpriemnitsvo i management [Entrepreneurship and management]. Lviv: TsUL, p. 172.
2. Bakunov O.O. Raspopova V.A. (2012) Rozdribni torhovelni merezhi: stratehii rozvytku [Shopping malls: strategic development]: Donetsk: Krok, p. 184.
3. Davidova I.D. Pisarenko T.M. (2012) Economic diyalnist pidpriemstva [Economic activity of the enterprise]. TSUL, p. 792.
4. Veleshchuk S.S. (2008) Brend-menedzhment v stratehichnomu rozvytku pidpriemstv: "Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy" [Brand management in strategic development of enterprises: "Economy and management of economic enterprises"]. Kyiv, pp.20.
5. Sanko, M.G. (2006) Aspekty zbutovoi diialnosti [Aspects of public relations]. Ternopil: Ekonomichna dumka, p. 390.
6. Thompson. A. (2008) Sbit produktsyy: kontseptsyy u sytuatsyy dlia analiza [Sales of products: concepts and situations for analysis]. Publishing House Williams House, p. 928.
7. Tchaikova O.I. (2007) Osoblyvosti formuvannia stratehii rozvytku torhovelnoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva [Peculiarities of Formulation of Strategic Development of Trade and Industrial Activities]. Kharkiv, p. 128.

УЧЕТ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ПРИ РАЗРАБОТКЕ СТРАТЕГИИ СБЫТА

Целью статьи является определение поведенческих аспектов сбыта предприятия и раскрытие сущности данного понятия как экономической категории. Актуальность данной темы заключается в том, что не все предприятия в Украине полноценно используют сбытовую деятельность, поскольку определение поведения потребителей и учета индивидуальных особенностей может удовлетворить их потребности и увеличить производительность предприятия, в значительной мере повлияет на его позиционирование на рынке. В статье определено, что именно позволяет учитывать поведенческие аспекты при разработке стратегии сбыта продукции. Сделан акцент на том, какие основные цели стратегии сбыта и чем именно обеспечивается этот механизм в торговом бизнесе. Рассмотрено, какие стратегии существуют и чем они отличаются, какие элементы необходимы для их полноценной реализации и на каких уровнях осуществляется сбытовая деятельность. Убедились в возможности применения метода «мозгового штурма» и метода «Дельфи».

Ключевые слова: система сбыта, маркетинговая деятельность, стратегия сбыта, сбытовая политика, каналы сбыта, сбытовые посредники.

CONSIDERATION OF BEHAVIORAL ASPECTS WHEN DEVELOPING A SALES STRATEGY

The main purpose of the article is to determine the behavioral aspects of the sale of an enterprise and to reveal the essence of this concept as an economic category. The relevance of this topic is that not all enterprises in Ukraine make full use of marketing activities, since defining consumer behavior and taking into account individual characteristics can satisfy their needs and increase the productivity of the enterprise, which will greatly influence their attitude to it. It looks at what strategies exist and how they differ, what elements are necessary for their full implementation, and at what levels of marketing activities. Be convinced of the possibility of using the method of "brainstorming" and the "Delphi" method. It is determined that behavioral aspects are the core around which all types of production and economic activity are concentrated. In addition, a strategy is sometimes seen as a bluff or a cunning maneuver that defines it as a tool of some type to win the competition. According to this view, it is possible to develop a "bluff strategy" to drag a competitor "to the dark path", which does not lead anywhere. This is based on a purely psychological aspect - the desire to introduce into your organization something that has produced positive results for a competitor. The article defines what exactly allows to take into account behavioral aspects when developing a product marketing strategy. Emphasis is placed on what the main goals of the sales strategy are, and how this mechanism stands out in the trading business. The article deals with the question of what exactly allows to take into account behavioral aspects when developing a product marketing strategy and what distinguishes this mechanism in the trading business. The debate is being replaced by a program of individual polls, which are mostly conducted in the form of peer review tables. The experts' answers are summarized and passed back to them (sometimes with new information about the object), after which the experts refine their answers. This procedure is repeated several times until they reach an acceptable convergence of all the opinions expressed. This method will help build an adequate model for the future development of the forecasting object.

Key words: marketing system, marketing activity, marketing strategy, sales policy, distribution channels, resellers.

Прокопенко Я.Г.

аспірантка кафедри економіки і підприємництва,
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

Prokopenko Yaroslava

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ В ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ АПК

Статтю присвячено дослідженню та аналізу трансакційних витрат підприємств агропромислового комплексу. На основі проведеного теоретичного дослідження визначено еволюцію трансакційних витрат у логістичній системі, а також етапи виникнення трансакцій у процесі логістичного ланцюга «продавець – споживач». Із практичного погляду визначено недоліки в процесі транспортування продукції від виробника до споживача. Визначено трансакційні витрати під час перевезення зерна вагонами-зерновозами та знайдено рішення мінімізації цих витрат продавцем-виробником. Проведене дослідження дало можливість розкрити роль трансакційних витрат для сільськогосподарського підприємства і визначити напрями подальших досліджень управління трансакційними витратами підприємства у сфері агропромислового комплексу.

Ключові слова: трансакція, трансакційні витрати, управління трансакційними витратами, трансакційні витрати в логістичній системі.

Постановка проблеми. Розуміння сутності та змісту трансакційних витрат, умов їх виникнення, значення, співвідношення з трансформаційними (виробничими) витратами є надзвичайно важливим у сучасних умовах господарювання. Варто зазначити, що отримання вигод залежить не тільки від загальної величини трансакційних витрат, а й від їх розподілу між учасниками економічних відносин. Трансформація сільського господарства в Україні відбувається через перехід від фермерського господарства до агрохолдингів. Аналіз соціально-економічних показників у сільській місцевості демонструє, що там, де зникає виробництво, закінчується розвиток села. Розвиток холдингових структур розкриває нові можливості як для населення, так і для органів місцевого самоврядування, створює передумови для призупинення занепаду соціальної сфери сіл, зниження відтоку сільських жителів до міст, сприяє зростанню виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню зайнятості в агросекторі.

Разом із тим розширення масштабів діяльності неминуче призводить до зростання рівня майже всіх видів витрат на підприємстві. Щодо трансакційних витрат, від яких залежить ефективність взаємовідносин міжстейкхолдерами, то деякі з них зростають в абсолютній величині. Це призводить до необхідності звертати все більше уваги на значення трансакційних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню трансакційних витрат присвячено досить значну кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них можна відзначити наукові праці таких учених, як: Р. Коуз, Д. Норт, Дж. Коммонс, К. Ерроу, В. Кокорев, Л. Базалієва, О. Шепеленко, Р. Капелюшников, Г. Клейнер, Макалюк І. та ін.

Важливим є внесок В.А. Колодійчука в дослідження трансакційних витрат саме у сфері АПК. Однак, зважаючи на значимість аграрного сектору в економіці України, варто більш глибоко дослідити трансакційні витрати, які виникають в агропромисловому комплексі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження та аналіз трансакційних витрат підприємств агропромислового комплексу. Відповідно до зазначеної мети, у роботі поставлено та вирішено такі завдання: визначено еволюцію трансакційних витрат у логістичній системі, досліджено етапи трансакцій, визначено етапи виникнення трансакцій в процесі логістичного ланцюга «продавець – споживач», здійснено пошук та проаналізовано шляхи оптимізації або уникнення трансакційних витрат для продавця в галузі сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. Складність оцінки трансакційних витрат полягає у тому, що вони не піддаються прямому вимірюванню і це, своєю чергою, не дає змоги об'єктивно оцінити витратну частину в системі розрахунку показників ефективності діяльності підприємства. Зазвичай трансакційні витрати в сільському господарстві розглядають як різницю між повною та виробничою собівартістю, додаючи відрахування на соціальні заходи, оплату робіт і послуг на аутсорсингу та ін. У сучасних умовах глобалізації підприємницької діяльності виникає низка витрат, які складно оцінювати та обліковувати.

Якщо постійні і змінні витрати, які лежать в основі закону ефекту масштабу виробництва, загалом можемо ідентифікувати і достатньо точно виміряти їх обсяг за допомогою облікової звітності, то проблема з оцінкою трансакційних витрат повністю вирішеною бути не

може. Трансакційні витрати ми відносимо до латентних витрат, які можна ідентифікувати, але вкрай важко виміряти, оскільки вони не пов'язані із самим процесом створення вартості, а забезпечують лише трансакцію. Однак нехтувати ними – це порушувати принцип

системного підходу до дослідження структурно-функціональних зв'язків між елементами галузевих систем. Еволюцію трансакційних витрат у логістичній системі можна представити у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 1).

Рис. 1. Еволюція трансакційних витрат у логістичній системі

Джерело: [1]

Трансакційні витрати виникають унаслідок недосконалості ринкового механізму, вони є не лише реальними, а й достатньо значущими, адже укладанню кожної ринкової угоди передують ретельна підготовка, пов'язана з налагодженням комунікацій, проведенням переговорів, реалізацією компромісних рішень тощо. Передусім необхідно акцентувати увагу на інституційній структурі суспільно-економічних відносин, що є рушійною силою розвитку як економіки, так і суспільства загалом.

Предметом дослідження сучасного інституціоналізму є інститути суспільства, які мають місце в економіці, політиці, соціально-правовій і духовній сферах, їх виникнення, функціонування та еволюція [2]. Під інститутами ми розуміємо певні умови, представлені у вигляді штучних обмежень, що об'єднують людей на основі комунікативних зв'язків та спонукають їх до консолідації своїх зусиль у створенні раціональних організаційних форм, що надають їм впевненості й визначеності стратегії подальшої поведінки. Інститути в суспільстві поділяють на формальні (законодавчі обмеження) та неформальні – загальноприйняті умовності й етичні кодекси поведінки людей (звичаї, традиції, неписані правила, що є результатом тісного сумісного існування людей, зокрема телефонне право).

Отже, в основі дослідження еволюції трансакційних витрат є інституційна структура суспільно-економічної формації загалом та з позицій конкретно наукової методології агропромислового комплексу зокрема [1].

В еволюційному розвитку трансакційних витрат окреслюють такі етапи трансакцій [1]:

1. Вхід у систему (витрати на організацію виробничо-збутової системи, пов'язані з офіційними і неофіційними платежами, витратами на налагодження комунікацій, проведення переговорів та ін.).

2. Утримання в системі (витрати на підтримку досягнутих параметрів).

3. Розвиток системи (пошук шляхів доступу до інновацій під тиском конкурентного середовища, не виключаючи промислового шпигунства).

Проблема з оцінкою трансакційних витрат полягає у тому, що вони не піддаються прямому вимірюванню, а це гальмує об'єктивну і повну оцінку витратної частини в системі розрахунку показників ефективності.

Перш за все, починаючи дослідження трансакційних витрат, варто відзначити, що на мікроекономічному рівні розрізняють два види витрат: трансформаційні (або, як їх називають, витрати виробництва) і трансакційні. Перший вид безпосередньо пов'язаний із виробництвом, наприклад витрати на сировину та матеріали, заробітна плата та нарахування, амортизація, загальновиробничі витрати, адміністративні та ін. Базовим для розуміння трансакційних витрат є поняття «трансакція». Трансакція – це переміщення економічного блага або прав на нього від одного економічного суб'єкта до іншого [3]. Трансакції відносно підприємства можуть бути зовнішніми або внутрішніми. Саме тому трансакційні витрати розглядають як на макро-, так і на мікроекономічному рівні.

Розглянемо трансакційні витрати у структурі витрат через призму логістичних, зокрема що виникають на логістичному ланцюжку «виробник – споживач» у процесі транспортування продукції зернової/олійної груп від господарства до порту. Тут трансакційні витрати виникають унаслідок договірних відносин, бюрократії, корупції та інших недоліків ринкового механізму. До того ж вони є не просто реальними, а досить значущими, адже перед укладенням контакту відбуваються переговори, усні домовленості, пошук компромісних рішень тощо.

Оптимізація пересування будь-якої продукції від виробника до кінцевого споживача є важливим моментом у будь-якому бізнес-процесі. Зерно, як і будь-який інший товар, перш ніж потрапити до кінцевого споживача на своєму шляху, проходить низку трансформацій та етапів, на яких його початкова вартість збільшується за рахунок додаткових витрат, а також маржі продавця і/або посередника. Переміщення товарів відбувається за допомогою каналів постачання товарів. Канали постачання товарів – це сукупність учасників процесу руху товарів. Від них залежать швидкість і послідовність руху товару на шляху від виробника до споживача. Канали постачання товарів поділяються на прямі та непрямі. Прямі, або канал нульового рівня, створюються тоді, коли виробник сам виступає на споживчому ринку без участі посередників, використовуючи власну торговельну мережу. Непрямі – передбачають участь незалежних торгових посередників (дистриб'юторів) і поділяються на однорівневі (один посередник – звичайно роздрібна або оптово-роздрібна фірма), дворівневі (два посередники – оптовий і роздрібний), триврівневі і більше. Число рівнів незалежних посередників визначає довжину каналу постачання товару. Учасники обмінюються інформацією, а іноді вступають у договірні відносини з метою вироблення узгодженої та взаємовигідної ринкової політики, ефективного використання свого потенціалу (утворюються так звані конвенціональні й вертикальні маркетингові системи). Чим складніший канал постачання товарів, тим більше ризиків виникнення трансакційних витрат (рис. 2).

Із погляду логістики виробник зерна як початок ланцюга постачання товару може продавати свою продукцію переробним підприємствам, підприємствам, що займаються тваринництвом, посередникам (які реалізують зерно на переробку, для експорту або іншому посереднику) та безпосередньо експортерам (трейдерам).

Із погляду умов щодо постачання продукції більша кількість виробників реалізує зерно прямо зі свого підприємства або з елеватору, де воно знаходиться на зберіганні. Такий спосіб продажу (контракту) в термінах ІНКОТРЕМС позначається як EXW. Продаж зі складу підприємства або елеватора передбачає мінімальні ризики для продавця (виробника). Проте здебільшого ціна продукції, яка реалізується за вимогами EXW, є також мінімальною порівняно із цінами на зерно за іншими умовами постачання. Наприклад, інша можли-

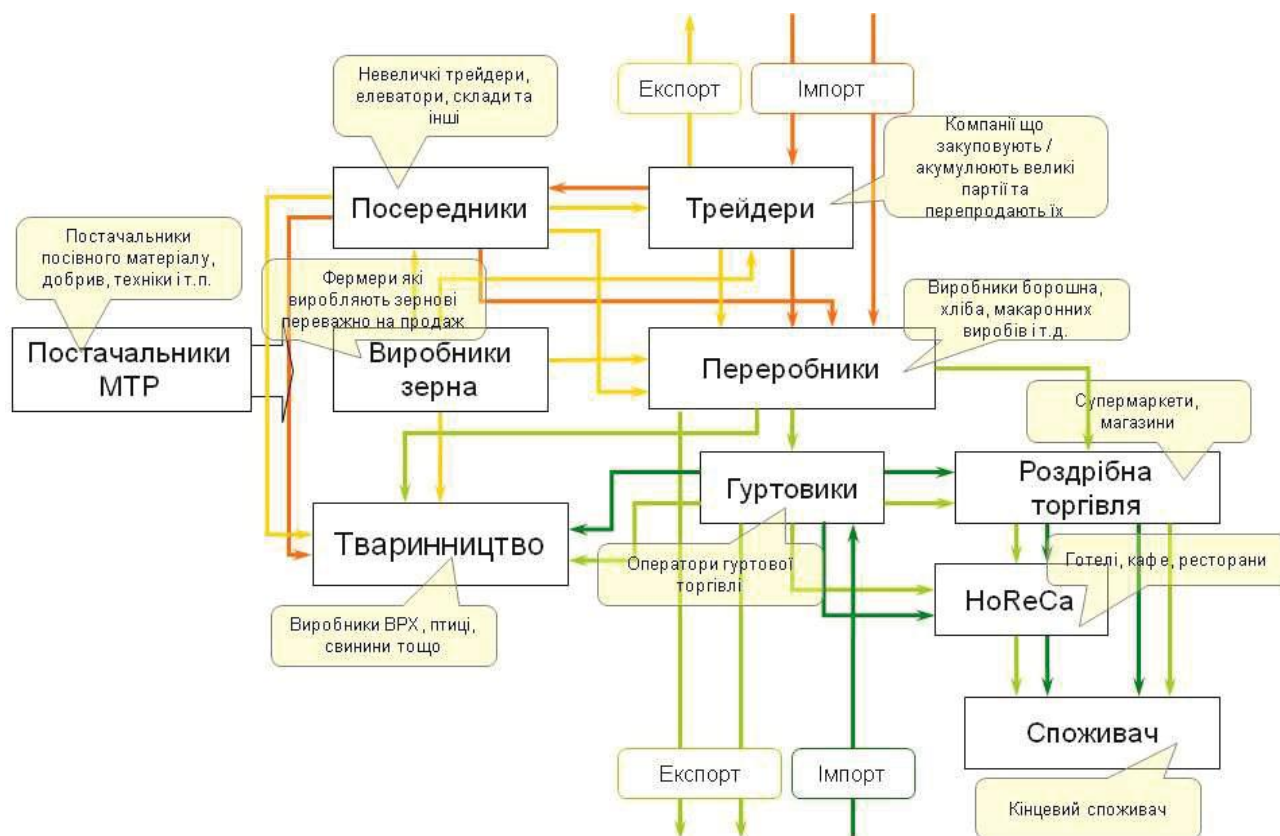

Рис. 2. Загальна схема руху зерна від виробника до кінцевого споживача

Джерело: [4]

вість для виробника зерна є продаж продукції з урахуванням доставки до покупця.

Якщо контракт на продаж продукції включає у себе вимоги до постачання до пункту, вказаного покупцем, то в більшій кількості такий контракт може бути позначений «продаж на умовах СРТ» – це термін ІНКОТРЕМС, який включає у себе як більшу відповідальність та ризики для продавця (виробника), а також більшу вигоду. Додаткові ризики, які пов'язані з поставками за вимогами СРТ, компенсуються додатковими прибутками.

Для прикладу нижче приведемо дані, отримані одним з аграрних підприємств із продажу 1 000 т пшениці в серпні 2019 р (табл. 1).

Таблиця 1

Вхідні дані за контрактом	
пшениця II класу	1000 т
Вимоги до якості	12,5 білок клейковина 23-24 натура 760 клоп черепашка (Eurygaster integriceps) до 2
Термін постачання	вказаний в контракті
Контрактна ціна СРТ	5300
Ціна EXW	4550

Витрати на перевезення 1 000 т пшениці становлять 541 тис грн.

Дохід, отриманий від реалізації пшениці на умовах EXW, становив би 4 550 тис грн.

Витрати на перевезення 1 000 т пшениці становлять 541 тис грн (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати на перевезення вагонами-зерновозами експедитора

Стаття витрат	Середні тарифи, грн/т
Вартість перевезення 1 т пшениці	541
Провізна плата	316,8
Станційний збір	40,3
Сертифікація	14,0
Пломби	5,4
Представницькі витрати	0,8
Плата за виділення вагонів	13,4
Комісійна винагорода експедитора	150

При цьому дохід, отриманий від реалізації пшениці на умовах СРТ, становить 4 579 тис грн.

Ураховуючи різницю між ціною 5 300 грн/т, отриманою за поставку на умовах СРТ (портовий елеватор), та ціною EXW 4550 грн/т, отриманий додатковий дохід становив 209 тис грн.

Суттєві ризики виникають через виникнення посередника під час транспортування продукції в порт – експедитора. Трансакційні витрати виступають тут чи не найважливішими. Такі статті витрат, як провізна

плата, станційний збір, представницькі витрати, прямо залежать від налагодженої комунікації перевізника з контрагентами на станціях залізничного сполучення. Більше того, за умови використання власних вагонів-зерновозів зникають статті витрат, такі як плата за виділення вагонів та комісійна винагорода експедитора (справедливо відзначити, що ці витрати мають складники і трансформаційних, і трансакційних витрат).

Розрахуємо дохід від реалізації продукції на умовах СРТ у разі використання власних хоперів (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати на перевезення власними вагонами-зерновозами

Стаття витрат	Середні тарифи, грн/т
Вартість перевезення 1 т пшениці	279
Провізна плата	221,2
Станційний збір	38,2
Сертифікація	14,0
Пломби	5,0
Представницькі витрати	0,7
Плата за виділення вагонів	-
Комісійна винагорода експедитора	-

Дохід, отриманий від реалізації пшениці на умовах СРТ та за умови транспортування власними вагонами-зерновозами – 5021 тис грн. Отриманий додатковий дохід – 471 тис грн (або +262 тис грн, виключаючи посередника-експедитора).

Як було визначено вище, продаж товару на умовах СРТ є більш ризикованим для виробника (продавця) ніж контракт EXW. Визначимо основні ризики та можливі дії для їх мінімізації (табл. 4).

Часто у разі настання ризику між продавцем та покупцем виникає спір щодо того, хто з них має нести майнову та грошову відповідальність за порушення умов, прописаних у контракті. Якщо мирно, шляхом договірних відносин, сторонам не вдається досягти згоди, виникає потреба залучення третьої сторони для вирішення спору.

Сьогодні існують незалежні інституції та арбітражі, які допомагають у разі виникнення труднощів. Однією з таких структур є GAFTA – Міжнародна асоціація торгівлі зерном і кормами (Grain and Feed Trade Association) на ринку агропромислової продукції. Асоціація позиціонує себе як міжнародна, метою якої є розвиток сектору міжнародної торгівлі зерновими культурами і кормами, вдосконалення і стандартизація договірних умов, методів визначення ваги й якості товару, аналітика, сертифікація, захист інтересів учасників ринку, а також підвищення знань та компетентності їх персоналу. GAFTA забезпечує прозору арбітражну процедуру. Таким чином, на даному етапі виникає певний контроль дотримання угод.

Висновки. Таким чином, за результатами проведеного дослідження визначено еволюцію трансакційних витрат у логістичній системі, досліджено етапи трансакцій, визначено етапи виникнення трансакцій у процесі логістичного ланцюга «продавець – споживач», здійснено пошук та проаналізовано шляхи оптимізації або уникнення трансакційних витрат для продавця в галузі сільського господарства. Ураховуючи, що існують різні підходи та методи мінімізації трансакційних витрат, можна зробити висновок про те, що єдиного універсального способу їх зменшення немає. Однак у процесі прийняття управлінських рішень інформація про заплановані або понесені трансакційні витрати займає важливе місце, саме тому питання мінімізації або усунення (якщо це є можливим) трансакційних витрат гостро стоїть перед менеджментом підприємств. Пошук «вузьких місць» у логістичному ланцюзі «продавець – споживач» у розрізі трансакційних витрат дав змогу знайти та запропонувати вирішення питання мінімізації трансакційних витрат на етапі транспортування зерна.

Питання оптимізації, мінімізації та, за можливості, уникнення трансакційних витрат в агропромисловому комплексі є надзвичайно важливим оскільки:

Таблиця 4

Ризики виробника в процесі продажу товару на умовах СРТ та можливі дії для їх мінімізації

Потенційні ризики	Можливі дії
Якість товару не відповідає контрактним вимогам	- провести лабораторні тести товару перед підписанням контракту, причому проби повинні бути відібрані з усієї партії товару згідно з вимогами відповідних стандартів
	- передати потенційному покупцю проби товару для проведення лабораторних досліджень перед підписанням контракту
	- зберігати арбітражні проби, відібрані з автотранспорту перед розвантаженням
Різниця між відвантаженою та розвантаженою кількістю товару	- забезпечити відвантажування та розвантажування товару на ваговому обладнанні, перевіреному згідно з відповідними стандартами
	- інструктувати водія або іншу відповідальну особу про вимоги до зважування вантажів
	- інструктувати водія або іншу відповідальну особу, які дії слід учинити в разі виникнення розходжень у вазі товару
	- забезпечити відповідні умови транспортування для уникнення можливих утрат
Пошкодження товару у процесі перевезення	- забезпечити відповідні умови для уникнення пошкодження товару протягом завантаження та транспортування
Недотримання строків постачання	- планувати контрактні терміни постачання з урахуванням можливих технічних проблем із відвантаженням, транспортуванням товару
	- фіксувати та інформувати покупця про всі затримання в транспортуванні/розвантаженні товару, які не залежать від продавця

по-перше, Україна є одним із найбільших виробників зернових та олійних культур у світі; по-друге, саме сільське господарство, головним чином, приносить валютну виручку в Україну; по-третє, зважаючи на зниження прибутковості аграрного бізнесу через безліч чинників, важливим є пошук оптимізації витрат підприємства на всіх етапах та рівнях.

У дослідженні проведено аналіз трансакційних витрат у логістичній системі АПК. Однак недостатньо розробленими залишаються інші структурні частини витрат підприємства в розрізі трансакційних. Саме тому питання трансакційних витрат у сфері агропромислового комплексу заслуговує в подальшому на детальне вивчення та глибокий аналіз.

Список літератури:

1. Колодійчук В.А. Ефективність логістики зерна та продуктів його переробки : монографія. Львів : Український бестселер, 2015. 574 с.
2. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економіки та економічної думки : підручник. Київ : Знання, 2011. 646 с.
3. Микроэкономика: практический подход / А.Г. Грязнова и др. ; по ред. А.Г. Грязновой и А.Ю. Юданова ; 5 изд., стер. Москва : КНОРУС, 2009. 704 с.
4. Проект розвитку зерносховищ та сільськогосподарських кооперативів в Україні (Канадський кооперативний зерновий проект). URL : <http://www.zerno.org.ua/> (дата звернення: 03.12.2019).

References:

1. Kolodijchuk V.A. (2015) *Efektivnist' lohistyky zerna ta produktiv joho pererobky* [Efficiency of grain logistics and products of its processing]. Lviv: Ukrainian bestseller. (in Ukrainian)
2. Yukhymenko P.I. Leonenko P.M. (2011) *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky* [History of Economics and Economic Thought]. Kiev: Knowledge. (in Ukrainian)
3. Grjaznova A.G. and others. (2009) *Mikroekonomika: prakticheskij podhod* [Microeconomics: a practical approach]. Moscow. (in Russian)
4. Proekt rozvytku zernoskhovysch ta sil's'kohospodars'kykh kooperatyviv v Ukraini (Kanads'kyj kooperatyvnyj zernovyj proekt) [Project for the development of granaries and agricultural cooperatives in Ukraine (Canadian Cooperative Grain Project)]. Available at: <http://www.zerno.org.ua/> (Accessed 3 December 2019).

ТРАНСАКЦИОННЫЕ ИЗДЕРЖКИ В ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ АПК

Статья посвящена исследованию и анализу трансакционных издержек предприятий агропромышленного комплекса. На основе проведенного теоретического исследования определена эволюция трансакционных издержек в логистической системе, а также определены этапы возникновения трансакций в процессе логистической цепи «продавец – потребитель». С практической точки зрения определены недостатки в процессе транспортировки продукции от производителя к потребителю. Определены трансакционные издержки при перевозке зерна вагонов-зерновозов и найдено решение минимизации этих затрат продавцом-производителем. Проведенное исследование позволило раскрыть роль трансакционных издержек для сельскохозяйственного предприятия и определить направления дальнейших исследований управления трансакционными издержками предприятия в сфере агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: трансакция, трансакционные издержки, управление трансакционными издержками, трансакционные издержки в логистической системе.

TRANSACTION COSTS IN THE AIC LOGISTICS SYSTEM

The article is devoted to the research and analysis of transaction costs of agricultural enterprises. In this article, the author conducted a study of the transaction costs of the enterprise. The concept of transaction costs of the enterprise is defined. The author investigates the directions of determining the nature of transaction costs. The role of transaction costs of the enterprise and ways of its optimization are also defined. The article analyzes various approaches and methods of minimizing the transaction costs of the enterprise. Considering that there are different approaches and methods of minimizing the transaction costs of the enterprise, it is concluded that there is no one universal way to reduce such costs. However, in decision-making processes, information about planned or incurred transaction costs is important, which is why the issue of minimizing transaction costs is at the top of business management. Based on the theoretical study, the evolution of transaction costs of the enterprise in the logistics system is determined, as well as the stages of occurrence of transactions in the process of the seller-consumer logistics chain. Considering the transaction costs of the enterprise through the lens of logistics, we have determined that at certain stages it is possible to influence the occurrence, size and efficiency of transaction costs. Separate transaction costs may affect the effectiveness of the activity, but the main prob-

lem remains the lack or validity of data on such costs. From a practical point of view, the shortcomings in the process of transportation of products from producer to consumer are identified. The transaction costs of the enterprise for the transportation of grain by wagons-grain trucks were determined and the solution of minimization of these costs by the seller-producer was found. Thus, the study conducted by the author made it possible to reveal the role of transaction costs for an agricultural enterprise and to determine the directions of further research on the transaction costs management of enterprises operating in the field of agro-industrial complex.

Key words: *transaction, transaction costs, transaction costs management, transaction costs in the logistics system.*

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-14>

УДК 338.45:621:005.336.1

Швець Ю.О.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет

Shvets Yuliia

Zaporizhzhia National University

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ

Встановлено, що питання забезпечення ефективності господарської діяльності є основним завданням для більшості підприємств машинобудування. Тому на підприємствах є потреба у покращенні управління операційною діяльністю, що сприятиме зростанню результатів діяльності, формуванню конкурентних переваг, зростанню прибутку. Обґрунтовано, що для підприємств машинобудування доцільною є оцінка ефективності операційної діяльності для визначення перспектив розвитку. Досліджено показники операційної діяльності та визначено її рівень на підприємстві ПрАТ «Бердянські жниварки». Встановлено, що відбулося незначне покращення ефективності операційної діяльності підприємства, та враховано інтереси менеджерів, працівників, кредиторів, частково інвесторів. Визначено шляхи підвищення ефективності операційної діяльності підприємств машинобудування. Успіх операційної діяльності підприємства сприятиме зростанню конкурентоспроможності, фінансових показників діяльності.

Ключові слова: *аналіз, операційна діяльність, ефективність операційної діяльності, фінансові показники, результативність, доходи.*

Постановка проблеми. За умов змінності ринкового середовища розвиток підприємств машинобудування відбувається за складних умов, що позначається на ефективності їхнього функціонування, показниках діяльності, рівні розвитку та конкурентоспроможності. Одним зі шляхів стабілізації роботи підприємств є покращення операційної діяльності та її результатів. Від рівня ефективності операційної діяльності залежить організація виробництва, збут продукції, просування товарів, якість продукції, ефективність роботи персоналу. Тому на підприємствах машинобудування є потреба в оцінці ефективності операційної діяльності, аналізі показників, що дозволить не лише проаналізувати результативність, але й визначити проблеми, шляхи, способи їх подолання, перспективи розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження показників, методів аналізу ефективності операційної діяльності підприємств, особливості управління діяльністю відображено у працях таких учених, як: Н.М. Архіпов [1]; О.М. Бондарчук, Г.В. Темченко, О.С. Максимова [2, с. 90–100]; І. Єрфорт, Ю. Єрфорт [3, с. 215–218]; С. Лобов, В. Нусінов [4, с. 12–16]; М.Д. Никифорчин [5, с. 89–92]; В.П. Ніколаєва [6]; А.В. Осокіна, Ю.М. Чичкан-Хліпковка [7, с. 47–54]; О. Рудницька [9, с. 129–134]. Проте недостатньо уваги приділяється питанням оцінки ефективності операційної діяльності підприємств машинобудування, визначенню причин погіршення цього виду діяльності, перспектив розвитку та подолання труднощів. Низка аспектів означеної проблеми

залишаються недостатньо вивченими та потребують дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження показників операційної діяльності, аналіз ефективності операційної діяльності підприємств машинобудування в сучасних умовах, з'ясування проблем в управлінні, визначення способів, напрямів, шляхів їх розв'язання та покращення операційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов сучасного розвитку питання ефективності операційної діяльності підприємства є безумовно важливим. Необхідним також є вдосконалення процесу діяльності підприємств, постійно зростає актуальність питання формування конкурентних переваг підприємства, створення конкурентоспроможного продукту, який буде користуватися попитом на ринку збуту та приноситиме позитивний дохід. У процесі діяльності підприємства машинобудування стикаються з багатьма проблемами, які впливають на функціонування як окремих структурних підрозділів підприємства, так і на діяльність підприємства як економічної одиниці загалом. Вагоме значення для підприємств має стан операційної діяльності, адже саме від показників цього сегменту діяльності залежить матеріальний, економічний стан, показники господарської діяльності, успішність виробництва та рівень конкурентоспроможності.

Саме ефективна операційна діяльність дозволить підприємствам машинобудування нарощувати виробничі потужності, отримувати дохід, успішно функціонувати. Від рівня організованості та досконалості операційної діяльності залежить економічне становище підприємства. Тому в умовах глобалізації, змінності впливу чинників ринкового середовища та підвищення стандартів конкурентоспроможності перед підприємствами машинобудування стоїть завдання щодо підвищення ефективності операційної діяльності.

У різних секторах економіки проводиться оцінка ефективності операційної діяльності для визначення результатів діяльності та формування подальших напрямів розвитку. Ефективність операційної діяльності означає прибутковість, раціональне викорис-

тання ресурсів, доступних для виробництва, пропорційне співвідношення потреб та можливостей.

Підприємства машинобудування повинні прагнути досягнення більш високого рівня рентабельності, щоби бути більш успішним на ринку. Високі показники діяльності, успішність функціонування підприємства є підставою для налагодження партнерських відносин, укладення нових контрактів, свідчить про інвестиційну привабливість та інноваційний розвиток, кредитоспроможність.

У процесі функціонування на підприємстві доцільно здійснювати аналіз та контроль результатів діяльності як загалом, так і за окремими структурними складниками, аналізувати ефективність роботи підрозділів. Найкращим способом щодо виявлення переваг та недоліків в операційній діяльності є аналіз кожного функціонуючого сегменту окремо, а потім, систематизуючи отримані дані, можна дійти єдиного загального висновку та рішень, які будуть оптимальними для покращення ефективності діяльності підприємства.

Для визначення тенденцій розвитку підприємств машинобудування, оцінки їхнього стану, успішності функціонування доцільним є проведення аналізу операційної діяльності. Аналізування показників операційної діяльності дозволить визначити тенденції розвитку підприємств, ефективність діяльності, причини погіршення чи зростання, проблеми розвитку. Нами було досліджено основні показники операційної діяльності підприємства машинобудування, за аналізом яких можна говорити про результати виробничої, торговельної діяльності, дієвість організації процесу управління кадрами.

У табл. 1 наведені показники операційної діяльності на підприємстві ПрАТ «Бердянські жнивварки», які дозволяють стверджувати, що у 2014–2018 рр. склалася неоднозначна ситуація. Зокрема, у 2017 р. маємо покращення показників, зростання виручки від реалізації, суми прибутку, операційного доходу, операційних витрат проти 2016 р. Одночасно у 2018 р. склалася протилежна ситуація та проти 2017 р. відбулися такі зміни: чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) скоротився на 7,73% (36039 тис. грн.); чистий фінансовий результат (прибуток) зменшився

Таблиця 1

Основні показники операційної діяльності підприємства ПрАТ «Бердянські жнивварки» у 2014–2018 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
Чистий фінансовий результат (прибуток), тис. грн.	25304	30593	25835	29338	25018
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	50696	104188	294094	377849	313838
Операційний дохід, тис. грн.	102283	189750	618944	633463	575251
Операційні витрати, тис. грн.	72729	156004	578766	589243	521419
Рівень собівартості, % до чистого доходу	58,48	63,77	72,41	81,03	72,94
Період обороту запасів, днів	228,86	210,81	132,33	169,08	243,94
Період обороту дебіторської заборгованості, днів	41,23	49,62	23,51	35,46	49,92
Тривалість операційного циклу, днів	270,10	260,43	155,84	204,54	293,86
Продуктивність праці, тис. грн./осіб	22,67	12,09	50,86	11,76	14,57
Фондовіддача, грн.	2,65	4,44	11,10	12,87	9,56
Рентабельність операційної діяльності, %	1,41	1,22	1,07	1,08	1,10

Примітка: складено автором за [8]

на 14,72% (4320 тис. грн.); собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) знизилася на 16,94% (64011 тис. грн.); сума операційного доходу скоротилася на 9,19% (58212 тис. грн.); сума операційних витрат зменшилася на 11,51% (67824 тис. грн.); рівень собівартості скоротився на 8%.

Щодо розрахованих показників, то у 2018 р. маємо таку динаміку: період обороту запасів підвищився на 74,86 днів проти 2017 р., що свідчить про зниження ефективності управління запасами, доцільним є підвищити обсяги виробництва, збуту продукції; період обороту дебіторської заборгованості у порівнянні з 2017 р. виріс на 14,46 днів, розмір дебіторської заборгованості зростає пропорційно обсягу виробництва продукції; тривалість операційного циклу виросла на 89,32 днів проти 2017 р., для її скорочення доцільно покращити управління дебіторською заборгованістю, що позитивно вплине на фінансовий результат; показник продуктивності праці підвищився на 23,89% проти 2017 р., адже підвищився обсяг виробництва продукції та збільшилася кількість працівників на 46 осіб; показник фондівіддачі скоротився на 25,73% проти 2017 р., що говорить про певні проблеми в управлінні основними засобами. Слід зауважити, що у 2017–2018 рр. відбулося покращення рівня рентабельності операційної діяльності, що відображає можливості підприємства до підвищення результатів фінансово-господарської діяльності, зацікавленість керівництва у зростанні рівня конкурентоспроможності.

Проаналізувавши показники операційної діяльності ПрАТ «Бердянські жнивварки», бачимо, що у 2018 р. на підприємстві є низка проблем та відбулося незначне погіршення аналізованих показників, але незрозумілою є ефективність цього виду діяльності. Тому для оцінки ефективності операційної діяльності підприємства, визначення проблем в управлінні операційною діяльністю слід застосувати методологію оцінювання економічної ефективності, що наведена в роботі С. Лобова, В. Нусінова [1; 4, с. 13–16].

На підставі застосування методології було розраховано величину ЕВІТДА, показники ефективності операційної діяльності підприємства ПрАТ «Бердянські

жнивварки», що наведено в табл. 2. Під час розрахунку показника ЕВІТДА, на відміну від традиційного підходу, авторами було враховано суму операційного прибутку та амортизацію, що відноситься до оплаченої частини основних фондів [4, с. 13–16].

Відповідно до традиційної методики було розраховано значення ЕВІТДА, яке у 2018 р. проти 2017 р. скоротилося на 9,27%, а також, скориставшись запропонованою авторами методикою, визначено ЕВІТДА, який у порівнянні з 2017 р. скоротився на 9,25%. У першому разі значення показника ЕВІТДА є завищеним, у другому – більш точним, тому більш ґрунтовно відображає економічну ефективність операційної діяльності підприємства. Крім того, під час розрахунку ЕВІТДА доцільним є виключення амортизації, що відноситься до неоплаченої частини основних фондів. Далі розраховано показники ефективності операційної діяльності по ПрАТ «Бердянські жнивварки», у 2018 р. склалася така ситуація: коефіцієнт відношення ЕВІТДА до операційних витрат підвищився на 2,55% проти 2017 р.; у порівнянні з 2017 р. коефіцієнт співвідношення ЕВІТДА до власного капіталу скоротився на 22,34%; коефіцієнт співвідношення зарплати до ЕВІТДА проти 2017 р. підвищився на 34,26%; коефіцієнт співвідношення ЕВІТДА до заборгованості перед кредиторами виріс на 23,38% проти 2017 р. За результатами проаналізованих показників слід відзначити, що за 2018 р. підприємство є привабливим з погляду менеджерів, працівників, кредиторів, що пов'язано зі зростанням суми заробітної плати працівників, скороченням суми операційних витрат, зменшенням заборгованості перед кредиторами. Проте підприємство має низький рівень інвестиційної привабливості, ефективність операційної діяльності має незначну тенденцію до покращення.

Проведений аналіз дає змогу відзначити, що під час оцінки ефективності операційної діяльності підприємства враховано інтереси менеджерів, працівників, кредиторів та частково інвесторів і спостерігається динаміка до повільного покращення операційної діяльності. Відповідно до отриманих результатів керівництву слід звернути увагу на покращення ефективності операційної діяльності в наступних періодах шляхом

Таблиця 2

Показники ефективності операційної діяльності підприємства ПрАТ «Бердянські жнивварки» у 2014–2018 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
неоплачена частина основних засобів, придбаних у кредит	35153	38397	34804	37662	52366
оплачена частина основних засобів	29329	33000	40017	53077	64494
Операційний прибуток (ЕВІТ)	102283	189750	618944	633463	575251
Загальна сума амортизації	1883	3806	9119	13637	11887
ЕВІТДА за загальноприйнятою методикою	104166	193556	628063	647100	587138
Амортизація по оплаченій частині основних засобів	1600,55	3235,1	7751,15	11591,45	10103,95
ЕВІТДА за використаною методикою (Лобов С., Нусінов В.)	103883,6	192985,1	626695,2	645054,5	585354,95
ЕВІТДА / Операційні витрати	1,43	1,24	1,08	1,09	1,12
ЕВІТДА / Власний капітал	1,85	2,22	5,26	4,34	3,37
Зарплата / (ЕВІТДА + Зарплата)	0,07	0,05	0,03	0,05	0,07
ЕВІТДА / Заборгованість перед кредиторами	3,04	4,86	7,22	3,03	3,74

Примітка: складено автором за [8]

збалансування інтересів працівників, менеджерів, інвесторів, кредиторів та держави.

З наведених вище даних ми бачимо, які проблеми виникають під час діяльності підприємства та аналізування операційної діяльності дозволяє виявити потенційні загрози, які можуть вплинути на фінансовий стан та завадити успішному функціонуванню.

За результатами аналізу показників операційної діяльності підприємства слід зупинитися на визначенні проблем, які виникають під час операційної діяльності: відсутність налагодженої системи комунікації на підприємстві, нераціональна інвестиційна діяльність, низький рівень інноваційного розвитку, неправильно визначений цільовий ринок споживачів, неефективність використання основних засобів, повільне підвищення кваліфікації працівників, надмірні витрати на збут продукції, відсутність сучасної маркетингової політики, нестача фінансових ресурсів, нераціональне витрачання коштів.

Серед основних способів, які можуть бути використані для виправлення зазначених проблем та задля підвищення операційної діяльності підприємства, слід дотримуватися: спрямування інвестиційних ресурсів у вигідні та сучасні проекти, які є потенційно прибутковими в майбутньому; проведення підготовки та перепідготовки для працівників, що спрямовано на підвищення рівня знань; впровадження іноземного досвіду; застосування на підприємстві більш сучасного обладнання, модернізація та автоматизація виробництва; планування витрат та їх скорочення; визначення ринків збуту; підвищення конкурентоспроможності власного товару, створення більш якісного продукту; врахування потреб споживачів; організація ефективної маркетингової політики та активізація роботи відділу маркетингу; врахування інтересів працівників, менеджерів, інвесторів, кредиторів та держави; використання програмного забезпечення; створення належних умов роботи для працівників.

Підприємства функціонують в конкурентному середовищі, і тому для підвищення ефективності операційної діяльності підприємств машинобудування доцільно здійснювати такі дії: для збільшення ефективності стратегічного сектору – покращити роботу маркетингового відділу, просувати продукцію на внутрішній та зовнішній ринок, аналізувати ситуацію на ринку збуту (ціна, якість, асортимент товарів та послуг), порівнювати показники діяльності з попередніми періодами, коригувати стратегію підприємства відповідно до зміни ситуації на ринку; для покращення бізнес-процесів – залучати інвестиційний капітал в операційну діяльність, коригувати витрати при впровадженні інноваційних технологій, формувати інноваційні напрями розвитку, застосовувати реінжинірингові процеси, інформатизація підрозділів підприємства, налагоджувати логістику, вдосконалювати систему обслуговування підприємства, враховувати інтереси внутрішніх та зовнішніх споживачів; для підвищення операційної діяльності підприємства – застосовувати мотиваційно-стимулюючі заходи для робітників, навчати праців-

ників, застосовувати прогресивні методи управління персоналом, вдосконалювати систему комунікацій на підприємстві, замінити застаріле обладнання, оновлювати основні фонди, впроваджувати ефективні і конкурентоспроможні способи виробництва, іноземний досвід; для мінімізації витрат операційної діяльності – використовувати продуктивне, автоматизоване та енергоощадне обладнання, раціонально застосовувати основні фонди, нові, сучасні дослідження та розробки, впроваджувати сучасні технології виробництва, зміна обсягів виробництва, коригувати організацію виробництва і праці, здійснювати контроль над витратами.

Покращення ефективності операційної діяльності підприємств машинобудування потребує значних витрат та коригування діяльності структурних підрозділів, відділів та підприємства в цілому і вимагає комплексного застосування усіх способів.

Поряд зі шляхами покращення операційної діяльності підприємств також доцільно виділити методи її оцінки, а саме: за стратегічним напрямом проводиться розробка операційної стратегії, стратегічного плану розвитку операційної діяльності шляхом застосування збалансованої системи показників, SWOT-аналізу, PEST-аналізу, кореляційно-регресійного аналізу, стратегічних карт, матриці Бостонської групи, вартісно-функціонального аналізу, сценарного підходу; за поточним напрямом відбувається розробка поточного плану операційної діяльності, реалізація стратегії на підставі факторно-аналітичного методу, XYZ-методу, ABC-методу, CVP-аналізу, нормативного методу, діаграми Парето, методу оцінки ефективності бізнес-процесів, методу KPI, моделі EОQ; за оперативним напрямом здійснюється розробка та виконання оперативно-календарних планів операційної діяльності шляхом використання методу порівняння, бюджетування, методу PERT, методу GANTT [10].

Таким чином, за результатами аналізу ефективності операційної діяльності підприємства можна сказати, що рівень ефективності цього виду діяльності залежить від ситуації на ринку, впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, а також впливає на конкурентоспроможність, успіх виробничо-господарської діяльності. Передумовою прибутковості, уникнення кризового стану, фінансової стабільності є вдала організація виробничого процесу, регулювання всіх напрямів діяльності, врахування змін ринку, застосування новачій та вдосконалень на підприємстві. Підприємства машинобудування повинні постійно вдосконалювати процес операційної діяльності, здійснювати моніторинг ринку та аналізувати стан конкуренції для результативного функціонування.

Висновки з цього дослідження. Функціонуючи підприємства машинобудування стикаються з багатьма проблемами, які впливають як на роботу структурних підрозділів, так і на діяльність підприємства загалом. Особливо вагому роль для успіху функціонування підприємства має стан операційної діяльності, від показників якої залежить матеріальний, економічний

стан підприємства, рівень конкурентоспроможності, формування конкурентних переваг. Ефективність операційної діяльності підприємства свідчить про рентабельність діяльності, результативність процесу виробництва продукції, торговельної діяльності.

Проаналізовано показники операційної діяльності, визначено рівень ефективності цієї діяльності на ПрАТ «Бердянські жнивварки» та з'ясовано, що слід звернути увагу на покращення виробничої діяльності, розширення ринків збуту, збільшення обсягів виробництва та збуту продукції, раціонально використовувати та розподіляти ресурси, враховувати інтереси працівників, менеджерів, інвесторів, кредиторів та держави. Для підвищення ефективності операційної діяльності підприємства доцільним є посилення контролю, пла-

нування результатів роботи та вдосконалення виробництва продукції, маркетингової діяльності, розширення ринків збуту.

У роботі зазначено способи, шляхи, напрями підвищення ефективності операційної діяльності підприємств машинобудування, а саме: визначення ринків збуту, прийняття на роботу кваліфікованих працівників, залучення інвестиційних ресурсів, активізація маркетингової діяльності, заміна застарілого обладнання, модернізація виробництва, використання сучасного програмного забезпечення. Успіх операційної діяльності підприємства є можливим за умови впровадження інновацій, сучасних методів, способів, шляхів покращення операційної діяльності, здійснення управління діяльністю.

Список літератури:

1. Архіпов Н.М. Управління ефективністю операційної діяльності підприємства роздрібною торгівлю: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Київський національний торговельно-економічний університет. Київ, 2019. 20 с.
2. Бондарчук О.М., Темченко Г.В., Максимова О.С. Оптимізація ефективності діяльності промислового підприємства гірничої галузі. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 1. С. 89–101.
3. Єрфорт І., Єрфорт Ю. Ефективність операційної діяльності підприємств. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11(2). С. 215–219.
4. Лобов С., Нусінов В. Оцінювання ефективності операційної діяльності підприємств для різних суб'єктів оцінювання. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 38(1). С. 12–17.
5. Никифорчин М.Д. Суть та основні поняття операційної ефективності в діяльності підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. Вип. 3. С. 88–92.
6. Ніколаєва В.П. Оцінка ефективності управління формуванням доходів з операційної діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3207> (дата звернення: 01.12.2019).
7. Осокіна А.В., Чичкан-Хліповка Ю.М. Теоретико-прикладні аспекти управління операційною ефективністю підприємства. *Чернігівський науковий часопис. Серія I: Економіка і управління*. 2015. № 1(6). С. 46–56.
8. Офіційний сайт ПрАТ «Бердянські жнивварки». URL: <http://zhatki.pat.ua/> (дата звернення: 01.12.2019).
9. Рудницька О. Аналіз операційної діяльності за основними бізнес-процесами торговельних підприємств. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 4. С. 128–135.
10. Operational Efficiency: Conceptual Framework. URL: https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/134535/7/07_chapter%201.pdf (дата звернення: 01.12.2019).

References:

1. Arkhipov N.M. (2019). *Upravlinnia efektyvnosti operatsiinoi diialnosti pidpriemstva rozdrubnoi torhivli* [Management of the operational efficiency of the retail business] (PhD Thesis), Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics.
2. Bondarchuk O.M., Temchenko H.V., Maksymova O.S. (2018). Optymizatsiia efektyvnosti diialnosti promyslovoho pidpriemstva hirnychoi haluzi [Efficiency optimization of industrial mining companies activity]. *Economic Bulletin of the National Mining University*, no. 1, pp. 89–101.
3. Erfort I., Erfort Y. (2012). Efektyvnistj operacijnoji dijalnosti pidpriemstv [Efficiency of operating activities of enterprises]. *Economic analysis*, vol. 11(2), pp. 215–219.
4. Lobov S., Nusinov V. (2014). Otsiniuvannia efektyvnosti operatsiinoi diialnosti pidpriemstv dlia riznykh sub'iektiv otsiniuvannia [Assessment of the efficiency of enterprises trading activities for various subjects of assessment]. *Proceedings of Scientific Works of Cherkasy State Technological University Series Economic Sciences*, vol. 38(1), pp. 12–17.
5. Nikiforchin M.D. (2013). Sut ta osnovni poniattia operatsiinoi efektyvnosti v diialnosti pidpriemstva [Nature and basic concepts operational efficiency in the enterprise]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences*, vol. 3, pp. 88–92.
6. Nikolaeva V.P. (2014). [Evaluating the effectiveness of management of income generation from operating activities of the enterprise]. *Journal «Efektyvna ekonomika»*, no. 7. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3207> (accessed 01 December 2019).
7. Osokina A.V., Chychkan-Khlipovka Y.N. (2015). Teoretyko-prykladni aspekty upravlinnia operatsiinoiu efektyvnisti pidpriemstva [Theoretical and applied aspects of enterprise's operational efficiency management]. *Chernihiv scientific journal. Series I: Economics and Management*, no. 1(6), pp. 46–56.
8. Official site of JSC Berdyansk harvesters. Available at: <http://zhatki.pat.ua/> (accessed 01 December 2019).

9. Rudnitskaya O. (2016). Analiz operatsiinoi diialnosti za osnovnymy biznes-protsesamy torhovelnlykh pidpriemstv [Analysis of operating activities by major business processes of trading enterprises]. *Bulletin of the Ternopil National Economic University*, vol. 4, pp. 128–135.

10. Operational Efficiency: Conceptual Framework. Available at: https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/134535/7/07_chapter%201.pdf (accessed 01 December 2019).

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЫЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОПЕРАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ И СПОСОБЫ ЕЕ УЛУЧШЕНИЯ

Установлено, что вопрос обеспечения эффективности хозяйственной деятельности является основной задачей для большинства предприятий машиностроения. Поэтому на предприятиях существует потребность в улучшении управления операционной деятельностью, что будет способствовать росту результатов деятельности, формированию конкурентных преимуществ, росту прибыли. Обосновано, что для предприятий машиностроения целесообразна оценка эффективности операционной деятельности для определения перспектив развития. Исследованы показатели операционной деятельности и определен ее уровень по предприятию ЧАО «Бердянские жатки». Установлено, что произошло незначительное улучшение эффективности операционной деятельности предприятия, и учтены интересы менеджеров, работников, кредиторов, частично инвесторов. Определены проблемы, которые влияют на эффективность операционной деятельности предприятия. Предложены пути повышения эффективности операционной деятельности предприятий машиностроения. Успех операционной деятельности предприятия способствует росту конкурентоспособности, финансовых показателей деятельности.

Ключевые слова: анализ, операционная деятельность, эффективность операционной деятельности, финансовые показатели, результативность, доходы.

THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES OF ESTIMATION OF OPERATIONAL EFFICIENCY OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

It is established that the issue of ensuring the efficiency of economic activity is the main task for most mechanical engineering enterprises, which is exacerbated in the conditions of aggravation of competition, instability of economic conditions. Therefore, there is a need for enterprises to improve the management of operations, which will contribute to the growth of business results, the formation of competitive advantages, the growth of profits. It is substantiated that for the enterprises of mechanical engineering it is expedient to evaluate the efficiency of operational activity for determining the prospects of development. The indicators of operating activity are investigated and its level is determined by the enterprise of PJSC «Berdyansk harvesters». It was found that there was a slight improvement in the efficiency of the operating activities of the enterprise and took into account the interests of managers, employees, creditors, and partly investors. However, the management of the company should pay attention to improving the efficiency of operating activities in the coming periods, to increase production and sales of products, to improve personnel management, production activities. The problems that influence the efficiency of the enterprise's operational activity are identified: lack of a well-established communication system at the enterprise, irrational investment activity, low level of innovative development, incorrectly defined target market of consumers, inefficient use of fixed assets, slow training of employees, excessive production costs, modern marketing policy, lack of financial resources, irrational spending. The ways of increase of efficiency of operational activity of the enterprises of machine-building are offered: improvement of activity of business processes, increase of efficiency of strategic sector, information support, training of personnel, modernization and automation of production, minimization of expenses of operational activity, rationalization of use of resources. In order to increase the efficiency of machine-building enterprises, it is necessary to carry out complex work not over a particular sector of production management, but over the entire production system. The success of the operating activities of the enterprise will contribute to the increase of competitiveness, financial performance.

Key words: analysis, operational activity, efficiency of operating activity, financial indicators, efficiency, income.

4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-15>

УДК 339.9.01

Завгородній А.В.

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки та інформаційних технологій,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини вищого навчального закладу
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Zavhorodnii Andrii

Mykolayiv Interregional Institute for the Development
of Human Rights of the Higher Educational Institution
«Open International University of Human Development «Ukraine»

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОЇ СФЕРИ

У статті розглянуто можливість разом із використанням уже відомих заходів, які є стимулами до економічного зростання агропродовольчого виробництва, використання стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислової сфери, яка повинна передбачати нові додаткові цільові заходи підтримки з боку держави. Виявлено, що надходження іноземних інвестицій поліпшує стан і результативність аграрної сфери, сприяє залученню інноваційних технологій, поліпшенню якості продукції, зберігання продуктів сільського господарства та використання ресурсів, насиченості внутрішнього ринку високоякісним продовольством, створенню нових робочих місць, нарощуванню експортного потенціалу, налагодженню економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами. Розглянуто основні переваги, що можуть дати інвестиції. Визначено, що на інвестиції в сільському господарстві впливають внутрішні та зовнішні чинники. Проведено характеристику внутрішніх та зовнішніх чинників.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, інвестиції, чинники, агропромислова сфера, економічні зв'язки.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку агропромисловий сектор України є однією з найважливіших ланок економічних систем більшості країн світу з ринковою економікою. Він розвивається в умовах високої енергетичної забезпеченості, застосування широкого спектра агротехнічних прийомів, екологізації на основі використання сучасних енерго- та природозберігаючих технологій, методів і способів меліорації та хімізації.

Важливу роль у забезпеченні позитивних результатів її функціонування відіграють саме інвестиції. Вони є головним джерелом технічного оснащення аграрних підприємств і освоєння нових технологій, формування виробничого потенціалу, основним механізмом реалізації стратегічних цілей економічного розвитку. Разом із тим розвиток інвестиційної діяльності в останні роки супроводжується низкою проблем.

Разом із використанням уже відомих заходів, які є стимулами до економічного зростання агропродовольчого виробництва, стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислової сфери повинна передбачати новіші додаткові цільові заходи підтримки з боку держави. Це заходи із залучення інвестицій на технічне переозброєння і модернізацію виробництва, на реалізацію перспективних інвестиційних та виробничих проектів стратегічного та державного значення на базі розвитку приватно-державного партнерства. Це дає широку можливість збільшити масштаби впровадження прогресивних наукоємних технологій, забезпечити більш високі темпи росту обсягів продукції, у тому числі й інноваційної, підвищити обсяг експорту агропродовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу зовнішньоекономічної діяльності та інвестиційних

процесів присвятили свої праці такі вчені, як: Г. Дроздова, Ю. Козак, Н. Притула, О. Єрмакова, М. Рубіш, М. Суржиков, Г. Козлова, Е. Прушківська, Ю. Шишова, Р.С. Зубков, Р.М. Скупський, О. Пирог, А. Зацепило, Н. Павленчик, О. Процевят, Р. Скриньковський, Л. Гарасим тощо. Серед найбільш значущих слід виділити роботи О. Амонії, В. Андрійчука, О. Бородіної, П. Гайдучького, В. Геєця, Р. Зубкова, С. Кваші, Л. Михайлової, Т. Осташко, Б. Пасхавера, О. Павлова, П. Саблука, С. Соколенко, Р. Скупського та ін. Разом із тим варто дослідити роль інвестиційних процесів як стратегічного чинника активізації зовнішньоекономічної діяльності агропромислової сфери.

Формування цілей статті. Мета статті – дослідити роль інвестиційних процесів як стратегічного чинника активізації зовнішньоекономічної діяльності агропромислової сфери.

Виклад основного матеріалу. Надходження іноземних інвестицій поліпшує стан і результативність аграрної сфери, сприяє залученню інноваційних технологій, поліпшенню якості переробки і зберігання продуктів сільського господарства та використання ресурсів, насиченості внутрішнього ринку високоякісним продовольством, створенню нових робочих місць, нарощуванню експортного потенціалу, налагодженню економічних зв'язків між господарюючими суб'єктами тощо [2].

Розглянемо основні переваги, які можуть дати інвестиції:

- сучасні технології виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- прозорість ведення бізнесу;
- застосування міжнародних стандартів менеджменту, екологічної безпеки, охорони праці та якості продукції;
- нові робочі місця та зменшення рівня безробіття;
- додаткові податкові надходження.

На інвестиції в сільському господарстві впливають внутрішні та зовнішні чинники. До внутрішніх чинників, що залежать від товаровиробників, належать: урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби; вибір об'єкта першочергових інвестицій; спеціалізація і концентрація виробництва; технологія виробництва основних видів продукції сільського господарства; характер інвестицій (довгострокові, короткострокові); рівень продуктивності праці та собівартість виробництва. На вказані чинники підприємець може впливати протягом виробничого процесу або планувати виробництво продукції й інвестиції на найближчу перспективу [4].

До зовнішніх чинників, що не залежать від товаровиробників, належать: світові та внутрішні ціни на сільськогосподарську продукцію і продукцію промислового виробництва; державна підтримка агровиробництва; процентна ставка на кредит; оподаткування агровиробництва; інфляційні процеси; сезонність виробництва сільськогосподарської продукції; внутрішній та експортний попит на продукцію.

Інвестиційні процеси є стратегічним чинником економічного росту та подальшої структурної перебудови

економічного механізму. Вони нерозривно зв'язані із сучасним науково-технічним прогресом, що працює як прискорювач процесів нагромадження капіталу та за допомогою якого йде постійне розширення попиту на сучасні інноваційні засоби виробництва. За масштабами інвестицій визначають і темпи нарощування виробничої потужності, процеси інтенсивного оновлення старого обладнання, рівень використання робочої сили до виробничих процесів, а звідси – і сукупний попит на новітні засоби виробництва, споживчі товари, послуги й темпи економічних процесів.

Сьогодні процес міжнародного руху капіталу тісно пов'язаний із поширенням досягнень у галузі НДДКР, менеджменту та технологій. Для країни вкладення капіталу будь-яке пряме іноземне інвестування являє собою потужне джерело капітальних вкладень у виробництво товарів та послуг, а також імпорт технологій, робочих місць, «ноу-хау», сучасних методів менеджменту та маркетингу; інколи внаслідок науково-технічної та виробничої кооперації воно забезпечує результативну інтеграцію національної економіки до світового господарства, призводить до створення конкурентного середовища [6].

За рахунок ПІІ приймаюча країна має можливість запозичувати новітні технології та сучасні методи управління. Навіть за незначних обсягів вони сприяють розповсюдженню інновацій, стимулюванню імітації, використанню сучасної ділової практики з розвинених країн та зростанню продуктивності праці.

Формування ефективної зовнішньоекономічної діяльності пов'язане з регіональними особливостями, які необхідно враховувати, реалізуючи зовнішньоекономічну політику держави. У нових зовнішніх і внутрішніх умовах практичні аспекти реалізації державної регіональної політики повинні бути співставлені із зовнішньоекономічною політикою держави, що стане запорукою розвитку ефективної зовнішньоекономічної політики регіонів; реалізація ефективної зовнішньоекономічної діяльності регіону можлива за умови визначення кожним регіоном своєї місії, яка допоможе збалансувати внутрішньорегіональні потреби та його роль у державі й за її межами (стратегія розвитку регіону), а також стимулювання використання зовнішньоекономічного потенціалу регіону, який складається з ресурсного, структурного та технологічного складників [3].

Реалізація стратегічних пріоритетів державної політики розвитку інвестиційної інфраструктури агропромислового виробництва пов'язана з формуванням системи, яка б являла собою сукупність відповідних інституційних елементів, поєднаних у вертикальному та горизонтальному вимірах із відповідними взаємозв'язками між ними та ресурсним забезпеченням. Створення такої комплексної, динамічної і структурно збалансованої системи спроможне достатньою мірою активізувати інвестиційні процеси, здатні забезпечити виробничо-технологічну модернізацію, розширення виробничих потужностей, підвищення ефективності, зміцнення конкурентоспроможності та

реалізацію економічного потенціалу агропромислового виробництва України [7].

Сучасний етап розвитку України характеризується значними позитивними змінами в напрямі більш широкої інтеграції з Європейським Союзом [6]. Одним із головних завдань при цьому є вдосконалення методологічних засад у сфері адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Це допоможе вирішити цілу низку практичних проблем, що в перспективі призведе до активізації важливих структурних змін в економіці держави, до формування відповідних умов для більш активного залучення економіки України в систему світового господарства, до створення стійкої рівноваги на внутрішньому ринку і в кінцевому підсумку наблизить соціально-економічний розвиток до рівня провідних держав. Окрім того, одним із важливих побічних результатів стане формування ефективного механізму захисту економічних інтересів країни у зовнішній торгівлі [4].

Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які реалізують адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності (Кабінет Міністрів України, Національний банк, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Антимонопольний комітет, Державна фіскальна служба, Торгово-промислова палата, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі), можна охарактеризувати через систему їхніх прав та обов'язків стосовно надання окремим суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності адміністративних послуг, контролю над їх зовнішньоекономіч-

ною активністю, застосування адміністративно-господарських санкцій за її порушення, сприяння експорту продукції вітчизняних виробників, проведення антисубсидійних, антидемпінгових або ж спеціальних розслідувань й застосування відповідних компенсаційних, антидемпінгових або спеціальних заходів.

Висновки. Таким чином, динамічність та ефективність розвитку будь-якої системи багато в чому залежить від обсягів засобів, що спрямовуються на розширення наявних виробничих потужностей, їх реконструкцію на сучасному науково-технічному рівні, створення підприємств, які випускають продукцію з принципово новими споживчими властивостями. Сучасна економіка України гостро потребує капіталовкладень, нестача яких відчувається вже давно, а дефіцит щорічно зростає з великою швидкістю. Державний бюджет не в змозі забезпечити капітальні вкладення навіть для здійснення простого відтворення.

Позбутися диспропорцій в економіці та посилити керованість економічними процесами на рівні окремих регіонів можна лише за допомогою глибоких і обґрунтованих структурних перетворень із залученням відповідних інвестиційних коштів, зокрема значних зовнішніх фінансових ресурсів. На сучасному етапі розвитку національної економіки, окремих регіонів теоретичне осмислення вітчизняними вченими проблеми залучення іноземного капіталу в його різних формах, розроблення ефективних механізмів залучення на підприємства, особливо у формі прямих іноземних інвестицій, є актуальними і принципово важливими завданнями.

Список літератури:

1. Бетлій М.Г., Бородіна О.М. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції. Ужгород : ІВА, 2006. 496 с.
2. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Майбутнє сільського сектору України – від екстрактивного використання до інклюзивного розвитку. *Економіка України*. 2018. №№ 11–12. С. 104–121.
3. Єлісеєнко О.В., Скобелева Г.С. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 4. С. 9–12.
4. Завгородній А.В. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності Причорноморського регіону. *Вісник ХНАУ*. 2018. Вип. 4. С. 234–244.
5. Лопатинський Ю.М., Кифяк В.І. Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.
6. Павлов О.І. Агроподовольча сфера України як об'єкт національної безпеки. *Економіка АПК*. 2014. № 2. С. 89–97.
7. Скупський Р.М., Зубков Р.С. Моніторинг регіональних проблем розвитку інвестиційно-інноваційних процесів. *Вісник ХНАУ*. 2017. Вип. 4. С. 461–472.

References:

1. Betlii M. (2006). Ahrarnyi sektor Ukrainy na shliakhu do yevrointehratsii [The agricultural sector of Ukraine towards European integration]. O.M. Borodina (Ed.). Uzhgorod: IVA. [in Ukrainian].
2. Borodina, O.M. and Prokopa, I.V. (2018). Maybutnye sil's'koho sektoru Ukrainy – vid ekstraktyvnoho vykorystannya do inklyuzyvnoho rozvytku [The future of the rural sector of Ukraine – from extractive use to inclusive development]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11–12, pp. 104–121.
3. Yeliseyenko O.V., Skobelev G.S. (2014) Suchasnyj stan, problemy ta perspektyvy rozvytku zovnishnjoj torghivli Ukrainy [The current state, problems and prospects of development of foreign trade of Ukraine]. *Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, № 4. pp. 9–12.
4. Zavhorodnii A.V. (2018) Tendenciji rozvytku zovnishnjoekonomichnoji dijalnosti Prychornomors'koghho rehionu. [Trends in the development of foreign economic activity of the Black Sea region]. *KhNAU Bulletin. Collection of scientific works*. Vol. 4. pp. 234–244.

5. Lopatyns'kyj, Yu.M. and Kyfiak, V.I. (2014), Rozvytok ahrarnoho sektora natsional'noi ekonomiky na instytutsijnykh zasadakh [Development of the agrarian sector of the national economy on an institutional basis]. Chernivets'kyj nats. un-t, Chernivtsi, Ukraine.
6. Pavlov O.I. (2014) Ahropodovol'cha sfera Ukrainy yak ob'jekt natsional'noyi bezpeky [Agri-food sector of Ukraine as an object of national security]. The economy of agro-industrial complex, vol. 2, p. 97.
7. Skupsky R.M. and Zubkov R.S. (2017) Monitoryng rehional'nykh problem rozvytku investycijno-innovacijnykh procesiv [Monitoring of regional problems of development of investment and innovation processes]. KhNAU Bulletin. Collection of scientific works. Vol. 4. pp. 461–472.

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ КАК СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ФАКТОР АКТИВИЗАЦИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АГРОПРОМЫШЛЕННОЙ СФЕРЕ

В статье рассмотрена возможность вместе с использованием уже известных мер, которые являются стимулами к экономическому росту агропродовольственного производства, использование стратегии развития внешнеэкономической деятельности предприятий агропромышленной сферы, которая должна предусматривать новые дополнительные целевые меры поддержки со стороны государства. Выявлено, что поступления иностранных инвестиций улучшает состояние и результативность аграрной сферы, способствует привлечению инновационных технологий, улучшению качества переработки и хранения продуктов сельского хозяйства, использования ресурсов, насыщенности внутреннего рынка высококачественным продовольствием, созданию новых рабочих мест, наращиванию экспортного потенциала, налаживанию экономических связей между хозяйствующими субъектами. Рассмотрены основные преимущества, которые могут дать инвестиции. Определено, что на инвестиции в сельском хозяйстве влияют внутренние и внешние факторы. Проведена характеристика внутренних и внешних факторов.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, инвестиции, факторы, агропромышленная сфера, экономические связи.

INVESTMENT PROCESSES AS A STRATEGIC FACTOR OF ACTIVIZING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES

The article considers the possibility, together with the use of already known measures, which stimulate the economic growth of agro-food production, the use of the strategy of development of foreign economic activity of enterprises of the agro-industrial sphere, which should provide for new additional targeted support measures from the state. It is revealed that, the inflow of foreign investments improves the state and efficiency of the agrarian sphere, promotes attraction of innovative technologies, improvement of quality of processing and storage of agricultural products, use of resources, saturation of the internal market with high-quality food, creation of new jobs, increase of economic value of export, between business entities. The main advantages that investment can give are considered. Investments in agriculture are determined to be influenced by internal and external factors. Characterization of internal and external factors is carried out. It is proved that investment processes are a strategic factor of economic growth and subsequent structural restructuring of the economic mechanism. It is determined that the formation of effective foreign economic activity is connected with regional peculiarities, which must be taken into account when implementing the foreign economic policy of the state. The implementation of the strategic priorities of the state policy for the development of the investment infrastructure of agro-industrial production is connected with the formation of a system that would be a set of relevant institutional elements, combined in vertical and horizontal dimensions with appropriate interrelations between them and the resource provision. It is determined that one of the main tasks at the same time is the improvement of methodological principles in the sphere of administrative and legal regulation of foreign economic activity. It will help to solve a number of practical problems, which in the future will lead to the activation of important structural changes in the economy of the state; creation of appropriate conditions for more active involvement of the Ukrainian economy in the world economy; creation of stable equal weight in the domestic market; and ultimately, bring socio-economic development closer to that of the leading powers. The administrative and legal status of public administration entities that implement administrative and legal regulation of foreign economic activity is determined.

Key words: foreign economic activity, investments, factors, agro-industrial sphere, economic relations.

Панкова Л.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет

Pankova Liudmyla

Cherkasy State Technological University

КОНСОЛІДАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

У статті досліджено процеси консолідації та гармонізації економічних інтересів як детермінанти підвищення якості життя населення регіону. Розглянуто результати інтегральної оцінки людського розвитку, що дозволило виявити диспропорційність якості життя населення по регіонах країни. Визначено, що поліпшення якості життя населення та зменшення диференціації територіального розвитку потребують процесів консолідації економічних інтересів у регіональній площині їх гармонізації та узгодження із загальнонаціональними інтересами, а також формування балансу економічних інтересів. Зазначено, що консолідація інтересів є інтеграцією діяльності суб'єктів регіонального господарювання, яка може бути отримана шляхом усунення різновекторності в системі економічних інтересів. Рекомендовано ключові етапи формування балансу економічних інтересів суб'єктів регіонального розвитку.

Ключові слова: економічні інтереси, консолідація, гармонізація, узгодження, балансування, реалізація регіональних економічних інтересів, якість життя населення регіону.

Постановка проблеми. Проблема консолідації та гармонізації економічних інтересів є однією з ключових у регіональній економіці та потребує свого практичного вирішення у площині соціального та економічного розвитку території. Це цілком зрозуміло, тому що баланс інтересів є основним драйвером розвитку суспільства.

За сучасних умов децентралізації особливого значення ця проблема набуває з позиції підвищення ролі регіонів, що активізує розширення регіональних економічних інтересів та появу нових форм їх вираження.

Є значна диспропорція в якості життя населення регіонів, яка посилилася в умовах політичної нестабільності та військових дій на Сході України. Ця ситуація призводить до виникнення протиріч регіональних економічних інтересів із загальнонаціональними. У зв'язку з цим актуалізується необхідність дослідження консолідації та гармонізації економічних інтересів як основи підвищення якості життя суспільства та подолання як соціальних так і економічних диспропорцій розвитку регіонів країни.

Реалізація економічних інтересів території з урахуванням векторів соціальної політики безпосередньо впливає на якість життя населення, сприяє сталому розвитку регіональної економіки та країни. Для розуміння проблем формування ефективної моделі управління якістю життя населення необхідно враховувати регіональні особливості, конфлікт інтересів влади, населення та бізнесу. Усунення соціальних і економіч-

них диспропорцій, збереження стабільності є найважливішим завданням державного управління, що поєднує інтереси всіх членів суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню інтересів приділяли пильну увагу вчені різних напрямів науки. Так, значний внесок у формування і розвиток теорії інтересів було покладено представниками різних філософських шкіл, серед яких К. Гельвецій, П. Гольбах, Д. Локк, Г. Гегель та ін. Теоретичні проблеми, пов'язані з різними аспектами інтересів і їх взаємодії, розглядалися в роботах А. Сміта, К. Маркса, М. Вебера, А. Маршалла, К. Менгера, Ч. Фішера, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера, М. Фрідмана, С. Туроу та інших.

Значний внесок у теорію економічних інтересів внесли українські дослідники В.Л. Безбожний, Н.І. Богомолова, О.М. Ляшенко, Н.М. Попова, О.С. Шаріпова, Н.В. Статівка [1-7]. Коло їхніх наукових розробок зосереджено на гармонізації економічних інтересів.

Разом з тим, незважаючи, на значний обсяг робіт з цієї проблеми, не до кінця вивчені методологічні підходи до дослідження процесів консолідації, гармонізації, узгодження, збалансування та реалізації регіональних економічних інтересів, що мають пряме відношення до рівня життя населення території. У зв'язку з цим з'являється необхідність більш поглибленого дослідження регіональних економічних інтересів відповідно до сучасних потреб реалізації принципів сталого розвитку суспільства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесів консолідації, гармонізації економічних інтересів як детермінант підвищення якості життя населення регіону.

Виклад основного матеріалу. У сучасній географічній науці поняття якості життя розуміють як характеристику стану задоволення потреб та інтересів населення: соціальних, економічних, політичних, екологічних, духовних, що виражається сукупністю явищ і процесів, які визначають життя, працю, побут, духовний та інтелектуально-культурний розвиток людей [8, с. 287].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у документі 2001 року [9, с. 8] стверджує, що стратегії сталого розвитку «інтегрують економічні, соціальні та екологічні цілі суспільства, шукаючи компроміси там, де це неможливо», а Комісія ООН із сталого розвитку у 2002 році задекларувала, що обов'язковою складовою таких стратегій є «інтерактивний процес міркування та дій для досягнення економічних, екологічних і соціальних цілей у збалансований та інтегрований спосіб» [10, с. 8]. В Україні, Національною академією наук України визначено сучасні тенденції, стратегічні засади і напрями сталого розвитку нашої держави в глобальному середовищі на основі аналізу й оцінки «системних позицій щодо перетворення національного господарства України у стійку суспільну цілісність, здатну самовідтворюватися та самоорганізовуватися в напрямі вирішення конкретних соціально-економічних проблем» [11, с. 7]. Однак, визначені цільові орієнтири вимагають не лише економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні [12], а й відповідного управлінського забезпечення комплексного врахування, окрім економічних, ще й екологічних та соціальних інтересів суспільства в межах моделі «еко-соціальної ринкової економіки» [13]. О.М. Лібанова, розглядаючи напрями становлення в Україні соціальної держави, констатувала: «Ми маємо гармонізувати суспільні відносини і змінити ставлення людини до природи та її ресурсів» [14].

За результатами глобального дослідження «Індекс соціального розвитку», розробленого американською неурядовою організацією Social Progress Imperative за підтримки компанії «Делойт», Україна опинилася на 64 сходинці за рівнем соціального розвитку серед 146 країн світу. Індекс визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей [15].

За рівнем Індeksu соціального розвитку Україна посіла місце між Кубою (63) і Македонією (65) та залишається у групі країн із розвитком вище середнього. Незначне покращення показників України відбулося у категоріях «Основні потреби людини», «Основи благополуччя» та «Можливості». Рівень ВВП України на душу населення підвищився із \$7,457 у 2017 році до \$7,668 у 2018 році [15].

За результатами цьогорічного Індeksu серед країн СНД, Україна поступилася Білорусі (46), Вірменії (55)

та Росії (60). Значним покращенням Індeksu вирізнялась Білорусь. Останню сходинку за рівнем соціального розвитку серед країн СНД посідає Таджикистан (106).

Розглянемо регіональний розріз результатів інтегральної оцінки людського розвитку, що дозволяє виявити диспропорційність якості життя населення по регіонах країни (табл. 1). Методика вимірювання регіонального людського розвитку (РЛР) розроблена фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України за участю фахівців Державної служби статистики України.

Таблиця 1

Інтегральна оцінка регіонального людського розвитку

Регіони	2015	2016	2017
АР Крим
Вінницька	3,7291	3,8262	3,8566
Волинська	3,8250	3,8700	3,8109
Дніпропетровська	3,7816	3,8279	3,7686
Донецька
Житомирська	3,5712	3,5656	3,5472
Закарпатська	4,0275	4,2995	4,0233
Запорізька	3,9546	3,8499	3,8184
Івано-Франківська	3,8923	4,3968	4,1554
Київська	3,8592	3,8229	3,7541
Кіровоградська	3,5650	3,6333	3,5257
Луганська
Львівська	4,0810	4,1922	4,1307
Миколаївська	3,8199	3,8647	3,8647
Одеська	3,7879	3,8017	3,7100
Полтавська	3,8530	3,8509	3,9103
Рівненська	3,7163	3,6738	3,6576
Сумська	3,6951	3,8151	3,7425
Тернопільська	3,8709	3,9584	3,9749
Харківська	4,1996	4,0752	4,0564
Херсонська	3,6090	3,6267	3,5438
Хмельницька	3,6479	3,6694	3,6188
Черкаська	3,7772	3,7325	3,7286
Чернівецька	4,1321	4,3624	4,2294
Чернігівська	3,6709	3,6475	3,7247

Джерело: [16, с. 37]

Наведена інтегральна оцінка регіонального людського розвитку враховує 33 показника, які об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта [16, с. 37].

Глобалізація та регіоналізація місцевого розвитку є основними суперечливими факторами впливу на якість життя населення, що проявляються асиметричністю соціально-економічного розвитку країни в реалізації регіональних економічних інтересів. Поліпшення якості життя населення та зменшення диференціації територіального розвитку потребують процесів консолідації економічних інтересів в регіональній площині їх гармонізації та узгодження

з загальнонаціональними інтересами, а також формування балансу економічних інтересів.

Основними причинами регіональних диспропорцій рівня якості життя населення є неузгодженість та дисбаланс економічних інтересів, що впливає, перш за все, з об'єктивних протиріч між інтересами різних груп населення: особистими і громадськими, галузевими та регіональними, регіональними і груповими. Консолідація всіх видів регіональних інтересів може бути забезпечено шляхом проведення кропіткої організаційної роботи за погодженням існуючих суперечностей як процес інтеграції діяльності суб'єктів регіонального господарювання, який може бути досягнутий за умови усунення різновекторності в системі економічних інтересів.

Підвищення якості життя населення регіонів за рахунок формування балансу економічних інтересів суб'єктів економічної політики процес складний, динамічний та потребує вирішення широкого кола проблем, які умовно можна поділити на такі групи:

1. Теоретичного характеру:

– не визначено основні закономірності і тенденції розвитку регіону як суб'єкта виникнення економічних інтересів;

– не розкрито природу регіональних економічних інтересів в системі національних інтересів;

– не визначено інституційну площину консолідації, гармонізації, узгодження, балансування та реалізації регіональних економічних інтересів в умовах поширення процесів глобалізації та децентралізації.

2. Методологічного характеру:

– не визначено систему принципів, методів, інструментів та засобів консолідації, гармонізації, узгодження та балансування економічних інтересів суб'єктів господарювання на рівні регіону, і, як результат відсутній механізм реалізації регіональних економічних інтересів;

– відсутні методики оцінки, діагностування, балансування та прогнозування ключових інтересів, що унеможливило розробку ефективних стратегій регіонального розвитку за принципами сталого розвитку;

– відсутня модель формування балансу економічних інтересів суб'єктів регіонального розвитку.

Формування балансу економічних інтересів суб'єктів регіонального розвитку процес динамічний, складний та потребує реалізації ключових етапів (рис. 1).

Постійно зростаючі потреби населення та обмеженість ресурсів територій ускладнюють процеси узгодження та балансування ключових інтересів регіонального розвитку. Однак світова практика демонструє яскраві приклади, які дозволяють більш ефективно використовувати обмежені ресурси, що ґрунтуються на впровадженні смарт-спеціалізації в стратегії регіонального розвитку.

Так, смарт-спеціалізація розглядається в розвинених країнах в якості концептуальної моделі формування не лише інноваційної, а й соціально-економічної

політики в цілому. Вона передбачає виявлення і стимулювання розвитку унікальних галузей або видів економічної діяльності, що становлять власне спеціалізацію тих чи інших регіонів у рамках національної економічної системи.

Смарт-спеціалізація передбачає не стільки стимулювання інновацій, скільки активізацію довгострокових структурних змін в економіці регіону з орієнтацією на перспективу, тобто формування такої політики, яка дозволить регіону зайняти важливі ніші на глобальних ринках [16].

Смарт-спеціалізація в межах нової регіональної політики виконує функції:

– забезпечення консолідації, гармонізації ключових інтересів в парадигмі відносин «державна – регіон – суб'єкти економічного бізнес-середовища», а також узгодження та балансування їх в практичній площині регіонального розвитку;

– створення умов для підвищення якості життя населення за рахунок зміни структури і якості послуг соціальної сфери, створення нових можливостей для ведення бізнесу та реалізації бізнес-проектів, виявлення інноваційного потенціалу розвитку регіонів.

На думку автора, смарт-спеціалізація – це цілісна система управлінських заходів, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки через інструменти консолідації, гармонізації, узгодження інтересів щодо підприємницького вибору векторів використання регіонального потенціалу, що є перспективним для трансформацій регіонального інноваційного розвитку та підвищення якості життя суспільства.

Висновки. Регіон є соціально-економічною платформою виникнення і реалізації економічних інтересів.

Наявна асиметрія в реалізації регіональних економічних інтересів в Україні зумовлена такими причинами:

– територіальними з причин неефективності ресурсного забезпечення;

– економічними через нерівномірність концентрації економічних ресурсів між рівнями влади як результат диспропорції в промисловому, ресурсно-інфраструктурному розвитку регіонів;

– соціальними через відмінності основних аспектів людського розвитку в регіональному розрізі: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта;

– інформаційними через диспропорції формування та розвитку інформаційного потенціалу.

Для поліпшення рівня життя населення та усунення диспропорцій розвитку територій доцільно забезпечити процеси консолідації, гармонізації ключових інтересів розвитку суспільства. Ефективність зазначених процесів в практичній площині регіону є можливою за умови узгодження та формування балансу економічних інтересів щодо підприємницького вибору напрямів використання регіонального потенціалу.

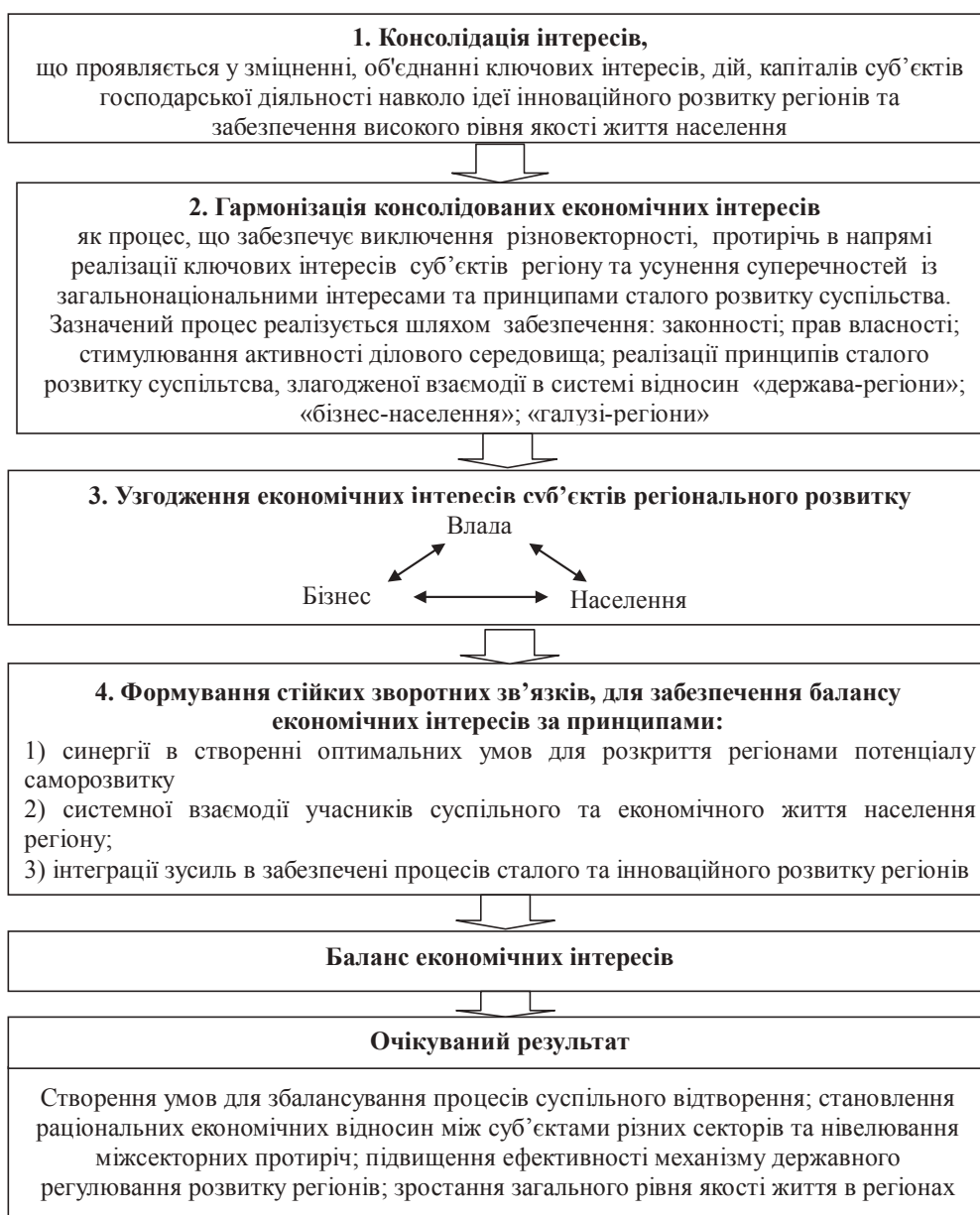

Рис. 1. Ключові етапи формування балансу економічних інтересів суб'єктів регіонального розвитку

Джерело: складено автором

Список літератури:

1. Попова Н.М. Підходи до визначення оптимальних економічних результатів гармонізації управлінської діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 5. Том 3. С. 138–141.
2. Шаріпова О.С. Гармонізація діяльності як процес забезпечення економічної безпеки підприємства. *Управління проектами та розвиток виробництва*: зб. наук. пр. м. Луганськ: вид-во СХУ ім. В. Даля, 2012. №1 (41). С. 50–55. URL: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/41/12sosebp.pdf>. (дата звернення: 05.11.2019).
3. Безбожний В.Л. Гармонізаційний підхід до забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*: зб. наук. праць Східноукраїнського НУ ім. В. Даля, 2010. Вип. 22. Ч. 2. м. Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля. С. 54–60.
4. Попова Н.М. Гармонізація як фактор підвищення економічної безпеки діяльності підприємств. *Вісник СХУ ім. В. Даля*. 2011. № 3(157) Ч. 2. С. 174–180.
5. Ляшенко О.М. Гармонізація інтересів – ландшафт управління економічною безпекою підприємства. *Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України*: зб. тез Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції. м. Дніпропетровськ: ДДФА, 2009. С. 28–30.
6. Богомолова Н.І. Особливості розвитку гармонізаційно-економічного механізму прискорення залізничних перевезень. *Ефективна економіка*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=117>. (дата звернення: 07.11.2019).

7. Статівка Н.В. Гармонізація інтересів суб'єктів економічного простору в процесі державного регулювання економіки. Харківський регіональний інститут державного управління. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/1/08.pdf>. (дата звернення: 03.11.2019).
8. Теслюк Р. Умови та чинники якості життя населення. *Вісник Львів.ун-ту. Серія географічна*. 2004. Вип. 34. С. 286–291.
9. OECD/DAC. Strategies for Sustainable Development: Practical Guidance for Development Cooperation [Електронний ресурс]: OECD. Paris, 2001. 73 p. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/10/2669958.pdf>. (дата звернення: 09.11.2019).
10. UNCSO. Guidance in Preparing a National Sustainable Development Strategy: Managing Sustainable Development in the New Millennium [Електронний ресурс]: UNCSO Background Paper 13. DESA/DSD/PC2/BP13, 2002. 46 p. URL: <http://www.undp.org/fssd/docs/guidprepnsds.pdf>. (дата звернення: 30.10.2019).
11. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
12. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / за наук. ред. акад. НААН України, д. е. н., проф. М.А. Хвесика, д. г.-м. н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 64 с.
13. Гаврилишин Б., Вовк В. Стратегія сталого розвитку та європейська модель «еко-соціальної ринкової економіки» як основа конкурентоздатності України в сучасну епоху. *Аналітична записка та рекомендації новій владі*. Фондація Зелений Кіт. Мережа екологічних блоків. URL: <http://www.greenkit.net/Members/intereco/strategy>. (дата звернення: 15.11.2019).
14. Лібанова О.М. Суспільна модернізація в контексті сучасних соціальних викликів. *Україна на шляху до європейської соціальної держави*: зб. матеріалів міжнар. конф.; 26 трав. 2011 р. / за ред. докторів екон. наук, професорів А.М. Колота, Д.Г. Лук'яненка, В.І. Чужикова. м. Київ: КНЕУ, 2011. 288 с.
15. 2018 Social Progress Index. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2018/social-progress-index-results.html> (дата звернення: 08.11.2019).
16. Регіональний людський розвиток: статистичний збірник / Державна служба статистики України Київ, 2018. С. 72 URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zbrlr2017_pdf.pdf (дата звернення: 08.11.2019).
17. Звіт з надання дослідницьких послуг за договором № ССК/2019 «Визначення основних напрямів спеціалізації міста Києва». м. Київ, 2019. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2019/10/22/Zvit_dosl.pdf.

References:

1. Popova, N.M. & Sharipova, O.S. (2011). Pidkhyody do vyznachennia optymalnykh ekonomichnykh rezultativ harmonizatsii upravlinskoi diialnosti [Approaches to determination of optimal economic results of management harmonization]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 5, no. 3, pp 138–141.
2. Sharipova, O.S. & Nadon, A.A. (2012). Harmonizatsiia diialnosti yak protses zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Harmonization of activity as a process of ensuring the economic security of the enterprise] *Upravlinnia proektamy ta Rozvytok vyrobnytstva: zb. nauk. pr.* Luhansk: vyd-vo SNU im. V. Dalia, vol. 1, no. 41, pp. 50–55. Available at: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/41/12soseb.pdf>. (accessed: 05.11.2019).
3. Bezbozhnyi, V.L. (2010). Harmonizatsiinyi pidkhid do zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Harmonization approach to ensuring the socio-economic security of the enterprise]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo. Zb. Nauk. prats Shkhydnoукраїнського NU im. V. Dalia*, vol. 22, no. 2, pp. 54–60.
4. Popova, N.M. (2011). Harmonizatsiia yak faktor pidvyshchennia ekonomichnoi bezpeky diialnosti pidpriemstv [Harmonization as a factor in improving the economic security of enterprises]. *Visnyk SNU im. V. Dalia*. Luhansk: SNU im. V. Dalia, vol. 3, no. 2, 174–180.
5. Liashenko, O.M. (2009). Harmonizatsiia interesiv – landshaft upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Harmonization of interests – an enterprise economic security management landscape]. Proceedings of the *Aktualni problemy ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Actual problems of economic and social development of Ukrainian regions] (Ukraine Dnipropetrovsk). Dnipropetrovsk: DDFA, pp. 28–30.
6. Bohomolova, N.I. Osoblyvosti rozvytku harmonizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu pryskorennia zaliznychnykh perevezen [Features of development of the harmonization and economic mechanism of acceleration of railway transportation]. *Efektivna ekonomika* [An efficient economy] (electronic journal). Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=117> (accessed: 07.11.2019)
7. Stativka, N.V. (2008). Harmonizatsiia interesiv subiektiv ekonomichnoho prostoru v protsesi derzhavnoho rehulivannia ekonomiky [Harmonization of interests of economic entities in the process of state regulation of the economy] Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/1/08.pdf>. (accessed: 03.11.2019).
8. Tesliuk, R. (2004) Umovy ta chynnyky yakosti zhyttia naseleння [Conditions and factors of quality of life of the population]. *Visnyk Lviv.un-tu. Seriiia heohrafichna*, vol. 34, pp. 286–291.
9. OECD/DAC. Strategies for Sustainable Development: Practical Guidance for Development Cooperation. *OECD*: Paris, 2001, p. 73. Available at: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/10/2669958.pdf> (accessed: 09.11.2019).
10. UNCSO. Guidance in Preparing a National Sustainable Development Strategy: Managing Sustainable Development in the New Millennium. *UNCSO Background Paper 13. DESA/DSD/PC2/BP13*, 2002. 46 p. Available at: <http://www.undp.org/fssd/docs/guidprepnsds.pdf>. (accessed: 30.10.2019).
11. Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy (2012) [National paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kiev: Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy», pp. 72. (za zah. red. akademika NAN Ukrainy, d. t. n., prof., засл. diiacha nauky i tekhniky Ukrainy B.Ye. Patona).

12. Suchasni napriamy ekonomichnoho zabezpechennia ratsionalnogo pryrodokorystuvannia v Ukraini (2013) [Modern directions of economic support of rational nature management in Ukraine]. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrainy, pp. 64.

13. Havrylyshyn, B., Vovk, V. Stratehiia staloho rozvytku ta yevropeiska model «eko-sotsialnoi rynkovoï ekonomiky» yak osnova konkurentozdatnosti Ukrainy v suchasnu epokhu [Sustainable development strategy and European model of «eco-social market economy» as a basis for Ukraine's competitiveness in the modern era]. *Analitychna zapyska ta rekomendatsii novii vladi. Fundatsiia Zelenyi Kit. Merezha ekolohichnykh blokiv*. Available at: <http://www.greenkit.net/Members/intereco/strategy>. (accessed: 15.11.2019).

14. Libanova, O.M. 2011 Suspilna modernizatsiia v konteksti suchasnykh sotsialnykh vyklykiv [Social modernization in the context of contemporary social challenges]. Proceedings of the *Ukraina na shliakhu do yevropeiskoi sotsialnoi derzhavy (Ukraine, Kiev, May 26, 2011)*. Kyiv: KNEU, pp. 288.

15. 2018 Social Progress Index. Available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2018/social-progress-index-results.html> (accessed: 08.11.2019).

16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Rehionalnyi liudskyi rozvytok* [Regional human development], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_.pdf (accessed: 08.11.2019).

17. Vyznachennia osnovnykh napriamiv smar-spetsializatsii mista Kyieva [Determination of the main directions of smar-specialization of the city of Kiev]. *Zvit z nadannia doslidnytskykh posluh za dohovorem № SSK/2019*. Available at: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2019/10/22/Zvit_dosl.pdf (accessed: 16.11.2019).

КОНСОЛИДАЦИЯ И ГАРМОНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ КАК ДЕТЕРМИНАНТЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА

В статье исследованы процессы консолидации и гармонизации экономических интересов как детерминанты повышения качества жизни населения региона. Рассмотрены результаты интегральной оценки человеческого развития, что позволило выявить диспропорции качества жизни населения по регионам страны. Определено, что улучшение качества жизни населения и уменьшение дифференциации территориального развития потребует процессов консолидации экономических интересов в региональной плоскости их гармонизации и согласования с общенациональными интересами, а также формирования баланса экономических интересов. Отмечено, что консолидация интересов является интеграцией деятельности субъектов регионального хозяйствования, которая может быть получена путем устранения разноректорности в системе экономических интересов. Рекомендовано ключевые этапы формирования баланса экономических интересов субъектов регионального развития.

Ключевые слова: экономические интересы, консолидация, гармонизация, согласование, балансирование, реализация региональных экономических интересов, качество жизни населения региона.

CONSOLIDATION AND HARMONIZATION OF ECONOMIC INTERESTS AS DETERMINANTS OF IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION

The article explores the processes of consolidation and harmonization of economic interests as determinants of improving the quality of life of the region's population. A regional section of the results of an integrated assessment of human development is considered, which allows us to identify imbalances in the quality of life of the population in the regions of the country. It has been determined that improving the quality of life of the population and reducing the differentiation of territorial development will require the processes of consolidation of economic interests in the regional plane of their harmonization and harmonization with national interests, as well as the formation of a balance of economic interests. It is noted that the consolidation of interests is an integration of the activities of regional economic entities, which can be obtained by eliminating the diversity in the system of economic interests. It is substantiated that the improvement of the quality of life of the population of the regions due to the formation of a balance of economic interests of regional policy subjects is a complex, dynamic process and requires the solution of a wide range of problems, which are conditionally divided into the following groups: theoretical and methodological in nature. The key stages of forming a balance of economic interests of regional development entities are recommended among which are: consolidation; harmonization of consolidated economic interests; coordination of economic interests of regional development entities (government, business, population); formation of stable feedbacks to ensure a balance of economic interests behind the principles of synergy, systemic interaction, integration of efforts form the balance sheet of interests. The expected results from the balance of economic interests of regional development are: creation of conditions for balancing the processes of social reproduction; the establishment of rational economic relations between subjects of various sectors and the leveling of intersectoral contradictions; increasing the efficiency of the mechanism of state regulation of regional development; increase in the general level of quality of life in the regions.

Key words: economic interests, consolidation, harmonization, harmonization, balancing, realization of regional economic interests, quality of life of the population of the region.

5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-17>

УДК 502.131.631.6

Кисельова Р.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Інститут зрошувального землеробства НААН України

Kyseliova Rima

Institute of Irrigated Agriculture of NAAS

СКЛАДНИКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЗОНИ ЗРОШЕННЯ

У статті обґрунтовано, що для залучення інвестицій в аграрний сектор необхідне запровадження ефективного організаційно-економічного механізму управління розвитком аграрного сектору зони зрошення, обґрунтування аспектів законодавчо-нормативного забезпечення реформування виробництва галузі зрошувального землеробства, побудова та наукове обґрунтування напрямів удосконалення моделі інституцій економічних відносин галузі зрошувального землеробства. Розроблено складові частини організаційно-економічного механізму управління розвитком зрошувального землеробства аграрного сектору на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством та промисловості сільськогосподарською сировиною. Доведено необхідність впровадження науково обґрунтованого стратегічного управління ризиками природного та техногенного характеру на основі таких принципів, як: прийнятність ризику, запобігання, мінімізація ризику, повнота, орієнтація, доцільність, обізнаність, систематичність, складність, оптимальність.

Ключові слова: управління, зона зрошення, організаційно-економічний механізм, ризики, аграрний сектор, ресурси.

Постановка проблеми. Важливою галуззю аграрного сектору економіки є зрошуване землеробство, розвиток та ефективність якого залежить від процесів трансформації і реформ в економіці, в управлінні земельними і водними ресурсами, культури природогосподарювання, а також від моральних цінностей, ментальності та менталітету суспільства.

Аграрний сектор України з його базовою складовою частиною – сільським господарством, а саме зрошуваним землеробством, є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки. Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно – подальшого удосконалення законодавчо-нормативної бази забезпечення виробництва в зрошуваному землеробстві.

Однак реалізації потенціалу зрошувального землеробства перешкоджає недостатня фінансова підтримка

з боку держави та відсутність чітких і зрозумілих підходів до залучення інвестицій у галузь. Таким чином, галузь зрошувального землеробства України, незважаючи на свою перспективність, перебуває у критичному стані, потребує термінового реформування та залучення інвестицій до подальшого розвитку. Тому для вирішення цього питання потрібне запровадження ефективного організаційно-економічного механізму управління розвитком аграрного сектору зони зрошення, обґрунтування аспектів законодавчо-нормативного забезпечення реформування виробництва галузі зрошувального землеробства, побудова та наукове обґрунтування напрямів удосконалення моделі інституцій економічних відносин галузі зрошувального землеробства.

Питання передумов формування ефективного організаційно-економічного механізму постає в контексті оцінки рівня організаційно-економічної безпеки підприємств, що зумовлено високою імовірністю банкрутства останніх внаслідок незадовільного їхнього фінансового стану. Отже, проблематика формування та функціонування організаційно-економічного механізму

сільськогосподарських підприємств, які займаються зрошенням, потребує ґрунтового дослідження його сутності, методичних підходів, визначення його змісту на макро- та мікрорівні, передумов та індикаторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фундаментальні дослідження формування організаційно-економічного механізму знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема у дослідженнях П.С. Березівського, В.С. Габора, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, Ю.Я. Лузана, А.І. Балабанова, І.Т. Балабанова, І.О. Бланка, В.В. Буряковського, А.А. Восводіна, А.І. Волкова, М.Г. Грещака, М.М. Єрмошенко, С.Н. Ілляшенко та багатьох інших.

Організаційно-економічний механізм управління сільськогосподарських підприємств лежить в основі забезпечення перспективного розвитку аграрного сектору, його збалансованості та стратегічної спрямованості. Поняття «економічний механізм» займає важливе місце в понятійно-категоріальному апараті економічної теорії. Водночас огляд наукової літератури свідчить, що вітчизняними вченими мало уваги приділяється визначенню його змісту. Однак питання формування організаційно-економічного механізму управління розвитком аграрного сектору зони зрошення залишається недостатньо дослідженим як вітчизняними, так і зарубіжними вченими.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування складових частин організаційно-економічного механізму управління розвитком аграрного сектору зони зрошення.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розв'язання проблем, які сьогодні є в аграрному секторі економіки, потребує застосування інституціонального підходу в дослідженні процесів природокористування та удосконаленні наявного інституціонального забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм управління на зрошуваних землях (організаційно-правові форми господарювання, форми власності, ціноутворення, формування ринку та інфраструктури, правила та норми, екологічна безпека, регламенти, менеджмент та інститут громадського суспільства). Удосконалені інституції та створене ними середовище мають встановлювати єдині правила гри для всіх агроформувань, що функціонують в аграрному секторі економіки і, зокрема, у зрошуваному землеробстві. Інституції повинні генерувати весь спектр організаційних, економічних, екологічних та законодавчо-правових інновацій, які забезпечать ефективне функціонування аграрного сектору економіки.

Інституціональні перетворення виступають важливим фактором для удосконалення моделі функціонування інноваційних інституцій економічних відносин у зрошуваному землеробстві, які забезпечать сталий розвиток аграрного сектору у зоні зрошення, який є сферою достатньо інтенсивного, а іноді – екстенсивного природокористування. Тому баланс між можли-

востями природи і потребами аграрного сектору є основним обмежуючим фактором при виборі механізмів та інструментів інституціональних змін. Важко переоцінити значення зрошувального землеробства, особливо на півдні України. Останнім часом південь України знаходиться в дуже посушливих умовах і це, особливо, стосується Херсонської, Миколаївської, Одеської та Запорізьких областей. Але є і пріоритети в цих областях, тому що велика кількість світових та сонячних днів переважає на цій частині України. На території Одеської, Миколаївської, Херсонської та Запорізьких областей розташовані найбільші зрошувальні системи України – це Каховська, Північно-Кримська, Інгулецька, які зможуть зрошувати до 650 тисяч гектар земель сільськогосподарського призначення.

Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва і забезпечення продовольчої безпеки відображають стабільність аграрної економічної системи, збереження якої вимагає постійного вдосконалення механізмів розвитку АПК як економічної системи. У практиці сьогодення використання економічних законів здійснюється через організаційно-економічний механізм управління. Організаційно-економічний механізм управління є способом функціонування сільськогосподарського виробництва з притаманними йому формами і методами використання економічних законів. За допомогою цього механізму здійснюється управління діяльністю сільськогосподарських підприємств, які займаються зрошенням на внутрішньому продовольчому ринку. Організаційно-економічний механізм управління відтворює всю систему економічних відносин, а не якусь її частину.

Ефективність дії організаційно-економічного механізму управління розвитком аграрного сектору зони зрошення буде залежати від оптимального вибору інструментів, важелів та дієвості їх впливу на функціонування сільськогосподарських підприємств. Зміна структурних частин, обраних інструментів та важелів впливу автоматично буде викликати зміну в організаційно-економічному механізмі та зміну наслідків його дії. Необхідною умовою ефективного функціонування будь-якої системи управління є наявність адекватного механізму впливу керуючої підсистеми на керувану підсистему. Організаційно-економічний механізм управління сільськогосподарських підприємств лежить в основі забезпечення перспективного розвитку аграрного сектору, його збалансованості та стратегічної спрямованості. Поняття «економічний механізм» займає важливе місце в понятійно-термінологічному апараті економічної теорії. Водночас огляд наукової літератури свідчить, що вітчизняними вченими мало уваги приділяється визначенню його змісту. Теоретичні та практичні аспекти функціонування внутрішнього економічного механізму підприємства досить актуально досліджуються в роботах М.Г. Грещака, який, на жаль, не дає конкретно обґрунтованого визначення цієї категорії, однак зазначає, що функціонування підприємства як системи підрозділів забезпечується через його внутрішній економічний механізм [1, с. 47].

Категорія «організаційно-економічний механізм» нині є найважливішою частиною економічної системи, в тому числі в аграрному секторі. У висловлюваннях багатьох дослідників з питань сутності, змісту і коригування організаційно-економічного механізму особливо підкреслюється його об'єктивна зумовленість виробничими відносинами та економічними законами.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що поняття організаційно-економічного механізму не є однозначним і свідчить про багатогранність його прояву. На думку І.І. Гризунова, організаційно-економічний механізм управління в аграрній сфері слід розглядати як систему організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок функціонування сільськогосподарських підприємств, що приведе до досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів [2, с. 34, 67]. Основними ланками організаційно-економічного механізму управління аграрного сектору зони зрошення є: планування, економічне стимулювання виробництва, фінансування та кредитування, ціноутворення, господарський розрахунок, організація праці та управління, мотивація працівників, матеріально-технічне забезпечення.

Під час ведення господарської діяльності на зрошуваних землях є другий рівень невизначеності (суб'єктивна невизначеність), тобто наслідки подій відомі, а імовірність виникнення – ні. Однак між категоріями невизначеність, ризик, втрати є тісний взаємозв'язок, а саме: якщо нам відома імовірність виникнення ризику, ми можемо розрахувати більш точні збитки, а за невизначеності збитки прораховуються, але не достатньо точно.

Під час господарської діяльності на зрошуваних землях виникають об'єктивні та суб'єктивні ризики. Суб'єктивні ризики – ризики, які виникають в результаті прийняття не ефективних і неправильних управлінських рішень людиною під час управління водогосподарськими об'єктами. Об'єктивні ризики – ризики, які виникають незалежно від діяльності людини в результаті погодних, технологічних і технічних факторів. Імовірність виникнення ризику під час використання зрошуваних земель – імовірність того, що під впливом природно-кліматичних факторів виникнуть економічні збитки для господарства, тобто імовірність небажаного результату. Імовірність при цьому означає можливість одержання невизначеного результату.

Згідно з агрометеорологічним районуванням можна виділити сім агрокліматичних зон на території України: Західний Лісостеп, Центральний Лісостеп, Східний Лісостеп, Північний Степ, Донецька височина та Південний Степ, які мають свої особливості щодо можливості настання страхових подій, передбачених виникненням найбільш розповсюджених ризиків. Агрокліматична зона Південного Степу об'єднує найбільш посушливі області України, де вирощування сільськогосподарських культур, пов'язано з максимальною ризикованістю. За зниження значення гідротермічного

коефіцієнту нижче 1,0 (0,4–0,6) погодні умови періоду вегетації сільськогосподарських культур є посушливими для Запорізької, Миколаївської, Одеської областей і дуже посушливі – для Херсонської області. Як відмічає Р. Тринько, за домінуванням тих чи інших ризиків для виробництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях, при стахуванні підприємства аграрного сектору економіки, поділяє територію України на чотири основні кліматичні зони [8, с. 127].

Одним із найбільш ризикових видів підприємницької діяльності аграрного сектору є господарська діяльність на зрошуваних землях. Низка факторів призводить до імовірності виникнення еколого-економічних та економічних ризиків, а саме: погодні та кліматичні умови, організація та управління виробництвом, соціально-економічне середовище, людський фактор і демографічні проблеми.

Господарська діяльність на зрошуваних землях супроводжується можливістю виникнення ризиків, а саме: еколого-економічних, погодних (погодно-кліматичних), виробничих, економічних, техногенних. Сукупність економіко-екологічних, виробничих, погодних приводить до виникнення економічних ризиків.

Під час використання зрошуваних земель є невизначеність. Невизначеність – імовірність відхилення результату від очікуваного або від середнього значення і в меншу і в більшу сторону. Відповідно під ризиком розуміємо імовірність понесення додаткових витрат, недоотримання доходу, або навпаки – можливість одержання значного прибутку в результаті господарської діяльності.

Ризик, з економічного погляду, – подія, яка може виникнути з деякою імовірністю, і, як наслідок, можна одержати один із трьох економічних результатів. Ризиками, які виникають у результаті діяльності водогосподарсько-меліоративного комплексу та господарювання на меліорованих землях, необхідно управляти. Управління ризиками – сукупність методів аналізу та нейтралізації факторів ризику, об'єднаних в систему планування, моніторингу і коректуючи взаємодій [6, с. 56].

Методи управління ризиками, а саме екологічне страхування, є ефективним засобом управління, зниження імовірності та запобігання ризиків на макро-, мікро- та мезарівнях.

Результати наукових досліджень низки вчених [4, с. 67; 5, с. 87] довели необхідність запровадження науково обгрунтованого стратегічного управління ризиками природного й техногенного характеру на основі таких принципів (табл. 1). Необхідність запровадження системи управління еколого-економічними ризиками викликана чинниками, які негативно впливають на навколишнє природне середовище та населення Херсонської області де: розміщена значна кількість водогосподарських і меліоративних об'єктів на території; присутня підвищена імовірність виникнення ризиків природних явищ, наслідками яких є паводки, повені, геологічні та гідрогеологічні процеси,

Принципи, на яких базується система управління ризиками техногенного і природного характеру

Принцип	Сутність
1. Прийнятності ризику	Полягає у визначенні соціально-, економічно-, технічно- і політично- обґрунтованих нормативних значень ризиків для населення, навколишнього природного середовища та об'єктів економіки.
2. Превентивності	Передбачає максимально можливе і завчасне виявлення небезпечних значень параметрів стану чи процесу і ініціюючих подій, які створюють загрозу виникнення надзвичайних ситуацій.
3. Мінімізації ризику	Ризик надзвичайної ситуації необхідно знижувати настільки, наскільки це можливо.
4. Повноти	Ризик для життєдіяльності людини чи функціонування будь-якого об'єкта є інтегральною величиною, яка має визначатися з урахуванням всіх загроз виникнення аварій.
5. Адресності	Ризиком повинен управляти той, хто його створює.
6. Доцільності	Суб'єкт управління ризиком забезпечує, в межах від мінімального до гранично припустимого, значення ризику, виходячи з наявних економічних, технічних та матеріальних ресурсів та існуючих соціальних умов.
7. Інформованості	Кожний суб'єкт управління ризиком зобов'язаний регулярно надавати органам державної влади та місцевого самоврядування реальні можливі небезпеки виникнення ризиків.
8. Системності*	Розгляд водогосподарсько-меліоративного об'єкту як еколого-економічної складової системи.
9. Комплексності*	Запровадження екологічного страхування з безперервним зв'язком всіх взаємопов'язаних процесів у водогосподарсько-меліоративному комплексі.
10. Оптимальності*	Прийняття оптимальних рішень при управлінні ризиками у водогосподарсько-меліоративному комплексі з урахуванням присутності ненульового ризику при функціонуванні водогосподарсько-меліоративних об'єктів та господарської діяльності на меліорованих землях.
11. Інтегрованості*	Дає змогу сформулювати єдину стратегію запровадження екологічного страхування, яка має враховувати синергетичний ефект при функціонуванні водогосподарсько-меліоративних об'єктів та господарській діяльності на меліорованих землях.
12. Визначеності*	Визначення конкретних факторів, які впливають на виникнення групи будь-яких ризиків.

*Авторське визначення

зсуви та обвали, підтоплення і затоплення; можливе підвищення рівня ризику гідродинамічних аварій, обумовлених складністю і потужністю інженерних об'єктів та значним терміном їх роботи; є недостатнє впровадження превентивних заходів з мінімізації виникнення еколого-економічних ризиків.

Постійний контроль за станом зрошуваних земель аграрного сектору передбачає процес розроблення складових частин системи управління.

Нами розроблено організаційно-економічний механізм управління для ефективного розвитку аграрного сектору зони зрошення на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством та промисловості сільськогосподарською сировиною (рис. 1).

Висновки. Враховуючи все вищенаведене, можна зробити висновок, що основними складовими частинами формування ефективного організаційно-економічного механізму управління розвитком аграрного сектору зони зрошення є організаційна та економічна. Організаційна складова частина формується за рахунок організації земельних відносин, а саме: законодавчо-нормативного забезпечення, орендних земельних відносин та ринку землі; управління якістю (стандартизація та сертифікація продукції, логістика, контроль якості); організації праці та інфраструктури ринку. Економічна складова частина формується за рахунок: цінового механізму, державної підтримки, податкового механізму, кредитного механізму, екологічного страхування, матеріально-технічного забезпечення та управління регіональним розвитком зрошення.

Список літератури:

1. Волошин С.М. Екологічні наслідки надзвичайних ситуацій в Україні. *Фінанси України*. 2010. № 5. С.190–192.
2. Грузнов І.І. Організаційно-економічні механізми управління. Одеса: Астропрінт, 2000. 292 с.
3. Гусев А.А. Современные экономические проблемы природопользования. Москва: Международные отношения, 2004. 208 с.
4. Дорогунцов С.І. Екосередовище і сучасність. Т.І. Природне середовище в сучасному вимірі: монографія. Київ: Кондор, 2006. 424 с.
5. Мазур І.І., Шапиро В.Д. и др. Управление проектами. Москва: Высшая школа, 2001. с. 875.
6. Майер Дж. М. Основні проблеми економіки розвитку. Київ: Либідь, 2003. 688 с.
7. Тринько Р.І. Страхування в системі економічної безпеки. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 328 с.

References:

1. Voloshyn S.M. (2010) Ekologichni naslidky nadzvychajnykh sytuacij v Ukrajinі [Environmental consequences of emergencies in Ukraine]. *Finansy Ukrajinі*, № 5, pp. 190–192. (in Ukraine)

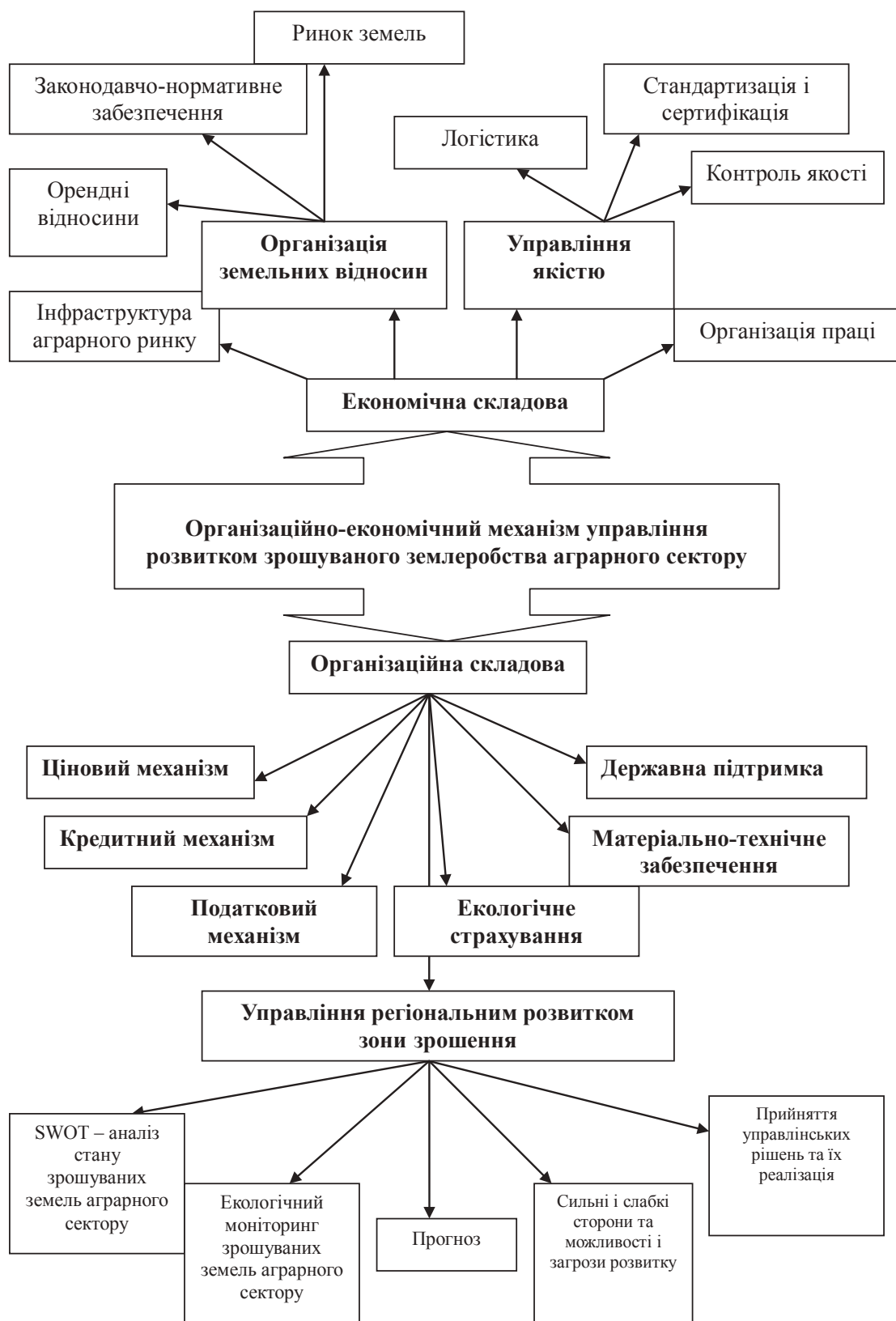

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм управління розвитком зрошуваного землеробства аграрного сектору

2. Ghruznov I.I. (2000) Orghanizacijno-ekonomichni mekhanizmy upravlinnja [Organizational and economic management mechanisms]. Odesa: Astroprint, 292 p. (in Ukraine)
 3. Gusev A.A. (2004) Sovremennye ekonomicheskie problemy prirodopol'zovaniya [Modern economic problems of nature management]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 208 p. (in Russia)

4. Doroghuncov S.I. (2006) Ekoseredovyshe i suchasnistj. T.1. Pryrodne seredovyshe v suchasnomu vymiri [Eco-environment and modernity. T.1. Natural environment in a modern dimension]: monografija. Kiev: Kondor, 424 p. (in Ukraine)
5. Mazur I.I., Shapiro V.D. i dr. (2001) Upravlenie proektami [Project management]. Moscow: Vysshaya shkola, pp. 875. (in Russia)
6. Majjer Dzh. M. (2003) Osnovni problemy ekonomiky rozvytku [The main problems of the development economy]. Kiev : Lybidj, 688 p. (in Ukraine).
7. Trynjko R.I. (2008) Strakhuvannja v systemi ekonomichnoji bezpeky [Insurance in the system of economic security]. Ljviv: LjvDUVS, 328 p. (in Ukraine).

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЗОНЫ ОРОШЕНИЯ

В статье обосновано, что для привлечения инвестиций в аграрный сектор необходимо внедрение эффективного организационно-экономического механизма управления развитием аграрного сектора зоны орошения, обоснование аспектов законодательно-нормативного обеспечения реформирования производства отрасли орошаемого земледелия, построение и научное обоснование направлений совершенствования модели институтов экономических отношений отрасли орошаемого земледелия. Разработаны составляющие организационно-экономического механизма управления развитием орошаемого земледелия аграрного сектора на основе единства экономических, социальных и экологических интересов общества для стабильного обеспечения населения страны качественным, безопасным, доступным продовольствием и промышленности сельскохозяйственным сырьем. Доказана необходимость внедрения научно обоснованного стратегического управления рисками природного и техногенного характера на основе таких принципов, как: приемлемость риска, предотвращение, минимизация риска, полнота, ориентация, целесообразность, осведомленность, систематичность, сложность, оптимальность.

Ключевые слова: управление, зона орошения, организационно-экономический механизм, риски, аграрный сектор, ресурсы.

COMPONENTS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT MANAGEMENT IRRIGATION ZONES

The Ukrainian agrarian sector in the field of irrigated agriculture with a production potential that far exceeds the needs of the domestic market is a link that on the one hand can become a locomotive for the development of the national economy and its effective integration into the world economic space, and on the other – the growth of income involved in agrarian the economy of the rural population, which is more than a third of the total population of the country, give a multiplier effect in the development of other branches of the national economy. However, the realization of the potential of irrigation agriculture is hampered by the lack of financial support from the state and the lack of clear and comprehensible approaches to attracting investments in the sector. Thus, irrigation agriculture of Ukraine, despite its prospects, is in a critical condition, requires urgent reform and attraction of investments for further development. The article substantiates that in order to attract investments in the agrarian sector, it is necessary to introduce an effective organizational and economic mechanism for managing the development of the agrarian sector of the irrigation zone, substantiation of aspects of legislative and regulatory support for the reformation of the production of the irrigated agriculture industry, construction and scientific substantiation of the directions of the agricultural and agricultural development. The main purpose of the article is to form the components of the organizational and economic mechanism for managing the development of the agricultural sector of the irrigation zone. The methodological basis of the study was the classical provisions of modern economic theory, economics of nature management, regional and water economy, management theory; numerous scientific works of domestic and foreign scientists on issues related to the essence of the chosen problem. Therefore, the problem of the formation and functioning of the organizational and economic mechanism of agricultural enterprises engaged in irrigation requires a thorough study of its nature, methodological approaches, determining its content at the macro and micro levels, prerequisites and indicators.

Key words: management, irrigation zone, organizational and economic mechanism, risks, agar sector, resources.

Попик О.В.

кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень

Хумарова Н.І.

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень

Popuk Oleh, Khumarova Nina

Institute of Market Problems and Economic & Ecological Researches

«ПРОСТІР СВОБОДИ»: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ІНКЛЮЗИВНОСТІ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті поняття інклюзивності міського простору розглядається з позиції його ціннісної основи в ширшому філософському дискурсі, зокрема екзистенціалу свободи та аксіологічної ємності відповідно до виникаючих категорій. Економічна сутність інклюзивності міського простору як атрибуту урбоecosystem визначена через дилему «приватно-публічних» просторів в організації міського зонування, а також через поняття економічної свободи, що виникає як наслідок відрефлексованої дієвості та відповідного сформованого інституційного середовища й інфраструктурного каркасу. Категорія інклюзивності як характеристика міських територіальних систем розглянута як у фізичній площині формальної доступності просторових об'єктів, так і у соціальному вимірі ціннісних характеристик.

Ключові слова: інклюзивність, міський простір, урбанізована територія, зонінг.

Постановка проблеми. Невпинно зростаючі темпи урбанізаційних процесів в Україні та світі каталізують низку соціально-економічних, демографічних, політичних та екологічних зрушень, що є причиною відповідних викликів та потребують глибинних досліджень задля формування релевантних організаційно-управлінських підходів і адаптації існуючої дієвості, зокрема урбанізованого простору, під потреби та запити сучасної людини. Водночас стрімкої видозміни набуває й система цінностей і орієнтирів, формуючи суспільні поведінкові патерни, що в умовах просторової обмеженості міських територіальних систем ускладнює пошук відповідних регуляторів.

Враховуючи дуальність проблематики забезпечення благополуччя та сталості міських систем, тобто реалізації завдання коеволуційного розвитку людини і довкілля в умовах обмеженості просторового ресурсу сучасних міст, необхідним є розроблення методологічної основи та вдосконалення інструментарію формування інклюзивності урбанізованих територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибокі системні методологічні дослідження інклюзивності місцевого розвитку в Україні представлені в роботах А.В. Кожині [1; 2]. Зокрема, авторка наводить основні фактори інклюзивного розвитку та взаємозв'язок теорії інклюзивного розвитку із іншими теоретичними доробками просторового розвитку територій.

Проблема просторового розвитку міст загалом та зокрема в контексті екодеструктивних впливів урбоecosystem на стан навколишнього середовища в певній просторовій системі вищого рангу розглядається у дослідженнях В.В. Козюка [3], Г. Фесенко [4]. Більш детально аспекти розвитку соціального простору міста розглядаються у праці Н.П. Гапон [5], що визначає його як інтегральний конструкт, середовище, в якому відбуваються соціальні відносини. У дещо дуалістичній площині економічних категорій протиставлення «приватно-публічних» відносин міський простір розглядає І.М. Тищенко [6], підкреслюючи вагомість можливості реалізації громадянських прав як домінуючого фактору у визначенні статусу просторового об'єкта в межах міста. Економіко-правові засади урбанізаційних процесів розглядаються у монографічних дослідженнях та наукових доповідях Н.Б. Косаревої [7], М.І. Мельника [8], С.В. Богачова [9], В.Т. Семенова [10] та інших.

У зарубіжних дослідженнях [11–15] явище інклюзивності розглядається під дещо іншим кутом зору, в певній мірі більш ширшим, зокрема особливий акцент зроблений на питанні гендеру, як атрибуту, що визначає спектр інклюзивних характеристик міського простору. Цікавими є методичні підходи зарубіжних науковців [13] щодо визначення рівня практичності (комфортності) міського середовища для різних категорій населення, та формуванню системи принципів

для стратегічного планування розвитку міст на засадах інклюзивності [14; 15].

Формулювання цілей статті. Попри значну кількість праць та досліджень явища інклюзивності міського простору, нині недостатньо розглянутим залишається поняття емоційної складової та економічної сутності цієї категорії. Виходячи з цього, основною метою дослідження є аксіологічний розгляд «інклюзивності» урбанізованих територій як атрибуту формування додаткових ціннісних характеристик просторових міських об'єктів та відповідних соціально-економічних аспектів подібного дефініційного узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах обмеженості просторового ресурсу урбанізованих територій в сучасних міста характерною є низка явищ, зокрема реконфігурація міського простору через джентрифікаційні та комодифікаційні процеси зміни цільового використання земельних ділянок та архітектурних елементів. Такі видозміни в умовах пришвидшеного та неконтрольованого міського зонінгу приводять до глибинних трансформацій соціально-економічної дійсності, сутнісних демографічних коливань та збільшення рівня негативного екодеструктивного впливу. Відбувається поетапна маргіналізація та відчуження певних ареалів міського полотна, що має вираз у:

- збільшенні рівня структурованості міського зонінгу із характерним виділенням та розмежуванням за функціональною ознакою;
- більш жорстка стратифікація населення у межах селітебних зон, формування осередків криміногенної активності;
- зменшенні площ земель рекреаційного призначення та міського зеленого каркасу через відчуження та забудову.

У загальному контексті подібні явища призводять до формування конкуренції на міські просторові об'єкти не як суто економічної категорії, а як категорії біологічної, природної, що визначається через ресурсний атрибут. Натомість економічний фактор місцевого розвитку не є домінуючим, ба більше, визначаючим. Як справедливо зазначає В.В. Козюк [3], посилюється на думку експертів Глобального інституту McKinsey, до 2025 р. «архітектура» глобальних міст набуває іншого вигляду, оскільки ефективність сучасних міст зводиться не лише до наявності сприятливого середовища для ведення бізнесу, а й через демонстрацію найкращих умов для проживання. А.В. Кожина [2] визначає інклюзивний місцевий розвиток як процес структурних змін, який супроводжується економічною та соціальною активністю на місцевому рівні й забезпечує підвищення добробуту на основі максимальної зайнятості, індивідуальну й соціальну безпеку, рівний доступ до можливостей та послуг для широкого кола місцевого населення з використанням місцевих ресурсів. Таким чином, найбільш вагомим атрибутом в системі місцевого розвитку постає комфортність, тобто сукупність умов навколишнього середовища, що формує стійкий

стан задоволеності містян через безпечність, зручність та доступність об'єктів міського простору.

М.І. Мельник визначає інклюзивність як важливу платформу соціально-економічного розвитку як у глобальному, так і локальному масштабі, а основним чинником інклюзивного розвитку є примноження й ефективне використання людського капіталу [8]. Проте такий підхід визначає глибинні сутнісні коріння утилітарного підходу. На нашу думку, категорія інклюзивності є дещо ширшою, та охоплює окрім зазначених атрибутів економічного зростання та добробуту певні приховані ціннісні засади, що визначають емерджентні властивості просторових форм та структур. Як наслідок, вимір ефекту інклюзивності нині зостається в певному сенсі нерозкритим через звуженість методологічного апарату виміру виключно об'єктивних економічних характеристик добробуту населення.

Категорія інклюзивності як характеристика міських територіальних систем може розглядатися як у фізичній площині формальної доступності просторових об'єктів, так і у соціальному вимірі ціннісних характеристик, що визначаються через рівень розвитку інституційного середовища, політичної дійсності та етико-естетичного культурологічного фону.

У суто просторовому контексті інклюзивність міського простору забезпечується через організацію міського планування із урахуванням потреб та запитів населення, зокрема різних соціальних груп та категорій (зокрема з інвалідністю), на урбоєкосистемні послуги:

- відсутність фізичних бар'єрів щодо об'єктів рекреаційного призначення міського зеленого каркасу (парки, сквери, пляжі та інше);
- відсутність фізичних перепон через створення відповідної інфраструктури щодо задоволення фізіологічних потреб (система громадських вбиралень, закладів харчування, навісів, джерел питної води, тощо);
- вільна доступність до закладів медичного забезпечення та інших соціальних будівель (пошта, банки, інші);
- вільна доступність в отриманні культурних послуг (організація публічних просторів, театральних та експозиційних будівель).

Негативною тенденцією сучасності є інтегральне зменшення публічного просторового ресурсу через інтенсифікацію комодифікаційних процесів. Приватизовані об'єкти в міській архітектурно-будівельній системі перестають буди надбанням населення, а у поєднанні зі збільшенням щільності забудови зменшується радіус комунікативної активності. Центри інтеракції зміщуються з вільного публічного простору до приватних об'єктів (шопінг-моли, павільйони, тощо). Традиційні міські публічні простори втрачають свою унікальну антропологічну складову – характерні для цього місця, соціуму й часу просторові соціальні практики, що призводить до появи феномену, появи «не-місць» супермодерності – «неантропологічних» просторів без ідентичності та історії, місць транзиту, споживання й невизначеності, місць з дуже обмеженою «програмою», найбільш характерними прикладами

яких є транспортні термінали та станції [6], а в сучасних умовах розвитку неоурбанізму – вулиці, площі та торговельні центри.

Економічна реструктуризація землекористування в межах сучасних міст призводить до скорочення просторових об'єктів міського зеленого каркасу, в першу чергу через:

- недосконалість та істотне ігнорування існуючих законодавчо-нормативних вимог в сфері містобудування (вимоги до зоннігу та екологічних аспектів будівельного процесу);

- деградації штучностворених об'єктів природно-заповідного фонду (пригнічення природних механізмів самовідновлення в межах міських екосистем);

- недостатній рівень моніторингу стану та контролю використання об'єктів міської рекреаційної мережі.

В.Т. Семенов [10] наголошує, що саме в нормативному відношенні міське управління являє собою стратегію подолання соціальної поляризації, політичної фрагментації і перетворення міста в інклюзивну структуру, в рамках якої суб'єкти, що представляють місцеве управління, приватний бізнес і громадські організації, спільно працюють над тим, щоби зробити місто стійким і комфортним для проживання. Наочною демонстрацією забезпечення інклюзивності через адміністративно-правовий механізм є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення безперешкодного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів для загального водокористування», що передбачає настання юридичної відповідальності для суб'єктів господарювання за обмеження вільного доступу населення до природних об'єктів (узбережжя річок, та островів для загального водокористування).

В іншому разі інклюзивність реалізується через так зване «право на місто», що маніфестує себе як найвища форма прав, право на свободу, право на індивідуалізацію в соціалізації, право населяти й право на житло [6]. Змістовно інклюзивність в такому аспекті визначається як кумулятивний ефект рівня зрілості соціальних інститутів, що не лише формують інфраструктурний каркас міських систем, а й проголошують апріорне право населення на вільний вибір. В аксіологічному сенсі це принципово інший рівень свободи, що досягається шляхом доступності й відрефлексованого усвідомлення цієї доступності.

У соціальному вимірі інклюзивність визначається зокрема й через гендерну атрибутивність. Відтак Swain S.S. визначає безпечне місто як таке, що сприяє ліквідації гендерного насильства, одночасно сприяючи рівним можливостям чоловіків і жінок у всіх сферах соціального, економічного, культурного та політичного життя (доступ до зайнятості, освіти, політичної участі, ресурсів і дозвілля тощо) [11]. Реалізація створення інклюзивних міст в ціннісній системі гендерної рівності можлива тільки на етапі планування, із врахуванням відповідних статевих потреб та певній індивідуалізації урбанізованих територій.

Інклюзивність міського простору надає відчуття значно більше ніж просто доступність, це глибинний емоційний спектр «свободи», в т.ч. економічної. Екзистенціальна свобода – це те, що передує сутності людини. За Ж.П. Сартром, свобода не є просто свободою духу, що веде до бездіяльності, це свобода вибору, яку ніхто не може відняти у людини. У такому контексті *інклюзивність міського простору* – це та додаткова сутність, що визначає вільний вибір місця та часу для самореалізації, та втілення власних бажань та можливостей для населення. В економічному сенсі інклюзивність розширює простір ринкових економічних відносин, тобто наділяє індивіда як суб'єкта економічної активності певним набором прав на реалізацію підприємницької діяльності.

Важливе місце в забезпеченні інклюзивності міського простору посідають муніципальні органи влади, основним завданням яких є максимізація використання потенціалу самофінансування для реалізації стратегії розвитку міста, активному залученні вільних коштів міського населення, особливо в умовах яскраво виражених агломераційних процесів, що потребують значних фінансових ресурсів. Одним із найбільш динамічних елементів кооперативного сектору сучасних моделей соціальної економіки є фінансовий сегмент, інститути якого спеціалізуються на наданні кредитних, ощадних і страхових послуг. Як інструменти забезпечення доступності фінансових продуктів для жителів міст із невисокими доходами (є соціальною основою інклюзивної політики) можуть виступати кооперативні фінансові інститути в різноманітних організаційно-правових формах, а саме міські кредитні кооперативи (спілки) і міські кооперативні банки [9].

Створення інклюзивної структури міського простору в системному баченні розбудови управлінських процесів має позитивний контур зворотнього зв'язку, тобто таку інтеракцію елементів, що підсилює наявні позитивні впливи. В зазначеному контексті інклюзивність має певну структуру вимірів (рис. 1):

- свобода економічна (розширення прав щодо реалізації підприємницької діяльності та економічної активності, створення сприятливого інвестиційного клімату та інституційного середовища);

- свобода соціальна (створення сприятливих, безпечних та зручних умов для усіх категорій населення щодо вільного доступу до об'єктів соціальної інфраструктури);

- свобода ментально-психологічна (вільні умови для творчої активності та наукового пошуку);

- свобода просторово-територіальна (вільний доступ до природних об'єктів, рекреаційних ареалів та публічних просторів).

Забезпечення інклюзивності міського простору можливо реалізувати через канали так званої неформальної економіки в межах модерного концепту «нового урбанізму». Новий урбанізм є соціально-орієнтованим напрямом у міському плануванні, що зміщує акценти в бік забезпечення якості життя людини у міському просторі. Зокрема Burdett R. наголошує,

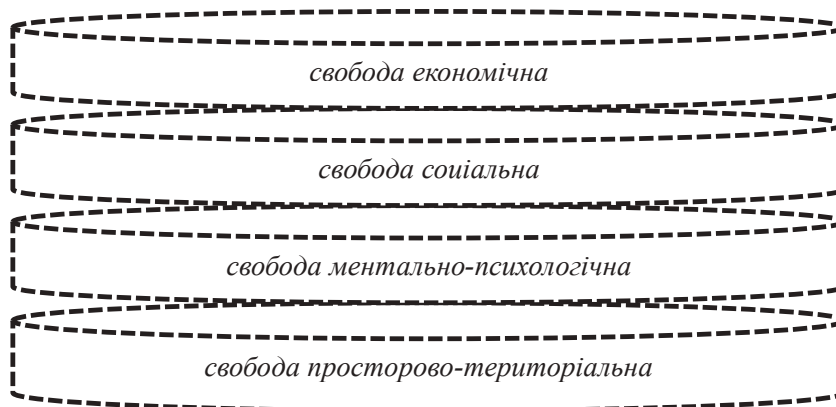

Рис. 1. Структурна схема вимірів екзистенціалу свободи в інклюзивності міського простору

що відкрите місто повинно мати надійну, доступну та розгалужену мережу громадського транспорту [12]. Комфортне та безпечне місто є результатом врахування статево-вікових та етнічних особливостей населення, зокрема й в процесі містопланування та будування.

Інклюзивність розширює свою семантичну основу через ідентифікацію поняття сталого розвитку. Н.Б. Косарева [7] розглядає інклюзивність в основі поняття «висока якість середовища та комфортні умови життєдіяльності», що включає найширший набір умов, в тому числі безпеку, відсутність соціальної напруженості (відсутність сегрегації), зниження транспортних витрат, екологічні вимоги і багато інших. Реалізація інклюзивності відбувається зокрема й через «інклюзивний зонінг», тобто таке планування міського простору, що включає вимоги до доступності та безпечності на етапі розроблення та затвердження містобудівної документації, а також через економічний механізм фіскального регулювання ренти об'єктів міського архітектурного модуля.

Екологізація як елемент формування інклюзивності міського простору в системі неформальної економіки визначається завдяки впровадженню чотирьох принципів [15]:

- по-перше, неформальна економіка є динамічною системою у стін постійного розвитку із високим потенціалом зростання, що повинно бути враховано в соціо-еколого-економічних відносинах
- по-друге, відносини між муніципальною владою та громадським сектором зазвичай є дисфункціональними, та потребують поліпшення для зеленої економіки;
- по-третє, неформальна економіка демонструє величезні зміни в екологічних показниках урбанізова-

них територій через переорієнтацію виробничої культури та сервісу;

– по-четверте, неформальний сектор є важливим не лише для багатьох найбідніших домогосподарств, але й має високу гендерну кореляційну залежність і має бути врахований при формуванні місцевих соціальних та екологічних програм розвитку.

Висновки. В умовах істотного динамізму розвитку урбанізованих територій як сучасних ареалів соціально-економічної та комунікативної активності наділення міського уявного простору деякими неформальними атрибутами емоційного контексту вбачається одним із необхідних інструментів забезпечення стійкого та гармонійного розвитку.

Інклюзивність міського простору, створюючи додаткову ціннісну структуру, перетворює урбанізований ландшафт з «місця боротьби», тобто постійної конкуренції та підвищеної конфліктогенності середовища, на «місце свободи» в найбільш широкому екзистенційному сутнісному вимірі.

Інклюзивні центри в міській просторовій структурі є певними точками зростання, в т.ч. економічного, завдяки появі певних емерджентних властивостей територіальних систем, що методологічно є поза виміром у класичних емпіричних та статистичних дослідженнях рівня благополуччя, за результатом формуючи соціально сприятливе й екологічно безпечне середовище як основу та базис гармонійного розвитку.

Перспективою подальших досліджень є розроблення організаційно-економічного та адміністративного механізмів забезпечення формування інклюзивності міських територіальних комплексів.

Список літератури:

1. Кожина А.В. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 102–109.
2. Кожина А.В. Фактори інклюзивного місцевого розвитку: підходи до класифікації. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2018. № 4(91). С. 21–30.
3. Козюк В.В. Урбоцентричний погляд на екологічний вимір держави добробуту. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет*. 2017. № 27(3). С. 37–48.
4. Фесенко Г. Філософія просторового розвитку міст у контексті комунікативних теорій. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. № 10. С. 76–84.

5. Гапон Н.П. Соціально-філософські проблеми гуманізації соціального простору міста. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. № 12. С. 28–32.
6. Тищенко І.М. Міський публічний простір: підходи до визначення. *Магістеріум. Культурологія*. 2015. № 59. С. 26–33.
7. Косарева Н.Б., Полиди Т.Д., Пузанов А.С. Экономическая урбанизация. М.: Фонд «Институт экономики города», 2018. 418 с.
8. Мельник М.І. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи : наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 55 с.
9. Богачов С.В. та ін. Економіко-правові проблеми розвитку великих міст та агломерацій в Україні : монографія. Харків : Видавництво «НТМТ», 2015. 247 с.
10. Семенов В.Т., Штомпель Н.Э. Устойчивое развитие мегаполисов. Урбанистические аспекты: монография. Харьк. нац. ун-т гор. хоз-ва им. А.Н. Бекетова. X.: ХНУГХ, 2014. 339 с.
11. Swain S.S., Mohanty O. Need for a Gender Inclusive Planning – Bhubaneswar City Odisha (India). *International Refereed Journal of Engineering and Science (IRJES)*. 2015. №. 4. pp. 27–30.
12. Burdett R. Eradicating social exclusion with thoughtful urban design. *The Focus*. 2017. № 16/1. pp. 34–37.
13. Chiara G., Annunziata A. and Mauro Coni A Methodological Framework for Assessing Practicability of the Urban Space: The Survey on Conditions of Practicable Environments (SCOPE) Procedure Applied in the Case Study of Cagliari (Italy) // *Sustainability*. 2018. №. 10. pp. 23.
14. Afacan Y., Afacan S.O., Rethinking social inclusivity: design strategies for cities. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Urban Design and Planning*. 2011. №. 164. pp. 93–105.
15. Brown D., McGranahan G. The urban informal economy, local inclusion and achieving a global green transformation. *Habitat International*. 2016. №. 53. pp. 97–105.

References:

1. Kozhina A.V. (2018) Teoriya inklyuzivnogo miscevogo rozvitku ta yiyi vzayemozvyazok z teoriyami teritorialnogo rozvitku [The theory of inclusive local development and its relationship with the theories of territorial development]. *Investment: practice and experience*, vol. 22. pp. 102–109.
2. Kozhina A.V. (2018) Faktori inklyuzivnogo miscevogo rozvitku: pidhodi do klasifikatsiyi [Factors of inclusive local development: approaches to classification] Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, vol. 4, no. 91, pp. 21–30.
3. Kozyuk V.V., Gajda Yu.I., Shimanska O.P. (2017) Urbocentrichnij poglyad na ekologichnij vimir derzhavi dobrobutu [Urbocentric view of the environmental dimension of the welfare state]. *Economic analysis: Coll. Sciences. works / Ternopil National Economic University*, vol. 27, no. 3, pp. 37–48.
4. Fesenko G. (2017) Filosofiya prostorovogo rozvitku mist u konteksti komunikativnih teorij [Philosophy of spatial development of cities in the context of communicative theories]. *Bulletin of Lviv National University. A series of philosophical-political studies*, vol. 10, pp. 76–84.
5. Gapon N.P. (2016) Socialno-filosofski problemi gumanizatsiyi socialnogo prostoru mista / [Socio-philosophical problems of humanization of the social space of the city]. *Actual problems of philosophy and sociology*, vol. 12, pp. 28–32.
6. Tishenko I.M. (2015) Miskij publichnij prostir: pidhodi do viznachennya [Urban public space: approaches to definition]. *Magisterium. Cultural Studies*, vol. 59, pp. 26–33.
7. Kosareva N.B. (2018) Ekonomicheskaya urbanizatsiya [Economic urbanization]. Moscow: Foundation for the Institute of City Economics. (in Russian)
8. Melnik M.I. (2019) Inklyuzivnij vimir rozvitku mist – centriv dilovoyi aktivnosti Ukrayini: tendentsiyi ta perspektivi : naukova dopovid / NAN Ukrayini. DU «Institut regionalnih doslidzhen imeni M.I. Dolishnogo NAN Ukrayini» [An Inclusive Dimension of the Development of Cities - Business Activity Centers of Ukraine: Trends and Perspectives: Scientific Report / NAS of Ukraine]. State Institution «Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishny NAS of Ukraine». (in Ukrainian)
9. Bogachov S.V. ta in. (2015) Ekonomiko-pravovi problemi rozvitku velikih mist ta aglomeracij v Ukrayini: monografiya [Economic and legal problems of development of big cities and agglomerations in Ukraine: monograph]. Kharkiv: NTMT Publishing House. (in Ukrainian)
10. Semenov V.T., Shtompel N.E. (2014) Ustojchivoe razvitie megapolisov. Urbanisticheskie aspekty: monografiya [Sustainable development of metropolitan areas. Urban aspects: monography]. Kharkiv National University of Urban Economy named after A.N. Beketov. (in Russian)
11. Swain S.S., Mohanty O. (2015) Need for a Gender Inclusive Planning – Bhubaneswar City Odisha (India). *International Refereed Journal of Engineering and Science (IRJES)*, № 4, pp. 27–30
12. Burdett R. (2017) Eradicating social exclusion with thoughtful urban design. *The Focus*, № 16/1, pp. 34–37.
13. Chiara G., Annunziata A. and Mauro Coni A (2018) Methodological Framework for Assessing Practicability of the Urban Space: The Survey on Conditions of Practicable Environments (SCOPE) Procedure Applied in the Case Study of Cagliari (Italy) // *Sustainability*, № 10, pp. 23
14. Afacan Y., Afacan S. O. (2011) Rethinking social inclusivity: design strategies for cities. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers Urban Design and Planning*, № 164, pp. 93–105
15. Brown D., McGranahan G. (2016) The urban informal economy, local inclusion and achieving a global green transformation. *Habitat International*, №. 53, pp. 97–105.

«ПРОСТРАНСТВО СВОБОДЫ»: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНКЛЮЗИВНОСТИ УРБАНИЗИРОВАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

В представленном исследовании понятие инклюзивности городского пространства рассматривается с позиции его ценностной основы в более широком философском дискурсе, в частности экзистенциале свободы и аксиологической емкости соответственно возникающих категорий. Экономическая сущность инклюзивности городского пространства как атрибута урбоэкосистем определена через дилемму «частно-публичных» пространств в организации городского зонирования, а также через понятие экономической свободы, возникающее как следствие отрефлексированной действительности и соответственно сформированной институциональной среды и инфраструктурного каркаса. Категория инклюзивности как характеристика городских территориальных систем рассматривается как в физической плоскости формальной доступности пространственных объектов, так и в социальном измерении ценностных характеристик.

Ключевые слова: инклюзивность, городское пространство, урбанизированная территория, зонинг.

«SPACE OF FREEDOM»: THEORETICAL BASES OF INCLUSION OF URBANIZED AREAS

In the present study, the notion of urban space inclusivity is considered from the point of view of its value base in the broader philosophical discussion, in particular the existential freedom and axiological capacity of the emerging categories. The economic essence of urban space inclusivity, as an attribute of urban ecosystems, is defined by the dilemma of “private-public” spaces in the organization of urban zoning, as well as by the concept of economic freedom, which arises as a result of reflected reality and the corresponding institutional environment and infrastructure. The category of inclusivity, as a characteristic of urban territorial systems, can be considered both in the physical plane of the formal accessibility of spatial objects and in the social dimension of value characteristics, which are determined by the level of development of the institutional environment, political reality and ethic&esthetic cultural background. Inclusivity is realized through the so-called “right to the city”, which manifests itself as the highest form of rights, the right to liberty, the right to individualization in socialization, the right to inhabit and the right to housing. In terms of content, inclusiveness is defined as the cumulative effect of the maturity level of social institutions, which not only shape the infrastructure framework of urban systems, but also proclaim the a priori right of free choice. In an axiological sense, this is a fundamentally different level of freedom, which is achieved through accessibility and a reflected awareness of that accessibility. The inclusivity of urban space gives the feeling of much more than just accessibility, it is the deep emotional spectrum of “freedom”, incl. economic. Existential freedom is what precedes the essence of man. In this context, the inclusivity of urban space is the additional essence that determines the free choice of place and time for self-realization, and the realization of one’s own desires and opportunities for the population. In the economic sense, inclusivity extends the scope of market economic relations, that is, empowers the individual, as a subject of economic activity, to a certain set of rights to entrepreneurial activity. Municipal authorities, whose main goal is to maximize the use of self-financing potential to realize the city’s development strategy, to actively attract free resources of the urban population, especially in the context of pronounced agglomeration processes that require significant financial resources, play an important role in ensuring the inclusivity of urban space.

Key words: inclusivity, urban space, urbanized area, zoning.

6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-19>

УДК 330.142.26

Гулик Т.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Національна металургійна академія України

Гулик В.А.

магістр,
Лодзький університет

Канівець А.Д.

магістрант,
Національна металургійна академія України

Gulyk Tatyana, Kanivets Alena

National Metallurgical Academy of Ukraine

Gulyk Vasyi

Lodz University

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ В УМОВАХ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджені та узагальнені теоретичні та практичні засади щодо управління та оптимізації структури капіталу в умовах сучасного підприємництва. Встановлено, що управління капіталом вимагає організованої діяльності і довгострокового планування, а також виділені завдання, які вирішують промислові підприємства під час управління капіталом. У статті доведено, що для досягнення результативних показників фінансової діяльності та ефективної роботи підприємства необхідно дотримуватися певної пропорції між власним та позиковим капіталом. Оптимальна структура капіталу дає змогу забезпечувати достатній рівень фінансової незалежності, ліквідності, рентабельності, а також максимізувати ринкову вартість підприємства. Обґрунтовано, що ефективно управління капіталом реалізується через визначення заходів, стратегій управління, оптимальних цілей, призначення відповідальних менеджерів та структур, які забезпечували б досягнення поставлених цілей та стратегій.

Ключові слова: капітал, управління капіталом, підприємство, прибуток, власний капітал, позиковий капітал, стратегія.

Постановка проблеми. Функціонування сучасних підприємств залежить від змін, які відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі, включаючи формування та використання капіталу. Як наслідок, важливі аспекти сучасних наукових досліджень виникають у розрізі теоретичних та практичних питань щодо підвищення ефективності використання капіталу підприємства та удосконалення заходів управління ним. Сучасна економічна наука не має єдиного підходу до управління капіталом підприємства. Кожне підприємство для довгострокового функціонування має ставити завдання, які будуть підвищувати рівень прибутковості підприємства. Встановлення правильних цілей в управлінні капіталом вимагає організованої діяльності, а також довгострокового планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених присвячено питанню управління капіталом на підприємстві. А. Поддєрьогін, І. Бланк, О. Терещенко, В. Ковальов, Є.І. Викиданець, А. Римарчук, Л. Катан, С. Моїсєєв, А. Маршалл, А. Сміт, І. Фішер, Дж. Мілль, Ж.-Б. Сей, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Мілль, Н. Сеніора, Ж.-Б. Сей та інші доклали багато зусиль до дослідження суті капіталу. А. Сміт розглядав капітал як деякий запас, що вкладається у виробництво. Він вперше робить висновок, що капітал є результатом минулої праці та певний час може залишатися не залученим у виробництво, тобто капітал як важливий потенційний ресурс накопичується та зберігається до часу його використання. У своїй відомій праці «Дослідження про

природу і причини багатства народів» А. Сміт досліджував капітал як накопичений запас засобів виробництва (накопичене багатство), що використовується для господарських потреб та приносить дохід. А. Сміт уперше зазначив про існування систем виробничих відносин під час трактування категорії «капітал».

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні та узагальненні теоретичних та практичних засад щодо управління та оптимізації структури капіталу в умовах сучасного підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення результативних показників фінансової діяльності та ефективної роботи підприємства необхідно дотримуватися певної пропорції між власним та позиковим капіталом. Оптимальна структура капіталу дає змогу забезпечувати достатній рівень фінансової незалежності, ліквідності, рентабельності, а також максимізувати ринкову вартість підприємства. Таким чином, управління структурою капіталу дає змогу ефективно управляти підприємством [1].

За ринкових умов господарювання для усіх підприємств незалежно від форми власності та організаційно-правового статусу основними джерелами формування капіталу є як власні, так і позикові кошти.

Власні кошти – кошти, які сформовані за рахунок власних доходів, заощаджень та капіталу. Включають вони такі елементи, як: чистий прибуток від усіх видів діяльності, який залишається у підприємства в розпорядженні; кошти власників (засновників); емісійний дохід; резервні фонди; амортизаційні відрахування тощо.

За економічною літературою поняття позикових та залучених коштів часто змішують, тому це потребує уточнення. Основним критерієм, за яким розрізняють залучені та позикові кошти, є характер відносин власності та спосіб їх участі у формуванні капіталу підприємства.

Залучені кошти постійно акумулюються, тобто це значить, що вони можуть не повернутися їхнім власникам. Мобілізаційні залучені кошти йдуть на поповнення складу власного капіталу підприємства, а власники беруть участь у розподілі доходів від господарської діяльності на правах часткової власності. Залучені кошти разом із власними джерелами утворюють власний капітал підприємства. Їхніми складниками є: кошти, які отримані від додаткової емісії та розміщення акцій акціонерного товариства; кошти

фізичних осіб; бюджетні асигнування до статутних фондів державних підприємств тощо [2].

Позикові кошти – кошти, які отримало підприємство у позику на певний термін, що підлягають поверненню зі сплатою відсотків за їх використання. Ці кошти виступають зобов'язаннями підприємства та утворюють його позиковий капітал. До їх складу відносять: кошти, які отримані шляхом випуску облігацій чи інших боргових зобов'язань; кредити банків або інших фінансово-кредитних інститутів, держави; лізинг тощо.

На основі вищесказаного робимо висновок, що залучені та позикові кошти є різними за низкою параметрів (табл. 1) та по-різному виступають під час формування капіталу підприємства, що й визначає специфіку структури капіталу [3].

Однією зі складових частин загального менеджменту підприємства є управління структурою капіталу. Управління структурою капіталу являє собою встановлену систему принципів та методів розроблення управлінських рішень, які пов'язані із встановленням оптимальних параметрів структури та обсягу капіталу, а також залученням у різноманітних формах і з різних джерел задля проведення ефективної діяльності підприємства.

Однозначного визначення «оптимальної структури капіталу підприємства» як категорії немає, науковці трактують його виходячи з певних критеріїв. О.С. Стоянова, Р.С. Каплан, Є.Ф. Брігхем, Д.П. Нортон, І.В. Викиданець [1], та інші визначають оптимальну структуру капіталу підприємства як певне співвідношення власного і залученого капіталу, що приводить до максимізації вартості підприємства. Критерієм визначення оптимальної структури капіталу науковці визначають максимальну ринкову вартість власного капіталу підприємства. Цей підхід спрямований на оцінювання фіктивного капіталу.

Інша група науковців щодо оптимального співвідношення власного та залученого капіталу беруть за основу критерій вартості капіталу загалом. До цієї групи науковців належать О.О. Терещенко, Дж.К. Шим, В.В. Ковальов та інші. За їхніми твердженнями, оптимізація структури капіталу у кінцевому результаті передбачає формування оптимального співвідношення різних джерел фінансування підприємства, за якого вартість підприємства буде максимізуватися. За цим підходом науковці роблять акцент на середньозваженій вартості капіталу.

Таблиця 1

Класифікаційні відмінності між залученими та позиковими джерелами фінансування підприємства

Класифікаційна ознака	Вид фінансового ресурсу за належністю підприємству	
	Залучені	Позикові
Право на одержання частини прибутку та майна	залишковим принципом	першочергове
Право на участь в управлінні підприємством	дає	не дає
Строк повернення	не встановлений	встановлений на основі умов договору
Потреба в залученні інших господарюючих суб'єктів	не існує	існує в будь-якому разі
Можливе зниження податку на прибуток	немає	є
За додаткового залучення ризик банкрутства	не зростає	зростає
Вартість залучення	висока	порівняно невисока

Вищесказані критерії щодо визначення оптимальної структури капіталу інші науковці розвивали, деякі з них роблять акцент на критерії співвідношення рентабельності власного капіталу та фінансової стійкості підприємства. Вітчизняний вчений І.О. Бланк зазначає, що оптимальна структура капіталу – це оптимальне співвідношення власних та залучених джерел, за якого забезпечується найбільш ефективна пропорційність між коефіцієнтами фінансової рентабельності та коефіцієнтами фінансової стійкості, таким чином відбувається максимізація ринкової вартості підприємства.

Складемо схему етапів, за якими здійснюється процес оптимізації структури капіталу підприємства, яка наведена графічно на рис. 1.

Оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності дає змогу розрахувати лише оптимальну величину ефекту фінансового важеля. Рентабельність інвестування власних коштів називають ще ефектом фінансового левериджу.

Ефект фінансового левериджу розраховується за такою формулою:

$$ЕФЛ = (1 - C_{пп}) \times (ККВ_a - СРСВ) \times \left(\frac{ПК}{ВК} \right), \quad (1)$$

де $C_{пп}$ – ставка податку на прибуток;

$ККВ_a$ – коефіцієнт валової рентабельності активів, %;

$СРСВ$ – ставка відсотка за кредит, що сплачується підприємством за використання залученого капіталу, %;

$ПК$ – середня сума залученого капіталу;

$ВК$ – середня сума власного капіталу.

Для ПрАТ «Дніпрометиз» розрахуємо ефект фінансового левериджу за формулою 1. Ставка податку на прибуток за період 2016–2018 років не змінювалася та дорівнювала 18%, ставки відсотків за кредит, що сплачується підприємством за використання залученого капіталу у 2016 році – 18,4%, у 2017 році – 15,1%, у 2018 році – 16,5% [4; 5]. Занесемо усі складники формули розрахунку ефекту фінансового левериджу у табл. 2 та розрахуємо його значення за допомогою формули 1 з використанням MS Excel.

За таблицею 2 були знайдені прогнозні значення ефекту фінансового левериджу на 2019–2020 рр. виходячи з екстраполяції на основі аналітичних показників рядів динаміки із застосування середнього абсолютного приросту та спрощеної нумерації часових рядів від умовного нуля (t). Розрахункові прогнозні значення є лише приблизними, оскільки вони враховують минулі тенденції рядів динаміки. У 2018 році ефект фінансового левериджу становить 0,045, або 4,5%. Таким чином, можна сказати, що за збільшення позичкових коштів на 1% рентабельність капіталу може зрости на 4,5%. Прогнозні значення у 2019–2020 рр. ефекту фінансового

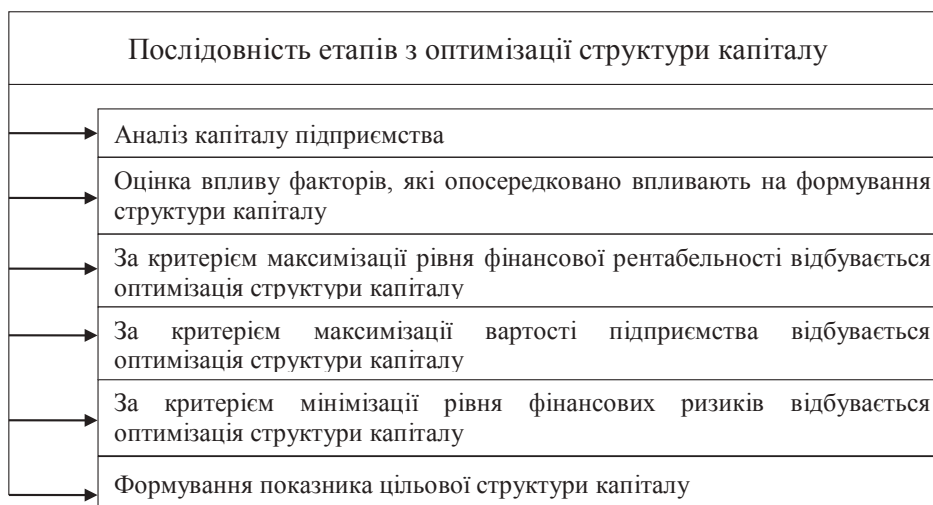

Рис. 1. Етапи формування оптимізаційної структури капіталу

Таблиця 2

Розрахунок ефекту фінансового левериджу (ЕФЛ) за 2016–2018 рр. та розрахунок його прогнозних значень на 2019–2020 рр.

Показник	2016	2017	2018	Прогноз на 2019	Прогноз на 2020
Ставка податку на прибуток	0,18	0,18	0,18	0,18	0,18
Коефіцієнт валової рентабельності активів, %	0,219	0,212	0,188	0,172	0,156
Ставка відсотка за кредит, що сплачується підприємством за використання залученого капіталу, %	0,184	0,151	0,165	0,156	0,146
Середня сума залученого капіталу	421169	476770	458658	477402	496146
Середня сума власного капіталу	105034	150054	190096	232627	275159
t (умовний відлік часових рядів)	-2	-1	0	1	2
ЕФЛ	0,117	0,159	0,045	0,028	0,015

левериджу становитимуть 0,028, або 2,8%, та 0,015, або 1,5% відповідно. Отже, за збільшення позичкових коштів на 1% рентабельність капіталу у 2019–2020 рр. може зрости на 2,8% та 1,5% відповідно.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації її вартості та рівня фінансових ризиків. Оптимізація за цим методом відбувається на основі попередньої оцінки вартості власного та позикового капіталу за різних умов його залучення та багатоваріантних розрахунків середньозваженої вартості капіталу. Однією з найпоширеніших формул (2) для розрахунку середньозваженої вартості капіталу (WACC) є:

$$WACC = \frac{E}{V} R_e + \frac{D}{V} R_d, \quad (2)$$

де E – вартість власного капіталу;

V – загальна вартість капіталу;

R_e – норма прибутку;

D – вартість запозиченого капіталу;

R_d – середня процентна ставка за кредитами банків.

Вартість власного та запозиченого капіталу здійснюється за даними бухгалтерської звітності. Загальна вартість капіталу визначається як сума власного та запозиченого капіталу. Середня процентна ставка за кредитами визначається центральним банком окремо у кожній країні світу. Норма прибутку (R_e) розраховується за такою формулою (3):

$$R_e = \frac{P_t}{E}, \quad (3)$$

де P_t – чистий прибуток;

E – сума авансового капіталу.

Розрахунок норми прибутку дає можливість визначити ефективність використання авансованого капіталу, рівень його прибутковості. Чим вища норма прибутку підприємства, тим ефективніше використовується авансований капітал. Авансований капітал

підприємства наведений його активами, які відображаються у формі 1 «Баланс». Активи – це ресурси авансованого капіталу, що контролюються підприємством і використання яких, як очікується, забезпечить отримання в майбутньому певної економічної вигоди.

За даними НБУ середні процентні ставки за кредитами банків в Україні були у 2016 році 18,4%, 2017 році – 15,1%, 2018 році – 16,5% [48]. Занесемо усі складники формули розрахунку середньозваженої вартості капіталу у таблицю 3 та розрахуємо його значення за допомогою формули 2 з використанням MS Excel.

За таблицею 3 були знайдені прогнозні значення середньозваженої вартості капіталу на 2019–2020 рр. виходячи з екстраполяції на основі аналітичних показників рядів динаміки із застосування середнього абсолютного приросту та спрощеної нумерації часових рядів від умовного нуля (t). Розрахункові прогнозні значення є лише приблизними, оскільки вони враховують минулі тенденції рядів динаміки. У 2018 році середньозважена вартість капіталу становить 0,126, або 12,6%. Прогнозні значення у 2019–2020 рр. середньозваженої вартості капіталу становитимуть 0,11, або 11%, та 0,097, або 9,7% відповідно.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків ставить на меті диференціацію джерел фінансування різних складових частин активів підприємства. За допомогою економічної літератури виокремимо та складемо три підходи до фінансування груп активів створеного підприємства, які наведені у таблиці 4.

Використання власного капіталу та довгострокових зобов'язань для фінансування необоротних активів передбачає агресивний підхід. За рахунок короткострокових зобов'язань формуються в повному обсязі оборотні активи. Цей підхід до фінансування активів забезпечує найнижчу вартість капіталу підприємства,

Таблиця 3

**Розрахунок середньозваженої вартості капіталу (WACC) за 2016–2018 рр.
та розрахунок його прогнозних значень на 2019–2020 рр.**

Показник	2016	2017	2018	Прогноз на 2019	Прогноз на 2020
Вартість власного капіталу	105034	150054	190096	232627	275159
Загальна вартість капіталу	526250	626834	648754	710005	771257
Норма прибутку (розрахунок за формулою 3)	0,066	0,093	0,032	0,016	0,010
Вартість запозиченого капіталу	421169	476770	458658	477402	496146
Середня процентна ставка за кредитами банків	0,184	0,151	0,165	0,156	0,146
t (умовний відлік часових рядів)	-2	-1	0	1	2
WACC	0,160	0,137	0,126	0,110	0,097

Таблиця 4

Підходи щодо фінансування активів підприємства

Склад активів підприємства	Консервативний підхід	Компромісний підхід	Агресивний підхід
Змінна частина оборотних активів	Довгостроковий позиковий капітал + Власний капітал	Короткостроковий позиковий капітал	Короткостроковий позиковий капітал
Постійна частина оборотних активів	Короткостроковий позиковий капітал	Довгостроковий позиковий капітал + Власний капітал	
Необоротні активи	Довгостроковий позиковий капітал + Власний капітал		Довгостроковий позиковий капітал + Власний капітал

але обмежений значним ризиком втрат або недостатності капіталу.

Консервативний підхід для формування необоротних активів і половини змінної частини оборотних активів використовує власний капітал та довгострокові зобов'язання. Цей підхід передбачає мінімізацію ризику, оскільки короткострокові зобов'язання використовуються в незначних обсягах для формування змінної частини оборотних активів.

Компромісний підхід передбачає фінансування необоротних активів та постійної частини оборотних активів за рахунок власного капіталу та довгострокових зобов'язань. Короткострокові зобов'язання фінансують змінну частину оборотних активів. Цей підхід дає змогу досягти рівноваги між вартістю капіталу та ризиком його втрати. У сучасних умовах банківські установи дуже рідко надають підприємствам довгострокові кредити. Отже, цей підхід враховує тільки величину власного капіталу та короткострокові зобов'язання як джерела фінансування.

Висновки. Отже, для обґрунтування доцільності впровадження оптимізації структури капіталу в умовах промислових підприємств, зокрема ПрАТ «Дніпрометиз», зроблено розрахунок середньозваженої вартості капіталу (WACC) за базові роки та розрахунок його прогнозних значень.

Підходи, що наведено вище, у конкретних випадках можна використовувати для оптимізації структури капіталу. Сьогодні немає єдиного підходу до встановлення найкращого співвідношення між власним та позиковим капіталом на підприємстві. Будь-яке підприємство повинно самостійно намагатися оптимізувати структуру власних джерел фінансування. На практиці менеджери вважають за краще використовувати не цілі структурні моделі, а конкретні підходи із зрозумілими алгоритмами вирішення поставленого завдання, що дозволить прийняти ефективне управлінське рішення.

Ефективне управління капіталом реалізується через визначення заходів, стратегій управління, оптимальних цілей, призначення відповідальних менеджерів та структур, які забезпечували б досягнення поставлених цілей та стратегій. Ефективна діяльність підприємства не може відбуватися без обґрунтування програми стратегічних дій. Управління формуванням капіталу є важливим та необхідним етапом під час розроблення стратегії майбутньої діяльності підприємства. Від правильної стратегії управління капіталом підприємства залежить його ефективна діяльність, оскільки від співвідношення між власними та позиковими ресурсами залежить фінансовий стан та результат.

Список літератури:

1. Викиданець І.В. Методи оптимізації структури капіталу підприємства. *Вісник Дон-НУЕТ*. 2014. № 3(43). С. 208–215.
2. Римарчук А.М. Економічна сутність оборотних активів та їх класифікація. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. №7(110). С. 64–70.
3. Пельтек Л.В., Писаренко С.М. Методологічні аспекти формування системи управління оборотними активами підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1(5). С. 43–49.
4. Офіційний сайт ПрАТ «Дніпрометиз». URL: <http://www.dneprometiz.com> (дата звернення: 01.08.2019).
5. Річна звітність ПрАТ «Дніпрометиз». URL: <https://www.dneprometiz.com/accountabilities> (дата звернення: 10.08.2019)
6. Шпак Н.З., Рудницька О.М. Система управління капіталом підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. №10. С. 257–261.

References:

1. Vykydanets I.V. (2014) Metody optymizatsiyi struktury kapitalu pidpryyemstva [Methods of optimizing the capital structure of the enterprise]. *Visnyk of Don-NUET*. vol. № 3(43), pp. 208–215.
2. Rymarchuk A.M. (2010) Ekonomichna sutnist oborotnykh aktyviv ta ikh klasyfikatsiia [The economic essence of current assets and their classification]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. vol. № 7(110), pp. 64–70.
3. Peltek L.V., Pysarenko S.M. (2013) Metodolohichni aspekty formuvannia systemy upravlinnia oborotnyumu aktyvamy pidpryyemstva [Methodological aspects of forming a management system of current assets of the enterprise]. *Visnyk Zapori-zkogo natsionalnoho universytetu*. vol. № 1(5), pp.43–49.
4. Ofitsynny sayt PrAT «Dniprometyz» [Official site of PrJSC «Dniprometiz»]. Available at: <http://www.dneprometiz.com> (accessed 1 August 2019).
5. Richna zvitnist' PrAT «Dniprometyz» [Annual Reporting of PrJSC «Dniprometiz»]. Available at: <https://www.dneprometiz.com/accountabilities> (accessed 10 August 2019).
6. Shpak N.Z., Rudnitskaya O.M. (2010) Systema upravlinnya kapitalom pidpryyemstva [Enterprise capital management system]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy*. vol. 10, pp. 257–261.

ОБОСНОВАНИЕ ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ОПТИМИЗАЦИИ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА В УСЛОВИЯХ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследованы и обобщены теоретические и практические основы по управлению и оптимизации структуры капитала в условиях современного предпринимательства. Установлено, что управление капиталом требует организованной деятельности и долгосрочного планирования, а также выделены задачи, которые решают промышленные предприятия при управлении капиталом. В статье доказано, что при достижении результативных показателей финансовой деятельности для эффективной работы предприятия необходимо соблюдать определенные пропорции между собственным и заемным капиталом. Оптимальная структура капитала позволяет обеспечивать достаточный уровень финансовой независимости, ликвидности, рентабельности, а также максимизировать рыночную стоимость предприятия. Обосновано, что эффективное управление капиталом реализуется путем определения мер, стратегий управления, оптимальных целей, назначения ответственных менеджеров и структур, обеспечивающих достижение поставленных целей и стратегий.

Ключевые слова: капитал, управление капиталом, предприятие, прибыль, собственный капитал, заемный капитал, стратегия.

RATIONALE FOR THE FEASIBILITY OF IMPLEMENTING THE OPTIMIZATION OF THE CAPITAL STRUCTURE IN THE CONDITIONS OF THE ENTERPRISE

The article explores and summarizes the theoretical and practical foundations for managing and optimizing the capital structure in modern entrepreneurship. It was established that the management of capital and their implementation requires organized activities, as well as long-term planning, the tasks that industrial enterprises solve when managing capital are also highlighted. The article proves that when achieving effective financial performance indicators for the effective operation of the enterprise, it is necessary to observe certain proportions between equity and borrowed capital. The optimal capital structure allows you to ensure a sufficient level of financial independence, liquidity, profitability, as well as maximize the market value of the enterprise. It is proved that effective capital management is implemented through the definition of measures, management strategies, optimal goals, the appointment of responsible managers and structures that ensure the achievement of goals and strategies. The activities of industrial enterprises are complicated by the lack of real investment, significant depreciation of fixed assets, imperfect fiscal policies of the state, currency fluctuations, and the like. In order to maintain a stable financial condition and solvency of industrial enterprises, along with overcoming the above factors, more attention should be paid to issues of capital management of an industrial enterprise. Effectively manage the capital through realignment, strategic management, optimal goals, designation of the managerial structures and structures, so that they could be used to achieve the delivery of the goals and strategy. Efficiency of business cannot be achieved without strategic programs of strategic actions. Managing the formulas of capital is important and necessary at a different stage with strategic development of the Maybutnial business. The correct strategy for managing the capital of the enterprise is to be effective, the efficiency of the economy is the same as the rest of the resources and the financial resources to lay the financial result.

Key words: capital, capital management, enterprise, profit, equity, borrowed capital, strategy.

Печенюк А.П.

кандидат економічних наук, докторант,
Подільський державний аграрно-технічний університет,

Печенюк А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та електронних платіжних систем,
Подільський державний аграрно-технічний університет

Pecheniuk Alla, Pecheniuk Andrii

State Agrarian and Engineering University in Podilya

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ТУРИСТИЧНИХ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД

Розглянуто фінансові аспекти сільських територіальних громад та їх перспективи у забезпеченні охорони та захисту історико-культурної спадщини. Досліджено сучасні трансформаційні процеси та виявлено їхній вплив на фінансову компоненту сільського розвитку. Встановлено, що державне фінансування за рахунок цільових програм, цільових субвенцій та позабюджетних коштів є неефективним. Досліджено міжнародний досвід фінансування інституцій сектору культури. Виявлено сучасні проблеми пам'яткоохоронної діяльності у сільських громадах. Обґрунтовано напрями фінансування охорони історико-культурної спадщини, визначено джерела формування суспільного бюджету. Запропоновано шляхи фінансування охорони туристичної історико-культурної спадщини з урахуванням фінансової спроможності сільських територіальних громад.

Ключові слова: історико-культурні туристичні об'єкти, громадські інституції, фінансування, сільські території, об'єднані територіальні громади.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у сільських громадах супроводжуються децентралізацією влади, створенням об'єднаних територіальних громад, зміною адміністративно-територіального поділу районів та областей, виявляють низку проблем, які потребують негайного вирішення. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання фінансового забезпечення охорони, збереження та ефективного використання історико-культурної спадщини сільських територій як бази гуманітарного та соціального розвитку українського села та суспільства загалом, адже історична культурна спадщина є невід'ємною компонентою туристичної привабливості сільських територій України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційну базу дослідження становлять праці вітчизняних та закордонних науковців із вибраної теми: С.Ю. Зорінець – із питань перспективи співробітництва України з ЮНЕСКО; О.Є. Нездойминоги та В.І. Мельник – із проблем формування бюджету та фінансових аспектів розвитку регіонів; І.Я. Ткачук – із дослідження інституційного забезпечення фінансів громадянського суспільства; С.І. Кот, Л. Норріс та В. Ланкеліне – із проблем збереження культурної спадщини України; К.О. Лантух – із дослідження підходів та методів фінансування культури та мистецтва.

Ураховуючи сучасні напрацювання, які значною мірою спрямовані на дослідження проблеми охорони історико-культурної спадщини в масштабах країни, вважаємо за доцільне акцентувати увагу саме на сільських територіях нашої держави, оскільки у світлі останніх політичних, економічних та суспільних процесів це питання потребує належного висвітлення та методичного забезпечення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення пропозицій щодо фінансування пам'яткоохоронної діяльності сільських громад на основі оцінки їхньої фінансової спроможності та здатності до самостійного забезпечення охорони та утримання історико-культурних пам'яток.

Виклад основного матеріалу. Сільські території нашої держави багаті історико-архітектурними об'єктами, які мають різне призначення та різний ступінь збереженості. Завдяки цьому Україна входить до країн, пам'ятки яких внесено до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це створює для нашої країни широкі можливості як для міжнародної співпраці, так і для підтримки вітчизняної гуманітарної сфери [1, с. 72]

Процеси децентралізації влади в Україні сьогодні супроводжуються низкою проблемних питань, найбільш болючим з яких є питання формування фінансових ресурсів громади як у контексті вирішення соціально-

економічних потреб, так і в плані забезпечення захисту та охорони історико-культурної спадщини.

Станом на початок 2019 р. в Україні було створено 876 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), у яких проживає 21,1% усього населення України (без окупованих територій), що в абсолютному значенні становить понад 8,3 млн. осіб. Найбільша кількість мешканців ОТГ припадає на Житомирську (65,1% усього населення області), Тернопільську (58,6%) і Чернігівську (43,1%) області. Згідно з даними аналізу фінансових показників діяльності ОТГ за дев'ять місяців 2018 р., три з чотирьох ОТГ (із 665) були дотаційними, 16% – «заможними», а 9% усіх ОТГ не отримували базової дотації з держбюджету і не перераховували реверсної дотації до держбюджету [2; 3, с. 158].

Для українського села характерною є проблема формування бюджету розвитку як такого. Наприклад, у громадах із чисельністю населення до 500 осіб бюджет розвитку зазвичай не формується взагалі; у громадах із населенням 500–1000 осіб бюджет розвитку має 11% громад. За кількості населення понад 5 тис осіб 66% громад мають сформовані бюджети саморозвитку, що може свідчити про їхню потенційну можливість вирішення питання щодо охорони та захисту історико-культурної спадщини [4].

Значна фінансова залежність місцевих бюджетів від бюджетів вищого рівня, відсутність умов для саморозвитку, недовіра ринкових інститутів не формують бажання сільських територіальних громад до самостійного вирішення питань економічного, екологічного, соціального та демографічного характеру та інколи посилюють «утриманські» настрої органів місцевого самоврядування [5]. Під час формування моделі фінансового забезпечення охорони та захисту культурних пам'яток регіонів варто враховувати те, що джерела фінансування, форми руху коштів та механізми їх регулювання повинні мати свої особливості, але незмінними залишаються форми фінансування: бюджетне фінансування, самофінансування, інвестування та кредитування.

На кінець 2017 р. в Україні на державному обліку перебувало 130 тис об'єктів нерухомої культурної спадщини. До списку історичних населених місць України занесено 401 населений пункт. Окрім того, в Україні є понад 8 тис сіл із цінною культурною спадщиною та 1399 історичних міст і селищ. Загалом фонд історичних будівель і споруд у цих населених пунктах перевищує 70 тис об'єктів [6, с. 25]. Основна робота із забезпечення охорони пам'яток здійснюється на регіональному рівні, тому на місцеві органи виконавчої влади лягає весь фінансовий тягар таких заходів. Через відсутність історико-архітектурних опорних планів історичних населених місць, паспортів на історичні пам'ятки існування цих об'єктів не гарантується в подальшому.

До прикладу, з 401 історичного населеного пункту спеціальною історико-містобудівною документацією забезпечено лише 126 міст і селищ. Понад 60% пам'яток архітектури національного значення у нашій державі перебуває у незадовільному стані, а 10% є

аварійними, тому основна діяльність місцевих органів державної влади спрямована на реставрацію, консервацію та реабілітацію пам'яток. Державне фінансування за рахунок цільових програм, цільових субвенцій та позабюджетних коштів є неефективним, оскільки не має системного характеру [6, с. 25].

Серед нагальних проблем пам'яткоохоронної діяльності варто виділити такі (табл. 1).

Дуже часто відсутність зареєстрованого права власності на історико-культурні об'єкти створює значні перешкоди з пошуку та залучення джерел фінансування. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про охорону культурної спадщини», пам'ятка, крім пам'ятки археології, може перебувати у державній, комунальній або приватній власності. Зазначимо, що сьогодні значна кількість пам'яткоохоронних об'єктів як місцевого, так і загальнонаціонального значення, які розташовані на території сільських громад чи невеликих містечок, у юридичній площині не має власника та, відповідно, не перебуває на балансовому обліку. Така ситуація негативно позначається на збереженості цих об'єктів та значно стримує можливості залучення коштів як благодійної допомоги, так і приватних ініціатив щодо забезпечення їх збереження та подальшого використання з освітньою чи комерційною метою. Суб'єкти права власності на пам'ятку визначаються згідно із законом. Сучасна практика засвідчує, що встановити балансоутримувача дуже складно, а іноді й неможливо.

Як приклад можна навести ситуацію у місті Ізяслав Хмельницької області, де до міської ради у 2018 р. звернулася громадська організація «Скарбниця нації» з пропозицією передати у її користування пам'ятку архітектури національного значення – Замок (охор. № 757) з метою проведення його автентичної реконструкції та розміщення музею, але через відсутність зареєстрованого права власності на нерухомий об'єкт культурної спадщини зазначене питання не змогло вирішитися міською радою [9].

Світова практика виділяє дві моделі фінансування сектору культури: європейську та американську. Європейська модель фінансування культури формується на основі централізації державного управління, культурних та міжбюджетних відносин, системи спонсорства, благодійництва, меценатства, спеціальних цільових трансфертів і грантів. Окрім цього, кошти для країн Східної Європи на фінансування культури надходять із зовнішніх джерел (Європейський Союз, Світовий банк); за рахунок відрахування відсотка від виграшів лотереї; надходжень від сплати ПДВ, а також частки податку на прибуток. У даних моделях також мають місце форми опосередкованого державного фінансування: звільнення від податків для установ мистецтва і культури, компаній та фізичних осіб, які надають або інвестують у мистецтво; диференційована ставка ПДВ для товарів та послуг сфери культури [10, с. 124].

Для американської моделі характерною є відсутність центрального органу управління розвитком культури та мистецтва (Міністерства культури) та прямого державного впливу. Разом із тим урядом країни створюються

Проблеми пам'яткоохоронної діяльності у сільських громадах

Проблема	Суть проблеми
Відсутність стратегічного планування пам'яткоохоронної діяльності	Труднощі у подоланні пострадянського (або постколоніального) синдрому у формуванні національної культурної ідентичності, повільні зрушення у суспільстві, застарілі експозиції у музеях, нерозвиненість музейної мережі, застарілі технології
Фінансова обмеженість та неефективність державного фінансування	Відсутність власних ресурсів та підтримки з боку держави, кошти з бюджету спрямовуються переважно на поточні потреби
Фінансова оцінка об'єктів історико-культурної спадщини	Відсутність грошової оцінки унеможливорює дієвий контроль над станом їх обліку і збереження
Відсутність контролю	Неналежний контроль із боку держави над виконанням чинного законодавства, розкрадання і втрата музейних фондів, несанкціоновані археологічні розкопки, відсутність охоронних знаків
Формування реєстрів	Відсутність облікової документації, неналежне її оформлення, відсутність винесених охоронних зон у природі (на місцевості)
Оцифрування експонатів історико-культурної спадщини	Формування та опрацювання цифрових каталогів
Координаційний механізм	Відсутність координації дій зі збереження історико-культурної спадщини між окремими суб'єктами
Залучення приватних коштів	Несприятливі умови для залучення приватних коштів у відновлення культурної спадщини, наприклад відсутність податкових пільг для спонсорів, неналежна підтримка приватних ініціатив
Комунікація з недержавними організаціями	Відсутність співпраці між органами державної влади та недержавними організаціями, відсутність навичок із питань сучасного музеєзнавства, мовні бар'єри
Комунікація з мешканцями	Відсутність комунікації між органами державної влади та мешканцями щодо проблем, потреб і побажань у сфері збереження культурної спадщини, відсутність освітян і фахівців із роботи з громадськістю
Відсутність соціального планування	Відсутність обґрунтованого визначення перспектив і показників розвитку громад, явищ і процесів, а також розроблення заходів для досягнення бажаного стану туристичних об'єктів
Статистика пам'яткоохоронної діяльності	Відсутність статистичних даних про музейну інфраструктуру та діяльність означених закладів
Відсутність чи недостатній розвиток міжнародної взаємодії	Невідповідність пам'яткоохоронної діяльності сучасним міжнародним стандартам, відсутність інформації у міжнародних мережах культурної спадщини

Джерело: складено на основі [7; 8]

сприятливі законодавчі умови для бізнесу з метою його залучення до розвитку культури. Наслідком цього є збільшення обсягів фінансування цієї сфери та згуртованості суспільства. Оскільки більшість американських закладів культури є приватною, уряд може надавати культурним інституціям допомогу у вигляді грантів. Частка приватних пожертвувань американців становить близько 40%. Загалом модель фінансування закладів культури у США можна описати так: власні доходи – близько 55% їхнього бюджету (виручка від продажу квитків, реклами, внески членів професійних асоціацій та ін.); 25% бюджету становлять гранти та пожертвування; 12% – інвестиції у цінні папери; лише 9% витрат покривається державою [10, с. 125].

Сьогодні для більшості сільських громад України фінансування охорони та захисту історико-культурних пам'яток є непосильним тягарем, що може призвести до подальшого їх знищення та руйнації. Тому успішний захист та охорона культурної спадщини нашої держави можливі за умови узгоджених спільних дій між державними органами влади, підприємницьким середовищем та сформованою позицією місцевої громади. Із цією метою доцільною є практика інтеграції громадян щодо вироблення та прийняття спільних рішень, а також щодо формування та використання громадського бюджету.

Із метою формування сприятливого для збереження культурної спадщини громадського середовища та фор-

мування його відповідного фінансового базису діяльність у досліджуваній сфері має ґрунтуватися на якісній комунікації та згуртованості; популяризації знань про історичну спадщину конкретного села чи регіону; відродження характерних для певної території історично сформованих сфер економічної діяльності; проведення фестивалів, семінарів, освітньо-туристичних заходів, які залучатимуть місцеве населення та формуватимуть доходи місцевих бюджетів. Важливим чинником культурного розвитку є небайдужі та ініціативні громадяни, а також відновлення повноважень Українського товариства охорони пам'яток історії та культури з метою забезпечення контролю над дотриманням законодавства та ініціювання охоронних заходів.

Проведене дослідження сформувало базу для розроблення пропозицій щодо фінансування охорони туристичної історико-культурної спадщини, які значною мірою стосуються громадського контролю, та залучення різних інституцій до співфінансування пам'яткоохоронної діяльності.

Ураховуючи те, що сільські громади за ступенем фінансової спроможності поділяються на громади з високим рівнем, із нульовим та низьким, а також наведений міжнародний досвід (зокрема, досвід США), вважаємо, що важливою компонентою фінансування збереження та розвитку історико-культурної спадщини, крім коштів державного бюджету, має стати суспільний

Фінансування об'єктів історико-культурної спадщини сільських громад

Рівень фінансової спроможності громад	Розподіл фінансування, %
Високий (дохід > витрати)	90 – власні кошти та суспільний бюджет; 10 – кошти державного бюджету
Нульовий (дохід = витрати)	50 – власні кошти та суспільний бюджет; 50 – кошти державного бюджету
Низький (дохід < витрати)	10 – кошти державного бюджету; 90 – власні кошти та суспільний бюджет

Джерело: розробка авторів

бюджет, який буде суттєвим доповненням державного фінансування цих об'єктів (табл. 2). Джерелами формування його коштів визначимо таке: фандрейзинг, який успішно використовують громадські неприбуткові організації як спосіб переконання та формування суспільної думки щодо необхідності фінансування саме цього виду діяльності; краудфандинг, який зазвичай використовує Інтернет-спільноти для залучення коштів. Для цього визначається мета проєкту, декларується його ціна, а обчислення всіх витрат і спосіб фінансування є відкритим для всіх учасників у вільному доступі; профспілкові внески членів окремих професійних груп; доходи від власної комерційної діяльності (оренда, інформаційні послуги, туристична та екскурсійна діяльність тощо); кошти фінансово-кредитних установ. Досить поширеним видом фінансування сфери культури є залучення міжнародних фондів та грантів на певні види проєктів; благодійників; спонсорів; коштів небайдужих до проблем охорони спадщини громадян.

Для сільських громад із високим рівнем фінансової спроможності пропонується мінімальний розмір бюджетного фінансування (у межах 10%), оскільки такі громади, маючи високий економічний потенціал, зможуть самостійно фінансувати заходи зі збереження та охорони історико-культурної спадщини. Громадам із нульовим рівнем фінансової спроможності пропонується метод 50% на 50%, що дасть їм змогу краще та ефективніше залучити невикористані резерви та спрямувати їх на охорону історико-культурних об'єктів. Сільським громадам із низьким рівнем фінансової спроможності пропонується така модель фінансування: 90% – кошти держави, лише 10% – власні та залучені ресурси, що допоможе зберегти цінні об'єкти

та спонукатиме громаду активізувати зусилля з метою формування суспільного бюджету.

Висновки. Туристичну привабливість сільських територій значною мірою формують історико-архітектурні пам'ятки, фінансування, збереження та захист яких сьогодні викликає значний науковий та суспільний інтерес. Провідна роль у забезпеченні охорони, захисту та контролю фінансування об'єктів історико-культурної спадщини має належати громадським інституціям, що дасть змогу здійснювати ефективну політику щодо гуманітарного розвитку сільських територій. Ураховуючи той факт, що значна частина утворених сільських громад в Україні має низький рівень фінансової спроможності, як вихід з існуючої ситуації вбачаємо формування суспільного бюджету охорони та захисту історико-культурної спадщини, що мінімізує ризики втрати цих об'єктів. Міжнародний досвід фінансування об'єктів історико-культурної спадщини дав змогу визначити джерела формування суспільного бюджету сільських громад на означені цілі та запропонувати розподіл фінансових ресурсів залежно від рівня фінансової спроможності сільських громад. Громадам із високим рівнем фінансової спроможності пропонується мінімальний розмір бюджетного фінансування (у межах 10%); із нульовим рівнем фінансової спроможності пропонується 50%; громадам із низьким рівнем спроможності пропонується 90% бюджетної субвенції на охорону історико-культурної спадщини, що певною мірою дасть змогу згладити їх фінансову нерівність у частині охорони культурної спадщини. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у поглибленні досліджень із розроблення обліково-методичного інструментарію щодо оцінки історико-культурного потенціалу.

Список літератури:

1. Зорінець С.Ю. Україна в ЮНЕСКО: перспективи співробітництва та діяльність щодо внесення об'єктів до списку всесвітньої спадщини. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філософія, культурологія, соціологія»*. 2015. Вип. 9. С. 71–82.
2. Ціна держави. Децентралізація: коротко про головне. URL : <http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne> (дата звернення: 8 жовтня 2019 р.).
3. Ivanyshyn V., Pecheniuk A., Pecheniuk A. Financial and educational inclusiveness of rural territorial groups. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2(78). С. 156–161.
4. Нездоймиго О.Є. Особливості формування бюджету територіальної громади. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 11. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/11_ukr/71.pdf (дата звернення: 15 жовтня 2019 р.).
5. Мельник В.І. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 30. URL : http://market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/48.pdf (дата звернення: 25 жовтня 2019 р.).
6. Кот С.І. Про стан збереження культурної спадщини України *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні»*, 18 квітня 2018 р. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 43 с.

7. Рибчинський О. Аналіз програм збереження культурної спадщини України. URL : <http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf> (дата звернення: 25 жовтня 2019 р.).

8. Норріс Л., Ланкеліне В. Доповідь про розвиток сектору культурної спадщини в Україні. URL : https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Subsector_report_Ua_ukrainian_Fin.pdf (дата звернення: 16 жовтня 2019 р.).

9. Про пам'ятки архітектури. *Ізяславська міська рада*. URL : <https://izyaslav-miskrada.gov.ua/news/15-15-27-04-06-2019/> (дата звернення: 6 жовтня 2019 р.).

10. Лантух К.О. Підходи та методи фінансування культури та мистецтва: світовий досвід і перспективи для України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Т. 30(69). № 4. С. 123–130.

References:

1. Zorinec, S.Ju., (2015) *Ukrajina v JuNESKO: perspektivy spivrobotnytva ta dijajnistj shhodo vnesennja ob'ektiv do spysku vsesvitnoji spadshhyny [Ukraine at UNESCO: Prospects for Collaboration and World Heritage Sites]*. *Visnyk Mariupol'skogo derzhavnogo universytetu. Serija: filosofija, kulturologhija, sociologhija*, no. 9, pp. 71–82.

2. Cina derzhavy. Decentralizacija: korotko pro gholovne [Price of the state. Decentralization: briefly the main thing]. Available at: <http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne> (accessed 8 October 2019).

3. Ivanyshyn V., Pecheniuk A., Pecheniuk A., (2019) Financial and educational inclusiveness of rural territorial groups. *Innovacijna ekonomika*, no 1-2(78), pp. 156–161.

4. Nezdojmynoha, O.Je. (2017) Osoblyvosti formuvannja bjudzhetu terytorialnoji ghromady [Features of budgeting of the territorial community]. *Ekonomika i suspilstvo*. No.11. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/11_ukr/71.pdf (accessed 15 October 2019).

5. Meljnyk V.I., (2019) Analiz suchasnogo stanu finansovogho zabezpechennja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv Ukrajinj [Analysis of the current state of financial support for socio-economic development of Ukrainian regions]. *Infrastruktura rynku*. No. 30. Available at: http://market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/48.pdf (accessed 25 October 2019).

6. Kot, S.I., (18 April 2018) Pro stan zberezhennja kuljturnoji spadshhyny Ukrajinj [On the state of preservation of Ukraine's cultural heritage (Information and analytical materials to the parliamentary hearings on «The state, problems and prospects of cultural heritage protection in Ukraine»)]. *Kiev: Instytut istoriji Ukrajinj NAN Ukrajinj*, 43 p.

7. Rybchynskij O. Analiz program zberezhennja kuljturnoji spadshhyny Ukrajinj [Analysis of cultural heritage conservation programs in Ukraine]. Available at: <http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf> (accessed 25 October 2019).

8. Norris L., Lankeline V., (2017) Dopovidj pro rozvytok sektoru kuljturnoji spadshhyny v Ukrajinj [Report on the development of the cultural heritage sector in Ukraine]. Available at: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Subsector_report_Ua_ukrainian_Fin.pdf (accessed 16 October 2019).

9. Pro pam'jatky arkhitektury [About architectural monuments] (2019) *Izjaslavska misjka rada*. Available at: <https://izyaslav-miskrada.gov.ua/news/15-15-27-04-06-2019/> (accessed 6 October 2019).

10. Lantukh, K.O. (2019) Pidkhody ta metody finansuvannja kuljturnoji ta mystectva: svitovij dosvid i perspektivy dlja Ukrajinj [Approaches and methods of financing culture and art: world experience and perspectives for Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadsjkogho. Serija: Ekonomika i upravlinnja*, vol. 30(69), no. 4, pp. 123–130.

ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ СОХРАНЕНИЯ И ЗАЩИТЫ ТУРИСТИЧЕСКИХ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ ОБЪЕКТОВ СЕЛЬСКИХ ОБЩИН

Рассмотрены финансовые аспекты сельских территориальных общин и их перспективы в обеспечении охраны и защиты историко-культурного наследия. Исследованы современные трансформационные процессы и выявлено их влияние на финансовую компоненту сельского развития. Установлено, что государственное финансирование за счет целевых программ, целевых субвенций и внебюджетных средств является неэффективным. Исследован международный опыт финансирования институтов сектора культуры. Выявлены современные проблемы памятоохранной деятельности в сельских общинах. Обоснованы направления финансирования охраны историко-культурного наследия, определены источники формирования общественного бюджета. Предложены пути финансирования охраны туристического историко-культурного наследия с учетом финансовых возможностей сельских территориальных общин.

Ключевые слова: историко-культурные туристические объекты, общественные институты, финансирование, сельские территории, объединенные территориальные общины.

FINANCIAL ASPECTS OF CONSERVATION AND PROTECTION OF HISTORICAL AND CULTURAL OBJECTS OF RURAL COMMUNITIES

The aim of the study is to develop proposals for financing the protection and protection of historical and cultural monuments of rural communities based on an assessment of their financial viability and ability to independently provide protection and maintenance. The subject is the financial component of the activities of the monuments. The study used the

method of a systematic approach - when considering the financial integration of rural communities as a system of inter-related elements that, interacting, affect the state of protection of historical and cultural heritage; The method of scientific abstraction - when highlighting in the studied phenomena a strong, stable, typical connection, which allowed to form a financing model. The main approaches to the study of the conservation and protection of historical and cultural tourist sites located within the boundaries of rural settlements and small towns of Ukraine, which are a potential basis for the development of rural tourism, are examined. Modern transformation processes were investigated and their influence on the financial component of rural development was revealed. The current financial capabilities of rural territorial communities and the prospects for the protection and protection of historical and cultural heritage are examined. The international experience of financing the institutions of the cultural sector was studied. Current issues have been identified. It was found that public funding is ineffective through targeted programs, targeted subsidies, and extrabudgetary funds. The directions of financing the protection of historical and cultural heritage are justified. Methods of financing the protection of the tourist historical and cultural heritage from the point of view of the financial viability of rural territorial communities are proposed, which provides for the involvement of state institutions in this process and will allow for an effective policy on humanitarian development of rural areas and will have a sustainable social effect. Methods of financing the protection of the tourist historical and cultural heritage are proposed taking into account the financial capabilities of rural territorial communities.

Key words: *historical and cultural tourist sites, public institutes, financing, rural territories, united territorial communities.*

7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-21>

УДК 341.233.1:371(477.83)

Долбнєва Д.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Dolbneva Deniza

Ivan Franko National University of Lviv

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В УКРАЇНІ

У статті розкрито сутність та особливості проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів в Україні шляхом розкриття предмета злочинного посягання у кримінальних провадженнях щодо нецільового використання бюджетних коштів, об'єктів і суб'єктів фінансових розслідувань цього злочину. Визначено перелік основних правоохоронних і контролюючих органів, до компетенції яких входить обов'язок проведення фінансових розслідувань та попередження вчинення злочинів у бюджетній сфері. Визначена важливість налагодження ефективної взаємодії між цими органами влади як передумови результативності їхньої професійної діяльності і цільового використання державних коштів. Обґрунтована необхідність удосконалення системи фінансових розслідувань в Україні у контексті створення Служби фінансових розслідувань.

Ключові слова: бюджетні кошти, бюджетна сфера, взаємодія, контролюючі органи, нецільове використання, правоохоронні органи, Служба фінансових розслідувань, фінансові розслідування.

Постановка проблеми. Нині протидія злочинам у бюджетній сфері, пов'язаним із нецільовим використанням бюджетних коштів, залишається пріоритетним завданням забезпечення економічної безпеки держави і водночас важливим напрямом діяльності державних органів контролю у процесі забезпечення фінансово-бюджетної дисципліни і проведення фінансових розслідувань. Вже три роки поспіль Україна наполегливо продовжує вживати посилені заходів щодо розвитку та вдосконалення системи фінансових розслідувань відповідно до міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттям сутності злочинів у бюджетній сфері, у тому числі нецільового використання бюджетних коштів, займалися такі вчені, як: В.Т. Білоус, Д.А. Баландін, В.І. Василичук, Г.М. Гончар, О.Ф. Долженков, Я.В. Дячишин, О.Ю. Заблоцька, Р.В. Ілюхіна, М.В. Корнієнко, Ю.І. Кудряшова, В.С. Кузьмічов, В.В. Кулаков, Ю.В. Латов, Г.К. Літвінчук, С.С. Мірошніченко, Ю.Г. Наумов, В.Н. Онищенко, Л.А. Савченко, А.І. Селіванов, Л.П. Скалозуб, Р.А. Степанюк, О.В. Тихонова,

А.В. Холостенко, С.С. Чернявський, А.О. Шелехов, М.Є. Шумило та інші.

Формулювання цілей статті. Визначити особливості проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів в Україні та обґрунтувати необхідність удосконалення системи боротьби із цим злочином у бюджетній сфері.

Виклад основного матеріалу. Нестабільна політична ситуація в Україні, можливість та наявна практика неоднозначного трактування законодавчих актів, недосконалість нормативно-правового забезпечення певних напрямів діяльності є сприятливим підґрунтям для різного роду зловживань у сфері використання бюджетних коштів. Помітне місце у структурі бюджетних злочинів в Україні займає нецільове використання бюджетних коштів.

В основі виявлення фактів цих злочинів, попередження і недопущення у майбутньому, притягнення винних осіб до відповідальності є організація і проведення фінансових розслідувань.

Для проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів важливим є

чітке розуміння предмета нецільового використання бюджетних коштів, об'єктів та суб'єктів фінансових розслідувань цього злочину (рис. 1).

Згідно з приміткою до ст. 210 Кримінального кодексу України (ККУ), великим розміром бюджетних коштів, відповідно до ст. 210, 211 ККУ, вважається сума, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а особливо великим розміром бюджетних коштів, відповідно до ст. 210, 211 ККУ, вважається сума, що в три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [2].

Судова практика з розгляду матеріалів щодо вчинення кримінальних проваджень та правопорушень, передбачених ст. 210 ККУ, свідчить, що сьогодні найчастіше нецільове використання бюджетних коштів здійснюється під час проведення тендерних процедур, використання субвенцій шляхом завищення або заниження обсягів робіт, фіктивних операцій і фальсифікації документів для використання коштів, отриманих із бюджетів різних рівнів. Можливість учинення злочинів у такий

спосіб зумовлена відсутністю належного контролю за цільовим спрямуванням бюджетних коштів [4].

Обов'язковою умовою результативного проведення фінансових розслідувань злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, є якісна взаємодія між підрозділами ДЗЕ НПУ із контролюючими органами, діяльність яких поширюється на всю бюджетну сферу. Основні її форми наведені на рис. 2.

Типовими слідчими ситуаціями на початку проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів є [1]:

1. Відкриття кримінального провадження за матеріалами органів ДАСУ, РПУ, ДПСУ або іншого контролюючого органу.
2. Відкриття кримінального провадження за матеріалами оперативного підрозділу органу внутрішніх справ.
3. Відкриття кримінального провадження за ознаками злочинів із нецільового використання бюджетних коштів, виявлених під час розслідування іншого злочину.

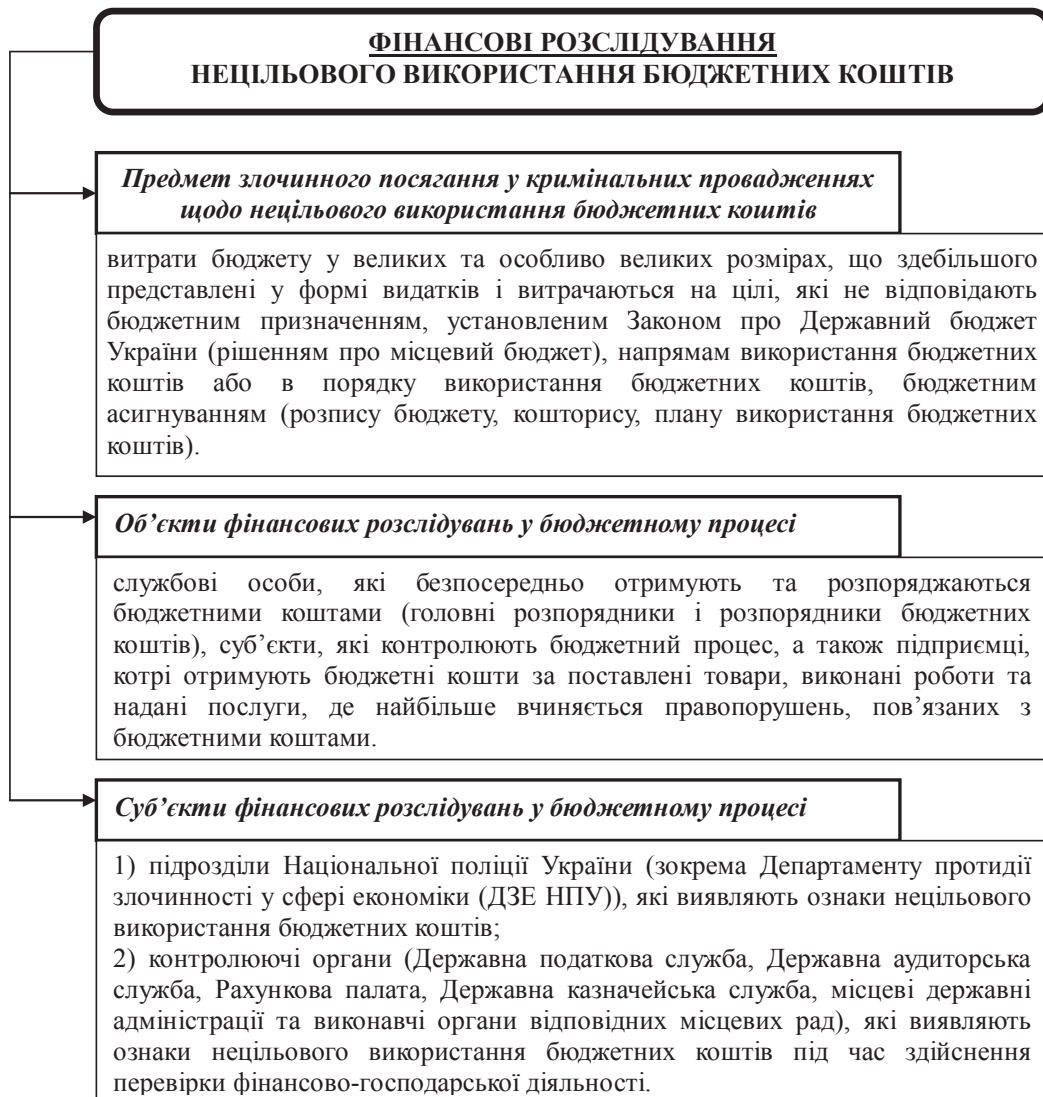

Рис. 1. Предмети, суб'єкти та об'єкти фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів

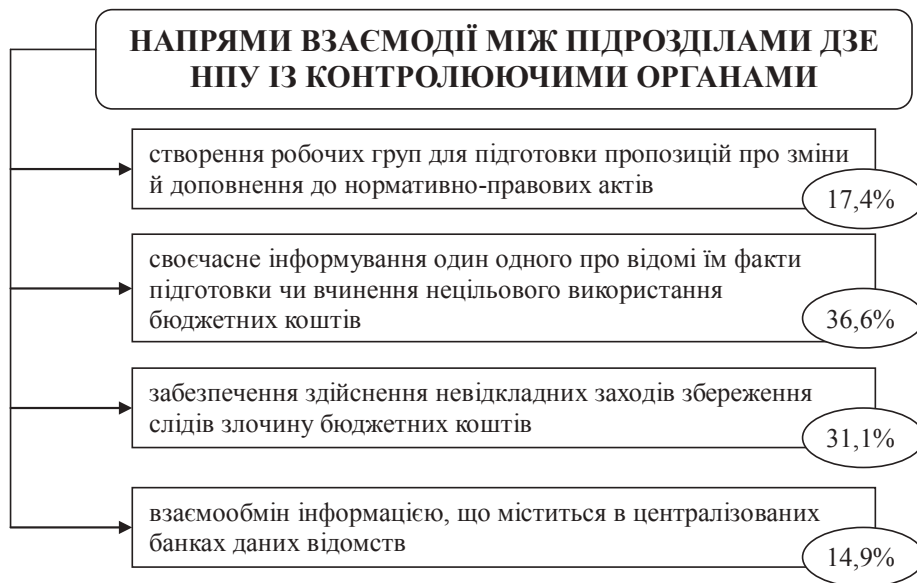

Рис. 2. Напрями взаємодії між підрозділами ДЗЕ НПУ із контролюючими органами

Загалом пошукова діяльність підрозділів ДПЗЕ НПУ ґрунтується на підставі аналізу оперативної обстановки, інформації, яку оперативні працівники одержують про нецільове використання бюджетних коштів службовими особами установ державного сектору економіки. Майже 75% інформації про нецільове використання бюджетних коштів службовими особами підрозділи ДПЗЕ НПУ отримують під час використання сил і засобів оперативно-розшукової діяльності.

Сліди нецільового використання бюджетних коштів виявляються у вигляді певних фактів, явищ, які називаються пошуковими ознаками. Так, під час проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів на цей злочин вказують документальні факти, які узагальнено на рис. 3.

Сучасний стан правоохоронної діяльності з питань проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів в Україні потребує запровадження нових систем і механізмів боротьби із цим злочином.

Вважаємо, що за досвідом Великобританії та Італії доречним для України є створення спеціалізованого правоохоронного органу з протидії економічній злочинності, зокрема і у бюджетній сфері. З огляду на це, важливим кроком має стати вже давно оголошене, але досі не приведенне у виконання рішення про створення Служби фінансових розслідувань (СФР). Причому до її структури повинні увійти оперативні підрозділи для боротьби з правопорушеннями у сфері фінансової діяльності, слідчі підрозділи, оперативно-технічні, інформаційно-аналітичні, експертні, ревізорські та інші підрозділи.

Саме СФР має стати тим контролюючим правоохоронним органом, який забезпечить потребу високопрофесійного управління з боку держави у сфері фінансових відносин з метою підвищення прозорості, ефективності й результативності державного

контролю, фінансових розслідувань економічних правопорушень, усунення дублювання функцій правоохоронних і фіскальних, контрольно-ревізійних органів у сфері боротьби з економічними правопорушеннями, у тому числі і у бюджетній сфері.

Важливо зазначити, що новостворенна СФР має бути передана до компетенції Міністерства фінансів України.

Водночас важливим заходом під час удосконалення порядку проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів правоохоронними органами має стати формування такої моделі фінансових розслідувань, за якої правоохоронні органи будуть наділені широким колом повноважень із протидії злочинності у бюджетній сфері, спрямованих на попередження, виявлення і розслідування таких злочинів і правопорушень.

Висновки. Таким чином, важливість розгляду необхідності фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів полягає у тому, що цей злочин є досить поширеним у багатьох галузях національної економіки і його дуже складно довести, він посилює негативний економічний ефект розбалансованості економіки, девальвації гривні, спаду виробництва тощо.

Фінансові розслідування нецільового використання бюджетних коштів мають бути невід'ємною складовою частиною загальної стратегії боротьби зі злочинністю, що ґрунтується на комплексних законодавчих засадах, у яких буде відображено роль фінансового розслідування як невід'ємної частини роботи правоохоронного блоку. Пріоритетним завданням держави при цьому має стати підготовка необхідної кількості високопрофесійних слідчих, державних аудиторів і контролерів, компетентних у проведенні фінансових розслідувань злочинів у бюджетній сфері. Вони повинні тісно взаємодіяти між собою і володіти глибокими знаннями з обігу фінансово-бухгалтерської документації,

Рис. 3. Документальні факти, які вказують на нецільове використання бюджетних коштів

оподаткування, банківської і комерційної діяльності, специфіки технологій виробництва, аналізу тощо.

Процес удосконалення організації і проведення фінансових розслідувань нецільового використання бюджетних коштів шляхом створення СФР в Україні не

буде простим і вимагатиме глибокого аналізу недоліків чинної системи протидії фінансово-бюджетним порушенням і злочинам. Завдяки цьому СФР стане єдиним органом, що відповідатиме за боротьбу з економічними злочинами, у тому числі і бюджетними.

Список літератури:

1. Гейко К.Г. Слідчі ситуації в досудовому розслідуванні злочинів у сфері функціонування державних цільових фондів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. Вип. 20. С. 231–233.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14> (дата звернення: 24.11.2019).
3. Писарчук І. Виявлення ознак нецільового використання бюджетних коштів, вчинених службовими особами. *Науковий вісник Національного університету «Львівська політехніка» : збірник наукових праць. Серія : юридичні науки*. 2016. № 845. С. 529–536.
4. Писарчук І.В. Способи вчинення нецільового використання бюджетних коштів. *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини в умовах реформування кримінального законодавства: збірник матеріалів конференції, присвяченої 200-річчю Національного університету «Львівська політехніка» та 5-річчю Інституту права і психології, м. Львів, 28 жовтня 2016 р.* Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 77–81.

References:

1. Gejko K.G. (2015). Slidchi sytuacii v dosudovomu rozsliduvanni zlochyniv u sferi funkcionuvannya derzavnyh cilovyh fondiv [Investigating situations in pre-trial Investigation of crimes in the functioning of state trust funds]. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law"*, vol. 20, pp. 231–233. (in Ukrainian)
2. Krumunalnui kodeks Ukrainu: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine, on 05 April 2001 № 2341-III]. *The Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341-14> (accessed 24.11.2019).
3. Pysarchuk I. (2016) Vvyavlennya oznak necil'ovogo vykorystannya byudzhetnykh koshtiv, vchynenykh sluzbovymy osobamy [Identifying signs of misuse of budget funds committed by officials]. *Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic, Series "Law"* no. 845, pp. 529–536.
4. Pysarchuk I.V. (2016) Sposoby vchynennya necil'ovogo vykorystannya byudzhetnykh koshtiv [Ways to commit misuse of budget funds]. *Proceedings of the Vdoskonalennya pravovogo mekhanizmu zakhystu prav i svobod lyudyny v umovakh reformuvannya kryminal'nogo zakonodavstva (Ukraine, Lviv, October, 28, 2016)*, Lviv: Publisher of Lviv Polytechnic, pp. 77–81.

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ И НЕОБХОДИМОСТЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ НЕЦЕЛЕВОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В УКРАИНЕ

В статье раскрыта сущность и особенности проведения финансовых расследований нецелевого использования бюджетных средств в Украине путем раскрытия предмета преступного посягательства по уголовным производствам относительно нецелевого использования бюджетных средств, объектов и субъектов финансовых расследований этого преступления. Определен перечень основных правоохранительных и контролирующих органов, в компетенцию которых входит обязанность проведения финансовых расследований и предупреждения совершения преступлений в бюджетной сфере. Определена важность налаживания эффективного взаимодействия между этими органами власти как предпосылки результативности их профессиональной деятельности и целевого использования государственных средств. Обоснована необходимость совершенствования системы финансовых расследований в Украине в контексте создания Службы финансовых расследований.

Ключевые слова: бюджетные средства, бюджетная сфера, взаимодействие, контролирующие органы, нецелевое использование, правоохранительные органы, Служба финансовых расследований, финансовые расследования.

FEATURES OF PERFORMING AND NECESSITY TO IMPROVE FINANCIAL INVESTIGATIONS MISUSE OF BUDGET FUNDS IN UKRAINE

A problem of the no-purpose use of budgetary facilities is especially actual for Ukraine and needs immediate eradication from budgetary and socio-economic spheres. For this purpose a necessity is forming of the effective system of financial investigations for warning and fight against these crimes, that, in turn, needs the clear and unambiguous understanding of the article of crime is the "no-purpose use of budgetary facilities", his subjects, objects of financial investigations, inquisitional situations at the beginning of prosecuting financial inquiries of the no-purpose use of budgetary facilities. Today in Ukraine financial investigations of the no-purpose use of budgetary facilities conduct the authorized public authorities, and a function in relation to an exposure and investigation of these crimes law enforcement authorities that work with the use of corresponding tool of operational search events and inquisitional of criminal investigation actions

are provided with only. In the process of financial investigations and counteraction to the no-purpose use of budgetary facilities obligatory quality to cooperation between subdivisions of law enforcement and supervisory authorities, activity of that spreads to all budgetary sphere, including sphere of the having a special purpose use of budgetary facilities. The modern system of prosecuting financial inquiries and realization of state control does not provide the proper level of financially-budgetary discipline, and also does not answer the requirements of society. It predetermines expediency of creation and construction of effective model of functioning of Service of financial investigations as only effective law enforcement authority, that will engage in an exposure, stopping, opening and pre-trial investigation of crimes, that the states directed against interests in the field of finances and contiguous spheres. Except it, at the improvement of prosecuting financial inquiries of violations of budgetary legislation a necessity is the use of a number of events at operative level of activity of law enforcement authorities.

Key words: budgetary facilities, budgetary sphere, cooperation, supervisory organs, no-purpose use, law enforcement authorities, Service of financial investigations, financial investigations.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-22>

УДК 657

Примуш Ю.С.

кандидат економічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Альошина Ю.Г.

студентка,
Державний вищий навчальний заклад
«Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Prymush Yuliia, Aloshyna Yuliia

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ МІЖ КОМУНАЛЬНИМИ ГОСПРОЗРАХУНКОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТА БЮДЖЕТНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У статті досліджено теоретичні та практичні питання обліку та управління дебіторською заборгованістю, визначено зміст дебіторської заборгованості через аналіз наукових джерел, національних та міжнародних стандартів, що регулюють облік дебіторської заборгованості. Визначено основні методи та шляхи мінімізації дебіторської заборгованості між комунальними підприємствами госпрозрахункового характеру та організаціями, що фінансуються з місцевих бюджетів. Ураховуючи специфічність подібних підприємств, запропоновано шляхи вирішення проблеми виникнення дебіторської заборгованості через застосування електронного документообігу між трьома сторонами (Виконавець – Одержувач – Казначейство). Внесено пропозиції щодо вдосконалення національної системи обліку дебіторської заборгованості шляхом урахування досвіду ведення бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами.

Ключові слова: підприємство, дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, облік та аналіз дебіторської заборгованості, автоматизація, зобов'язання, фінансування, одержувач бюджетних коштів, Казначейство, розпорядник бюджетних коштів, кредитна політика, фінансовий стан.

Постановка проблеми. В умовах розвинених ринкових відносин значна увага приділяється поняттю дебіторської заборгованості. Основною проблемою в даних умовах господарювання є несвоєчасне та неповне виконання суб'єктами своїх зобов'язань, тобто

порушення домовленостей між сторонами, передусім щодо строків оплати товарів, робіт, послуг. Основою фінансово-господарської діяльності підприємства є розрахункові операції, внаслідок яких виникає дебіторська заборгованість, що, своєю чергою, негативно впливає

на діяльність суб'єкта господарювання. Суб'єктам ринкових відносин необхідно здійснювати ефективне управління дебіторською заборгованістю, сприяючи постійному її зменшенню. Дебіторська заборгованість є природним складником бухгалтерського балансу підприємства та характеризує фінансовий стан підприємства у звітному періоді. При цьому сам факт існування дебіторської заборгованості вважається кредитуванням господарюючим суб'єктом своїх клієнтів. Як правило, більша частина дебіторської заборгованості формується саме як борги покупців. Своєчасне й достатнє надходження коштів від клієнтів є головним завданням управління рухом дебіторської заборгованості, тому кредитна політика, що, по суті, є внутрішнім ініціатором виникнення дебіторської заборгованості, повинна бути зваженою й відповідати економічним інтересам підприємства, адже її наслідки безпосередньо впливають на ліквідність балансу. Вищевикладене зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття дебіторської заборгованості вивчали О.П. Кундря-Висоцька, О.В. Москаленко, Я.Д. Крупка, А.С. Кюрджиев, Н.В. Лагодієнко, О.Є. Майборода, І.П. Косарева, І.О. Корабейнікова, Т.О. Меліхова, Д.А. Мась, Є.Ф. Бріхгем, М.Д. Білик, Ж. Ришар, Й.С. Завадський та ін.

Незважаючи на те що в дослідженнях основна увага приділялася визначенню, аналізу, формуванню нових, удосконалених методик управління та обліку дебіторської заборгованості підприємства, все ж таки деякі теоретичні аспекти залишаються невизначеними та потребують дослідження для поліпшення стану дебіторської заборгованості підприємств, особливо це стосується обліку в комунальних підприємствах госпрозрахункового характеру, основною клієнтською базою яких є бюджетні організації.

Оскільки ефективне управління дебіторською заборгованістю є невід'ємною частиною успішного обліку, слід дослідити та впровадити в національну практику деякі міжнародні методи та підходи до обліку для поліпшення фінансового стану підприємства. Для цього проведено аналіз П(С)БО 10, П(С)БО 13 та МСФЗ 39 та низки відмінностей міжнародних стандартів регулювання дебіторської заборгованості від національних, оскільки не існує окремого стандарту щодо дебіторської заборгованості в міжнародній практиці на відміну від України, де відображення бухгалтерського обліку регулюється П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». Ідентифікацію всіх позицій щодо оцінки, обліку, визнання, вибуття та розкриття інформації у фінансовій звітності даного інструменту фінансового обліку за міжнародними стандартами містять МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття», МСБО 1 «Подання фінансових звітів», та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [8, с. 258].

Формулювання цілей статті. Головною метою цієї роботи є визначення напрямів удосконалення

облікової політики та політики управління дебіторською заборгованістю підприємств, що зможуть вирішити основні питання щодо поліпшення фінансового стану підприємства.

Виклад основного матеріалу. Метою господарської діяльності кожного підприємства є досягнення економічних, соціальних результатів для отримання прибутку, а отже, в разі виникнення ситуацій, коли підприємство не може стягнути борги з контрагентів, виникає необхідність поліпшення політики підприємства щодо управління дебіторською заборгованістю, інакше її ріст може призвести до погіршення фінансового стану.

Згідно з П(С)БО 10, дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, а дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їхніх еквівалентів або інших активів [4, с. 2].

На нашу думку, найпершим та найважливішим етапом під час вирішення проблем для поліпшення фінансового стану суб'єкта господарювання є аналіз дебіторської заборгованості. Важливо також не тільки проаналізувати дебіторську заборгованість як таку, а й визначити її співвідношення до кредиторської. Дане співвідношення показує, скільки дебіторської заборгованості припадає на одну гривню кредиторської, тому дає можливість повністю зрозуміти стан заборгованості на підприємстві й визначити шляхи поліпшення фінансового стану.

Сьогодні практично на всіх підприємствах ведеться автоматизований облік. Для вдосконалення обліку дебіторської заборгованості під час його автоматизації можливо здійснити такі заходи:

- створити інформаційну базу кредиторської та дебіторської заборгованості учасників розрахунків;
- звірити в електронній формі взаємні вимоги та зобов'язання і знайти найбільш раціональні способи погашення взаємної заборгованості;
- провести взаємозаліки, поступово скорочуючи обсяги заборгованості;
- вести облік та звітність проведених взаєморозрахунків;
- створити електронний обмін інформацією стосовно фінансування замовників із департаментом охорони здоров'я населення Дніпровської міської ради.

Ураховуючи специфічність комунального госпрозрахункового підприємства, що обслуговує бюджетні організації, які фінансуються з місцевих та обласних бюджетів, варто звернути увагу й на проблему виникнення дебіторської заборгованості внаслідок несвоєчасного фінансування організацій.

Відповідно до Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 03.03.2012 № 309 (далі – Порядок), у процесі реєстрації та обліку

бюджетних зобов'язань розпорядників і одержувачів коштів державного та місцевих бюджетів, які перебувають на казначейському обслуговуванні, може застосовуватися система дистанційного обслуговування «Клієнт казначейства – Казначейство» (далі – система Казначейства) з використанням засобів криптографічного захисту інформації Державної казначейської служби України (далі – Казначейство). У разі застосування системи Казначейства між розпорядниками бюджетних коштів (одержувачами бюджетних коштів) та органами Казначейства здійснюється обмін документами в електронному вигляді, у тому числі електронними документами [5, с. 5].

Ураховуючи вищевикладене, для прискорення документообігу між підприємством що надає послуги, отримувачем послуг та органом Казначейства доцільно було б внести зміни до Порядку: пропонується застосовувати електронний документообіг між трьома сторонами, це б пришвидшило отримання рахунків, актів виконаних робіт, договорів та додаткових угод замовником.

Відповідно до Порядку, розпорядники бюджетних коштів (одержувачі бюджетних коштів) протягом семи робочих днів із дати взяття бюджетного (фінансового) зобов'язання подають до відповідного органу Казначейства Реєстр бюджетних (фінансових) зобов'язань розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів на паперових (у двох примірниках) та електронних носіях і оригінали документів або їх копії, засвідчені в установленому порядку, що підтверджують факт узяття бюджетного (фінансового) зобов'язання. Крім того, у зазначеному Порядку органи Казначейства перевіряють надані на опрацювання документи за незахищеними видатками протягом трьох днів із моменту отримання [5, с. 5]. Оскільки, відповідно до ст. 55 Бюджетного кодексу України, здебільшого видатки розпорядників бюджетних коштів (одержувачів бюджетних коштів) на послуги належать до незахищених, то максимальний термін реєстрації зобов'язань в органах Казначейства становить 10 робочих днів [2, с. 75].

Оскільки акт виконаних робіт за місяць надається замовникам (отримувачам послуг) за фактом виконаних послуг, тобто останнім числом місяця, через кур'єра, виникає затримка в його одержанні замовником строком більшим за сім днів. Можливість надання оригіналів електронних документів через систему електронного документообігу з накладанням кваліфікованого підпису виконавця та замовника забезпечило швидший обмін інформацією, отже, з'явилася можливість скоротити семиденний строк, що, своєю чергою, призвело б до ефективнішого процесу реєстрації в органі Казначейства розпорядником бюджетних коштів (одержувачем бюджетних коштів) фінансового зобов'язання, що пришвидшить отримання фінансування (реєстрація акта в департаменті охорони здоров'я населення Дніпровської міської ради). Зазначені заходи дадуть змогу зменшити рівень дебіторської заборгованості.

Одним із важливих чинників удосконалення обліку дебіторської заборгованості є вдосконалення

національної системи обліку дебіторської заборгованості шляхом урахування досвіду введення бухгалтерського обліку за МСФЗ, тобто застосування вже існуючих міжнародних стандартів та впровадження їх у національні не лише як правила, яким не може суперечити П(С)БО, а й як інструменти вдосконалення та підвищення суттєвості облікової політики підприємств, а саме:

- корегування застарілої кредитної політики підприємств по відношенню до покупців. Зміна консервативної політики на більш агресивну, яка має на меті збільшення прибутку за рахунок розширення обсягу покупців та реалізації продукції в кредит;

- ввести систему знижок та штрафів. Для прискорення погашення дебіторської заборгованості підприємства доцільно зменшувати строки її погашення за надані знижки замовникам, що, своєю чергою, спонукатиме їх сплачувати рахунки своєчасно. Враховуючи специфіку підприємства, пропонується також надати можливість часткової оплати послуг замовником, тобто поділення рахунків на частини подекадно;

- визнання дебіторської заборгованості за справедливою вартістю;

- списання безнадійної дебіторської заборгованості має відбуватися в період її визнання та, навпаки, під час виникнення ймовірності сумнівної заборгованості – після її оцінки та визначення шляхом проведення корегуючого запису в кінці звітної періоду.

Таким чином, результати проведеного дослідження дебіторської заборгованості свідчать про необхідність удосконалення методичного підходу до обліку та аналізу дебіторської заборгованості як інструменту поліпшення фінансового стану підприємства [6, с. 17].

Висновки. Відповідно до проведених досліджень, необхідно зробити висновок, що особливої уваги потребують загальноприйняті національні механізми контролю та обліку дебіторської заборгованості. Важливими та необхідними є розроблення альтернативних шляхів управління дебіторською заборгованістю, розроблення нових методик обліку, планування, прогнозування та контролю над дебіторською заборгованістю. Особливу увагу слід приділяти аналізу дебіторської заборгованості, адже зі зростанням її розміру в сучасних умовах господарювання зростає й ризик погіршення результатів діяльності, гальмування розвитку, фінансового стану та банкрутства підприємства внаслідок погіршення платоспроможності через недоотримання грошових коштів.

Важливо виділити ключові елементи управління заборгованістю на підприємстві, а саме:

- проведення аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості;

- формування кредитної політики залежно від стану економіки, а не внаслідок економічного спаду підприємства;

- використання міжнародних стандартів обліку як інструменту поліпшення фінансового стану підприємства, а не як загальноприйнятих правил.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 436-IV-ВР. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 17.11.19).
2. Бюджетний кодекс України : Закон від 08.07.10 № 2456-VI VI. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 09.11.19).
3. Податковий кодекс України : Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 22.10.19).
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 № 237. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення: 20.10.19).
5. Про затвердження Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державної казначейської служби України : Наказ Міністерства Фінансів України від 02.03.2012 № 309. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0419-12> (дата звернення: 15.11.19).
6. Гнатенко С.П., Погрішук Б.В. Вдосконалення обліку і аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві. *Економічні науки*. 2014. № 5.3(112). С. 15–18.
7. Лучко М.Р., Бенько І.Д. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами : навчальний посібник. Тернопіль: Екон. думка, 2016. 360 с.
8. Жолнер І.В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 368 с.

References:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon (2003). [The Commercial Code of Ukraine]. «Zakonodavstvo Ukrainy»/VR Ukrainy, no 436 – IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed 17 November 2019).
2. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Zakon (2010). [Budget Code of Ukraine]. «Zakonodavstvo Ukrainy»/VR Ukrainy, no. 2456-VI VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 9 November 2019).
3. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon (2010). [Tax Code of Ukraine]. «Zakonodavstvo Ukrainy»/VR Ukrainy, no. 2755-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 22 October 2019).
4. Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 10 «Debitorska zaborhovanist» (1999). [Accounting regulations (standard) 10 «Accounts receivable»]. «Zakonodavstvo Ukrainy»/VR Ukrainy, no 237. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (accessed 20 October 2019).
5. Pro zatverdzhennia Poriadku reiestratsii ta obliku biudzhetnykh zoboviazan rozporiadnykiv biudzhetnykh koshtiv ta oderzhuvachiv biudzhetnykh koshtiv v orhanakh Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. (2012). [On approval of the Procedure for registration and accounting of budget obligations of budget managers and budget recipients in the bodies of the state treasury service of Ukraine]. «Zakonodavstvo Ukrainy»/VR Ukrainy, no 309. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0419-12> (accessed 15 November 2019).
6. Gnatenko S.P. Pohrishchuk B.V. (2014). Vdoskonalennia obliku i analizu debitorskoi zaborhovanosti na pidpriemstvi. *Ekonomichni nauky*. [Improvement of accounting and analysis of receivables at the enterprise]. *Ekonomichni nauky*, no. 5.3 (112), pp. 15 – 18.
7. Luchko M. R., Benko I. D. (2016) Luchko M. R., Benko I. D. Oblik i finansova zvitnist za mizhnarodnymy standartamy. [Accounting and financial reporting by international standards]. *Ekon. dumka TNEU*, 360 p.
8. Zholner I. V. (2012) Finansovyi oblik za mizhnarodnymy ta natsionalnymy standartamy. [Financial accounting according to international and national standards]. *Kiiv : Centr uchbovoi literaturi*, 368 p.

**ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА И УПРАВЛЕНИЯ
ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ МЕЖДУ КОММУНАЛЬНЫМИ
ХОЗРАСЧЕТНЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ И БЮДЖЕТНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ**

В статье исследованы теоретические и практические вопросы учета и управления дебиторской задолженностью, определено содержание дебиторской задолженностью через анализ научных источников, национальных и международных стандартов, что регулируют учет дебиторской задолженности. Обозначены основные методы и пути минимизации дебиторской задолженности между коммунальными предприятиями хозрасчетного характера и организациями, которые финансируются из местных бюджетов. Учитывая специфичность подобных предприятий, предложены пути решения проблемы появления дебиторской задолженности через применение электронного документооборота между тремя сторонами (Исполнитель – Получатель – Казначейство). Внесены предложения по усовершенствованию национальной системы учета дебиторской задолженности путем принятия опыта ведения бухгалтерского учета согласно международным стандартам.

Ключевые слова: предприятие, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, безнадежная дебиторская задолженность, учет и анализ дебиторской задолженности, автоматизация, обязательства, финансирование, получатель бюджетных средств, Казначейство, распорядитель бюджетных средств, кредитная политика, финансовое состояние.

WAYS TO IMPROVE ACCOUNTING AND MANAGEMENT OF RECEIVABLES BETWEEN MUNICIPALITY SELF-SUPPORTING ENTERPRISES AND BUDGETARY ORGANIZATIONS

The essence of receivables as a factor of influence on business's financial stability is investigated. Basic factors that influence on quality of management an account receivable are considered, put tasks of internal control and real chart that will help to shorten a debt before an enterprise. Theoretical and practical issues of accounting and management of accounts receivable are investigated, the content of accounts receivable is determined through the analysis of scientific sources, national and international standards governing the accounting of accounts receivable. The main methods and ways of minimizing accounts receivable between public utility companies and organizations financed from local budgets are identified. Taking into account the specificity of such enterprises, the ways of solving the problem of receivables due to the use of electronic document flow between three parties (Executor - Recipient - Treasury) are proposed. Certainly, that a difference between the national account of account receivable and international influences on successful integration of Ukrainian business in an international economic environment, that is why important direction of further researches is an improvement of national account of calculations with debtors through a collaboration with foreign contractors taking into account their protracted experience. Research educed that the alternative ways of management an account receivable are especially needed. Small attention is spared development of new methodologies of account, prognostication, control and analysis of account receivable, it influences on speed of economic development of enterprises, becomes reason of their braking. Thus, the selection of key custom a debt controls became the primary purpose of research on an enterprise. Pay attention, that especially important elements are determination to the coefficient of correlation of debts, change of credit politics of enterprise on more aggressive, abandonment from the generally accepted rules of account in behalf on international standards, as an instrument of improvement of the financial state. Suggestions were made to improve the national system of accounting for receivables by taking into account the experience of accounting according to international standards. An offer improved system of account can be used on the enterprises of any pattern of ownership, that function in any economic spheres, for the sake of improvement of them the financial state.

Key words: enterprise, accounts receivable, account payable, hopeless account receivable, account and analysis of account receivable, automation, obligation, financing, recipient of budgetary facilities, manager of budgetary facilities, Treasury, credit politics, financial state.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Альошина Юлія Геннадіївна – студентка кафедри фінансів і маркетингу, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Буднік Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Житомирський національний агроекологічний університет

Горобченко Оксана Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств, Миколаївський національний аграрний університет

Громова Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Університет державної фіскальної служби України

Гринишин Марія Іванівна – студентка, Університету державної фіскальної служби України

Гулик Василь Андрійович – магістр, Лодзький університет

Гулик Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Національна металургійна академія України

Бабенко Крістіна Євгеніївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту, Українська інженерно-педагогічна академія

Бусарєв Дмитро В'ячеславович – кандидат економічних наук, докторант, Державна науково-навчальна установа «Академія фінансового управління»

Даниленко Наталя Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, Вищий навчальний заклад «Приватне акціонерне товариство «Львівський інститут менеджменту»

Долбнєва Деніза Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Львівський національний університет імені Івана Франка

Живко Зінаїда Богданівна – доктор економічних наук, професор, Львівський державний інститут внутрішніх справ

Завгородній Андрій Володимирович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та інформаційних технологій, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Канівець Альона Дмитрівна – магістрант, Національна металургійна академія України

Капінус Лариса Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет харчових технологій

Кисельова Ріма Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, Інститут зрошуваного землеробства НААН України

Колокольчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Полтавська державна аграрна академія

Нижник Тарас Юрійович – магістрант, Національний університет харчових технологій

Ніколаєнко Ірина Володимирівна – асистент кафедри маркетингу, Національний університет харчових технологій

Панкова Людмила Іллівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, Черкаський державний технологічний університет

Печенюк Алла Петрівна – кандидат економічних наук, докторант, Подільський державний аграрно-технічний університет,

Печенюк Андрій Васильович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем, Подільський державний аграрно-технічний університет

Полуда Тетяна Анатоліївна – магістр, Національний університет харчових технологій

Попик Олег Володимирович – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень

Примуш Юлія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Прокопенко Ярослава Григорівна – аспірантка кафедри економіки і підприємництва, Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

Рошко Наталія Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя

Сиротюк Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Львівський національний аграрний університет

Скрипник Тетяна Сергіївна – магістр, Миколаївський національний аграрний університет

Стадник Мирослава Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, Вищий навчальний заклад «Приватне акціонерне товариство «Львівський інститут менеджменту»

Стеценко Вікторія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Національний університет харчових технологій

Таранський Ігор Петрович – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка»

Хумарова Ніна Іпполитівна – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень

Шапошнікова Інна Олександрівна – викладач кафедри економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури

Швець Юлія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Запорізький національний університет

Шинкаренко Наталія Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Економіка і управління

**Том 30 (69). № 6, 2019
Частина 1**

Коректура • *О. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *І. Стратій*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Телефон редакції: +38 (095) 430 01 12

Електронна пошта: editor@econ.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.econ.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 14,51. Ум. друк. арк. 14,88.

Підписано до друку 27.12.19. Замов. № 1120/05. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.